

Antanas Suraučius

ŽALIOJOJ RIKIUOTĖJ

PUNSKO „AUŠROS“ LEIDYKLA
2006

ISBN 83-87604-39-9

© Copyright by Wydawnictwo „Aušra” Sp. z o.o.
© Antanas Suraučius

Antanas Suraučius

ANTANAS SURAUČIUS gimė 1919 m. gruodžio 27 d. JAV. Dailavavo pogrindyje prieš abu karo okupantus. Partizanų gretose kovojo nuo 1944 m. rudens. 1945 m. rudenį perėjo partizanauti Druskininkų–Marcinkonių krašte. 1947 m. spalio mėn. vykstant stambiai NKVD kariuomenės operacijai, besiverždamas su antru būriu iš apsuptyies buvo sunkiai sužeistas ir pateko į priešo nagus. Mirties bausmė buvo pakeista 25-eriems metams lagerio. Kalėjo Komijos šiaurėje – Abeze ir Intoje. 1958 m. buvo paleistas iš lagerio, bet paliktas tremtyje Intoje. Su motina, turėjusia repatriacijos teisę, 1959 m. pateko į Lenkiją, kur aktyviai įsijungė į lietuvių veiklą. Buvo vienas LVKD Slupsko skyriaus kūrėjų.

I DALIS

TOKIOS BUVO PRADŽIOS

Frontas iš rytų užgriuvo staigiai, nors negalima pasakyti, kad netikėtai. Vokiečiai visuose frontuose praradavo užkariautus plotus, bet jų karo mašina buvo dar pajėgi. Gerai organizuotas kraštas, tai ir galinga pramonė veikė tiksliai, nors masiniai aliantų antskrydžiai nuolat ją naikino. Hitlerio Vokietijos pralaimėjimas buvo neišvengiamas. Liko tik neaišku, kada ir kaip visa tai įvyks, kokia bus karo pabaiga ir koks laukia Rytų Europos tautų likimas.

Žmonės ėmė slėgti antros sovietinės okupacijos šmėkla, nors 1944 m. pavasarį apie tai dar nedaug buvo kalbama. Nerami padėtis įsivyravo Vilniaus krašte ir Rytpiečių Lietuvoje. Sovietų partizanų veiksmai, nukreipti ne tik prieš vokiečių kariauną, tiek įsigalėjo, kad sunku buvo susivaikyti, kuriai valdžiai paklusti. Vis daugiau žūdavo lietuvių administracijos pareigūnų ir patriotų, neturėjusių nieko bendro su pilietiška valdžia vokiečių okupacijoje. Lenkų AK Vilniaus krašte atvirai kariavo prieš lietuvius. Sutelkdama savo gausias ir gerai ginkluotas pajėgas prie Ašmenos, Svyrių ir Eišiškių, netrukus ir artimose Vilniaus apylinkėse, pradėjo atkakliai ir nepaliaujamai pulti lietuvių savigynos būrius. Ateidavo žinios apie dramatiškas kovas. Žuvo keliolika vyrų su ltn. Zaleskiu. Tokios aukos buvo mažiau skaudžios, skaudžiau būdavo ir didesnis nerimas kildavo, kai pasiekdavo žinios apie taikių, prie nieko nepritampančių lietuvių gyventojų žudynes. Karas, tegul ir neteisybų, primestas lietuviams grobikiško, klastingo priešo – tai karas, kokį teko ir lietuviams pakelti. Žuvę kovoje kitaip apraudami. Bet lenkų žudomi mūsų tautiečiai vien už tai, kad buvo lietuviai patriotai, kad tarpukaryje lenkų okupacijos metais buvo Vilniaus krašto lietuvių visuomenės veikėjai, kiti tik prijaučiantys lietuvių kultūrinei veiklai, arba net ir už tai, kad lenkų kaimynystėje nesislėpė esą lietuviai – tai jau tragedija ir siaubas, juo labiau kai tekdavo išgirsti nužudytųjų skelbimuose ir pažįstamų pavardes. Tokių smūgių patyriau ir aš: Dieveniškėse nužudyti Vytauto Didžiojo gimnazijos mano klasės draugo tėvai! Nužudytas kun. Ambraziejus Jakavonis,

klebonavęs parapijoje prie Vilniaus – didžiai nusipelnęs lietuvininkas, asmeniškai už tai labai nekęstas ir persekiotas arkv. Jalbžikovskio! Kun. Jakavonis man dar ypatingai artimas ir tuo, kad buvo kilęs iš Randamonių kaimo mano mieloje Ratnyčios parapijoje. Buvo ir daugiau man asmeniškai pažįstamų ir artimų draugų, kuriuos išskynė taip nelemta ir žiauri mirtis.

Druskininkų–Marcinkonių kraštą per vis dar stipriai saugomą sieną su padidintais Rytprūsiais pasiekė žinia, kad gegužės 15 Naujojoje Akmenėje, prie Ašmenos, lenkų AK keliomis savo brigadomis puolė Lietuvių vietinės rinktinės bataliono padalinį. Kova tęsėsi nuo vakaro 10 iki ryto 6 valandos, žuvo 45 lietuvių vyrai su kpt. Počebutu. Lietuviai, pasiėmę savo žuvusius, pasitraukė į Mūrinę Ašmeną. Kaip tik tuo metu užklupo ir vokiečių operacija prieš Vietinę rinktinę. Nukentėjęs batalionas, kaip ir visos gen. P. Plechavičiaus vadovaujamos savigynos pajėgos, buvo žiauriai nuginkluotas. Dalis, gindamasi arba išvengusi apsupimo, pasitraukė savais keliais, tarp jų visas batalionas nuo Eišiškių pro Varėną ir Perloją nužygiavo Dzūkijos pietvakarių linkme, sukeldamas paniką vokiečiams Druskininkų valdytojams ir kurortininkams. Apie Ašmeną, Benekainius ir arčiau Vilniaus įsiviešpatavo lenkai. Į šiaurę apie Švenčionis ir į pietus Dainavos šalyje siautė niekieno nestabdomi raudonieji partizanai. Lietuvių administracijos didžiojoje Vilniaus krašto dalyje beveik nebeliko. Lenkų AK, nepasitenkinusi savo “pergalėmis” kovoje prieš lietuvius ginčijama plote, faktiškai talkino vokiečių baudžiamajai operacijai prieš plechavičiukus, be to, ruošdamasi besiartinančiam momentui “vaduoti” Vilnių ir, pristigdama maisto savo pajėgoms, telkiamoms iš Naugarduko AK apygardos – pradėjo plačiu ruožu puolimą į šiaurę ir vakarus nuo Vilniaus – Molėtų, Giedraičių, Utenos, Dūkšto kryptimi. Vėl sklido žinios apie žmonių žudymus ir negirdėtus plėšimus, bet netrukus pradėjo plisti ir padrąsinančios žinios, kad greit susiorganizavusi lietuvių savigyna sulaikė puolimą ir vietomis sudavė lenkų priešui nuostolingų smūgių. Buvo pasakojama, kad stiprią savigyną suorganizavo vienos parapijos klebonas kun. Ž. Jis ir vadovavo savigynos būriui, pasalomis ir netikėtais puolimais apstulbindamas AK kariauną. Po keleto metų – jau stalinietiškuose lageriuose – teko girdėti lenkų pasakojimus apie aną AK frontą prieš “Litwa Kowieńska”. Esą, tai buvusi politinė ir militarinė lenkų klaida, persvėrus štabe “vana-

gų” – aršiausių Lietuvos priešų – nusistatymui. Nesėkmės fronte prieš civilius Lietuvos gyventojus jau už buvusios valstybinės sienos sugėdino vilniškę AK vadovybę – puolimai buvo atšaukti. Darni lietuvių visuomenės savigyna pasirodė esanti veiksminga. Ne be reikšmės buvo ir tai, kad priešintasi ne priešui perėjūnui – vokiečiams, kurių okupacijos mėnesiai buvo jau suskaityti, ir sovietams, apie kuriuos buvo galvojama, kad jie – būdami Vakarų didžiavalstybių sąjungininkai, gal bus kitokie, priešintasi nuolatiniam, labiausiai nuožmiam priešui – lenkams, kurie rodė panieką lietuviams, o Lietuvą laikė savo būsimosios didžiavalstybės dalimi.

Padėtis keitėsi greitai. Be fronto pačioje Italijoje štai jau ir antras frontas Prancūzijos Normandijoje. Pietų Dzūkijoje, kur žmonės kentė dvigubą – vokiečių ir lenkų – okupaciją, nežiūrint pastarųjų politinės propagandos ir gerai organizuoto pogrindžio, lietuvių padėtis dar nebuvo tokia beviltiška, ypač Druskininkų valsčiuje, pačiame “pasienyje” prie Nemuno. Sovietų partizanai tik retkarčiais patraukdavo čia nuo Gudų šalies, lenkai Druskininkuose, kaip ir į pietus nuo Gardino, parengty laikė ginkluotą būrį, kuris naktimis išeidavo lyg ir į pratybas, o iš tikrųjų siekė savo jėgą pademonstruoti ir lietuvių gyventojus įbauginti. Vienur kitur lietuviškuose kaimuose apmušdavo jaunus vyrus, kad jiems neateitų į galvą pasipriešinti lenkams. Apie Kabelius, Musteiką ir kitur kaimuose iki pat Marcinkonių pradėjo valdytis sovietiniai partizanai. Jų daugiau ar mažiau palaidi ginkluoti būriai ne tik paimdavo iš gyventojų maistą ir aprangą, bet dažnai apiplėšdavo žmones, paimdami viską. Musteikos mokytojas Černiauskas suorganizavo kaimo savigyną, kuri buvo pradžioje gana sėkminga. Jis skatino imtis tų pačių priemonių ir kitus plėšiamus kaimus. Tai buvo pavojingi, labai neapgalvoti žingsniai. Černiauskas buvo augusių vietos žmonių įspėtas, be to, jį, kaip mokytoją, ir tarnybiniu keliu drausmino lietuviškų mokyklų vadovybė, kad neprovokuotų sovietinių miškinių. Vieną gražią dieną ir ištiko nelaimė: raudonieji didesnėmis pajėgomis išblaškė Musteikos savigyną, sušaudė keliolika kaimo vyrų – senių ir paauglių, dalį kaimo sudegino.

Prie Mančiagirio kaimo ant Ūlos kranto, kur ėjo “rytprūsiška” siena, sovietų partizanai nušovė du vokiečių pasieniečius. Keisti buvo tie vokiečiai: jau neįveikiami aplink valdėsi raudonieji Banditen, bijojo jų baisiai, pasienio būstinėse buvo apsikasę gynybiniuose bunke-

riuose visu gerai ginkluotu būriu, o siūsdavo apvaikštinėti sieną po du pasieniečius – reguliariai dieną ir naktį. Turėjo tie saugoti, kad nevyktų judėjimas per sieną, ir gaudyti į abi puses ėjusią kontrabandą. Juokų maišelis ir didelis pavojus vietos gyventojams. Du pasieniečius miškingame arba pusiau atvirame 4–5 km ruože galėjo nugnybti bet koks ginkluotas pasiutėlis arba provokatorius. Bet nebuvo tokių atsitikimų, nors siena ėjo toliau į rytus ir suko į pietus Gudijos plote. Buvo lyg ir sutarimas: vokiečiai pasieniečiai nesekė partizanų ir nedalyvaudavo veiksmuose prieš juos, o partizanai savo ruožtu nekludė pasieniečių, kad nebūtų žiaurių represijų prieš gyventojus. Įvykis prie grynai lietuviško kaimo buvo sąmoninga sovietų provokacija, siekusi suruošti lietuvių gyventojams tokį likimą, koks ištiko Pirčiupio kaimą prie Valkininkų. Vokiečiai jau buvo atsiuntę baudžiamąjį dalinį, apsupo Mančiagirio kaimą, varė gyventojus į vieną vietą... Gal dabar nieks jau nežino, ir vargu ar kada bus sužinota, kodėl vokiečių baudžiamosios ekspedicijos įsakymas buvo atšauktas. Per žmones ėjo dvejopos kalbos. Vienokia, kad moteriškė, bėgusi iš apsupto kaimo per Ūlą Dubičių linkme, sutiko dar nuo 1941 m. užsilikusio lietuvių savisaugos bataliono karius ir jiems papasakojo apie gresiančią nelaimę. Karininkas su keliais kareiviais, pagavę ūkininkų arklius, atskubėjo į Mančiagirio kaimą kalbėtis su vokiečiais. Sakoma – šie įspėję, jog parengtyje yra visas lietuvių batalionas, kuris neleis lietuvių kaimo sunaikinti. Kita versija teigia, kad vokiečiai apsigalvojo dėl Lietuvių komiteto Gardine pastangų, greičiausiai skubiai ir drąsiai veikiant pačiam Komiteto pirmininkui Viktorui Kurgonui. Grėsmė paralyžavo visą lietuvišką Marcinkonių valsčių, taip pat ir labiau saugias Druskininkų apylinkes.

Užnemunėje buvo ramiau. Pietų Dzūkija už Nemuno buvo vadinama Lietuva, lyg Druskininkų–Marcinkonių kraštas jau būtų ne Lietuva.

– Lietuvoj, už Nemuno, už Merkio – tį tai žmonės gyvena, o mes ca amžinai vargstam, – kalbėdavo ir skūsdavosi dešiniojo Nemuno kranto dzūkai ir marcinkoniškiai šiliniai.

Leipalingio, Kapčiamiesčio, Veisiejų valsčiai, kaip ir visa Lazdijų apskritis, Merkinės valsčiaus dalis už Nemuno – tai plotas be geležinkelių ir be svarbesnių strateginių kelių, gyventojai vien lietuviai, neimant kelių rusiškų kaimų arčiau Lazdijų, beveik be pritariančiųjų

komunistinei propagandai tarpukaryje ir sovietams pirmos jų okupacijos metais. Ten buvo ramu, lyg karo nebuvo, apie priešiškujų lietuviams partizanų siautėjimus, stiprėjusius raudonųjų partizanų veiksmus prieš vokiečių kariauną žmonės tik iš kalbų kiek žinojo. Čia vokiečiai mažiau apsilankydavo dėl duoklių ir pyliavų, ne tiek vargino griežta administracijos tvarka, gaudymai darbams į Vokietiją. Tvarkėsi viršaičiai ir lietuvių policija. Bet nuo 1944 m. pradžios ir čia svetimas miško gandas pradėjo įsiviešpatauti apie Ančią, Kapčiamiesčio valsčiuje, o netrukus ėmė slinkti Leipalingio ir Veisiejų link. Tarp jų buvo du, gal trys vietiniai gyventojai, prieš karą kiek komunistavę, pirmos okupacijos nežymūs tarybininkai. Iš pradžių gyventojams nepavojingi, be reikalo neskriaudė maistu ir apranga, mandagūs sovietinės santvarkos propagandistai, ypač jeigu aptikdavo senesnę žmogų, mokantį rusų kalbą. Neturėjo progų pasireikšti veiksmais prieš vokiečius. Didesniems ir tolesniems nuo savo bazės išpuoliams nebuvo pajėgūs, ne tiek dėl kovotojų skaičiaus, kiek neturėję galimybių suorganizuoti ryšininkų tinklą ir remtis gyventojų aplinka. Nieks jų nekliudė. Lietuvių administracijai teko taikytis su padėtimi. Tam sovietinių partizanų būriui, kuris nežinia kaip susikūrė ir, matyt, nebuvo griežtai pavaldus aukštesnei vadovybei, buvo nepatogu per ilgai be pagarsėjimo tūnoti saugioje Puščios didgirėje. Įėję į Kapčiamiesčio miestelį nužudė du lietuvių policininkus. Įvykis sukrėtė žmones. Buvo sulaužyta lyg ir savaimė nusistovėjusi sutartis laikytis neutralumo. Jaunesnioji vyrija priėmė tai kaip įžūlų iššūkį. Dulgininkų kaimo, iš kurio buvo kilęs vienas nužudytų policininkų, iš gretimų Kmieliavos ir Mikalinos kaimų susirinkęs ginkluotas būrys išsirengė į didgirės plotą Baltosios Ančios krantais išžvalgyti sovietinių partizanų stovyklą ir susiremti su jais. Praėjo labai arti stovyklos eglaičių tankumyne prie upės, nepastebėdami jos. Buvusi stovykloje sargyba matė praeinantį būrį. Pasirodė, kad grįžtantį iš apžvalgų atsekė iki pat Kmieliavos kaimo. Kitą, o gal trečią dieną sovietų partizanai įsiveržė į Kmieliavą ir Dulgininkus, norėdami nubausti apsireiškusių „piemengalių“ priešą – taip pavadinęs neapgalvotą jaunuolių saviginą vienas lietuviškai kalbėjęs sovietų partizanas. Laimei, abu kaimai vienkiemiais, taigi neįmanoma buvo užklupti „kaltininkų“. Įspėjo paaugliai, kurie anksčiau pastebėjo sovietus, einančius lieptu per Seirą. Vyrija, pati budėjusi, pasitraukė į Mikaliną, kur buvo paspirtis. Dviem sugau-

tiems jaunuoliams sovietų partizanai dovanojo gyvybę, o surinktus gyventojus įspėjo, kad pasikartojus bet kokiam priešiškam veiksmui prieš tarybinius partizanus kaimai bus sunaikinti.

Tuo ir baigėsi savigynos bandymas. Senesnio amžiaus gyventojams perkalbant, be to, ir patiems jaunuoliams apsigalvojus, teko susitaikyti su nuoskauda jų vyriškai ir patriotinei savimylai. Padėtis jau buvo tokia, kad ir darni bei vieninga gyventojų bendruomenė niekaip negalėjo savo padėties palengvinti. Jos politikai buvo rūpestingi, ir žmonės atsiklausdavo jų. Jie patardavo perlaukti sunkų metą. Jaunesni ir labiau kovingi tarėsi:

– Tegul jau ateina ir praeina rytų frontas, tada bent miškai bus mūsų. Su mūsų žmonėmis išsilaikysime...

Tokia buvo nusistovėjusi ano meto tikrovė. Buvo dviejų blogių dilema, labiau orientuotis į tą blogį, kuris, nors ir nujaustas, bet dar tiesiogiai iš naujo nepatirtas. Anksčiau ir kiek mažiau dvejodami dilemą svarstė Vilniaus krašto ir Dzūkijos šilainių žmonės: su frontu išsivalys mūsų miškai, ir jie bus mūsų, kaip ir senų senovėje.

Nusistatymus ir galvoseną veikė sėkmingas pasipriešinimas vokiečių okupacijai. Politinė tautos išmintis, taigi gal ir visuotinė lietuvių tautos nuojauta liepė taupyti jėgas. Toks buvo didžios ginkluotos kovos apyaušris. Grįžtant prisiminimais prie anų laikų, tenka nupasakoti ne tik to meto įvykius ir žmones. Štai iš daugiau kaip keturių dešimtmečių nuotolio ryškesni postėbiai, neišvengiami apmąstymai, o kartu ir vertinimai pateikiami istorijai, kuri reikalauja objektyvių liudijimų.

Druskininkuose ir panemunės apylinkėse gyvenimas dar ėjo savo vaga. Tiesa, gegužės mėnesį Druskininkų vokiečiai buvo labai išsigandę žinios, kad artinasi lietuvių savas batalionas, kuriam pasisekė išvengti nuginklavimo ir vokiečių kruvinių baudžiamųjų represijų. Visi bijojo, kad pilnas vokiečių gyventojų ir poilsiautojų, daugiausia besigydančių fronto kareivių, kurortinis miestelis be jokios karinės apsaugos bus pirmuoju taikiniu. Teko ir man gerokai pasidaruoti, raminant vokiečių administraciją ir pastoviai apsigyvenusius Druskininkuose – Bad Memeltal vokiečių verslininkus, krautuvininkus bei šiaip nusižiūrėjusius gražią gyvenimui vietą prie Ostpreussen prijungtame Lande. Deja, aš ir pats nebuvau įsitikinęs, kad pavojaus nebuvo. Kaip ir dauguma vietos gyventojų bijojau Druskininkų puolimo. Pri-

sidėjau prie pasiruošimų sutikti tą tolles litauischen Bataillon priegose prie Druskininkų ir vietos gyventojų vardu perkalbėti. Žinoma, ne vokiečių gailint, o ginant pačių vietos lietuvių laikinus interesus. Gandas nė kiek nepasitvirtino. Daugiau džiugino žmones druskininkiškių vokiečių nusiminimas dėl aliantų išsilaiplinimo Normandijoje ir galingo antrojo fronto Vakaruose. Dar mokslo metų pabaiga buvo šventiška, po kelių dienų turėjo prasidėti kursai mokytojams, anksčiau atvažiavo prof. Eretas iš Kauno ir, lydimas panelių mokytojų, gėrėjosi Druskininkais... Kursai neįvyko. Žinios apie tarybinių armijų puolimą fronto ruože dar tolokai į rytus nuo Minsko buvo priimanos kaip paprasta karo veiksmų informacija.

Prisimenu džiaugsmą dėl svarbių renginių Druskininkuose, bet tai truko vos keletą dienų, ne ilgiau negu savaitę. Pradėjo rodytis ženklų, kad sutriuškintos vokiečių vidurio fronto pajėgos beveik prilygsta pralaimėjimui prie Stalingrado, ir raudonajai armijai darosi atviras kelias iki Rytprūsių. Lenkai, greičiau painformuoti, pradėjo kalbėti apie vokiečių gyventojų evakuaciją. Valsčiaus buhalteris F. Glonek atėjo į mano kambarį ir apsidairęs, kad nėra žmonių, pasilenkęs per stalą pradėjo kuždėti, kad ryt, greičiausiai poryt prasidės vokiečių administracijos evakuacija, organizuojama plačiu mastu iš anksto, specialiais traukiniais per Gardiną net į Saksoniją, kažkur arti Bavarijos. Tai suprantama, nes administracijos pareigūnai beveik visi iš Rytprūsių, o jeigu ir Rytprūsiai artinasi pavojus, tai jau geriau evakuotis kuo toliausiai. Įsakymas evakuotis biurokatiškai apima visą administraciją, taigi ir nevokiečius tarnautojus žemesnėse administracijos pakopose. Esą, Gardine klausę, kaip bus žiūrima į tuos lenkus, lietuvius ar gudus, kurie nenorės pasinaudoti evakuacija, ir buvę atsakyta, kad tie bus laikomi laukiančiais sovietų atėjimo. Glonek pasakė, kad jis dingsiąs nuo rytojaus dienos, pasišalins pas savo žmonos gimines kaime ir stengsis išvažiuoti į savo Lodzę, iš kur 1939 m. teko bėgti nuo vokiečių į rytus. Išpasakojęs padėtį ir savo problemą beveik vienu atsikvėpimu, žiūrėjo į mane, laukdamas mano pasisakymo. Padėkojau už svarbias informacijas ir pasakiau, kad man problemos nėra – niekur nesitrauksiu, nebent kur saugiau, kai eis frontas. Gerai sugyvenome, jis nebuvo įkyrus, kaip kiti vietiniai lenkai. Dabar dar nuoširdžiau paspaudėme sau rankas, palinkėdami viso gero naujoje ir labai neaiškioje situacijoje. Žinoma, mokytojų kursai išsisklaidė. Tą

pačią dieną po pietų sužinojau, kad Druskininkuose pasiruošę evakuotis kai kurie tautiečiai, tarp jų ir jaunas gydytojas Alfonsas Kisielius, su kuriuo ilgiau pasikalbėjau. Buvau kiek nustebintas jo apsisprendimu. Jis tik gydytojas, buvo užsiėmęs studijomis, kurias baigė 1942 m., Druskininkuose atsidėjęs dirbo vien tik gydytojo darbą. Ar reikia baimintis to, kad buvo lietuvis patriotas? Nepagyry manęs dėl mano pasirinkimo, pažymėdamas, kad esu nepataisomas optimistas ir idealistas, klaidingai galvoju, galėsiąs kuo nors padėti savo kraštui naujoje sovietų okupacijoje. Nesiginčijau dėl optimizmo, o dėčiau savo praktiškus išskaičiavimus: žmona ir mažas vaikas, vokiečiai atkakliai ginsis abiejuose frontuose, niekur nebus jokios užuovėjos, trims asmenims žūties rizika didelė. Atsisveikinome. Kitas mano Vytauto Didžiojo gimnazijos draugas Adis Sabataitis, baigęs farmaciją Kaune, Druskininkuose išplėtojęs gydyklos laboratoriją ir pušų bei kitų augalų ekstraktų gamyklą, rizikavo pasilikti. Nepasisekė susisiekti su Petru Kvaraciejumi. Jis buvo vyresnis už mane daugiau kaip visų studijų metais. Baigęs ekonomiką, berods Varšuvoje, ten tuojau įsidarbino Lietuvos diplomatinėje atstovybėje. Kilęs nuo Varėnos, tamsiaplaukis, kaukaziško gymio vyriškis, kai jo jaunesnis brolis ir daug jaunesnė sesuo idealūs blondinai. Neatsilaikė varšuvietės gražuolės gundymams.

1939 m. rudenį gavo Vilniuje gerą postą, bet nelabai jautėsi su žmona tarp savo vilniečių, tai persikėlė į Druskininkus, čia dirbo prekyboje, po birželio 22-osios – miesto valdyboje, netrukus perėjo į kurorto įstaigą. Buvo arčiau susirišęs su Lietuvių komitetu Gardine. Po kelių dienų sužinojau, kad Kvaraciejus su žmona ir vaiku išvažiavo į Varšuvą. Kažkaip nesucidūriau su valsčiuje dirbusiu Vytautu Jakavoniu. Matyt, jis patraukė pirmiausia pas gimines Merkinės valsčiuje ir iš ten savais keliais į Vakarų. Apie jo likimą užsiminsiu vėliau. Kažkas iš mūsiškių, grįžęs tą dieną paskutiniuotu traukiniu iš Gardino, kalbėjo apie Lietuvių komitetą, pasiruošusį evakuotis kartu su vokiečiais – pirmininkas Viktoras Kurgonas, darbuotojai Jonas Kukauskas, Irena Ladygaitė. Mokytojai iš pradžios mokyklos ir lietuvių progimnazijos Gardine buvo anksčiau suvažiavę į Druskininkus, bet kai paaiškėjo, kad pedagoginių vasaros kursų nebus, išsiskirstė į tėviškes. Sukrėtė žinia, kad frontas nuo Minsko jau priartėjo netoli Vilniaus, vadinasi, netoli ir nuo Gardino.

Mano kryptis – Dulgininkai. Pamėgau uošvės gimtinę, jos sesers Elenos ir užkurio Antano Jurkonio sodybą penki km už Nemuno, už Seiros ant aukšto kranto. Stovėjo nuošaliai nuo didesnių kelių. Ūkis gana stambus. Nuo liepto per upę ir brastą važiuojantiems pakilus keliuku tarp aukštų beržų atsiveria gyvenamas namas ir plačiau išsidėstę ūkio pastatai senų uosių, klevų ir liepų žalumyne. Gal daugiau pamėgau ją dėl kitos priežasties. Dėl jaunimo pamėgau. Ignas – mano amžiaus mokytojas, trys Jurkonytės – Birutė, bebaigianti mokytojų seminariją, gimnazistės Zita ir Onutė. Susirinkdavo moksleivių iš Didžiasalio ir iš viensėdžių kitų gretimų kaimų, ateidavo vietiniai bernaičiai. Nerūpestingas bendravimas, dainos ir žaidimai prie gitaros, kartais trankesni pasilinksminimai Dulgininkuose ar Kmieliavoje pas Kuncevičius. Štai gyva jaunoji Lietuva, karo nuostolių nedaug paliesta. Kas jos laukia? Tokios mintys aplankydavo mane, kai palikdavau vienas pas tetą Eleną svečių kambaryje.

Žmona su pusmečiu bambliu buvo jau Dulgininkuose. Aš aną kritišką dieną atsikapsčiau vėlai vakare. Dar buvo sienos apsauga, bet jau netenkanti savo vaidmens. Pasieniečiai būstinėse laukė įsakymo. Taigi užtekdavo ties Mizarais šūktelti, ir tuojau kas nors atsiirdavo valtele.

Dulgininkuose ramu. Taip gal būtų buvę dar dieną kitą, jeigu ne pafrontės kregždutė iš toliau. Atvažiavo Jurkonių giminaitė Kazė, viengungė farmaceutė iš Kauno, nieko su savimi nepasiėmusi, tik geroką rūkalų naštą.

– Kauną užplūdo bėgliai iš Vilniaus, – tėškė trumpai ir drūčiai žinią.

Man juo labiau parūpo sužinoti, kas Druskininkuose. Nuėjęs į Diržus, persikėliau per Nemuną ties Švendubre. Pirmiausia norėjau sužinoti, kas mano motinos šeimoje. Motina sielojosi dėl sūnaus Alfonso Vilniuje. Brolis Pranas kalbėjo, kad frontas veikiausiai kurį laiką apsisistos ties Nemunu, ir tai būtų didelis pavojus Švendubrei. Jauniausias Juozas, važinėjęs dviračiu į Druskininkus, painformavo, kad nelikę jau jokios valdžios. Žmonės neramūs dėl fronto ties Nemunu, prisimindami siaubingus Druskininkams 1915 metus. Kitą dieną išėjau ir aš apsidairyti miestelyje. Žmonos šeima neskubėdama ruošėsi bėgti. Uošvis buvo nekalbus, nors kaip tik į jį, buvusį caro armijos kareivį I pasauliniame kare, pergyvenusį frontus ir didelius mūšius,

buvo daugiausia kreipiamasi – ne tiek žodžiu, kiek žvilgsniais arba stengiantis stebėjimu įspėti, ką šis galvoja ir daro.

– Nebus taip. Dabar kitoks karas. O jei kas, visuomet suspėsime pasikrauti į vežimą ir nuvažiuoti į Latežerį.

Miestelyje stovėjo kariuomenė – kažkokie ryšių daliniai. Prie užimtų vasarnamių ir sanatorijų užėję agregatai, per žalių vejų ir gėlynų plotus driekėsi storų ir plonesnių kabelių raizgynai. Už Ratnyčėlės, Pagankos lygumoje, gulėjo vienmentis apsvirtęs lėktuvas, atrodė visai dar geras, bet nieks juo nesirūpino. Pasakojo, kad prie Ratnyčios lauke avariniu būdu tūpęs didelis transportinis lėktuvas, skridęs tuščias iš rytų. Sulaužė važiuokles, ir lakūnai nuėjo į Druskininkus. Plentų nuo Gardino Merkinės linkme traukė skurdi kariuomenė, daugiausia kaimiečių vežimais. Žmonės kalbėjo, kad prie Vilniaus jau vyksta mūšiai...

Man buvo svarbu sutikti ką nors iš mūsiškių. Pasitaikė geriau, negu tikėjau. Mokytojai Juozas Kalpokas iš Neravų ir Petras Gasiliauskas iš Gerdašių pirmiausia teiravosi apie mane uošvijoje. Sužinoję, kad kaip tik esu kažkur Druskininkuose, puolė manęs ieškoti. Greit susitikome. Pasakiau, kur mane susirasti frontui praėjus. Kalpokas, kaip visuomet praktiškas ir kandus, atšovė:

– Tai man didelis žygis – tave visuomet susirastume, bet ar pagalvojai pasidairyti ko nors geresnio, sakysime, mašinėlės ar šapirografo paieškoti?

– Iš tikrųjų! Begalvis iš manęs, – pyktelėjau pats ant savęs. Buvo surasta nedidelė rašomoji mašinėlė, kurią pasičiupo Juozas. Petruiteko temptis į Gerdašius gerą mažai naudotą šapirografą. Juozas nuslinko atsargiai parku ir panemune savo kryptimi, mudu su Petru – paežere ir vėliau per Nemuną.

Grįžau į Dulgininkus. Vėl diena laukimo. Vakare užėjo keli sovietų partizanai iš Ančios būrio, pasirodo, jau geri šeimininko Jurkonio pažįstami. Nesidomėjo padidėjusia šeima. Prie vakarienės buvo kalba tik apie orą ir besiantinančią rugiapjūtę. Temstant prisijungė prie kitų gretimuose viensėdžiuose ir būriu nuėjo Vilkanastrijų kryptimi. Vis dėlto darėsi nejauku. Kitą dieną nuėjau į Mizarus. Druskininkuose nieko naujo. Smagiai nuteikė žinia apie druskininkiškių lenkų AK nesėkmę. Susirinkę mėgino kažkur prie Raigardo slėnio kirsti besitraukiantiems plentų vokiečiams. Nežinia, ar padarė “prie-

šui” kiek žalos, bet patys gavo tiek ugnies, kad galvotrūkčiais parbėgo namo ir sukišo savo ginklus į slėptuves. Tik neilgam. Netrukus Druskininkų AK sukėlė ant kojų Mizarų vyrų pokštas. Įdomus ir juokingas nuotykis, vertas papasakoti.

Mizarų kaimo žmonės – Druskininkų kaimynai, tik per Nemuną. Buvo druskininkiškių lenkų taikūs priešininkai. Ne tai, kad silpnadvasiai lietuviai – lietuvininkai stiprūs, bet pratę daugiau pasiginčyti, pasijuokti iš lenkuojančių, kartais buvo linkę ir pokštą iškrėsti, bet nemėgo peiliais badytis. Druskininkų lenkai ir lenkuojantieji buvo Mizarams atlidūs, nes per Mizarų gyvenvietę ir jos viensėdžius Nemuno krantu ėjo spekuliacijos keliai, tiksliau sakant – šituo būdu bandyta apsirūpinti maistu sunkiuoju karo metu. Taigi vieną anų fronto laukimo dienų pas Ptakauskus ar Vailionius, o gal pas Subačius sėdėjo kelios bobos iš Druskininkų, maistavusios gretimuose kaimuose. Šalia, plona sienele atitvertoje pirkios pusėje, šnekučiavosi Mizarų vyrai, kaip tik minėdami Druskininkų AK “žygį” prie Gardino plento.

– Kad taip kur Abromėlį sutikus. Gal pagąsdintų lenkus su savo būriu?

Abromėlis, reikia žinoti, buvo tuo metu smarkus Mizarų kaimo žmogus. Gyveno skurdžiai senoje plytinėje pusiaukelyje į Didžiasalį. Nedaug išmanantis ir sunkiai galvojantis žmogelis, todėl ir netenka stebėtis, kad dar tarpukaryje buvo komunistuojančių retkarčiais išnaudojamas. Dabar sovietų partizanų būriui tarnavo ryšininku ir vedžiodavo jo vyrus į tolesnius žygius. Taigi Mizarų vyrams taip besikalbant atsidaro durys ir žengia per slenkstį... pats Abromėlis! Vyrai pašoko ir visi, kaip vienas:

– Dievas tave neša! Ką jūs ten veikiate, ko jūs laukiate. Sėdite Krivonyse ir Guronyse, žmonėms suolus trinate, krūminę gurkšnojate, o čia lenkai rengiasi Druskininkus užvaldyti. Kaip jums ne gėda, vyrai!

Abromėliui atėmė žadą. Kaip bebuvę, Abromėlis – lietuvis patriotas, kaip ir visi Mizarų žmonės. Jo būrys – tai Lietuvos tarybinių partizanų būrys, Tarybų Lietuvos vaduotojai.

– Argi dzie? Jei taip, bėgu. Rytoj Druskininkai bus mūsų!

Net neprisėdęs puolė pro duris, bet vyrai sulaikė:

– Nors stiklinę su mumis išgerk! Juk netoli – septyni, aštuoni kilometrai.

Aišku, Druskininkų bobos, gal kuri ir AK “didvyrio” žmona, girdejo tai, sukruoto, skuba mizariškių laiveliais per Nemuną į Druskininkus. Masalas buvo geras, gerai mestas. Druskininkų AK kariauna visą naktį išgulėjo prie Nemuno, užėmusi pozicijas ties Mizarais ir Diržais, kur labiausiai tikėtasi sovietų partizanų kėlimosi per upę. Išvargo įtemptai budėdami, sušalo. Auštant susirinko į būrį ir pasitraukė į pušyną. Iš ten dar keletą valandų žvalgė Nemuno ruožą. Nė ruda lapė nesulojo nuo Mizarų ir Diržų.

Sunku prisiminti tą laukimo tarpsnį, rikiuojant įvykius ir nuotakas padieniui, tačiau liepos 13 paliеka neišdildoma. Nuo ryto mūšis ant Nemuno. Spėjant iš penkių kilometrų nuotolio ir iš tolesnių atgarsių – kažkur nuo Sventojansko iki Liškiavos. Keista, kad diena anksčiau, net vėlai išvakarėse nesimatė niekur vokiečių kariuomenės. Keletą dienų vėliau paaiškėjo, kaip buvo.

Nuošalioje užuovėjoje prie Seiros jautėmės saugiai... Po pusiaudienio didgirės pakraštyje pasirodė sovietų pėstininkai. Išžvalgę pakrantes ir Dulginių viensėdžių plotą artėjo būriais. Vienas per Seirą į Jurkonių sodybą. Kapitono vadovaujama nepilna kuopa susislėpė po medžiais. Ant daržinės kraigo įsitaisė žvalgai, veikė racija: – Volga, Volga, zdes Don! Kapitonas – pusamžis plikas žmogus su akiniais – žvalgė vietą pozicijoms. Moterys ir vaikai buvo jau savo slėptuvėse. Dėdienė Elena barė savo vyrą, ko tas sėdi priebutyje. Aš vaikštinėjau po žalią kiemo veją. Buvo įdomu pasidairyti. Traukė kiti nedideli padaliniai, rankose ginklai kovai su tankais, tačiau labiausiai sudomina nematyta nežinota karinė gurguolė, sukinkyta po šešis, aštuonis šunis poromis eilėje, tempusiais viename kinkinyje nedidelius, sunkiai pakrautus vežimėlius. Gurguolė perėjo brastą, šunys sunkiai tempė vežimus prieš įkalnį, kareiviai vežėjai keikė ir čaižė šunis botagais...

Kareiviai buvo užsiėmę savo reikalais, kai kurie stiprinosi, išsiėmę iš savo duonmaišių konservus, ištuštintas konservų skardines numedavo kur pakliuvę. Pasižiūrėjau į vieną tokią: amerikoniški konservai. Pavalgę ateidavo pagerti kompoto ar pieno kibiruose, kuriuos moterys išstatė ant suolo prieš namą.

Nuotaika lyg ir nebloga. Kėlė nerimą tik vienas tipas. Nieko neveikė, su trumpu ginklu, nerūpestingai vaikštinėjo ten ir atgal, perėjo per mūsų slėptuves, tiriama pasižiūrėjo iš viršaus į moteris su vaikais, priėjo prie dėdės Jurkonio, paklausė, ar jis šios sodybos šeimininkas,

iš kur tiek daug žmonių, negi vienos šeimos... Buvo nerusiško gymio ir ne taip jau atšiaurus, gąsdino tik neregėtai didelės ausys ir keista, iškili laikysena. Priėjo prie manęs. Paklausė, kas aš. Pasakiau, kad šeimnininko giminė, mokytojas. – Na na, visaip galima kalbėti. Mes žinome. – Patylėjo ir toliau: – Yra visokių, tie geriausiai padarytų, tuojau stoję į mūsų dalinį, ir muštų prakeiktą fašistą, kurį gal rėmė. Taip atsipirktų.

Kad jį kur velniai! – pagalvojau. Greit sumečiau, ką daryti. Sklandžiai, taip pat iškiliai pasakiau tam tipui gera, netikėta jam rusų kalba:

– Yra sovietų partizanų sukurta tarybinė valdžia ir mes, – pabrėžiau tą “mes”, – žinome, ką daryti. Bus mobilizacija. Kaip tik vakar buvo apsilankę partizanai. Yra informacijos, potvarkiai, viskas sutarta.

Atsisukau nuo jo ir nuėjau pas avis pakalnėje, atseit perkelti į kitą vietą.

Man besivedžiojant su avimis išgirdau triukšmą sodyboje. Moterų verksmas, rusiški šauksmai. Atbėgau. Kareiviai laksto prie užimtų pozicijų, žvalgai nuo daržinės kraigo duoda ženklus, nerami, karštingiška kalba per raciją. Atbėgęs iš gretimo viensėdžio kažkoks vyresnysis laksto ir šaukia:

– Tuoju išsikraustyti. Laukiame vokiečių tankų puolimo. Už pusvalandžio bus čia pragaras! Ten, kur upės užuolanka, slėpkitės už kranto!

Vieta, Paalkūne vadinama, buvo gera, netoli sodybos. Pačių numatyta kaip saugesnė, buvo ir apkasėliai ten padaryti... Skubėjome persikraustyti su parankiniais, pačiais reikalingiausiais daiktais. Tik tetos Elenos negalėjo jokia jėga pajudinti. Su savais ir kalbėti nenorėjo. Kareivius įtikinėjo (ėjusi mokslus caro laikais, rusiškai neblogai kalbėjo):

– Brangūs rusų kareivėliai, nesirūpinkite manimi sena. Tai jūsų gaila, jaunuolių–gražuolių. Meldžiuosi už jus.

Ir meldėsi garsiai, paskubomis, rožančius tarp pirštų slinko... Ką daryti? Palikome tetą “pirmoje pozicijoje”.

Iš Paalkūnės nieko nesimato, nieko nežinome, bet ir negirdime nieko. Prieš gaivalingą susirėmimą būtų iš toliau girdimas tankų ūžesys. Laukėme. Jeigu mūšis – įslinktumėm į mūsų plokščius apkasėlius. Valanda, antra – nieko negirdėti. Pakilau iš pakrantės, prislinkau

iki vietos, iš kur gerai matosi mūsų sodyba ir didelė visos gyvenvietės dalis – jokio žmogaus prie trobesių, jokio judėjimo toliau į Kmieliavą ir Mikaliną. Prislenku prie pat sodybos. Na taip, “mūšio laukas” po įvykdyto plėšimo! Atmesti blogesni rūbai, išvilktos pintinės ir dėžės, kuriose buvo sukrauti ir pakasti geresni daiktai... Žinojome, kad labiausiai reikia bijoti plėšimų. Tarėmės, kaip geriau paslėpti vertingiausius daiktus. Atrodė, kad mūsų sumanymas buvo gudrus, tiesiog neįspėjamas: pagilinti kasamas slėptuvės duobes, ten sudėti daiktus ir apkasti – baltas, smėlėtas slėptuvės dugnas ir tiek! Kas galėtų pagalvoti, kad nevidonai visur badydami durtuvais ir ten pagalvos ieškoti apkastų gėrybių. Gudrūs buvo velniai! Ir artistai puikiausi! Labiausiai nukentėjo mano žmona, praradusi vertingiausią savo kraičio dalį, mažiau nukentėjo kita moteris su dviem vaikais, kuri mažiau su savimi turėjo gerų rūbų ir kitų vertingų daiktų. Palikome apgauti ir apgrobti. Užtat tetai Elenai teko didvyrės vardas. Radome ją sėdinčią savo slėptuvėje ir toliau garsiai besimeldžiančią, rožančius slinko tarp pirštų... Mūsų kaip ir nematė. Dėdė mostelėjo ranka. Galėjo būti patenkintas – jų apkastas padėlys išliko.

– Boba vokiečių tankus atrėmė ir pačius rusus išvarė. Ko daugiau?

Dėdei tai gerai, bet man buvo daug vargo nuraminti aimanuojančią žmoną.

– Keik, kiek nori, tik neverk ir nesijaudink. Užgyvensime. Reikia džiaugtis, kad blogiau nebuvo.

Žmona atšovė, puldama mane su dėde:

– Mes – bobos, bet jūs vyrai – karo žinovai, patikėjote tankais. Galėjote suprasti apgaulę!

Geresnėje padėtyje buvo ir Kazė iš Kauno, išsaugojusi savo rūkalus. Baigėsi pirmoji fronto diena. Nuo popiečio mūšių artimiausiame ruože nebuvo, atgarsiai girdėjosi kažkur toliau į pietus ir į šiaurę.

Kitą dieną vyko mūšiai prie Leipalingio, į vakarus ties Viktorina prie plento. Paaiškėjo, kad vokiečiai sudarė frontą ne ties Nemunu, o penkis, šešis kilometrus, vietomis iki dešimties kilometrų pasitraukę nuo gamtinės strateginės užkardos. Tik vieną dieną sutrukdė persikelti per Nemuną. Keliasdešimties kilometrų ruožą gynė viena tankų ir savaeigių pabūklų divizija. Formavosi visai netikėta vokiečių gynybos linija, kurią suprato, nagrinėjo ir gyrė “karinį mokslą” būti-

noje kariuomenės tarnyboje išėję, kiti ir praktikos paragavę, jauni ir pagyvenę kaimo vyrai ir miestelėnai atbėgėliai. Taip šioje pusėje laikysis, išleidę prieš pėstininkus, o neprileisdami masinės sunkios ginkluotės. Sovietai statė tiltą žemiau Druskininkų ties Melnyčėle. Statė greit, nors ilgai, kol vokiečiai laikėsi, be pertraukos lėktuvams bombarduojant "perepravą". Būdavo ilgesnių bombardavimo pertraukų, kol daugmaž sugriautas tiltas būdavo vėl visiškai atstatytas. Tada vėl užskrisdavo...

– Velniai vokiečiai, žiūrėk, kaip įsigudrino! – keikė rusai: – Leidžia pastatyti ir tik tada atleikia.

Buvo gražu stebėti iš apylinkės aukštumos ir dar aukščiau pasilypėjus į medį ar ant aukštesnio stogo: atleikia dvi, kartais trys grandys, užsuka, dažniausiai nuo Liškiavos, ir, po vieną ar du greta, lėktuvai leidžiasi virš Nemuno, žemai skrisdami bombarduoja tiltą, kerta iš kulkosvaidžių, apmėto bombomis ir apšaudo kertamą pušyną. Sovietų priešlėktuvinė siaučia – dešimtys debesėlių aplink lėktuvus. Vaikėzai pamėgdžioja priešlėktuvinės atgarsį: kruopų, kruopų, kruopų! Neteško pamatyti, kad pataikytų. O sakoma, buvę ir taiklių šūvių.

Sovietams pasitaikydavo permesti sunkesnės ginkluotės, ir kaskart vis daugiau, bet to buvo mažai, todėl vokiečiams buvo lengviau gintis ir bandyti sutelkti savo didesnes pajėgas.

Pagaliau persikėlė katiušos ir įsitaisė pagiryje už Paalkūnės ir kažkur prie Didžiasalio ežero galo. Kriokia, ūžia, čiuožia Leipalingio link, iš anos pusės vokiečių artilerijos sviediniai. Baimės, kiek tik nori. Vyrai ramino moteris, kad baimės nėra, esą vokiečiai šaudė tik į taikinius, kurie tolokai nuo slėptuvių, jie sviedinių negadina. Reikia apsiprasti su siaubingu artimos pafrontės triukšmu.

Nepamenu, į kelintą dieną, imant nuo liepos 13, atėjo į Dulgininkus mano brolis Pranas. Įdomu buvo klausyti jo pasakojimų, kaip sovietai nuo Švendubrės forsavo Nemuną. Labai paprastai: atsiradę, užplūdę per miškus nuo Ežerėlių, netikėtai puolė imti daržinių ir kitų ūkio pastatų duris, visas lentas, kas kokių turėjo, net kūlius šiaudų, paruoštų stogams dengti ar senus stogus taisyti, ne vienam ir lovyvys skerdienai dingo. Perkėlai viskas tiko. Taip masiškai kėlėsi per Nemuną, o vokiečių tankai ir savaeigiai pabūklai, užėmę geriausiai nužiūrėtas pozicijas, tai vėl skubiai jas keisdami, pliekė pasiutusią ugnimi, dažniausiai išilgai Nemuno. Iš sovietų pusės atitinkamos prie-

dangos nebuvo. Iš Diržų ir Lipliūnų, esą, kai kas stebėjęs, kaip Nemunas virė. Nuplaukė Švendubrės kaimo gėrybės su sovietų aukomis Nemunu žemyn. Kaip žmonėms dabar prasigyventi, iš kur imti duris ūkio pastatams arba ir lovų kelių centnerių penimiui? Bet tai niekis. Joks sviedinys į kaimą nekrito, nieks nenukentėjo. Tik štai dabar bėda. Sovietai gaudo vyrus, varo pastotes prie tilto statybos. Medžius kirsti, vežti prie statomo, subombarduojamo ir vėl iš naujo statomo tilto. Pasmerktas visiškam išskirtimui aukštastiebis, pakurorčio pušynas ties Melnyčėle. Ne mažiau buvo apmėtomas bombomis ir iš kulkosvaidžių apšaudomas miškas, kuriame knibždėjo kirtėjų ir pastočių. Vienas tai dar gali kur nors bandyti toli bėgti ir slėptis, nors ir tai labai pavojinga, sargyba griežtai draudė bėgti. Įsakyta buvo gulėti vietoje ir baigta! Bet gaila ir arklio, ir vežimo netekti. Vyras bijo, nenori mirti už “tėvynę ir Staliną”, moteris, šeimos atsidūrę baisiame pragare. Ką daryti? Prasidėjo tai, ko tikėjomės, ko laukėme.

– Jau dabar vyrai slepiasi... – kalbėjo Pranas, apimtas rūpesčio.
– Kas žino, ar jūs čia, artimoj pafrontėj, nesate saugesni? – kalbėjo.

Buvau kiek nustebintas tokiu brolio įžvalgumu. Tada dar nežinojau, kad mano kaime buvo jaunuolių organizacija, veikusi vokiečių okupacijos metu ir nusistačiusi veikti, atėjus antrai sovietų okupacijai, ir kad brolis vaidino joje svarbų vaidmenį. Tai konspiratorius!

Vėliau, kai sužinojau, pasijutau beveik įsižeidęs. Prašiau, kad pasiliktu dieną, kitą. Jis skubėjo, bambtelėjęs niūriai, kad turįs reikalų, ir, lyg susigaudęs, nusišypsojo:

– Tai pagaliau pradėjome rugius kirst. Nežinia, kada pas jus?

Atsisveikino, pažadėjęs netrukus vėl apsilankyti. Nebuvo žinios nuo brolio Alfonso iš Vilniaus.

Glaudėmės Paalkūnėje tą aštuoniolika dienų. Nedrįsime keltis į trobesius, nueidami tik tiek, kiek reikėjo gyvulius prižiūrėti, vieną ar du kartus teta Elena duoną kepė. Nedrįsime, gąsdinami žinių, kad vokiečių yra apšaudomi ir padegami viensėdžiai. Nuo Dulgininkų teko matyti degančius pastatus Vilkanastrių kolonijose arčiau fronto, Černiakauskuose ir kažkur net į Veršius. Ypač ryškūs artesnių ir tolimų gaisrų vaizdai buvo vakare ir naktį, kai be dūmų matėsi tik ugnis, vėjo neblaškomos liepsnos pamaži laižė stogų rišimus ir medžio sienas. Pasakytumėm, gražus, jeigu ne tragiškas žmonėms, ilgai trunkantis fejerverkas. Mes kiek nuošalesnė ir mažiau karšta pafrontė.

Retkarčiais nukrisdavo vokiečių artilerijos sviedinys, judėjimas buvo, bet ne tiek, kiek Didžiasalyje, kur ėjo pagrindinis tiekimas fronto linijai prie Leipalingio. Kartais pravažiudavo šalutiniais keliais arba tiesiog pro laukus galingi amerikoniški Stadbakeriai. Prie Kmieliavos pamiškėje buvo įsitaisiusi lauko ligoninė, tikriausiai – pirmas sužeistųjų priėmimo punktas. Labai susirgus vaikui viduriavimu teko ten nukakti ir prašyti vaistų. Paslauga buvo nuolanki, medicinos žmonės, sanitarai, transporto kareiviai – visi išvargę, bet malonūs ir kalbūs. Vaistai buvo veiksmingi, tai žmona pasidarė kiek atlaidesnė už patirtus nuostolius, o teta Elena net pasimeldė už geradarius. Tiek užteko nuotaikai praskaidrinti, kartu ir geresnius lūkesčius puoselėti.

Atsirasdavo daugiau žmonių iš artimiausios pafrontės. Užklupti ilgo fronto, mūšių atvangos protarpiais bėgo, kur saugiau. Ateidavo iš gretimų kaimų, dažniausiai vyrai, pasiklausinėti, kaip giminės, pažįstami. Teko prisiklausyti žinių, pergyvenimų. Daugiausia iš fronto prie Leipalingio apie skirtingus vokiečių ir rusų kariavimo būdus, milžiniškus sovietų žmonių nuostolius. Čia ir vėl, “karo mokslo” gribštelę vyrai pasakojo, ką matė ir stebėjo. Vertino ir kritikavo:

– Skyriaus, būrio, kuopos sudėtyje ruskis kaunasi kaip nemokša. Vokietis, jeigu neužkluptas, nepalyginamai mokslingesnis ir sumanesnis. Stebėjau tai, – kalbėjo Lietuvos kariuomenės puskarininkis.

Kitas dėstė:

– Jis taip ir visu frontu kariauja. Žmonėmis, žmonių mėsa... Matysime, koks bus nuostolių santykis.

Ir ėjo kalbos toliau ta linkme: vienas sako, kad gaila žmonių, kitas, kad nėra ko gailėtis ruskių ir azijatų. Įsiterpia dar vienas plačiau galvojančias:

– Tai mūsų vyrų reikia gailėtis, tikriausiai bus mobilizacija, koks mūsų žmonių likimas tokioje armijoje?

– Akys nemato, ausys negirdi – širdies neskauda, – sako priežodis. Bet žinios ir kalbos eina... Kur dingsi nuo blogo gando? – Blogos žinios turi sparnus, – sako anglai.

Naktį į rugsėjo 1 d. gaivalingai, kaip nebuvo, atsiliepė vokiečių visų nuosiekų artilerija ir tolimesnės nuosiekos raketų ugnis. Negi kontrpuolimas? Paryčiui viskas nutyla. Netrukus paaiškėjo, kad vokiečiai pasitraukė visu frontu. Greičiausiai iki Rytprūsių sienos.

Normalus gyvenimas Jurkonių pastogėje. Tačiau netrukus atėjo

iš uošvijos Druskininkuose įspėjimas, kad geriau persikėlus į Kmieliavą pas Šerkšnus. Druskininkų miestelėnai maištaudami dabar plačiau pasiskleidžia ir gali pasiekti Dulgininkus. Geriau būtų, kad niekas nežinotų, jog esu su šeima pas gimines. Tegul kuo ilgiausiai visi tiki, kad esu pasitraukęs į Vakarų. Šerkšnai – uošvio motinos gimtinė, uošvis per visą tarpukarį dirbo paveldėtą žemės sklypą, naudodamasis teise ūkininkauti per sieną, kitaip – demarkacijos liniją. Senis Šerkšnas ir jo daug jaunesnė žmona – mums taip pat dėdė ir dėdienė. Kaip kitaip kreiptis? Žmonės labai geri. Keturi sūnūs, vyriausias gal tik šešiolikos metų. Jau turėjo vieną karą įnamį: iš Leipalingio jauną giminaitę su šeima. Jos vyras – Lietuvos kariuomenės vyr. leitenantas, dukrytė gal penkerių metų. Vytautas Gontis per visą vokiečių okupaciją mokytojavo Leipalingio gimnazijoje. Miestelis sudegė, nėra ir uošvijos namo. Tai Šerkšnų jiems vieninteliai namai. Nuo rugsėjo 1 d. gal ir toliau paliks mokytojauti, reikės septynis kilometrus dviračiu važinėti. Įsitaissėme antrame pirkios gale, Gončiai viename kambaryje, mudu su žmona ir vaiku – antrame.

– Tai štai kaip, – pagalvojau persikraustęs. Karininkas – tai gerai. Tuokart galima pasinaudoti, kad moka anglų kalbą. Baigęs Šiaulių gimnaziją su ta Vakarų kalba. Buvo pasakorius ir mėgėjas dainuoti. Lietuvos kariuomenėje vadovavo dviratininkų kuopai, gal būriui. Dainavo karininkų sekstete, gal oktete – smulkmenų neprisimenu. Gerai apsisprendęs nuo pat okupacijos pradžios, tai lyg ir neturėjęs didesnio rūpesčio.

Prasidėjo labai pavėluota įvairpūtė. Šerkšnų ūkis nemažas, savų darbininkų kaip ir nėra. Atėjo samdyti du kirtėjai, aš taip pat moku dalgį rankose laikyti, Gontis, bandęs pora dienų anksčiau persikvalifikuoti į žemės ūkį – ketvirtas. Keturios griebėjos ir rišėjos, dėdė Šerkšnas ir trys Šerkšniukai – gubų statytojai. Saugi buvo įvairpūtė. Svarbiausia tai, kad galima buvo negandą pamiršti, prakaituojant, jaučiant neišsenkančią jėgą, matant darbo vaizdą – pasijusti kuriam laikui kitame pasaulyje.

Frontas prie Rytprūsių sienos buvo labai aktyvus. Arčiau girdėjosi patrankų gaudimas į pietus – nuo Suvalkų ir Augustavo. Sekmadienį rūpėjo pasidairyti po apylinkę. Besitvarkanti tolesnė užfrontė. Pastovios, stulpais nužymėtos ryšių linijos, plentais ir vieškeliais palengva slenka dulkių vilkstinės – tai varomos mobilizuotųjų kolonos, iš šonų

pagrioviais sargybos. Pro dulkes pirmiau išsineria durtuvai, paskui sargybinių siluetai ir sugrūstos kolonos priešakis. Mizarų kaime sutelkė tokią mobilizuotųjų koloną. Nuo Minsko jauni įvairaus amžiaus vyrai, nuo aštuoniolikmečių iki gerokai pagyvenusių. Dvi dienas laikė, kol suvežė į daržines dviejų viensėdžių karišką aprangą ir asmens aprūpinimą. Liepė nusirengti visiems, paliekant ant rūbų krūvos net trumpikes, ir varė grupėmis prie daržinių. Gavę paeiliui marškinius, batus, kelnes, palaidines, valtelę ant galvos buvo rikiuojami į būrius ir skyrius. Per pora valandų atvarytas margumynas pavirto į karišką koloną, ir rikiuotė pajudėjo fronto link. Žmonės matė mobilizuotuosius, vienu kitu žodžiu persimetė, paduodami maisto išalkusiems, gerai išskaitė, kas buvo jų veiduose ir širdyse įrašyta. Kas turės laimės išlikti... O gal apmokymas ilgiau užtruks ir per tą laiką karas baigsis? Paliktus slėnyje rūbus apipylė benzinu ir sudegino.

Apie rugpjūčio vidurį iš išlipintų skelbimų sužinojome apie Lietuvoje paskelbtą mobilizaciją į raudonąją armiją. Skelbimą pasirašęs kažkoks mjr. Soblis. Valdžia kūrėsi tik miesteliuose, dar nebuvo įvaldžiusi apylinkių ir kaimų. Jeigu kas, galima buvo aiškintis, kad nežinoma, kur ir kaip prisistatyti, nors ir labiausiai norėtusi atlikti "pilietinę" ir "patriotinę" pareigą, arba pagaliau ir taip, kad laukiama asmeninių mobilizacijos šaukimų. Surado mane Kmieliavoje ltn. Lionginas Švalka, mokytojavęs prie Marcinkonių. Buvome geri pažįstami ir anksčiau sutarę, kaip laikytis numatomais ir spėjamais atvejais. Pasikalbėjome, pernakvojome. Ltn. Švalka pažinojo atsargos leitenantą Gontį. Pirmuoju uždaviniu nutarta veikti prieš mobilizaciją. Neiti, slėptis, stengtis rezervuotųjų, kas kaip gali ir kaip išmano, organizuoti žvalgymus, budėjimus ir apsisaugojimą nuo gaudymo operacijų. Sutarėme dėl ryšio ir keitimosi informacijomis. Palydėjau Švalką iki Liškiavos. Buvome užėję į kelias vietas pasirodyti ir pasikalbėti. Prisiršęs rūbus ant galvos, perplaukė Nemuną ties Viečiūnais. Deja, taip ir neteko su juo vėliau susitikti. Ilgai net nežinojau jo likimo. Juozas Kalpokas kažką kalbėjo, kad buvo anas išvykęs į savo kraštą kažkur prie Širvintų ar Dubingių, kur jau vyko ginkluota partizaninė kova, bet žadėjo grįžti. Kiek kartų girdėjau, kad prie Merkio žuvo keli vyrai su karininku, spėjau, kad tai jis buvęs. Kurį laiką pavojaus dar nebuvo. Dar ir rugsėjo pradžia buvo visai rami mūsų užuovėjoje, bet iš kiturėjo neraminančios žinios. Prie Merkinės siautė specialūs so-

viėtų daliniai. Buvo nužudymų ir plėšimų. Plačiai ir su didesniu pasipiktinimu kalbėjo žmonės kaime prie Nemuno, kur įteka Merkys. Jauno vyriškio sutana buvo mirtino šūvio taikiniu.

Į javapjūtės pabaigą kirtome – aš tik su seniu Šerkšnu – avižų mišinį prie pat Dulgo ežero, kur išteka Dulgelė į Seirą. Čia siekė miško atsaka. Iš krūmų ilgesnį laiką žvalgėsi kažkoks keistas žmogus. Pagaliau priėjo prie mūsų. Buvo pavargęs, apžėlęs, neramiai dairėsi. Prabilo rusiškai, pasisveikindamas. Laukėme, ką pasakys. Pamatęs prie krūmo krepšį su pjovėjų valgiu, paprašė gerti. Dėdė Šerkšnas pasiūlė ir užkasti. Kol godžiai valgė, stebėjome žmogų. Apie keturiasdešimties metų amžiaus, vidutinio ūgio, plačiapetis, sovietiniais kario batais, kelnėmis, civiliniu sudėvėtu švarku.

– Greičiausiai fronto bėglys, bet dėl viso ko žinokime, ką kalbėti, – pastebėjo dėdė Šerkšnas.

Išgėręs, pavalgęs, atsistojo, apsižvalgė į šalis ir vėl atsisėdęs po krūmu žmogus pradėjo pasakoti: kad pabėgęs iš fronto ugnies, jo batalionas buvo varomas į psichinę ataką, nebuvo jokių sėkmės galimybių, kareiviai masiškai žuvo, likusieji traukėsi, bet puolimas buvo kartojamas, verčiant specialių fronto dalinių užkardui, po kelių puolimų išlikę tiesiog pablūdo – kas bėgo akiai į vokiečių pusę, kas išilgai fronto, kiti puolė bėgti per užkardą, beveik visi žuvo, jam su draugu pasisėkė. Ėję miškais į rytus, per atvirus plotus – naktimis, į trečią dieną užsivėrė ant pafrontės NKVD, apšaudomi, vejami išsiskyrė ir pasimetė... Štai dabar vienas.

Klausėmės nepertraukdami ir rodydami mūsų užuojautą žmogui. Tik dėdė Šerkšnas įsiterpė, paaiškindamas, kad žino karo siaubą, buvo japonų kare, tiesa, neilgai, bet užteko, dabartinis karas dar baisesnis.

Žmogus kalbėjo toliau, kad esąs iš Minsko, degtukų fabriko darbininkas, nuo liepos pradžios buvo varomas su mobilizuotųjų kolona, Lietuvoje jau buvo girdimas frontas, prie vieno kaimo, gal kur ir netoli čia keletą dienų stovėjo, buvo perrengti kariškai ir varomi sargybos arčiau fronto. Suformavo batalioną, davė karininkus galvažudžius, dalį puskarininkų, ginkluotę ir tuojau į fronto ugnį – į psichinę ataką, be jokios paramos artilerija ar bent minosvaidžiais. Vokiečiai buvo įsistiprinę ir tokias atakas jau perpratę.

– Tai tiesiog žmonių žudymas, – baigė savo pasakojimą.

Tylėjome. Jis nusimetė švarką, atsistojo, paėmęs išmaigtą dalgį, pradėjo kirsti avižų mišinį. Buvo geras kirtėjas. Kirto ir kirto be atsikvėpimo ir dalgio pustymo, lyg norėdamas atsidėkoti už pamaitinimą, kol šeiminkas Šerkšnas nesulaikė.

– Esu darbininkas, miesto gyventojas, bet ir ūkio darbus išmanau, nuo vaikystės ir paauglio kaime, – paaiškino, pasigyręs savo gebėjimais darbuotis dalgiu. Nusišypsojo ir vėl nusiminęs paklausė, kas jam daryti.

Žmonės, kurie pavalgydino jį ir davė švarką, pasakojo, kad Lietuvos vyrai neina į kariuomenę, slapstosi nuo sovietų mobilizacijos, nutarę geriau žūti miške, negu tapti auka sovietų skerdykloje. Bėglys bijojo, kad bus pagautas ir sušaudytas. Paklausė, ar negalima būtų patekti pas Lietuvos vyrus miške. Galvojome, ką atsakyti. Aš tiesiog neturėjau jokio geresnio, paguodžiančio atsakymo. Dairiausi į dėdę Šerkšną. Jis kalbėjo, kad pas mus nėra vyrų miške, o jeigu kur ir būtų, tai tikriausiai nepriimtų svetimo ir nepažįstamo. Dėl saugumo. Didelis pavojus ieškoti vietos miškinių, net kalbėti ir teirautis apie juos. Geriausiai slinkti atsargiai arčiau savo krašto ir kaip nors pralaukti – karas greit baigsis, o karui pasibaigus dezertyrams nebus mirties bausmės, tik kalėjimo nuosprendis. Svarbu išsisaugoti. Kur nebuves, atsirado jauniausias Šerkšniukas su savo neatskiriamu šuniuku Tiutinu. Tėvas pakvietė į šalį ir kažką sakė, aiškino. Vaikas nubėgo į namus ir po pusvalandžio grįžo su nešuliu, kuriame buvo maistas, kelnės ir marškinių pamaina. Nupasakojome, kaip geriausiai ir saugiausiai eiti toliau į rytus.

– Eik, žmogau, saugokis, nenusimink, bus viskas gerai z Božšej pomoščju.

Ir dėdė, ir aš gerai mokėjome rusiškai, tai žodžių paguodai ir patarimams netrūko. Dėkojo karštai, bet akys su ašaromis reiškė liūdną atsisveikinimą, lyg su giminėmis paskutinį kartą. Nuėjo paežere į mišką.

Vakare svarstėme įvykį trise. Gontis pasakė, kad nelabai tikėjo kalbomis apie sovietų stichines atakas, nors jau gerai žinojo, kad sovietai kariauja žmonėmis, taip pat dabar – ne karo technika, kurios turi pakankamai, ir ne išmintingu vadovavimu. Užtenka žinoti, koks nuostolių santykis fronte prie Leipalingio, prie Seirijų ir, kaip kalbama, greičiausiai ir kitur.

Prisimenu tai, ką sakiau. Tada nedaug galvotai, paprastai išėjo, bet pasitvirtino, ir vėliau tapo vienu iš pagrindinių argumentų, pateisinant apsisprendimą stoti į “žaliąją rikiuotę”. Kiekvienas, kas buvo vokiečių okupacijoje, net trumpai išbuvęs okupuotoje teritorijoje ir pažinęs kitą tikrovę, negu sovietinę, buvo laikomas pavojingu tarybų valdžios priešu. Taigi uždavinys sunaikinti tą priešą. Darbas didelis, masinis. Gudriai sugalvojo, kaip tai padaryti: vyrija bus išžudyta fronte, šeimos bus pagerbtos, paskelbiant taip išžudytus tėvus, brolius, sūnus “tėvynės karo” didvyriais, kad jų šeimos pasijustų pagerbtos ir saugios, pilnavertės tarybinėje visuomenėje. Tokiu būdu sovietų teroras “du zuikius nušauna”. Didelis valymo darbas bus atliktas sklandžiai. Be tardymų, bylų, NKVD egzekucijų, šeimų trėmimų. “Saugumo” – teroro organai ir be to turės pakankamai darbo.

Slegianti nuotaika. Tylūs nesibaigiantys svarstymai: Kas bus su mumis? Ką mums daryti? Prisimenamos ir vilties kalbos: kad Vakarų sąjungininkai neįsileis bolševikų į Europą, gal taip blogai nebūsią... Vakarų sąjungininkai turėtų žinoti...

Jau prasidėjo mokslo metai. Gontis mokytojauja. Atrodo, jam tik vienas rūpestis – prasigyventi dviratį. Vaikščioja pėsčias į Leipalingį. Parneša žinių. Dėl mobilizacijos dar ramu, bet daugėja suėmimų. Sprendžiant pagal tuos, kurie buvo suimti, ir pagal jų profesijas buvo aišku, kad labiausiai erzindavo aktyvumas vokiečių okupacijos metais, o šiaip jau sunku susivaikyti, kuria linkme eina sovietų represijos. Tačiau paaiškėjo, kad ir pogrindžio veikla prieš vokiečių okupantą, jeigu ji vyko be sovietų palaiminimo ir pavaldumo jiems, buvo laikoma viena iš pagrindinių nusikaltimų Tarybų Sąjungai. Galvojau įsidarbinti mokytoju kur nors kaime arčiau Lazdijų. Gal būtų taip ir buvę, jeigu ne Gončio nesėkmė. Vieną dieną jis neparėjo iš Leipalingio. Grįžo tik kitos dienos pavakarį. Pasakė, kad baigta su mokykla, jam palieka arba dingti kur nors toliau Lietuvoje, arba laikytis su vyrais arčiau miško. Buvo suimtas, nuvežtas į Lazdijus, tardomas ir kalbinamas slaptai bendradarbiauti su NKVD. Paleistas sąlyginai, kad apsigalvotų ir sutartu terminu pats ateitų. Taip papasakojo Vytautas Gontis man ir dėdei Šerkšnui. Jam sunku buvo pasakyti tiesą žmonai, kuri laukėsi antro vaiko.

Sukilimas Varšuvoje paskatino ieškoti ryšio su pasauliu. Supratau, kad lenkų sankylis prieš vokiečius Varšuvoje – sankylis ne tik prieš tą

mirtiną priešą, bet ir prieš Stalino Sovietų Sąjungą, siekusią pavergti Lenkiją. Stambus įvykis, didelės reikšmės faktas. Gal paveiks Vakarų sąjungininkus giliau pagalvoti, kaip gelbėti Lenkiją, išreikalauti lengvatų Pabaltijo kraštams.

Atsirado geras radijo imtuvas. Pas Mikučionius iki kraigo prikrautoje daržinėje vakarais valandas gulėdavau ir klausiau užsienio laidų. Žinios buvo blogos. Jeigu Jalta sukėlė nerimą, tai dabar vis labiau aiškėjo, kad Jungtinės Valstijos ir Didžioji Britanija iš tikrųjų lieka pernelyg nuolaidžios Stalinui. Kovojanči Varšuva paliko vieniša. Be medžiaginės paramos ir ginklų bei šaudmenų, vaistų bei kitų svarbiausių reikmenų tūkstančiams kovotojų ir šimtams tūkstančių miesto gyventojų tiek Lenkijos žmonių, tiek Vakarų viešosios nuomonės moralinės parama nedaug ką galėjo gelbėti. Prisimenu apžvalgą ir išvadas vienoje Šveicarijos radijo laidoje, kurioje buvo pasakyta, kad už surenkamų aukų pinigų vargu pakaktų nupirkti gėlių, kad užtektų padėti po vieną žuvusiems Varšuvos kovotojams bei nekaltoms Lenkijos sostinės gyventojų aukoms. Kitoje laidoje buvo kalbama, kad Stalinas trina rankas iš pasitenkinimo, kai žūsta stipriausios, geriausiai organizuotos lenkų patriotinės jėgos ir kad Vakarų sąjungininkai palieka abejingi jiems daugiau, negu tikėtasi. Jis ryžtasi politiniam poslinkiui ir leidžia vokiečiams sutriuškinti Varšuvos sankylį. Vėl keliems mėnesiams atgijo Molotovo–Ribentropo pakto dvasia – dabar Stalino ir Vakarų sąjungininkų paktas. Diskutavome tada apie lenkų politinį mąstymą, kuriam trūko vaizduotės ir nuoseklumo. Neužteko lenkams patirties Vilnių “vaduojant”, užbėgant besiartinančiai sovietinei armijai už akių, lyg būtų nepatyrę to užmojo pasekmių. Į Lenkiją Vilnijos AK likučiai pirmieji skverbėsi nenutrūkstamais miškų plotais nuo Vilniaus iki Nemuno su Baltosios ir Juodosios Ančių intakais ir už Nemuno nutįsusia didžiule Augustavo giria. Teko su jais kalbėtis. Vieni dar tikėjo Londonu ir skubėjo į pagalbą kovojančiai Varšuvai, kiti buvo nusistatę tęsti kovą su sovietų grėsme etnografiniame Lenkijos plote. Pastarieji gyrė lietuvių tautos politiką ir nusistatymą.

Jeigu jau žūti, tai žinant, kaip ir už ką. Mes, lietuviai, galvojome tada: jeigu Lenkijoje vyks kova prieš sovietinį okupantą, tai ir mums bus lengviau.

Valsčių miesteliuose veikė jau milicija, kuri išvykdavo tik į artimiausius kaimus. NKVD įstaigos ir įgulos dar nebuvo gausios, bet

apsistodavo kuriam laikui didesni daliniai ir leisdavosi kartu su milicininkais ir sovietų valdžios pareigūnais toliau nuo miestelių. Lietuvių savisaugos priemonės veikė gerai. Dažniausiai darbų metu laukuose gavę įspėjimus vyrai rinkosi pamiškėse. Buvo išstatomos sargybos ir vykdoma tolesnė žvalgyba. Mažai buvo tokių, kurie pasikliaudavo slėptuvėmis trobesiuose ar kur nors netoli savo sodybos. Buvo ir tokių, kurie rizikavo kuo ilgiau pasilikdami prie darbų laukuose. Ilgainiui griebtasi “oblavų” (gaudynių) taktikos, kuriai prieštaravo, nors dar ginklo nevertodama, savisauga, ir tai ne visuomet galėjo būti veiksminga. Būrys iš valsčiaus eidavo atvirai, anksti pastebimas ir sekamas, o šalimis, nepastebimai buvo siunčiami gerokai į priekį po kelis kareivius, kuriuos vedavo gerai vietą pažįstantis vietos milicininkas. Jie arti iš netikėtos pusės prislinkdavo prie kaimo ar lauko, kur dirbo žmonės. Dėl tokios nevidonų taktikos iš mūsiškių vyrų nukentėjo mobilizacijos liečiamas Dulgininkų ūkininkas Mykolas. Bėgantį per Seirą jį pašovė. Dar gerai, kad nepribaigė jo vietoje, kaip neretai girdėdavosi. Laimei, pasitaikė tarp kareivių gerų žmonių. Pašautąjį aptvarstė ir liepė žmonai vežti pas gydytoją. Išsigydė, bet dėl sužaloto nervo ranka žemiau alkūnės paliko be jausmo. Mykolo jau nelietė mobilizacija. Gal tai ir gyvybę jam išgelbėjo, bet vis dėlto invalidumas – didelė nelaimė visam gyvenimui.

Po bulviakasio lyg ir nėra kaime darbų. Linamynei užtenka moterų ir kelių pagyvenusių vyrų. Jaunieji laikėsi būreliais “strategiškai” tinkamiausiame vienkiemyje. Kmieliavoje tokia suėjimo ir žvalgymosi vieta buvo Kuncevičių sodyba. Arti didžiosios Puščios pakraščio, prie trobesių pievos pakrašty. Siekė ją nuo miško alksnynė ir krūmų juosta. Galima buvo stebėti Kmieliavos kaimą ir dalį Dulgininkų ploto. Iš Smališkių pusės mažiau tikėtasi pavojaus, kelias nuo Paliepioėjo mišku, išnėręs juo priešas būtų arti, bet buvo galimybė ramiai pasitraukti į mišką alksnynu.

Trumpos rudens dienos greit prabėgdavo sueigose pas Kuncevičius. Kas kortomis lošė, kas pasakojo, buvo skiriamos tarnybos žvalgybai su žiūronais... Iš Leipalingio grįždavo Kuncevičių įnamis Šerkšnas (Šerkšnų daug Leipalingio valsčiuje). Jo namas miestelyje buvo tik apgriautas. Taisė jį, nusiveždamas kartais medžiagos Kuncevičių vežimu. Buvo nusimanantis ir apsukrus žmogus. Jis parnešdavo vyrams vertingiausių žinių. Pats papasakodavęs, žmona kalbėdavusi, kur

ir kaip kas miestelyje apsiverčia, kas kaip kuriasi iš miestelio padegėlių. Man buvo laiko tobulinti anglų kalbą. Gontis noriai teikė pamokas – ir jam buvau užsiėmimas. Jis, kaip pastebėjau, gimnazijoje su anglų kalba negaišęs laiko, aš iš viso buvau linkęs kalboms, tai mokslas ėjo sparčiai. Prasimanėme vis daugiau temų pokalbiams ir, pasišalinę į kitą kambarį, jas kartodavome. Prie pat miško, bet arčiau kelio nuo paliepio buvo Valentų nedidelis ūkelis. Vėliau ten apsistodavome, tik jau griežtesnėje parengtyje – su ginkluota sargyba. Pasirinkimą nulėmė gal ir tai, kad netoli buvo Kapčiumi vadinamas kalniukas. Vis spėliojome, kaip galėjo atsirasti lygumoje tas ne gamtos padarinys. Nedidelis, keturių–penkių metrų aukščio tikslaus kūgio pavidalo piliakalnis. Pakraštyje medžių dengiamas – pušelėmis, berželiais apaugęs, taigi net ir žinančiam sunku buvo pastebėti, kad tai iškili vieta. Jo viršūnėje buvo kulkosvaidis, keli šautuvai, šaudymui paliktos angos. Puikiausia vieta, iš kurios galima buvo dengti pasitraukiančius. Visaip galėjo pasitaikyti: galėjo sargybinis užsižiopsoti, “oblava”, žinojusi padėtį, galėjo nuo miško užžiegti... Kulkosvaidžio ugnis nuo Kapčiaus gelbėtų. Nakvynės buvo sodybų slėptuvėse. Dažniausiai daržinėse. Turėjau kitoje vietoje tokią pačią pasidaręs ir gerai paslėptą, taip pat Gontis buvo kitą įsirengęs.

Taip slinko rudens dienos maždaug iki lapkričio vidurio. Frontas griaudė vietoje, už keliasdešimties kilometrų. Spaudimas mobilizacijai didėjo. Iš kitur ėjo blogos žinios, vis dažniau tragiškos. Prie Merkinės Gudakiemyje ar Masališkėje enkavedistai nušovė vieno iš besislapsčiusių vyrų žmoną, apie Kabelius vėl užduso žmogus slėptuvėje ūkio trobesiuose, taip kratos išgąsdinta žmona jį užsklendė ir apkamšė, kad pristigęs oro vargšas negalėjo pats išsivaduoti.

Turintys ar neturintys rezervuotes žmonės buvo jau pripratę prie suėmimų, tačiau stebino ir neramino tai, kad daugumą iš suimtųjų nedaug tardę greit, be jokios bylos ir teismo, išveždavo iš Lietuvos. Netrukus ateidavo laiškėliai iš tolimos šiaurės, iš kurių sužinodavo, kad dirba anglų kasyklose, darbas ir būties sąlygos pražūtingos. Pirmą kartą buvo sužinota ir pradėta vis dažniau kartoti Vorkutą.

Buvo svarstomas klausimas, ar pavojaus atveju būti miške be ginklų, ar su ginklais, pasiryžus juos panaudoti. Nuomonė beginklų: jeigu ir pagautų, tai bent nenušaus, o fronte gal nežus, pagaliau ir karas gal greit baigsis. Ginklų šalininkai aiškino: beginklius gali toli vyti ir

supti, pagavę nušaus arba nukankins, o gavę ugnies iš pamiškio, į mišką nesiverš, žiaurūs prieš beginklius enkavedistai, metami “oblavoms” fronto ar pafrontės daliniai nelabai norės rizikuoti gyvybe.

Ir vienus, ir kitus neramino artėjanti žiema. Pusė bėdos, jeigu be sniego, o jeigu pasnigs?

Taigi ir buvo kalbama apie bunkerius miške pavojams pralaukti neišeinant ilgesnį laiką – savaitę, dvi arba ir ilgiau. Pirmiausia nuomonių įvairumas dėl vietų: arčiau miško pakraščio, ar toliau, ir vėl ar arčiau miško kelių, kelelių, proskynų, ar toliau nuo jų. Kita alternatyva: bunkerio dydis – ar visam būriui, ar tik keliems asmenims. Jeigu įrengti mažesnius bunkerius, tai ar plačiai miško plote juos paskleisti, ar arčiau vieną nuo kito, net taip arti, kad galima būtų juos sujungti dengtomis peršliaužimo angomis. Jeigu vienas iš mažesnių bunkerių būtų aptiktas, tai tokia sistema būtų naudinga tuo, kad aptiktus galima būtų gelbėti arba per angas susijungus būriu priimti kovą ir atsipalaiduoti nuo gausesnio priešo. Problemą kėlė ir bunkerio pavidalas: ar užsislėpti aklinais, lygiai su paviršiumi, su gerai maskuota anga į viršų, pasitikint laime ir Dievo Apvaizda, ar bunkeris – žeminė su nedideliu iškilimu, gerai užmaskuotu, su stebėjimo langeliais, šaudymo angomis, galimybe vieną akimirką bunkerį apleisti. Kalbėdamas apie tai ryškiai prisimenu žmonos pusbrolių Igną Jurkonį. Buvo ryžtingas miško bunkerių ir apskritai bunkerių ne trobesiuose šalininkas. Teko klausyti jo išmoningiausių sumanymų, svarstyti ir konsultuoti brėžinius. Frontą pralaukė ne tėviškėje Dulgininkuose. Ir ne iš karto pasirodė frontui praėjus. Tetos ir dėdės neklausinėjome, kur Ignas. Dukros mokyklose, vyriausioji Mokytojų seminarijoje Alytuje, vidutinė ir jauniausioji gimnazistės. Apie Igną galvojome, kad gal kur nors mokytojauja ne savo krašte, tikriausiai nepasitraukė į Vakarų. Vokiečių okupacijos metais mokytojavo lietuvių progimnazijoje Gardine, negalėjo būti įtartas ir paieškomas, mat mokytojams rezervuotes duodavo be jokių kliūčių. Tik štai netikėtai lapkričio pradžioje atsirado jis tėviškėje. Atrodė, kad joje ir pasiliks. Nieko nekalbėjo, kur jis vertėsi, ką veikė. Pagalvojau, kad ir jam gal taip atsitiko, kaip V. Gončiui. Tuo spėjimu dar labiau patikėjome, kai pradėjo kalbėti apie bunkerius. Kvietė mane ieškoti tinkamiausių vietų slėptuvėms. Išvaikščiojome Paseiry iki Dulgelės miško plotus vienoje ir kitoje upės pusėje, svarstydami siūlymus strateginiu ir taktiniu po-

žiūriu, stengdamiesi išvelgti priešų samprotavimus, ir kaip gali jie aptikti bunkerius. Nedaug kalbėjome apie slaptumą nuo vietos gyventojų – aplinka buvo patikima, bet, žinoma, tiek statybos, tiek apsisistojimo slaptumas turėjo būti išlaikytas. Iš Igno sumanymų labiausiai patiko mintis įtaisyti mažas slėptuves ar ir didesnę bunkerį stačiose, labai apžėlusiose Seiros pakrantėse, su išėjimu vienu žingsniu į Seirą, kad galima būtų įeiti ir išeiti be pėdsakų, vietos neaptiktų grandimis vykdomi košimai. Bet Ignas staiga dingo. Ir vėl jokios žinios, kur verčiasi. Tėvų neklausinėjome. Tik vėliau, ar ne 1945 m. rudenį, sužinojome, kad mokytojauja prie Šiaulių.

Labiausiai susiorganizavę buvo Mizarų vyrai. Paaiškėjo, kad jiems vadovauja “Liepa” – Jurgis Ptakauskas iš gausios mizariškių Ptakauskų šeimos, kurios du broliai tarnavo Lietuvos policijoje Kaune, kiti du kažkur kitur. Jurgis buvo mažiausiai žinomas esąs įsisenėjęs kaunietis, ten vedęs, tarnyboje pakopėjęs. Buvo parako paragavęs policijos batalione, kurį vokiečiai prievarta sudarė ir apgaulingai 1941/1942 m. žiemą metė į frontą kažkur prie Ilmenio ežero. Pabėgo iš fronto ar negrįžo ten, atostogų gavęs – žodžiu, vokiečių okupaciją pralaukė namie. Dabar nusprendė laikytis arčiau tėviškės prie Nemuno, Puščios didgirės prieglobstyje. Su Lipliūnų ir Gerdašių vyrais susitikdavome, pakalbėdavome, konkrečių planų neturėjome. Palyginti rami padėtis Mizarų būrio neskatinė veiksmams. Kitoks buvo Leipalingio valsčiaus ginkluoto pasipriešinimo pirmas konkretus būrys, kuris dairėsi kokio nors žygio.

Ir išsoko toks, tiesą pasakius, netipiškas, nenusisekęs, be to, ir blogai apgalvotas puolimas. O buvo taip: nežinia nuo kaip tolimos užfrontės, bet aišku, kad iki pat fronto ėjo pagrindinė susisiekimo telefonu ir telegrafu linija, nužymėta aukštais tvirtais stulpais ir įvairaus storumo laidais. Saugojo ją kas 5–8 km įgulos ne daugiau kaip iki dešimties kareivių–moterų. Vienas toks postas buvo prie Švendubrės kaimo, kitas už 7–8 km kažkur prie Sventojansko, kitoje Nemuno pusėje. Taigi sugalvota užpulti postą Švendubrėje, kad nebūtų aukų “priešų” pusėje. Užtektų ginklų ir šaudmenų laimikio. Iki Švendubrės 4 km per mišką, postas – gyvenamoji žeminė, pritaikyta gynybai, nuo miško pakraščio ne daugiau kaip šimtas metrų. Turėtomis žiniomis poste dienos metu palikdavo tik 2–3 gynėjos, kitos iki pavakario kieminėjo kaime be ginklo. Nežinia, koks buvo planas susido-

roti su kelių moterų “įgula”, bet mizeriška, tada greičiausiai dar be “Liepos”, ryžosi uždaviniui. Viskas iki nepalankaus momento klostėsi gerai: į pavakarį grupė buvo jau pamiškėje prie posto. Žvalgyba patvirtino žinias – poste dvi ar trys gynėjos. Staiga iš miško išbėgo viena atokiau ir galvotrūkčiais puolė prie posto. Valandėlė – ir keturi šautuvai pasiruošę atidaryti ugnį, nieko nebeliko, kaip nepastebimai pasitraukti. Nežinia, ką darė anoji viena miške, negrybavo, nes buvo jau vėlus ruduo, kaip bebuvę, pastebėjo ginkluotus miško pakraštyje, nubėgo į postą, nuaidėjo pavojaus skambalas. Žygio dalyviai apie nesėkmes prasarė Mizaruose, vėliau ir savo ryšininkams Švendubrėje. Buvo juokų ir pasitenkinimo kaip tik tokia puolimo baigme.

To posto rusaitės ir kelios egzotiško gymio merginos buvo simpatiškos, labai susigyveno su švendubrėnais, ypač rodė palankumą jauniems vyriškiams, taigi anieji juokaudami ir aiškino mizariškiams, kad būtų ėmęsi geresnės taktikos: reikėję arčiau susipažinti, susimylėti ir be ginklo paimti ne tik jų “nekaltybes”, bet ir ginkluotę. Bet čia pat pagalvota, kokia būtų buvusi pasekmė vargšėms merginoms, galbūt ir Švendubrės kaimui – su fronto vadovybe ne juokai.

Kitaip pasidarbavo švendubrėnai – labiau jautrūs už anuos ginkluotus kareivius moteris. Pasak pasakojimų, kelias “išvedę iš rikiuotės”. Tiesa, šitai paaiškėjo jau į karo pabaigą, bet vis dėlto raudonajai armijai buvo padarytas kenksmingas darbas (o gal ir nekenksmingas, samprotaujant pokarinės demografijos kategorijomis). Karinės drausmės pasekmės buvo pakenčiamos motinyste palaimintosioms kareivėms. Viena iš jų, po demobilizacijos atvykusi į Švendubrę, susirado naujagimio tėvą. Vargšas Kostas, bernas jau sumitęs, kaip tik buvo nusižiūrėjęs gyvenimo draugę iš savo ganiavos (iš savo kaimo, savo parapijos). Kaip mokėdamas išsisukinėjo. Ta moteris buvo dar kelis kartus apsilankiusi su augančiu vaiku – po metų ir po dvejų... Išgelbėjo Karauskių šeimos išvežimas į Sibirą, iš kur Kostas pateko į Lenkiją. Įdomus būtų interviu su juo.

Teks dar suminėti vieną kitą iš mažiau dramatiškų arba tiesiog juokingų ano meto įvykių. Su karo ir pokario baisenybėmis, žūtimis ėjo greta paprastas natūralus gyvenimas.

Apie Dulgininkų būrį dar nebuvo kalbama, tik tiek, kad apylinkės vyrai pavojų atvejais telkdavosi ginkluoti miško pakraštyje. Be priesaikos, o tik nusistatymo vedami. Taip susimetusių buvo: trys broliai

Sukackai, du Setnikai, Vilkelis Petras, du Savickai ir dar vienas iš netolimos Mikalinos, vienas kmieliaviškis Mikučioniukas ir mudu su Gončiu iš Šerkšno sodybos. Buvo dar keli nuo Leipalingio, kurie, reikalui esant, papildytų būrį.

Dulgininkų bręstantis būrys sugalvojo dviejų dienų iškylą per Puščios didgirę į pietus iki Igarkos kaimelio prie pat buvusios sienos su Lenkija. Tikslas ir uždavinys: pasitikrinti ir pasipratinti patrulio žygiuotėje, išžvalgant pietinę didgirės dalį, ypač Baltosios Ančios pakrantes, besidangstant medžiais ir krūmais žvalgyti iš pamiškių arba ir iš artimesnių prieigų kaimus ir vienkiemius: koks gyventojų judėjimas, ypač mobilizacijos liečiamų vyriškių... Čia mes jau įėjome į priešą simuliaciją ir ėmėme stebėti, kaip elgsis sekami ir netikėtai užklupti žmonės.

Vėliau buvo Algis M. Jo motina iš Igarkos, o tėvo sesuo nutekėjusi į Igarką už motinos brolio. Tai toks vedybinis susimainymas pagal išnykstantį piršliavimą – derybų ir pragmatiškų sandėrių paprotį. Dykumos beribėse atsidūrėme: Petras Vilkelis, “Barzduko” slapyvardžiu, aš kaip “Paberžis”, du jaunesnieji Sukackai, vyresnis Savickas, berods “Strazdo” slapyvardžiu, neatsimenu, kas dar, ar ne iš leipalingiškių. Patruliui vadovavo “Barzdukas”, Lietuvos kariuomenės puskarininkis, vyriausias ne tik laipsniu, bet ir amžiumi. Buvome apsiginklavę automatiniais ginklais, tik du trumpais šautuvais, vadinamais kavalerijos karabinais, kurie geriau tiko apšaudymui ir atsišaudymui iš toliau, ir juos taip pat galima buvo paslėpti po rūbais, vaizduojant beginklius. Kiekvienas turėjo po dvi kiaušines granatas.

Išvykome gana anksti prieš pietus. Nežiūrint trumpos rudens dienos pakako laiko dviem uždaviniams įvykdyti. Ėjome taip, kad būtumėm niekieno nepastebimi. Lenkdami Guronų kaimą, pro kurį vedė vieškelis nuo Paliepio ir iš toliau į Gerdašius, siuntė du vyrus su trumpais ginklais pasiteirauti pas žmones žinių – svarbiausia, ar nesimatė vieškeliu sovietų arba driskių valdžios su apsauga judėjimo. Siųstieji buvo Guronų žmonėms gerai pažįstami, tai teko jiems ir daugiau pasikalbėti.

– Ramu, ačiū Dievui, ramu. Jūs čia, vyručiai, kaip meškos ausy, o šalimais girdisi blogiau.

Paliepio artesnių ir toliau, kitoje ežero pusėje, esančių vienkiemų žvalgytas nedavė svarstytinios ir diskutuotinos informacijos. Prie

Maciūnų stebėjome pro žiūronus kaimą ir malūną, kuris plačiai aptarnavo apylinkę. Rudenį, arčiau Kalėdų, dirbo jis visu pajėgumu, stovėjo prikrautų vežimų virtinė, vežėjai ir krovėjai – seniai, paaugliai ir moterys.

– Vyrams ne tik kinkas drebinti, bet ir patinginiauti proga, – pastebėjo “Barzdukas”.

Iki Igarkos buvo iš viso 11–12 km, nuo Maciūnų – 3–4 km. Temstant Algis su keliais dulginiškiais pasibeldė pas tetą. Jai aiškino, kad nieko blogo, tik šiaip sau su draugais patraukė į Igarką, nori pernaktuoti daržinėje ir ryte eisią atgal. Sugriuvo į pirkią septyni vyrai, žinoma “beginkliai”, ilgesni ginklai buvo sudėti daržinėje. Tuoju buvo išstatyta sargyba, bet taip, kad nieks jos nepastebėtų. Teta tikino, kad nėra reikalo, teko ir ją įtikinėti, kad sargyba reikalinga. Igarka – mažas kaimelis, visas girios apgaubtas. Klausėmės moteriškės pasakojimo ir aimanų dėl sunkios ir ateityje neaiškios padėties. Vyras ir šeima retai atsiliepdavo, mat Igarka vienas iš keleto pačiame pasienyje sulenkėjusių kaimų, kaip ir Varviškės, Bugėda ir kiti. Lietuviškai visi viską suprato ir kalbėjo, lenkiškai gi sunkokai, tai ką jau miksėti ir lenkuoti, kai šeimoje yra lietuvių. Igarkai buvo ne naujiena besislapstančių vyrų užklydimai, bet iki šiol tik iš sovietinės Gudijos ploto – nuo artimos Sapackinės, nuo Ašužo kitoje Nemuno pusėje, net nuo Kaletų. Ir ten lenkai ir gudai nepakluso mobilizacijai į raudonąją armiją. Paieškomų šeimos ir pagautieji aiškinosi, kad jie lenkai ir nori tarnauti Vandos Vasilevskos kariuomenėje. O iš tikrųjų visi norėjo išvengti kariuomenės vykstančio karo metu. Kai kurie iš besislapstančių mėgino nusigauti į Balstogę, kur vyko telkimas į lenkų liaudies kariuomenę, tačiau tekdavo patirti, kad patekti į Balstogę, nors ji ir ne taip toli, yra kur kas pavojingiau, nei besislapstyti vietoje. Sovietų “oblavos” Gardino srityje buvo daug ryžtingesnės, negu gretimoje pietų Dzūkijoje.

Pernakvoję ant šieno, einant vieniems po kitų sąžiningai iš vakaro paskirstytą sargybą, pavalgydinti ir maistu aprūpinti pajudėjome Ančios link per girią arčiau Nemuno. Neskubėdami žvalgėme girios plotus, vietomis lygius su dailiais, aukštais pušynais, vietomis kalvotus, tankmes ir senus eglynus bei krūmynus, jau dengiančius žemę daugiamečius vėlesnius želdinius. Papietavome, pasirinkę tokią vietą ir taip įsitaisę, kad praeivis iš mažiausio nuotolio negalėjo nieko pa-

stebėti. “Tiriamąjį” žygio programa plėtėsi: prie sukurto nedidelio laužo iš kruopščiai parinktų sausų šakų ir tokioje vietoje, kad iš visai arti nesimatė nei liepsnos, nei dūmų, pradėjome svarstyti, kiek priešui prireiktų kariuomenės Puščiai apstatyti. Plotas – 10–11 km x 5–6 km. Kiek reiktų mesti kariuomenės košimui grandinėmis ir kiek atsargai, jei prireiktų kovoti su aptiktais arba puolančiais partizanais? Kokios būtų partizanams manevravimo ir prasiveržimo galimybės? Ar geresnis būtų išsislapstymas gerai paruoštos mažos slėptuvės? Beliko programos punktas pernakti miške, juk reikalinga ir šito pratintis. Perėję Ančią ir pasukę Paliepio link radome labai gerą vietą laužui sukurti. Nedidelė dauba, kurią gerai slėpė apžėlę krūmai, tik nuo daubos pakraščio galima buvo pamatyti ugnį. Arti ugniakuro nebuvo aukštų medžių, tad nebuvo švietimo į aukštį. Be to, buvo sargybos postas, tinkantis tamsią naktį labiau klausytis, negu stebėti. Tačiau teko atsisakyti nakties poilsio miške. Jau besitaisant šešetukui užmigti prie laužo sargybinis davė sutarto garso ženklą ateiti pas jį. Nuėjo “Barzdukas”. Girdėjosi, kad kažkas miške juda – aiškiai sutraška plonesnės, retkarčiais ir storesnės šakos – tai į kairę, tai į dešinę nuo vietos, kur pirmą kartą išgirsta garsą. Nebuvo abejonės, kad kažkoks sutvėrimas vaikšto. Kas galėjo būti? Šernas? Koks nors raguotis? Klausėmės gerą pusvalandį visi, išėję ant daubos pakraščio. Teko spėti, svarstyti ir ginčytis pakuždomis. Nei numoti ranka, nei išžvalgyti vietą ilga žibintuvėlio šviesa. Palikę dvigubą sargybą, grįžome prie laužo. Buvo nejauku. Kažkuris prisiminė kalbas, kad netoli Norulių prie Merkinės buvo miške suimti du enkavedistų šnipai. Tardymai aiškiai patvirtino, kad imtasi ir tokios sekimo priemonės. Trečias, mėginęs pabėgti, buvo nušautas, ir pas jį rastas slaptas, gerai slėptas NKVD pažymėjimas. Imta dėmesin ir tai, kad gal dar bastosi miškuose pavieniai besislapstantieji vokiečių kareiviai, jie mėgina prislinkti prie fronto ir persigauti pas savuosius. Žinojome tokius, kuriems pereiti frontą nepasisekė ir jie grįžo į Puščią. Žmonės neatsakydavo jiems maisto, nieks nepranešė sovietams. Manyta, kad nieks jų neišduos, o vis tik atsirado kažkas, kuris užvedė prie pat bunkerio. Keturi vokiečiai, tarp jų trys karininkai, buvo sušaudyti, penktas, išėjęs prie šaltinėlio vandens, išliko. Ir taip manyta, kad gal kas iš mūsų žmonių pasitikėjęs prieglobsčiu miške, gal savo bunkerį netoli turi, pastebėjęs ginkluotus miške, stebėjo, kaip įsikūrėme stovyklauti nakčiai, gal tai

toks vaikštinėja iš tolo ir svarsto, ko griebtis: ar bandyti užmegzti ryšį, ar tik stebėti...

– Ką daryti? Velniai nematė, ir taip miego nebus. Traukime į namų guolius.

Eiti naktį per mišką ne taip jau lengva.

O naktis buvo, nors pirštu į akį durk. Reikėjo rankomis taką graibyti, vietomis delnu ar alkūne akis dengti. Pagaliau pataikėme į miško keliuką, kuriuo išėjome į Krivonis. Toliau gerai žinomais takais, proskynomis parsigavome į Kmieliavą. Pas Valentą pamiškėje gautos žinios buvo geros.

Nuotykis, sutrukęs nakvynę miške, kiek gadino nuotaiką, bet šį žygį laikėme vykusiu ir naudingu, praturtinusiu partizanavimo patirtį.

Igarka mums siejosi su tragiška žinia nuo pasienio iš Gudijos pusės. Lapkričio gale, o gal tai buvo jau gruodžio pirmos dienos, žodžiu, laikas buvo su sniegu, vyrus apie Sapackinę ir Ašužą suvarė į miškus didelė gaudynių operacija, vykdoma iki šiol neregėtų daliinių. Pasirodė kažkokie raiti kalmukai ant savo nedidelių arkliukų. Retas kuris rusiškai keletą žodžių pasakydavo. Ne žmonės ir iš kalbos, ir išvaizdos, ir iš elgesio! Taigi tie kalmukai, vadovaujami rusų karininkų, ėjo ir į miškus. Aptikdavę beginklius vyrus jau pakraščiuose, bėgančius vydavosi raiti kilometrais, paviję nužudydavo vietoje. Nė vieno suimto. Tai nebuvo gaudymas ir suėmimai, o tiesiog skerdynės. Žuvo apie 40 vyrų – tokia buvo pirma pasiekusi žinia, kiek vėliau laidotuvių priskaičiuota apie 30. Dauguma jų palaidoti bendrame kape, taip kalbėjo žmonės, bet vienoje atskirų kapų eilėje Ašužos kapinėse. Tvirtėjo nuomonė, kad jeigu jau telktis miške, tai tik su ginklu ir organizuotai. Jeigu kalmukai būtų gavę ugnies iš miško ir patyrę nuostolių, būtų mažiau veiksmingi. Be to, persitvarkymas iš grandinių puolimui, bandymai pulti besitraukiančius ir keičiančius pozicijas vyrus pareikalautų laiko, o žiemos diena trumpa – tuoju ir sūtemos. Tuo tarpu naktį ginkluotiems vyrams galima būtų toliau persimesti, už operacija apimto ploto. Ginkluota savigyna turėtų miške savo arklius, sniego dangai esant galėtų ir rogėmis šliaužti. Gebėtų greičiau pasitraukti iš laikymosi vietos, turėtų su savim daugiau šaudmenų ir maisto.

Siaubinga žinia suaktyvino pietų Dzūkijos vyriją. Buvo ir išradimų išvadų. Gretimos Gardino srities lenkų ir gudų nelaimė pamo-

kė, kokių imtis savigynos priemonių ir kaip tokių nelaimių išvengti. Pasiekdavo kalbos apie anos nelaimės paliestų šeimų pergyvenimus. Dažnai kartota – būtų ne taip tragiška ir ne taip skaudu, jeigu jų tėvai, broliai, sūnūs būtų žuvę kovoje. Bent būtų žinoję, kad gynėsi. Ėjo kalbos ir apie sovietų nuostolius fronte, ypač neseniai mobilizuotuose daliniuose.

Gruodžio mėnuo buvo be didesnių pavojų, tačiau nerimą kėlė sovietų valdžios atsišaukimas, kviečiantis vengiančius mobilizacijos stoti į miliciją savo valsčiuose ir respublikinėje tarnyboje: esą milicija tai ne frontas, viešosios tvarkos tarnyba visur ir visuomet yra reikalinga, tenegalvoja kas, kad po karo bus kitaip. Taip ir panašiai kalbinta gražiausiais žodžiais. Daugeliui buvo aišku, kad tai klasta, bet toli gražu ne visiems. Iš vienur ir kitur pasiekdavo žinios, kad atsiradę tokių, kurie iš organizuotai besislapstančių stojo į miliciją, net neįspėję miško draugų. Žmonės visai ėmė galvoti, sušlubavo tarpusavyje pasitikėjimas.

Atsišaukimas galbūt būtų padaręs daugiau žalos, jeigu valdžia valsčiuose nebūtų paskubėjusi atskleisti savo tikro veido.

Iš suėjusių į “miliciją”, vietomis po kelis asmenis, kitur ir gausiau, pridėdant parinktų galvažudžių iš buvusių sovietų partizanų ir rusų, buvo sudaryti valsčiuose ir didesnėse vietovėse specialūs būriai nacionalistiniams partizanams – “banditams” – naikinti. Iš rusiško “ist-rebitelnyje otriady” tuojau kilo lietuviškas žodis “stribai”.

Jau dėl pačio fakto, o netrukus ir stribų veiksmai sukėlė visuomenės pasipiktinimą. Ginkluotoji vyrijos savigyna juo labiau įtūžo, kad tarp stribų atsirado iki šiol besislapsčiusieji, pažinojusieji savigynos organizuotumą, susitelkimų vietas, ryšius ir kitas savisaugos priemones. Viena – iš karto pasisakyti už tarybinę valdžią ir tapti jos pareigūnais, kita – nueiti iš miško į miliciją, atseit tapti viešosios tvarkos pareigūnais, o iš tikrųjų patekti į žūtbutinės kovos būrius prieš Lietuvos partizanus. Tai buvo šlykšti išdavystė. Ir jiems kelio atgal nebuvo, gal daugiau dėl NKVD paspęstų pinklių, negu dėl atsakomybės prieš partizanus ir visuomenę, kuri suprato, kad vargšai lengvatikiai buvo žiauriai apgauti.

Taip besikeičiant padėčiai keitėsi ir vyrijos laikysena – buvo sužadintas miško brolių agresyvumas ir keršto troškimas. Stribai išvažiuodavo į kaimus. Jie žinojo, ką visų pirma terorizuoti, kokias šeimas

skelbti liaudies priešais. Kaltindami žmones, teisingo savo, o dabar jau ir mūsų dalinių vykdomus plėšimus. Iki šiol miškiniai nekludė nei sovietų dalinių vykdomų operacijų, nei valdžios pareigūnų su apsauga, nors buvo tam gerų progų, kai tie pasiskirstydavo grupėmis po kelis, ieškant kur geriau priėsti ir gal naminės išgerti. Pasitaikydavo, kad, krikdami po vienkiemius, praeidavo pamiškėmis, tarp alkų ir alksnynų, krūmais dengiamomis vietomis. Stribai buvo puolami ne tik “operacijų” metu kaimuose, bet tykojami dviejų–trijų pasiryžėlių prie pat miestelių ir atsparos postų. Nejaukiai pasijuto sribų šeimos. Kėlėsi į miestelius. Leipalingyje besislapančių šeimos buvo spaudžiamos ir terorizuojamos, kad jų vyrai išeitų iš miško ir stotų į sribus. Šitai padidino išėjusių į mišką skaičių.

Apylinkėse į pietus nuo Leipalingio nebuvo dar įvykių su sribais, bet atėdavo žinios iš toliau. Prisimenu pirmą išgirstą, o gal ir ne pirmą iš girdėtų iš viso, bet labiausiai įsimintą atvejį todėl, kad įvykio didvyriu tapo mano gerai pažįstamas Valentukevičius (Pranas?) iš Kabelių. (Apie jį bus kalbama ir vėliau.) Šį kartą tik apie patį įvykį, kylant prieš sribus: Šklėrių kaime siautė Marcinkonių stribai, vadovaujami “karingo” Lietuvos totoriaus. Pasireiškė jis ypatingu aktyvumu, o vadino jį žmonės Šešiapirščiu dėl rankos apsigimimo. Valentukevičiukas – vyras akiplėšiškai drąsus, pats vienas užklupo Šešiapirštį vienkiemyje arčiau pamiškės; Šešiapirštis buvo atklydęs su vienu iš savo pavaldinių, matyt, naminės ieškodamas. Valentukevičiukas puolė abu, sakoma, pirmas, kitus iš miško balsu šaukdamas. Eilinis sribas pabėgo, tarp Šešiapirščio ir Valentukevičiuko įvyko dvikova. Vyras ilgai grūmėsi sodyboje. Vėliau teko klausytis liudininkų pasakojimų, pagal kuriuos Šešiapirštis buvo kietas, kovose jau prityręs, sužeistas gelbėjosi taikliai atsišaudydamas, tačiau Valentukevičius buvo geresnis, vikriai ir sumaniai keitė pozicijas tarp trobesių, sodybos ir sodo medžių, taip pat neblogai šaudė. Dvikova užsitęsė. Jau skubėjo visas sribų būrys gelbėti savo viršininko, bet Valentukevičiukas laiku gerai pataikė ir Šešiapirštį pribaigė.

Druskininkuose dar nebuvo sribų, tik keli milicininkai ir negausi enkavedistų įgula. Daugiau jų atsiradę buvo, kaip girdėjosi, Merkinėje, Seirijuose, Šventežeryje. Ten ir įvykių buvę daugiau, apie kuriuos teko tik ką ne ką nugirsti – dramatiškų ir, kita vertus, maloninančių. Įvykių smulkmenas teko sužinoti vėliau.

Artėjo Kalėdos. Žiema buvo nusistovėjusi, užsnigtuose miškuose keliai, keleliai, išvažinėjimai rogėmis įvairiomis kryptimis – labiau pratrinti, negu paprastai kad būdavo. Sugalvojau aplankyti motiną, brolius ir sesutę Švendubrėje. Šeši kilometrai, Nemunas užšalęs, naktys tamsios. Prasitariau apie tai vyrams. Vikcius (Sukackas) įsigeidė lydėti mane, su juo dar vienas (neprisimenu, kuris). Išvykome. Švendubrė – kaimas gatvinis, sodybos abiem pusėm tirštai viena prie kitos, visi gyvenamieji namai prie pat gatvės, toliau kiemuose ūkiniai trobesiai, trečioje eilėje daržinės. Nepastebimai įsigavome net į kambarį nuo kiemo pusės, o namiškiai kas pas kaimynus buvęs, kas dar apie gyvulius vaikščiojęs, motina su sesute buvo kitame kambaryje – labai nustebo, mus pamatę.

– Savas vagis visus kampus gerai žino, – kalbėjo motina, prisimenu, mėgusi kiekviena proga kokį priežodį surasti.

Užtrukome ilgiau, negu buvau numatęs. Pranas abu mano palydovus gerai pažinojo, jaunesnis brolis Juozas, labai vaišingo ir šaunaus būdo, tai ir pavaišino mus kaip reikia. Buvo laiko daugiau pasikalbėti šeimos reikalais. Mama džiaugėsi, kad nors sūnus Alfonsas yra geresnėje padėtyje – Švedo liaudies ansamblio dalyvis, nuo pat ansamblio įsikūrimo turi stiprią rezervuotę. Tiesa, sunku dabar Vilniuje, kaip ir visur, kas didesniame mieste, bet Pranas dažnai nuvažiuoja ne tuščiomis. Su Pranu buvo kalbama apie kaimo reikalus.

– Suimtas kaimynas Smaliukas Vladas. Įskundė ne kas, o sesėrnas Kairelio Jonas. Išvežė vargšelį kažkur toli į šiaurę. Keliolika vyrų, tarp jų ir pusbrolis Albinas, gerai susitvarkė, gavę rezervuotes. Kažkaip priėjo Gardine, gerai patepė namine ir lašiniai ir tapo labai reikalingais statybininkais. Darbas sunkus, toli nuo namų, bet tokie nepatogumai tai niekis prieš nerimą ir pavojus gaudomiems į sovietų armiją. Parvažiuoja sekmadieniais, vis tempia naminę ir skerdieną. Ir visam kaimui gerai, buvo skelbiama valdžiai ir ieškotojams, kad visi vyrai yra karo statybose prie Gardino. Todėl ir mažiau domėtasi Švendubrės kaimu, ir kitiems buvę ramiau, – kalbėjo Pranas.

Atsisveikinau su mama, broliais ir sesute – Leipalingio progimnazijos pirmoje. Linkėjome sau ramių Kalėdų ir geresnių ateinančių metų. Grįžtame. Kur skiriasi keliai, Vikcius drožia Druskininkų kryptim. Paklaustas, ką jis sumanė, nusteбęs atsako:

– Kaipgi, savo šeimą aplankei, o uošvija tai kas?

Nebuvo ko spyriuotis įkaušusiems palydovams. Nuėjome. Viskas kuo geriausiai. Uošviai ir žmonos jaunesnis brolis Romas nebuvo per daug nustebinti. Tik bėda, kai Vikcius įsigeidė pasivaikščioti po Druskininkus. Buvo gal 9–10 val. vakaro. Man prieštaraujant, “demokratinė” persvara tikino, kad du trumpi ginklai, vienas lengvas, gerai slepiamas automatinis ginklas ir granatos – patikima ginkluotė. Jeigu Druskininkuose sutiktume “priešą neprašytą”, lengvai susidorotume su juo, o gal ir gyvą ant virvelės parsivestume.

Nieko pastojančio kelią ar įtartino nesutikome. Perėję Nemuną ties sala, slinkome per parką. Vikcius vis dėlto nenusileido, negrižęs iš “žygio” su laimikiu. Aptikęs parke vasaros kioską su durimis, ant kurių buvo didelis saulėtas piešinys, išlaužė jas ir pasiėmė, aiškindamas, kad atneš Mizarams Stalino saulę. Durys nedidelės fanerinės. Galėjo neštis jas ir į Dulgininkus, bet kam to reikia. Dabar jau dviejų prieš vieną kalbinamas nenusileido.

Mizaruose gyveno buvęs pasienio policininkas Šumskis. Našlys su gausia šeima, tiesa, jau suaugančia. Sūnus ir duktė buvo jau pilnamečiai, kiti vaikai – įvairių klasių mokiniai. Šumskis buvo įdomus žmogus – pasakorius, pokštininkas. Visi jį gerai pažinojo, ir jis visą apylinkę gerai pažinojo. Vikcius atneštas duris trenkė į Šumskio namo “paradines” duris. Netrukus pasigirdo, kad kažkas eina atidaryti durų. Išgirdome paties šeimininko balsą:

– Ką taip vėlai velniai neša ar Dievas siunčia!

Atskleistose duryse pasirodė pats Šumskis, prikeltas iš miego, užsimetęs kailinius.

– Atnešėm tau Stalino saulę! – pareiškė Vikcius.

“Apdovanotasis” pagarbiai apžiūrėjo “dovaną”, padėkojo, o kaipgi? Ir pasakė, kad puikiausiai tiks tvarteliui, kurio senos durys jau sutrūnijusios, o kita nauda, kad Stalino saulė švies visoms Mizaroms, mat Šumskio namas su ūkio trobesėliais lyg ir pačiame Mizarų centre. Žinoma, Šumskis neliko skolingas už išdaigą savo pokštais, pripylė keturis aliumininius kružikus naminės, užkandžio buvo pačirškinta šviežia skerdiena. Kai parsigavome į Kmieliavą, gaidžiai užgiedojo.

– Kai gaidžiai užgieda, velnias baigia savo tarnybą, – pasakė tas pats Vikcius.

Išsiskirstėme į savo guolius.

Kūčių vakarą, Kalėdų dienomis ir Naujųjų metų naktį frontas vakaruose dunksėjo, kaip nuo rugpjūčio pradžios, tik dabar aidėjo salvės visame girdimame ruože, atrodė, kad lyg arčiau, jautėsi lyg žemės bangavimas.

– Tai todėl, kad žemė išalusi, – kalbėjo žmonės.

Kažkaip visai ramiai praėjo sausio mėnuo. Man ir mūsų būriui tikras partizaninis gyvenimas prasidėjo vasario pradžioje.

Šaltą žiemos vakarą prieš vakarienę sėdėjome prie stalo, kai Tiutinas neramiai sulojo, lyg ant svetimų, ne iš savo kaimo. Mudu su Gončiu pasitraukėme. Girdėjome dar įeinančius žmones, kurie sveikinosi su šeimininku, kaip pažįstami. Netrukus į antrą namo pusę, kur mano ir Gončio šeimos turėjo po kambarį, įėjo dėdė Šerkšnas ir apskelbė, kad savi, be to, tiesiog pas Vytautą Gontį su reikalu. Buvo trise. Iš Černiauskų Šerkšnas, Liudas Vailionis iš Mizarų ir trečias, kurio ir dėdė nepažinojo. Štai ką jie papasakojo, perduodami svarbų prašymą:

– Buleviznoje apsistojęs partizanų būrys, susiorganizavęs į pastovų kovos dalinį, kuriam vadovauja vyr. ltn. Šimkonis iš Liškiavos. Keičia apsistojimo vietas, dabar pajudėjo panemune į pietus. Iš pradžių apie keturiasdešimt vyrų – liškiaviškių, iš Vilkiautinio, Gailiūnų, Zeimių ir kitų Liškiavos krašto kaimų, bet jau prisidėję nuo anos pusės Leipalingio. Apsistojus būriui Mizarų vienkiemiuose prisidėjo mizeriškiečiai. Dabar jau apie šešiasdešimt kovotojų, vadovauja kadrinis Lietuvos kariuomenės karininkas, prityręs kautynėse, šaunus, mėgstamas. Sužinojęs apie vyr. ltn. V. Gontį Kmieliavoje, siunčia pas šios apylinkės vyrus ir kviečia pas save į Bulevizną pasitarti.

Nepрисimenu, ką Gontis pasakė, aš klausiausi kaip pašalinis, nors buvau susidomėjęs užgriuvusia žinia. Pasiuntiniai atsisakė vaišių, aiškindamiesi, kad jau besą po vakarienės ir kad skubą. Nusprendė dėdė Šerkšnas:

– Na tai ką? Einu kinkyti kumelaitę. Po pusvalandžio būsimė Buleviznoje.

Žiemos kelias geras, kumelaitė nejautė šešių vyrų svorio – tik smagiai nusiprunkščia, ir rogės tyliai girgžda. Nė pusvalandžio netruko, kai išnėrėme iš miško į gyvenamą laukymę. Trys trijų Būčionių vienkiemiai. Netoli už miškelio ketvirta sodyba. Pamiškėje sulai-

kė užsislėpusi sargyba – du kailiniuoti su automatinais ginklais. Išgirdę parolį, praleido. Sargyba prie trobesių atpažino savuosius. Įei-name. Keista, pamačius, kad kambariuose pilna vyrų ir ginklų. Nuo stalo pakyla būrio vadas “Šarūnas” (vyr. ltn. Šimkonis). Abu karininkai pasišalina pasitarimui. Po to bendra kalba su Gončiu ir manimi prie sėdinčių prie stalo vyrų. Mudu su Gončiu tik dabar sužinojome, kad sausio 27 prasidėjo galinga raudonosios armijos ofenzyva nuo Baltijos iki Karpatų, vokiečiai pralaimi, traukiasi, gali greit priėti prie karo pabaigos. Momentas svarbus lietuviams – reikia skubiai pasiruošti ginkluotai kovai už nepriklausomybę. Tuo tikslu būrys ir leidosi į gilesnį reidą. Gontis buvo susimąstęs. Buvau pagalvojęs bendrai apsvarstyti lietuvių tautos perspektyvas, bet pasižiūrėjęs į vyrus susilaikiau. Grįždami iš susitikimo svarstėme tai, kas įvyko per nepilnas kelias valandas.

“Šarūno” būrys naujai apsistoti išvyks į Maciūnus. Grįždami iš reido, užsuks pas mus. Dėdė Šerkšnas, nusikrenkštes pora kartų, pradėjo kažką pats sau murmėti. Žinojome, kad šitaip jis reiškia nepasitenkinimą. Pagaliau pasakė, kad nepataria mums vykti toliau į pietus, ten ir kitokių žmonių pasitaiko. Buleviznoje ar Kmieliavoje, kaip ir kitur mūsų apylinkėje, galėtų savaitę saugiai stovyklauti.

Vasario 6-ąją, apie pusiaudienį, keliu nuo Smališkės išėjo apie dvidešimt ginkluotų vyrų. Didesnė jų dalis pasuko pamiške į Valentų ūkelį ir į Kuncevičių sodybą, kiti ėjo toliau keliu ir sustojo prie Šerkšnų. Mūsiškiai iš “Šarūno” būrio! Trenkė liūdna žinia: Maciūnuose būrys anksti rytą trijuose arti vienas kito viensėdžiuose netikėtai užkluptas stipraus sovietų karinio dalinio. Žuvo šeši kovotojai, tarp jų būrio vadas “Šarūnas”. Kitiems iš apsupties pasisėkė prasiveržti per užšalusią Ančią į mišką. Likusieji žygiuoja ana puse Seiros Didžiasalio ir Kaziulių linkme. Ši grupė užsuko į Kmieliavą pasitarti dėl padėties su vyr. ltn. V. Gončiu. Apsistoją iki nakties. Šerkšnas iš Černiauskų buvo sužeistas į koją, bet lengvai. Pakeitęs tvarstį ir pailsėjęs pasijautė geriau. Iš viso buvo dar keli, laimei, lengvai sužeisti. Grupei vadovavo nedidelio ūgio judrus kovotojas, turintis pilną valdžią ir pasitikėjimą, tai “Zuikis” (tikros pavardės neprisimenu). Pasikalbėjus su grupės vyrais teko suvokti, kad autoritetą jis įsigijęs nelemtų kautynių metu savo drąsa, sumanumu bei vadovavimu, išvedant iš keblios padėties be didesnių nuostolių. To-

liau besikalbant paaiškėjo ir įvykio vaizdas. Būrys pasiekė Maciūnus į pavakarį, taigi galėjo būti pastebėtas, kad apsistojo trijuose vienkiemiuose prie Ančios. Žinia galėjo nueiti per kaimą ir pataikyti ant išdaviko. Nebuvo jokios abejonės, kad kažkas tiesiog užvedė sovietų karinį dalinį, tai rodo puolimo eiga: išokęs sargybinis šūktelėjo, kad šaudoma ta linkme, kur išvykęs per kaimą dviejų kovotojų patrulis, beveik tuo pačiu metu prasidėjo artimas dviejų vienkiemų apšaudymas. Priešas prislinko arti, turėdamas tikslus nurodymus, per pušynėlius ir krūmų dengiamas vietas. Pirmieji, besiveržę į kiemą, žuvo, tai Liudas Vailionis iš Mizarų ir būrio vadas “Šarūnas”, greičiausiai žuvo patrulis, vienas buvo nukirstas ant užšalusios Ančios. Trečiame vienkiemyje šaudymas prasidėjo dešimt–penkiolika sekundžių vėliau. Ano vienkiemio kovotojams sėkmingai prasiveržti daug padėjo Rudis iš Snaigupio (nežinau, ar tai buvo slapyvardis, ar pavardė, nors vėliau teko tą kovotoją pažinti ir matyti jį kautynėse). Rudis, pastebėjęs, kad visai arti poziciją užima priešo kulkosvaidis, dviem taikliais pistoleto šūviais nukovė kulkosvaidininką ir jo padėjėją, pribėgęs prie kulkosvaidžio pradėjo iš peties apšaudyti priešą matomas ir nujaučiamas pozicijas. Be nuostolių išsiveržę vyrai ir sugulę grandine paleido stiprią ugnį ir užsitikrino sau manevravimo galimybę, patys tvarkingai besitraukdami, padėjo saviškiams ir iš anų dviejų viensėdžių. Priešas be dviejų Rudžio – “Zuikio” nukautų, greičiausiai turėjo ir dar kelias aukas, buvę dar ir sužeistų.

Vyrai buvo nusiminę, bet ir vilties turėjo. Tuo tikslu ėjo per Kmie-liavą. Tikėjosi, kad vadovavimą perims vyr. ltn. Vytautas Gontis “Al-seika”. Ir mūsų, savo pakampiais tūpčiojęs, būrys laukė to. Matyt, “Zuikis” jau kalbėjosi su Gončiu. Mačiau tai jo veide – buvo gal ne tiek nusiminęs, kiek daugiau rūstus ir susimąstęs. Supratau jį, kai Gontis paprašė mane pasikalbėti. Jis aiškinosi, kad negalėsiąs pakelti žygiuočių sunkumo dėl įkyraus kojos skaudulio, sirgo, vos galėjo rudenį judėti, ką ir aš gerai žinojau, bet buvo geriau, beveik visai gerai, tai kodėl kaip tik dabar negalavimas vėl atsiliepė, kodėl anksčiau apie tai nieko nebuvo sakęs nei žmonai, nei kitiems namiškiams pas Šerkšnus. Tikėjau ir netikėjau. Man atrodė, kad Gončio buvo kitas požiūris į padėtį ir reikalą, negu žuvusio “Šarūno”. Jeigu ne tragiška nesėkmė – kalbėtų šiuo metu su “Šarūnu” asmeniškai, ir greičiausiai būtų kitaip.

Gaila buvo “Zuikio” ir jo žmonių, kad susijungs su visu “Šarūno” būriu, o ne su dar vienu būriu – į pietus nuo Žaliamiškio. Mūsiškių veiduose klausimas: ką darome?

– Aš einu, – pasakiau.

To ir buvo laukta. Pirmas atsiliepė “Barzdukas”:

– Tegu eina.

Nudžiugo abu jaunesni Sukackai – Viktoras ir Zigmas. Prisdėjo du Savickai ir dar vienas iš Mikalinos. Aštuntas – Sukackų giminės ateivis, pavarde Sotnikas. Pasiruošti netrukome. Vadovauti mūsų skyriui pavedėme puskarininkui Savickui, kuris tuojau prisistatė su skyriumi “Zuikiui” ir pasidavė jo vadovybei, iki “Šarūno” būrys susitelks ir persitvarkys. “Zuikis”, išsirikiavus padidėjusiai grupei, priminė ir papildomai paaiškino žygio tvarką ir veikimo variantus, galimų kliūčių pavojus žygiuočių metu. Naktis buvo apytamsė, vėjo blaškomuose debesyse narstė mėnulis.

Ėjome per Seirą ties Jurkoniais, šalia Vilkanastrių, pro Didžiasalio ežero galą. Toliau miško ir pamiškės keliu pasiekėme Kaziuliuose plentą Leipalingis–Druskininkai. Buvo po pusiaunakčio. Iki Liepiškių kaimo, kur buvo numatyta apsistoti, liko keli kilometrai per mišką ištrintais sniego keliais. Vis dar buvome didgirės plote. Už plento miškas tęsėsi iki Aviro ežero ir Veršių kaimo prie Leipalingio (du km), kita linkme – iki Baltašiškės kaimelio ties Druskininkais anoje Nemuno pusėje. Dideliu iškyšuliu, kuris dėl ploto ir sąlyčio su giria buvo išsiskiriantis miškas, apėjome Leipiškių kaimo viensėdžius iš rytų. Kitoje kaimo pusėje miškas, siekiantis kitą Aviro galą, už didelio Ricielių kaimo į šiaurę, keturių–penkių kilometrų atstumu stūksėjo tamsi Žaliamiškio siena. Įsiminiau vaizdą, įsigalėjus mėnesienai. Ne tik gėrėdamasis nematytu žiemos kraštovaizdžiu, bet ir partizanškai apžvelgdamas jį. Į vieną iš atokiai nuo pamiškės išsidėsčiusių vienkiemių nuėjo “Zuikio” patrulis. Ten buvo palikta žinia, kur toliau vykti susitikti su kita būrio dalim. Suėjus patruliui į pirkią “Zuikis” pradėjo žvalgytis per žiūroną, matyt, laukė kokio ženklo. Taip ir buvo – pajudėjome vienkiemio link, iš ten išskirta grupės dalis nuėjo į gretimą vienkiemį.

Čia apsistosime visai dienai. Į pavakarę, sutemus, persikelsime į kitą vietą, kur įvyks susitikimas su visu nukentėjusiu (buvo žuvusių), bet ir mūsų skyriumi padidėjusiu būriu ir, galbūt, jo nauju vadu

atsargos j. ltn. Lukošiu. Mūsų skyrius liko sargybos ir parengties tarnyboje, likusieji suvirto ant atneštų šiaudų, tik batus nusimovę. Panašiai buvo ir kitame vienkiemyje. Pusryčiai buvo vėlokai. Mums – pirmi partizaniški pusryčiai. Parengties tarnybą perėmė kitas skyrius, sugulėme greta vienas kito pirmam, tikrai partizaniškam poilsiui. Nežiūrint praeitos dienos ir nakties, iki šiol nepatirtų išgyvenimų, užmigome kietai. Kai prikėlė pietums, buvo jau gerokai po pusiaudienio. “Zuikis” painformavo apie padėtį. Turėjęs žinių iš visų aplinkinių kaimų, o tie gavę jų iš toliau. Abiejuose vienkiemiuose jokio judėjimo nesimatė, jei užeidavo kaimynas, užsukdavo pravažiuojančios rogės ar kokia moteriškaitė atklumpindavo su reikalu – paprastas žiemos judėjimas vienkiemių kaime. Galėjome ramūs jaustis, kol po kelių valandų teks žygiuoti į kitą postovį. Pirmoji diena neapsiėjo be įvykio. Kovotojai iš kito vienkiemio sulaukė du raudonosios armijos kareivius. Ėjo jie pro Liepiškius, pasidavė, aiškinosi, kad eina į savo dalinį, ieškodami jo arčiau fronto, bet negalėjo išsiaiškinti, kodėl nėjo pagrindiniais keliais, kur galėjo pagauti mašinas, važiuojančias fronto linkme. Išgirdęs tai, stengiausi negalvoti ir nesiteirauti, kas toliau. Geriau būtų nebuvę to įvykio.

Laikas bėgo. Kas ginklą valė, kiti kortomis lošė. Pastebėjau, kad vienas augesnis, matyt, “karo mokslą” pažinęs, mokė nuošaliau naujoką, dar nepažinojusį kariuomenės. Nuobodžiauvau, gal buvau susimąstęs, žodžiu, įsidėmėjo mane vienkiemio šeimnininkas. Įsikalbėjome. Pasisakiau, kad esu ne iš šio krašto, o iš anos Nemuno pusės.

– Vadinasi, iš buvusios lenkų okupuotos Lietuvos, – pažymėjo šeimnininkas.

Jam besidomint, kaip ten buvo, noriai pasakojau. Priėjome prie vokiečių okupacijos, kai Druskininkų–Marcinkonių kraštas buvo prijungtas prie Rytprūsių. Man prasitarus, kad turėjau reikalų su švietimu, jis pasakė, kad jo jaunesnis brolis mokytojas, ir paklausė, gal pažįstu jį. Lipavičius. Prisiminiau, kad mokytojas Vitkauskas supažindino mane su savo kolega Lipavičiumi, bet negalėjau pasakyti, kur ir kokiomis aplinkybėmis, ar pačiuose Druskininkuose pirmais vokiečių okupacijos mėnesiais, ar Merkinėje, kur jau per sieną apsilankydavau. Pasijutome beveik susigiminiavę. Savo ruožtu šeimnininkas man papasakojo apie savo šeimą. Vienas brolis suimtas ir išvežtas toli į šiaurę. Parašo trumpai, bet iš jo, kaip ir kitų rašomų laišku, tenka

suprasti, kad sąlygos ten baisios. Siunčia siuntinius, bet ar pasieks jį, ar gaus nors gurinėlių pasistiprinti?

– Žūti, tai žūti – toks vyriškių metas, bet žinoti, kad brolis kančiose žūsta, kad toli nuo tėvynės jo kapas bus, toli arba ir iš viso kapo neturės, per daug skaudu, – baigė savo pasakojimą.

Pajudėjome kitos nakties žygiuotei. Taip ir buvo pastoviai keičiamos vietos: pamiške, netrukus lauku, slėniais, tarplaukių miškeliais, išeinant ir pražygiuojant į lygumą – plačią lygumą nuo Gailiūnų iki Nemuno vingio, ties Merkine į vakarus, ir vėl atgal – nuo Levūnų anoje pusėje Žaliamiškio, Gudelių, kur viduryje atviro ploto stovi iškili Liškiava su savo balta bažnyčia ir vienuolynu bei piliakalniu greta su išlikusia dar pilies griuvėsių žyme.

Gailiūnų kaimas didelis. Vienkiemiais išsidėstęs nuo Baltašiškės iki Liškiavos, antroje linijoje, jau ant aukštumos už šlaito, vietomis apaugusio medžiais ir krūmais, labiau pakrikę vienkiemiai iki Ricielių ir Snaigupio. Gailiūnuose prie Ricielių buvo postovis. Jau keturiuose ar penkiuose viensėdžiuose, arčiau vienas kito. Čia susirinko visas „Šarūno“ būrys. Paaiškėjo, kad „Šarūnui“ išvykus į reidą, apie Liškiavą organizavosi papildymas su j. ltn. Lukošiu. Dabar susitelkė apie aštuoniasdešimt vyrų, ne mažiau kaip aštuoni kulkosvaidžiai, neretai dešimtukėmis ginkluoti, ir šiaip jau visų ginklai rinktiniai. Prisistačiau j. ltn. Lukošiu (neprisimenu, kokia slapyvardė, Lukošius ar Lukša). Papasakojau apie mūsų naminių būrį ir jo skyrių, dabar laikinai prisijungusį prie „Šarūno“ būrio, susiorganizavusio į pastovų ir stiprų kovos vienetą. Pirmą susitikimo dieną daug kalbų nebuvo. Ilgesni pokalbiai buvo atidėti kitam kartui.

NEATSKIRIAM SU GINKLAIS

Lygiai tris savaites teko klajoti su „Šarūno“ būriu anoje plynėje tarp Žaliamiškio ir Nemuno viena linkme, ir nuo Ricielių iki Kibyšių šiaurės kryptimi – iki Panaros mūšio vasario 28, po kurio būrys išsiskirstė ir persiorganizavo į „Šarūno“ rinktinę, priėmus kitą išsilaikymo ir kovos taktiką. Per tą laiką tik du kartus teko trumpai apsistoti Žaliamiškio pakraštyje, šiaip dienojome vienkiemiuose, keliantis iš vakaro į kitą vietą. Kur ir kaip iš eilės – dabar sunku prisiminti, vien tik įvykius galima atpasakoti, kokia tvarka jie ėjo. Prisisistatydavo vis naujų vyrų. Per keletą dienų „Šarūno“ būrys išaugo iki šimto kovotojų. Naujas persikėlimas buvo iš Gailiūnų į Liškiavos vienkiemius, kažkur arčiau Dubakiemio. Kitą dieną netoli peržygiuota ir apsistota Vilkiautinyje su būrio vadovybe ir dviem skyriais pas ūkininką Baltaduonį, kiti įsitaisė keliuose gretimuose vienkiemiuose. Po vakarienės būrys kėlėsi Žaliamiškio linkme. Eidamas šalia Lukošiuono vienoje vietoje sustojau, kur pakyliau, ir stebėjau praeinančią virtinę. Buvo ilga, laikė atstumus tarp žygiuojančių, skirstė ją nešami ant pečių kulkosvaidžiai – du kovos būriai, kiekviename kovos būryje po keturis skyrius. Lenkdamas virtinę, vienoje vietoje išgirdau, matyt, vietinių kalbą, kad apsistosime greičiausiai pas Žaliaduonį. Susidomėjęs sulėtinai žingsnį ir išgirdau žiupsnelį vietinio folkloro:

– Žaliaduonis baisiai užsigautų, sužinojęs, kad stovyklavome pas Baltaduonį, o jį, Žaliaduonį, aplenkėme. Juk Žaliaduoniai nuo seno skelbia, kad pas juos ne blogesnė, o gal ir geresnė duona, negu pas Baltaduonius.

Taip ir yra, pas Žaliaduonius, žinoma, neapsieinama tik su duona.

Iš tikrųjų apsistota, kaip teko išgirsti. Neprisimenu, pas kuriuos ...duonius buvo geresnė dienos mityba, kadangi dėmesį valdė nepaprasti būrio svečiai, ryšininkai–emisarai iš Alytaus ir iš toliau. Man pačiam neteko su jais asmeniškai susipažinti ir kalbėtis. Atvykėliai kalbėjo apie reikalą jungti kovos ir visus organizacinius būrius į vieną partizanų kovos struktūrą, paklusti vienai vadovybei, kuri faktinai veikia nuo 1941 m. birželio sukilimo, buvo veikli, davusi organizacinį pagrindą vokiečių okupacijos metais. „Lukošius“ paklausė mane, ar esu ką girdėjęs apie „Kęstutėnus“. Kai pasakiau, kad girdėtas tik pats vardas ir kad reiškia jis kažkokią karinę organizaciją, Lukošius pas-

pasakojo man daugiau. Krikščionių demokratų žmonės daugiausia iš politinių partijų pasidarbavę rezistencijai, organizuojant ją Suvalkijoje ir artimesnėse srityse ir plečiant jos apimtį iki visos valstybės. Jie siekia savo vadovybe apimti ir Užnemunės Dzūkijoje visus kovos būrius. Lukošius atsakęs “Kęstutėnams”, kad keliamu klausimu teks pasikalbėti su visu būriu, ryšys yra ir bus palaikomas, kaip sutarta. Aš pareiškiau nuomonę, kad partizaninis judėjimas bus greičiausiai apėmęs visą Lietuvą, tai ar yra tikslas kurti organizacinę struktūrą vienos politinės partijos vardu ir tik jos vyriausiajai vadovybei paklusti. Reikia jungtis prie bendros vadovybės, kaip bendra, nepolitinė buvusi Lietuvos kariuomenė. Žmogus susimąstęs nieko neatsakė. Prie to klausimo daugiau neteko grįžti.

Kalbėjau su Lukošiumu apie laisvalaikio išnaudojimą. Šiuo klausimu buvo užsiminta pasitarime su skyrininkais. Visi pritarė, kad vyrai neturi nuobodžiauti, privalo patys ieškoti užsiėmimo. Gali palikti lošimas kortomis, neneigiami pasakoriai, jeigu jų “melodijos” nenukrypsta į nešvankumus arba tuščias pagyras. “Martynas”, matyt, jaunimo organizacijose veikęs, tuojau surašė uždavinius ir siūlymus: pastovus ir nuoseklus naujokų ir netarnavusių kariuomenėje apmokymas – būtinas, rengti pokalbius iš Lietuvos istorijos, ypač nepriklausomybės atgavimo ir tarpukario metų, taip pat apie karo metus Lietuvoje, rengti žinių konkursus iš Lietuvos istorijos, geografijos, literatūros, nusižiūrėti pasakorius ir kalbėtis su jais dėl paruošiamų pasakojimų iš kaimo ir regiono buities, folkloro, tarnybų Lietuvos kariuomenėje ar lietuviškuose kariniuose daliniuose – atsipalaiduojant nuo raudonosios armijos lietuviškam korpusui ir savisaugos daliniuose, vietinėje rinktinėje, savigynos būriuose prieš lenkus, sovietus, vokiečius ir pan., gal pabandyti susidainuoti...

– O gal ir laikraštuką leisti? – pasišovė eiliuotojas, dzinguliukų kūrėjas ir karikatūrų piešėjas.

Prasidėjo nekaltai, galima sakyti – pripuolamai. Pastogėje, kur buvo apsistojęs mūsų skyrius su liškiaviškių skyriumi, to skyriaus vyrai, žinoję, kad esu iš anos Nemuno pusės, pradėjo kalbą apie šilinius, kur smėliai ir pušynėliai. Bematant ir daugiau skirtumų prisiminta: kad ten arkliai kinkomi rusiškai – su lanku. Kadangi tai kėlė pašaipą, atsikirtau, kad užtat ten yra pirtys, kur galima gerai išsimaudyti ir išsivanoti, o pas juos visa šeima viename kubile maudosi. Kažkuris iš

liškiaviškių prisiminė posakį: Kad ne grybai ir ne uogos, jūsų mergos būtų nuogos! Čia įsiterpė Matulevičius (slapyvardžio neprisimenu), vyriškis sumitęs, gal keturiasdešimties metų, puskarininkis, linkęs rimčiau papokštauti. Tai jis ir tęsė:

– Šilinių mergos gražiai suaugusios, baltarankės, kaip stačiatikių šventikų dukterys, kadangi sunkių ūkio darbų neturi, ne taip kaip grumcinių ir stambiaūkių Suvalkijos pusėje. Tiesa, ir čia skaitaveidžių mergelių nestinga, bet jos prie sunkių darbų stipriai nuaugusios, pajėgumu ne vienam vaikiščiui prilygsta. Papasakosiu jums tokį nuotyki.

Ir pradėjo pasakoti, kaip vaikščiojo pas vieną tokią Marytę, vis į svirnelį pas ją visą vasarą ir iki vėlyvo rudens... Betgi vieną kartą paryčiais pravėręs svirnelio duris pamatė, kad prisnigta. Ką daryti? Negi išduoti Marytę vyriškio pėdsakais nuo svirnelio? O jinai nusijuokė ir sako, turinti būdą. Išėjo prie pasvirnės ir liepė jam sėsti jai ant sprando. Lengvai išnešė per kiemą išvažiuojamu vienkiemio keliuku iki kaimo kelio, o svėręs jaunas arti dviejų lietuviškų centnerių, vadinasi, gerokai per devyniasdešimt kilogramų. Ir apsukrumo mergai netrūkę: prie pusryčių tėvas, grįžęs nuo gyvulių ruošos, kalba motinai:

– Mūsiškei jau laikas tekėti, o proto kaip vaiko – basa po sniegą bėginėjo, persišaldys.

O Marytė:

– Tėveli, motinėle, taip nudžiugau, kad jau žiema ir sniegas, išgirdau skambutį pravažiuojančių rogių, tai neišturėjau nenubėgusi iki kelio!

Po to nesunku buvo pereiti į Suvalkijos pusės istorinę temą: žemės ūkio suklestėjimą, anksčiau baudžiovą panaikinus, teisėtvarkos ir papročių skirtumą, dviejų skirtingų kalendorių vartojimą, kad Nemunas buvęs savotiška riba iki pat Kauno. Posakis apie šilinių mergas pakišo mintį ruošti patarlių, priežodžių, mįslių konkursus. Po to ir liaudies dainų konkursą parengta dainų motyvais, kuriose minima saulė–saulutė, arba tų, kuriose minima mergelė, žirgelis arba medžiai gražybiniais ir maloniniais vardais. Žinoma, neaplenkta ir dainų, kuriose kalbama apie mergelės saugojimą nuo bernelių. Dalyvaujantys konkurse vardindavo paeiliui dainą, kol tų konkurso motyvų pritrūkdavo, laimėdavo tas, kuris paskutinis suminėdavo dainą. Užsiėmimai vyko sklandžiai.

Pramogą galima buvo pakartoti kitoje stovyklavimo pastogėje ir trečioje. Užteko prikalbinti Matulevičių ir dar vieną veikėją – kalbai pradėti apie šilinius, šilinių ir grumcinių mergeles, aš mieliai paimdavau istorinę Suvalkijos temą. Įsijungdavo “publika”, atsirasdavo diskutantų. Kartu buvo proga geriau pažinti žmones.

Žygiuotės, postoviai ir stovyklavimai pastogėse tapo jau rutinuota tvarka. Man buvo įdomu pažinti naujas vietas ir naujus žmones, pvz., Liepiškių kaimą prie to paties vardo ežero, kurį pamėgau – vėliau teko Liepiškiuose dažnai lankytis partizaniniais reikalais. Ežeras pailgas, tiesiai nuo Liškiavos viensėdžių iki Žaliamiškio. Liepiškiai, nors taip pat išsiskirstę sklypais, išlaikė dalinai gatvinio kaimo vaizdą. Prie kelio pagal girią, vienoje pusėje ežero galas, kitoje – keliu atkirstas miško iškyšulys. Tokia stovyklavimo vieta pareikalavo stipresnės apsaugos. Dienos metu Žaliamiškio pakraštyje ėjo tarnybą parengties skyrius su dviem kulkosvaidžiais. Buvo dažnesni tolesnės žvalgybos ryšiai: vis kas nors užvažiuodavo rogėmis į Liepiškius arba buvo sulaikomas pamiškėje ant kelio, atsipažįstant pagal sutartus ženklus.

Aiškėjo įvykių vaizdas apie Merkinę, Seirijų ir Miroslavo apylinkėse ir apie Simną už Alytaus nuo vėlyvo rudens, per Kalėdas, Naujuosius Metus ir sausio mėnesį. Mūsų skyrių sukrėtė pasakojimai apie Klepočių kaimo tragediją Merkinės valsčiaus Užnemunėje. Mums paaiškėjo, kad juo toliau į Lietuvą, juo daugiau veikė negausių ir didesnių kovos būrių. Buvo gerai ginkluoti, bet per daug šaunūs ir pernelyg pasitikėdavo savo galia bei visuotiniu žmonių prielankumu, taigi ir būta netikėtumų, kaip “Šarūno” būriui Maciūnuose, o nuostolių buvę ir daugiau. Tikro partizanavimo mokslo stoka nepigiai atsiedavo.

Nežiūrint slaptumo, atsargos priemonių ir drausmės reikalavimų paaiškėdavo spragos saugos sistemoje: žiūrėk dienojimo metu ir priampa kokia nors moteriškaitė prie kovotojo – jauna jo žmona arba sužadėtinė. Reikėdavo aiškintis, kitą kartą vykdavo tiesiog tardymai. Vieną kartą ir man teko talkinti tokiame reikale. “Naras” buvo šaunuolis, jo žmona – gražuolė, gyvo būdo. Sėdi atskirai – draugai labai paslaugūs tokiais atvejais, sudarė jiems sąlygas – čiulba, džiaugiasi... Užmezgiau pokalbį ir sužinojau, kas buvo reikalinga: “Naras” išėjo į kovos būrį, bet žmonelei nepasakė, kur ir į kokį, pagaliau pats to nežinojo – pateko į “Šarūno” būrį per draugus ir pažįstamus Žaliamiškio apylinkėse, o žmonelė ieškojo, surado ryšį su “Švėtežerio”

būriu. Ten vyro nebuvo, bet sužinojo apie partizanų būrį, veikiančią už Žaliamiškio ar gal ir toliau į pietus. Kadangi turėjusi tolimesnių giminių apie Liškiavą, tai ir atkeliavusi ta linkme. Nelengva buvo susirasti “Šarūno” būrį, atsitiktinai pataikė į stovyklavimo vietą, iš netolimo ūkio atbėgo į kaimyninį, kuriame buvo partizanai, tik skarelę užsimetusi, iš karto gerai pataikė – savąjį atpažino, pripuolė... tik skyrininkas susidomėjo “Naru”, kad taip meiliai mergelę prisikalbinęs, vyrų pavydą kelia. “Naras” nebuvo paleistas šeimos aplankyti. Buvo apklausta apie gimines ir pažįstamus prie Liškiavos, nesunku buvo patikrinti duomenis. Leista moteriškėlei pasidžiaugti savo priešaika dar vieną parą.

Apsistojimą ir stovyklavimą Levūnų kaimelyje ryškiai prisimenu dėl dviejų aplinkybių: dėl pačios vietovės ir dalyvavimo “operacijoje”. Levūnai – kaimas nedidelis, neišsiskirstęs viensėdžiais, nors kaip ir kiti kaimai, sklypinės žemėtvarkos. Buvo pačiame stovyklavimo plote šiaurvakarių pakraštyje aukštame Nemuno krante, nuo vingio vėl į šiaurę. Gražus ažuolyno ir kitų lapuočių šlaitas. Iš aukštumos galima buvo stebėti slėnį dviem kryptimis: nuo Merkinės ir į Krikštonis, Nemunaitį. Pagalvojau, kaip nuostabiai graži vieta, net pavydo ar nuovylio jausmą patyriau, mat iki šiol buvau pratęs laikyti Nemuną gražiausiu mano kaimo – Druskininkų – ruože, prie legendinio Raigardo, su vienoje upės pusėje Gerdašių bažnytkaimiu, Lipliūnų viensėdžiais atviroje laukymėje, labiau slypinčiais tarp alkų, bei priemiškėse esančiais Diržais ir Mizarais kitoje pusėje. Pristojo prie manęs svajonė, jeigu išliksiu gyvas, jeigu Lietuvėlė bus laisva, plauksiu baidare Nemunu per visą Lietuvos kraštą iki Baltijos jūros. Prisiminus prof. Kolupailą, svajonė išaugo: nuo pat Nemuno ištakų iki įsiliejimo plačiomis atšakomis į jūrą.

Ryliškyje buvo įsikūręs sribų postas. Po teroro veiksmų prieš nieko nekaltus gyventojus Merkinės “valdžia” jautėsi saugiai, tarėsi pajėgi valdyti visą apylinkę. Stribai, įsigalėję ir gausesni, negu kituose valsčių centruose, organizavo atskirus postus stambesnėse kaimų vietovėse, pasirinkdami tinkamus pastatus. Vertė vietinius gyventojus dėtis į “savisaugą prieš banditus”, kad ir neformaliai, o tik sustiprinant postų įgulas nakties budėjimų metu. Iš Levūnų toli matėsi lyguma anoje Nemuno pusėje, iš lėto nuolaidi į pakrantę. Kelių kilometrų atstumu buvo Rylišio vieniša vidutinio dydžio sodyba su plytų gy-

venamuoju namu ir mūriniais ūkio pastatais. Ten buvo įsikūrę stribai. Sugolvota pulti Merkinės stribų postą. Žvalgymas pro žiūronus nustatė, kad vienkiemyje sukinėjasi ne daugiau septynių vyriškių. Kai kurie ginkluoti, visi civiline apranga, nepastebėta jokio judėjimo. Sudarytam specialios paskirties skyriui vadovauti buvo pavesta “Aru” (Petrauskui iš Senkonių kaimo, Leipalingio valsčiaus), buvusiam liktiniui I Ulonų pulko puskarininkiui. Pasiprašiau ir aš į tą skyrių. Paryčiais išvykome uždavinio vykdyti. Perėję užšalusį Nemuną vingio pakrantėse ir per atvirą lauką užėjome vienkiemį nuo lygumoje pakilės pusės. Buvo jau gerokai prašvitę. Skyrius artėdamas užėmė pozicijas prie ūkio trobesių. Keli vyrai buvo pasinešę tuojau pulti postą iš arti, bet “Aras” sudraudė juos. Tyla, jokio sargybinio. Žvalgėme su “Aru” gyvenamąjį namą. Pro žiūronus galima buvo apytikriai įžvelgti pro langus, kas vyksta viduje. Šuo ardėsi, bet nieks iš namo nepasidomėjo, kas kieme. – Miega, žalčiai!

Vienas iš vyrų arčiau šūktelėjo:

– Kas girdėti, vyrai? Ar sumigote? Kur sargybinis?

Nieko – tyla. Tada, pasiruošus atidaryti ugnį į langus, du vyrai puolė pro duris. Buvo neužsklęstos. Tuo pat metu pastebėta, kad vienas ginkluotas bėga į Merkinės pusę – jau gana toli, ir nebuvo prasmės atidaryti ugnies. Užimtame pastate rasta pagyvenusią moteriškę, miegančią užukrosnyje, kitoje namo pusėje buvo paliktas praviras langas, kambariuose stribų buvimo pėdsakai. Apklausinėjama moteriškė aiškino, kad stribai kažkur išėjo iš vakaro, taip dažnai taikosi, ir dar negrįžo. Buvo palikę du sargybiniai. Toliau ėjo tardymas: kiek stribų, kaip ginkluoti, kas jiems vadovai, kokius pažįsta. Iškvosti moteriškę lengvino tai, kad kai kurie mūsų skyriuje buvo vietiniai, iš Merkinės valsčiaus, turėjo jau žinių ir gerai jas išnaudojo, tardydami išsigandusią moteriškę. Paklausta, kur koks šių namų vyras, negalėjo įtikinamai paaiškinti, tik verkšleno dėl nelaimės, kad stribai apsėdo vienkiemį, šeima išsinešdino pas gimines kitame kaime. Vyrai taip pasisukinėjo po kambarius ir virtuvėje, kad tikriausiai moteriškė pamatė dvigubai daugiau partizanų, negu mūsų buvo. Apleidžiant taip netikėtai ir lengvai įvaldytą “priešo” postą buvo įsakyta perteikti stribams ir vienkiemio šeimnininkui, kad jeigu stribai nepasitrauks į Merkinę, bus sunaikinti, o vienkiemis išgriautas. Grįžome be tikėto laimėjimo. Pakeliui svarstėme, kas galėjo atsitikti, kad stribų nebuvo, kur dingo antras iš

paliktos sargybos. Sutarta dėl išvados, kad greičiausiai kokie penki ar šeši buvo išėję paplėšikauti nakties metu, terorizuoti žmonių, tikintys, kad valdžia visiškai sribų rankose. Antras sargybinis, matyt, buvo anksčiau išbėgęs ir migloje nepamatytas. Galima buvo spręsti, kad sargybiniai budėjo ir buvo pastebėję apgulimą nuo ūkio pastatų pusės, todėl net neapsimokėjo užimti pozicijų atviroje vietoje, nebent galima buvo išstatyti vieną kulkosvaidį atokioje vietoje stebėti ir apšaudyti išbėgančius sribus. “Aras” tylėjo, pagaliau tarė, kad vieno partizano gyvybė yra brangesnė ir už dešimtį nukautų sribų, savo ruožtu pratimas buvo geras ir pamoka buvo gera. Vis dėlto nuovylio būta.

Įpusėjo jau antra savaitė “Šarūno” būryje. Mūsų skyriaus vyrai nesiiilgėjo namų, labiau įgriso sanitariniai poreikiai. Išeidami nepasiėmė marškinių pamainos, pasiilgome pirties – čia reikia pasakyti, kad Suvalkijos pusėje vis dėlto buvo dvi pirtys, viena Mizaruose, seniai statyta, kalbama, reikalaujant marčioms, atitekančioms iš kitos Nemuno pusės, ir ta – pastatyta “dieduška” Kmieliavoje 1943 m.

Gal bus įdomu papasakoti tos pirties pas Mikučionius Kmieliavoje istoriją. Vokiečiai evakavo nemaža rusiškų šeimų iš pafrontės, kai sovietų persvara buvo jau ryški. Ūkininkai Lietuvoje ėmė evakuotis pas save. Kmieliavos Mikučioniai, visai nestigę darbo jėgos, paėmė pas save diedušką su babuška, abu buvo daugiau nei šešiasdešimties metų, dieduška – tipiškas rusų valstietis su ilga barzda – buvo žmogus labai šviesus, nagingas ir darbštus. Važiavo jie nuo Polocko savo vežimu. Mikučioniai atleido priimtiesiems namo galą, kur jie savaip įsitaísė, su savo manta atsivežę net visas ikonas. Gera jiems buvo Kmieliavoje, tik vienas trūkumas – nebuvo pirties.

– Taip gražiai gyvenate, puikiai ūkininkaujate, tik negaliu suprasti, kaip galima apsieiti be pirties, – kalbėjo dieduška. – Didelis čia daiktas pastatyti pirtį prie ežero.

– Dieduška toks geras dailidė, o medžio galima tuojau suvežti kad ir kelioms pirtims, – pareiškė Mikučionių Algis. Pasakyta – padaryta. Patogi, kiek sumoderninta, meniškai pastatyta rusiška pirtis (kai kurie vadino ją suomiška pirtimi) tarnavo visai apylinkei, veikė ne tik šeštadieniais, bet ir kitomis savaitės dienomis.

Gavę dvi laisvas dienas, išsirengėme visi, tik Sukackų Zigmas paliko. Jis buvo sutikęs “Šarūno” būryje draugą, kaip ir jis, buvusį ple-

chavičiuką, o jo tėviškė buvo būrio stovyklavimo plote. Tas draugas turėjo seserį, kuriai Zigmukas patiko, tai jinai abu meiliai globojo. Priėję Ricielius, pasiėmė gerą rogių kinkinį dviem arkliais ir nuskriejome mėnesienoje iki Didžiasalio. Ten viename vienkiemyje įdavėme roges, įsakę ryte nuvaryti jas į artimiausią viensėdį prie Ricielių mokyklos ir nepastebimai palikti, o jeigu kas pastebėtų ir prakalbintų – nesakyti, iš kur jos. Nepilną valandą žygiavę, pasiekėme Dulgininkus–Kmieliavą. Galima buvo ramiai aplankyti savo namus. Džiaugėsi namiškiai, daug dienų nerimavę dėl mūsų. Apsitvarkę pasirengėme grįžti į būrį. Paskutiniu momentu paaiškėjo ištikusi mane “nelaimė”. Javų kūgyje paslėpto mano karabino diržą suėdė pelės, paliko tik metalinės sagtys. Toks gražus diržas buvo lietuviško karabino! Jaučiausi nuskriaustas kaip vaikas, tik pravirkti nederėjo, užtat keikiau sodriai. “Nelaimėje” pagelbėjo draugai. Gavau austinį šautuvo diržą, kaip sovietų armijos ginkluotėje. Ne tas, bet reikėjo ir tuo pasitenkinti, bent laikinai. Iki Kaziulių buvome savųjų pavėžinti. Žygiavome iki Gailiūnų vienkiemį už Snaigupio, iš ten patikimas žmogus pavėžino mus iki Vilkiatulinio, kur buvo sutarta ryšio vieta. Paryčiui buvome jau būryje, kuris stovyklavo prie Kibyšių.

Toje apylinkėje stovyklaudamas mūsų būrys du kartus buvo suėjęs į artimą sąlytį su priešu. Apie pusiaudienį plentu nuo Leipalingio į Merkinę ėjo sovietų kariškas padalinys, apie trisdešimt žmonių. Pasukęs nuo plento į vienkiemius artėjo kažkiek pakrikęs. Ėjo į artimiausias sodybas, matyt, maistaudamas. Buvome apsistoję keturiuose vienkiemiuose kiek atokiau nuo nedidelio miško. Pozicijos buvo pasirinktos prie vienkiemų ir tarp jų. Jeigu priešas būtų peržengęs numatytą ribą, patektų į stiprią ugnį iš gana arti ir neišvengtų nuostolių. Tolimesnis veiksmas būtų priklausęs nuo padėties. Tačiau priešas ribos neperžengė. Grįžo į plentą ir nužygiavo toliau. Kitą dieną, būriui nedaug pakeitus stovyklavimo vietą, vėl pasikartojo panaši padėtis. Skirtumas buvo tik toks, kad priešo padalinys, šį kartą kiek gausesnis, ėjo plentu nuo Merkinės, taip pat lankėsi po vienkiemius ir artėjo prie miško, kurio pakraštyje mūsų būrys buvo užėmęs geras pozicijas apšaudymui ir priešo apsupimui. Priešas buvo pastebėtas anksčiau, galima buvo nepastebėtiems išėiti į mišką ir išsidėstyti ant priemiškio kauburėlių. Ir šį kartą nustatytos ribos priešo kariai neperžengė. Mūsų vyrams tokia jų laimė netiko. Bet netrukus kiek atsigavėjome.

Žiemos vidurys ėjo į pabaigą. Buvo privertę sniego, šaltis negailėjo paspausti. Apie vasario pabaigą atšilo, buvo gražios, saulėtos dienos, bet naktimis dar gerokai pašaldavo. Vis dažniau būryje buvo kalbama apie netolimus stovyklavimus gamtoje. Tuo tarpu ėjo dienos, skaičiavome, kada persikelsime stovyklauti į pastoges. Vieną stovyklavimą, jau atolydžio metu, tiksliai ir vaizdžiai atsimenu. Buvo tai prie Žaliamiškio, netoliese nuo plento Leipalingis–Merkinė, bet kažkiek į Liškiavos pusę. Nedideliame atstume nuo plento gana plati dauba, lazdynais apaugusios pašlaitės, toje dauboje du viensėdžiai – taip pat savotiški. Ūkio pastatai buvo apgaubti medžių ir krūmų, aiškiai skyrėsi du gyvenamieji namai, vienas prieš kitą per daubos veją, su įstiklintais priebučiais. – Graži vieta ir tinkami jai pastatai. Ar ne koks vasaravimo kampelis? – pagalvojau. Dalis būrio apsistojo dviejuose viensėdžiuose prie daubos abiejose jos pusėse. Įprasta paros programa: sargybų ir patrulių tarnybos paskirstymas, vakarienė, ilgas vakaravimas su apsilankymais vieni pas kitus užimtuose vienkiemiuose, štabo pasitarimas.

Paryčiui, gal valandą prieš auštant – aliarmas! Ryšininkai pranešė, kad prie vieškelio palei Žaliamiškį nuo plento sribai ir kariškiai slankioja po vienkiemius. Įsakymas: įsijungti skyriams grandinės viduryje, nes nuo Puščios – bus puolimas! Užėmėm poziciją, vieškelis buvo ne daugiau kaip už keturių šimtų metrų. Matėsi keletas siluetų prie trobesių ir vežimas ant vieškelio. Abu grandies sparnai, pasidavę į priekį, atidarė ugnį, viduriui buvo įsakyta užimti artesnę poziciją perbėgant pakaitomis ir taip pat apšaudyti. Turėjau progą pamatyti šalia Rudį, pasižymėjusį Maciūnuose. Buvo vidutinio ūgio, nestambaus sudėjimo, dėvėjo juodą žiemos apsiaustą ir juodus veltinius su kaliošais. Stačias, iš kulkosvaidžio nuo peties žėrė trumpomis serijomis. – Tik ne į pastatus! – riktelėjo skyrininkas. Žiūrėjau pro žiūronus. Nuo vieškelio ėjo kažkas, mosuodamas rankomis virš galvos. Galima buvo aiškiai suprasti, kad duoda ženklą nešaudyti. Kai mūsų ruože nutilo ugnis, jau gerokai priartėjus išgirdome šaukimą: – Nies-trielat'! Svaji! – Skyrininkas šaukė: – Kas per velniava! – Mūsų vidurys nešaudė ir dairėsi, kas sparnuose, koks bus įsakymas būrio vado, kuris turėjo būti arčiau vidurio. Netrukus paaiškėjo, kad abu sparnai jau ant vieškelio, dešiniajame sparne tolo šūviai palei vieškelį į plentą. Buvo duotas ženklas nešaudant eiti į priekį. Ant vieškelio jau mū-

siškių šurmuly, kaip turgavietėje ar per atlaidus. – Kas atsitiko? Iš trumpų atsakymų galima buvo suvokti, kad tai sribai nuo Seirijų, pakėlė rankas ir pasidavė. Vadovavo jiems jaunas Lietuvos ruselis kariška apranga. Paėmė jį ir dar du sribus, kiti sribai ir keli kariškiai enkavedistai pabėgo savo vežimais. Sribų vadas buvo pagalvojęs, kad puola juos sovietų arba Merkinės sribų karinis dalinys, tokiu būdu ir patekęs į nelaimę su savo dviem pavaldiniais. Priėjome paeiliui jų pasižiūrėti. Anas Lietuvos ruselis buvo aukšto ūgio, naujutėle sovietų karininko uniforma. Dairėsi į šalis lyg vis dar nesupratęs, kas atsitiko. Abu sribai sėdėjo sukniubę namo pasienyje. Vidutinio amžiaus ūkininkai, ūkiška apranga, vienas padėvėtais batais ant medinių padų. Tas meldėsi karštai su rožančiumi rankose, poteriukai skubiai slinko tarp pirštų... – vienas iš labiausiai įsimintinų, gyvenimo prisuktų kadru.

– Kaip vadiniėsi? – paklausė kažkas.

– Papieravičius, – atsakė vargšas žmogus, žinodamas, kad jo gyvenimas baigiasi.

Įsakymas: eiti nustatyta tvarka į Žaliamiškį – už kelių šimtų metrų per priegirio miškelį ir krūmiją.

Dienojimas girioje, gal net iki vakaro. Vyrų sukūrė kelis laužus, dalijosi išpūdžiais, spėliojo, iš kur galėjo atsirasti sribai nuo Seirijų. Tiesą žinojo tik mūsų būrio štabas. Nebuvau prie tardymų, neklausinėčiau, pagaliau ir būryje vėliau nedaug buvo kalbama apie tą įvykį. Matyt, įvykdyta mirties bausmė abiem vargšam sribukam niekam nekėlė laimėjimo dvasios, kas kita nudobti priešą kautynėse. Nekėlė laimėjimo nuotaikos ir įvykio epilogas: sargybiniai atvarė iš pamiškės roges, kur gulėjo vienmarškinis kruvinas vyriškis – anų sribų vadas, ruselis, pašautas, bet palikęs gyvas ir buvęs dar tiek pajėgus, kad išbėgo į girios pakraštį, įpuolė į arčiausią sodybą ir prašė vežti jį į Merkinę, bet vietiniai žmonės jau žinojo apie partizanų susirėmimą su sribais ir atvežė jį kur reikia. Ką toliau kalbėti? Liūdna ir šurpu.

Buvo tikėtasi, kad išblaškytų sribų vietoje pasirodys kokios priešų pajėgos. Prie plento per Žaliamiškį iki pavakario laukė pasalos atvykstančių nuo Leipalingio ar Seirijų, būrio dalis žvalgė judėjimą nuo Merkinės. Į minėtas vietas nuvyko speciali ryšininkų žvalgyba. Nepastebėta pasiruošimų akcijai prieš partizanus. Tas įvykis buvo sribams slegiantis įspėjimas.

Būrio stovyklavimas žiemos sąlygomis tęsėsi įprasta tvarka. Buvo stengiamasi prisilaikyti vietų, kur tikėtasi stribų ir kareivių.

Tuo tarpu padėtis frontuose keitėsi gaivalingai. Vyriškai buvo pateikiamos informacijos. Retai kildavę diskusijų ir dar rečiau leistasi į spėliojimus, kas bus toliau. Vyravo tyli viltis, kad baigiantis karui politinė padėtis bus bent kiek lengvesnė. Ateidavo žinių apie partizanų būrius, susirėmimus, laimėjimus ir nemažus nuostolius suvalkiečių šalyje, nes mes – tai dzūkiškosios Suvalkijos rytai. Ėjo kalba apie stambius partizanų junginius Aukštaitijos ir Vilniaus krašto šiaurės rytuose iki Naručio ežero, kad prieš tokias partizanų pajėgas buvo mestos dvi sovietų divizijos. Daug partizanų žuvo. Atkakliai gynėsi šitvirtinę Kiauneliškio miške – kažkur į šiaurę nuo Vilniaus. Panašiai ir Naručio miškuose vyko aršios kautynės, dideli partizanų junginiai, į kuriuos, beje, buvo prisidėję ir lenkiškieji AK, sovietų nuginklavimo išvengę daliniai bei padaliniai. Nieks netikėjo, kad taip galėtų pasikeisti lenkų–lietuvių santykiai. Dar vakar vieni kitiems buvę priešai, šiandien drauge stoja kovoti prieš bendrą okupantą.

“Šarūno” būryje nuotaika buvo gera. Gal net ir per daug buvo pasitikėjimo savimi – lietuviškuoju karingumu gimtojoje žemėje. Buvo sava valstybė, buvo Lietuvos kariuomenė, o teko taip tragiškai, taip nelemtai visa prarasti, kaip ir kiek anksčiau lenkams. Dabar tenka vėl kariauti už tėvynės laisvę ir nepriklausomybę ir ginti lietuvių garbę. Vyrai, atsidūrę kovos būryje petys į petį, jautėsi šauniai. Dvasią kėlė tarnavę Lietuvos kariuomenėje. Jie savo pasakojimuose pabrėždavo, kad lietuviai jau senovėje per visus istorijos amžius pratę buvo atlaikyti vienas kelis ar keliolika priešų karių. Taip teksią ir dabar, esą Lietuvos kariuomenės statute žvalgybai yra taip nupasakojamas uždavinys: išžvalgyti ir sužinoti – ne kiek yra priešų, bet kur jis yra.

Ryškiai prisimenu “Šarūno” būrio vyrus šventiškoje rikiuotėje, minint Vasario 16–ąją, kartojančius priesaikos žodžius.

Būryje atsirado dar vienas užnemunietis, kaip ir aš – iš Druskininkų krašto. Kizys iš Viečiūnų kaimo ties Liškiava. Jau neprisimenu gerai vardo ir slapyvardžio – ar ne Domas, slapyvarde “Pirklys”? Man buvo įdomu daugiau sužinoti, kas naujo mūsų krašte – Druskininkų ir Marcinkonių valsčiuose. Juk ten mano, pasakyčiau, partizanavimo šaknys. Suvalkijos pusėje buvau laikinai, ten laikiausi, siekdamas kuo ilgiau palikti nežinomą. Apie padėtį žinojau tik tiek, kad ten palygi-

nus ramu, yra galimybės laikytis prie namų, besirūpinant saugumu ir žmonių vienybe, nugnybiant kokį per daug aiškėjusį išdaviką, vietos parsidavėlį.

Žiemos pradžioje buvo įvykis Gudų šalies pagiryje: “valdžia” suvarė žmones girią kirsti – su vežimais net nuo Marijampolės, neimant artesnių apylinkių. Kirsti medžius ir išvežti prie geležinkelio. Kažkokia ginkluotoji vyrija sutrukdė darbą, išvaikydama suvarytus ūkininkus. Ėjo kalba, kad nušovė keletą arklių, žmones apmušė, įsakė tuojau išsidanginti ir negrįžti, kad ir kaip būtų varomi, priešingu atveju nebus išpėjimų ir aiškinimų... Gal buvo prisidėję kai kurie ir patys suvarytieji žmonės taip vaduotis nuo to vargo. Be abejo, tai Kabelių, Marcinkonių vyrai pasidarbavo, gelbėdami girią nuo iškirtimo, o ūkininkus nuo sunkios prievolės. Ir ši plačiai organizuota miško ruoša buvo visiškai sutrukdyta. Priešui neteko nė vieno metro miško medžiagos, nė vieno sparmedžio Donbaso kasykloms. Siauro geležinkelio į girią atšaka buvo nurinkta, du garvežiukai ir vagonai ilgmedžiui krauti sunaikinti.

Tada pirmą kartą pagalvojau užrašyti tai. Pasirodė naujos partizaniškos dainos ir baladės, kuriamos greičiausiai gimnazisčių, seminarisčių, o gal ir studenčių, taip pat kaimo merginų – labiau liaudiškos. Užsirašiau lapelyje, paskui nešiojau atminty: “Renkas vyrai, žvanga plienas, /Tarška lėkštės ir granatos. / Ir kulkosvaidį ne vienas, /Kaip žirgelį kieme stato. /Automatais, karabinais, /Kas žiūronais pasdabinęs, /Vytim šauniai, dviskersiniu, /O krūtinę audros plėšo, /Ir į dieną žodžiai pinas”.

Sutarėme su Kiziu apsilankyti Viečiūnuose ir Neravuose, gal ir toliau kur, kol rogių kelias dar pakenčiamas. Kelinta diena ėjo staigus atolydis. Vasario 27 būrys apsisistoję Panaros kaimo vienkiemiuose. Pas būrio vadą “Lukošių” gavau leidimą išvykti vienai nakčiai kartu su Kiziu mūsų reikalais. Atskirai papasakojau “Lukošiui” daugiau. Iki Liškiavos nuvažiavome rogėmis. Perėję Nemuną iš Liškiavos valtele nusiplukdėme į Kizio tėviškę ir sužinojome, kad padėtis kaip ir prieš kelias savaites. Girdėjau, kad Viečiūnuose laikosi Milukų žentas atsargos j. ltn. Juknaitis. Jis buvo pasitraukęs iš savisaugos ar kažkokio policijos bataliono ir jau vokiečių okupacijos metais, gal nuo 1943-ųjų pradžios, slapstėsi uošvijoje. Tas slapstymasis reiškė tik tiek, kad gyveno laisvai Viečiūnuose ir retkarčiais apsilankydavo Druskininkuose.

Buvau trumpai susipažinęs su juo. Artimus santykius palaikė mano bičiulis Juozas Kalpokas iš Neravų, mokytojavęs Viečiūnuose. Susiradome Juozą Balčių, slapyvardė „Balutis“, kuris informavo, kad Juknaitis buvo išvykęs į Cimakavą, kur prisilaikė Povilas Damulevičius iš Ratnyčios, slapyvardžiu „Danielius“. Mokytojas J. Kalpokas gyvena Neravuose tėviškėje, iš ten kiekvieną dieną atvažiuoja į mokyklą. „Balutis“ buvo aktyviai įsitraukęs į organizacinį darbą, visais reikalais palaikė artimą ryšį su J. Kalpoku. Taigi jo informacijų visiškai pakako. Pavasario ir veiklesnio kovos sąjūdžio laukimą žadino žinia, kad kažkur apie Kabelius yra užsislėpęs aukštesnio laipsnio karininkas, kurį netrukus gal teks pažinti, kai persiorganizuos kovų būriai ir jo vadovybė. Ši žinia buvo labai svarbi. Pagalvojau, kad sudomins „Šarūno“ būrio vadą „Lukošių“, kuris dairėsi ryšių ir sąveikos su kitais partizanų būriais, ypač vadovaujamais karininkų. Deja, nesuskubau su raportu...

PANAROS–ŽALIAMIŠKIO MŪŠIS

Jis dažniau buvo vadinamas Panaros mūšiu. Tai stambiausias įvykis per mano trejus partizanavimo metus ir mano kovos krikštas. Prisimenu jį, bet tikriausiai ne tokį, kaip buvęs, nes buvau tik eilinis kovotojas, be to, iki paskutinio prieš mūšį momento buvau laikinai lyg ir nebuvęs būryje. Taigi bus faktai bei prielaidos ir spėliojimai.

Iš nakties žygio vasario 27 grįžome su Domu Kiziu (slapyvardžiu “Pirklys” – prisiminiau) į būrį tik kitą dieną – vasario 28 paryčiumi. Naktis buvo stebėtinai šilta. Pavargome, klampoję arimus ir papievius abiejose Nemuno pusėse. Nuo Liškiavos rogių kelias buvo dar geras, vietomis per vandens klanus, bet dar per ledą, o privažiuojant prie būrio, sodybose teko arkliukui tempti roges grynomis ir kaip rudeni pabjurusiomis akmeningos molės plynėmis. Atradęs savo skyrių, kirtau primigti. Pažadino mane sėsti paliktų pietų. Buvo nedaug po pusiaudienio, rengiausi nueiti pas būrio vadą. Kalbėjausi dar su šeimininke virtuvėje (kambariuose buvo tiršta vyrijos) ir jos dviem priešmokyklinio amžiaus mergaitėmis. Mergaitės į kaseles sušukuotais lino plaukais, labai meilios ir kalbios, tai man, skautijoje dirbusiam su jauniausiais, vėliau švietime bendravus su vaikais, buvo proga bent kiek atsigauti kitoje aplinkoje. Atėjo iš kiemo šeimininkas, labai jaunas. Nežinau, kodėl moteriškė iš karto apreiškė, kad tai jos antras vyras – neseniai mirusio pirmo vyro brolis. Vėl proga mintimis nukrypti į gyvenimą: taip, mūsų žmonėse yra dar toks šeimų rūpesčio paprotys derinti vedybas – jaunesniam broliui vesti vyresnio brolio žmoną našlę. Kaip tik tuo momentu įpuolė būrio operacinis ryšininkas su įsakymu: priešui priartėjus, užimti anksčiau nurodytas pozicijas! Į kitus tris vienkiemius, kuriuose buvo apsistojęs būrys, ėjo siauras, negilus slėnys. Ant slėnio briaunos buvo skirta mūsų ir kito skyriaus pozicija, laikant kairįjį būrio sparną. Buvau užkluptas padėties. Pagalvojau – kas atsitiko, kad mūšis yra priimamas lygumoje, tolokai nuo miško. Kai ką sužinojau iš mūsų skyrininko Savicko (berods slapyvardžiu “Strazdas”). Ėjęs šalia manęs murmėjo, kad be reikalo vėlėmės į mūšį šioje vietoje, geriau būtų buvę iš anksto pasitraukti prie Žaliamiškio ir pasirinkti vietą šalia “Šventežerio” būrio. Mano paklaustas, daugiau pasakė: su “Šventežerio” būriu ryšys buvo jau iš vakaro, kad gavus žinią apie priešą, slenkantį nuo Merkinės, buvo

pasiūsti ryšininkai su pasiūlymu šventežeriškiams prisijungti prie “Šarūno” būrio. Panaroje nuo šventežeriškių buvo siūlyta saugiai trauktis prie jų būrio, kuris užėmęs geras pozicijas kelių šimtų metrų atstumu nuo Žaliamiškio pakraščio. Šventežerio siūlymu vadas nepasinaudojo. Mums išsidėsčius, netrukus dešiniajame sparne pasigirdo šūviai, kiek vėliau atsiliepė ir vidurys. Kairysis sparnas dar žvalgė priešų judėjimą atvirame plote. Buvo jis gana toli, gal keturių šimtų metrų atstumu, iškilumoje su nedidele retų pušų giraitė, ir turėjo geras pozicijas. Priešas pradėjo artėti perbėgsmis. Šaudyti pradėjo Zigmas trumpomis serijomis iš kulkosvaidžio. Atsiliepė mūsų šautuvai ir kaimyninio skyriaus kulkosvaidis. Automatiniai ginklai neturėjo darbo. Pirmi priešų kariai perbėgę sugulė, likusieji išėitęs pozicijose atidarė taiklią ugnį. Pamačiau, kaip Zigmas knaptelėjo ir jau nepakėlė galvos, jo kulkosvaidis nutilo. Beveik tuo pačiu metu nuėjo per grandį įspėjimas, kad veikia priešų snaiperiai. Zigmas buvo pataikytas į galvą, žuvo vietoje. “Barzdukas” šuoliu per sekundės dalį nukrypo nuo taikinio. Teko kuo žemiausiai dengtis. Daug kovotojų pasijuto bejėgiai siūsti veiksmingą ugnį. Žvalgydamas iš nedidelės akmenų krūsnies, vienintelės skyriaus ruože, pamačiau, kad priešas palieka savo pozicijose ir smarkiai puola dešinią mūsų sparną ir vidurį. Užsidegė ūkio pastatai, vėjas nešė dūmus į priešų pusę. Laikas bėgo greitai, sunku buvo pasakyti, kiek tęsėsi pirmas susirėmimas, gal ne mažiau kaip dvi valandas, atrodė, kad visai neilgai (laikas neprailgdavo ir vėliau susirėmimų ir pavojų atvejais). Slėniu pro mūsų pozicijas nešė į užnugarį sunkiai sužeistą “Laimutį”. Jaunas rudas berniokas su rudais ūseliais buvo įsidėmėtas būryje dėl rudo plauko ir linksmo būdo. Netrukus nešė ir kitą sunkiai sužeistą. Paklausius, ar yra žuvusių, nebuvo atsakymo, tik neaiškus mostas rodė, kad gerai nėra. Kas kita kariuomenės dalinyje, kur žuvusieji ir sunkiai sužeisti yra normaliai įskaičiuojami, aukos nežlugdo kovinės dvasios – jie ten svetimi, daliniai nuolat papildomi naujais kareiviais. Partizanų būryje buvo kitaip – čia savi, pažįstami, giminės, artimai susidraugavę.

Neilgai trukus pasirodė grandimi besitraukiantis dešinysis mūsų sparnas, neatlaikęs kraugeriško NKVD dalinio puolimo. Mūsų ir kaimyninis skyriai nepuolė trauktis, kurį laiką leido ugnį į priešą. Abu skyrininkai tarėsi, kaip geriau trauktis. Aš pabandžiau pasitraukti nuo vis taikliau apšaudomos pozicijos žuvusio Zigmo kulkosvaidį. Užme-

tęs šautuvo diržą už kulkosvaidžio lėkštės nusitraukiau į pašlaitę, “Barzdukas” tuojau jį pačiupo. Mūsų du skyriai traukėsi ne tiesiog, perbėgdami plačias lomas, o pradžioje labiau žemesnėmis vietomis, lygiagrečiai su priešų puolimu, bet rasdami trumpesnius perbėgimų ruožus bei atidarydami ugnį iš aukštumėlių. Manevrujome Liškiavos kryptimi. Priešas svaidė stipresnę ugnį į besitraukiančius tiesiog į Žaliamiškių, skubėjo atkirsti mus nuo miško. Matėmė iš priedangos, kaip vidurys ir dešinysis sparnas bėgte traukėsi per platesnę lomą, kulkos sagstė susigulėjusį sniegą, taškydamos plutukę. Matėme, kaip toje lomoje žuvo vienas mūsų kovotojas. Vadas “Lukošius”, ramiai, daugiau stambiai eidamas, šaukė užimti pozicijas netolimoje aukštumoje ir leisti ugnį. Kiek vėliau atsidūrė su grupe kovotojų prie mūsų skyrių. Dabar buvo dešiniajame sparne, bet jau kitoje vietoje, arčiau Liškiavos. Susilaikėme už akmenų krūsnų ir svaidėme taiklią ugnį, prispausdami priešą. Dešinysis sparnas besitraukiant buvo tapęs kairiuoju, buvo jau gerokai atsipalaidavęs. Galima buvo susilaikyti, ramiau pasijusti ir atsikvėpti. Netoli buvo tos mielos akmenų krūsnys. Reikia pasakyti, kad išimtinai Liškiavos Panaros laukuose yra labai daug akmenų. Žmonės seniai renka juos ir deda ant laukų ir sklypų ežių į dideles krūvas, vietomis tiesiog į mūrelius. “Šarūno” būrio vyrai, dauguma vietiniai, pažįsta lauką ir anas krūsnis, ir dabar jos pravertė, nes jas išnaudojo pozicijoms kovoje. O atokvėpis, kad ir trumpas, buvo labai reikalingas. Nelemtas staigus kelių dienų atolydis. Žlegtelėjęs į pairusią pusnį kur nors pašlaitėje, pasijausdavai kaip į vandenį kritęs. Molės ir arimai kibo į batus ir milines. Nieks nežiūrėjo, kur krenta, kaip ritasi ar šliaužia. Tik ginklas buvo saugomas, kad neužsiterštų. Žemelė, prie kurios mūsų metu kovotojas taip glaudžiasi, šį kartą nebuvo meili. – Po centnerio krūvio, – juokavo vyrai, išplakdami milines, braukdami kelnes, nuspardydami luitus purvo nuo batų.

Tarp Liškiavos ir Vilkiautinio netoli kelio pailsėjome valandėlę. Moterys davė pieno išgerti. Pusamžis vyriškis buvo pabalnojęs arklį, su šautuvu – ruošėsi prisijungti prie mūsų... Ir daugiau tokių matėsi. Prie Žaliakalnio gaivalingai sugrojo kulkosvaidžiai. Matyt, ten mūsų frontas susilygino su “Šventežerio” būrio pozicijomis. Priešas tikėjosi užkirsti kelią partizanams ir skubėdamas užsivėrė ant šventežeriškių. Penkiolika kulkosvaidžių, daugiau nei šešiasdešimt vyrų – tai ne juokai! Priešas tikriausiai apstulbo. Partizanams džiaugsmingas

savųjų kulkosvaidžių kalenimas ilgomis serijomis netrukus perėjo į trumpas serijas. Skyrininkų įsakymas skubiai prisijungti! Pasirodė, kad buvome netoli vieškelio iš Liškiavos, Vilkautinio ir toliau į plentą Leipalingis–Merkinė. Išeinant į vieškelį pasigirdo gaivalingas ir neilgai trukęs susišaudymas iš automatinių ginklų. Netrukus pamatėme roges su ginkluotais vyrais, šuoliuojančiais į Liškiavą. Savi, bet iš kur? Vėliau paaiškėjo, kad tai šventežeriškiai, nuvažiavę vienomis rogėmis į Liškiavą, dar prieš mūsų pradžią Panaroje. Nežinia, ką jie gana ilgai veikė Liškiavoje, o gal ir toliau važinėjo. Išgirdę kautynes jau prie Žaliamiškio, skubėjo į būrį ir užsinėrė ant priešų. Pirmieji atidarė ugnį, bet vienas iš šventežeriškių žuvo.

Suėjome su “Lukošiumi” ir keliolika kovotojų, kurie buvo apsi-stoję atodūsiui ir apsitvarstymui gretimame viensėdyje. Priėjome kartu vieškelį. Netoli buvo ilgas slėnys, iki Liepiškių sodybų siekė netoli Žaliamiškio. Nutarėme tuo slėniu bėgte perbėgti ir prisijungti prie mūsų fronto, pratęsiant jo dešinįjį sparną. Žvalgymas rodė, kad nuo mūsų priešas dar gana atokiai, be to, juda daugiau Žaliamiškio kryptimi. Buvome paskatinti lenktyniauti. Bėgęs prieš mane Savickas – “Strazdas” staiga suklypo ir nusitvėręs už kojos šaukė susilaikyti. Aš dar pasibėgėjau ir, pastebėjęs, kad slėnį sagsto iš dešinės kulkosvaidžio serijos, taip pat pradėjau įspėjamai šaukti. Nežinau, kaip atsitiko, kad būrio vadas “Lukošius” nesusilaikė – ar nesupratęs, ar rizikuodamas statmenai perbėgti apšaudomą siaurą slėnį, kuriuo visi bėgome. Buvo nukirstas. Kiti susilaikė. Puolė į mūsų slėnio pakrausę, išžvalgė priešų kulkosvaidį ir jį smarkiai apšaudė. Tie nevidonai aptiko tą skersinį slėnį, ne platesnį dauboje kaip kiemo vartai, ir užkirto mums kelią. Ta nelemtoji slėnio anga ėjo nuo vieškelio už kokių keturių šimtų metrų, ir ten greit įsitaisė priartėjusio priešų kulkosvaidis. Kaip vietiniai nepagalvojo apie pavojingą vietą? – kilo priekaištinga mintis. Matyt, mažėjantis pavojus ir tvirta atspirtis priešui mažino mūsų budrumą. Prišliaužęs nutvėriau “Lukošių” už peties ir pasitraukiau pora metrų į visai saugią vietą. Nerodė gyvybės ženklų. Atsagsčiau – kairėje krūtinės pusėje, bet atrodė, kad kiek žemiau širdies buvo pataikymo žymė kaip mėlynės uoga, nugaroje didesnė plėšimo žaizda mažai kraujuojanti. Savickas – “Strazdas”, buvęs fronto kareivis, nusprendė, kad yra didelis kraujo išsiliejimas viduje, nėra gelbėjimo, o ir iš viso, mirtis atėjo jau pataikymo momentu. Priešas mažiau ap-

šaudė tą mirties zoną, ne platesnę už nedidoką kambarį, likusieji vyrai arba perbėgdavo, arba peršliauždavo. Buvusieji su “Lukošiumi” nešė savo vadą į Žaliamiškį.

Buvome kaip tik sandūroje su iš reto kulkosvaidžiais kalenančiu ir šautuvais pyškinančiu mūšio frontu. “Strazdas” buvo lengvai sužeistas. Pats tvarstė brūkštelėjimo žaizdą virš kelio. Pagyvėjęs rodė užimti pozicijas. Pakluso jam ir neatskiriamas su mumis kitas skyrius – dauguma vietinių. Vyrai, vis dar neprisimenu jų skyrininko slapyvardžio, man atrodė, kad “Strazdas”, pakėlė mirties prisilietimo šmėklą, pergyveno laimės ir pasididžiavimo momentus, ir čia pat nukrypau mintimis į save, kad pergyvenu tokį patį atoslūgį. Mirtinas pavojus buvo per žingsnį nuo manęs, mirtis buvo žingsniu toliau.

Užgulėme grandimi už slėnio ant aukštesnio jo kranto, už savęs turėjome Liepiškių ežero galą, kairėje viensėdžio pastatą ir už kilometro Žaliamiškio sieną. Priešo ugnis į mūsų dešinią sparną buvo silpna, pagaliau ir mūsų abu skyriai jau neturėjo reikšmės mūšiui, gal tik tiek, kad priešui paliko partizanų susitelkusių jėgų vaizdas. Įsikūriau vienkiemio apleistame name. Matyt, žmonės buvo į Liepiškius išbėgę. Iš langų tiesiai į priekį ir į kairę išilgai mūšio linijos galėjau gerai stebėti, bet ir per žiūronus nedaug ką galima buvo smulkesnio įžiūrėti. Kilo migla, jau reikėsi artėjusio vakaro prieblanda, priešas užgulė, tik retkarčiais mėgindamas manevruoti ar būtiniausiu atveju pajudėti. Du vaizdeliai įsiminė ryškiai: kažkoks šventežeriškis, matyt, iš vadovaujančiųjų, jodinėjo pagal mūšio liniją gražiu pabalnotu žirgu, Lietuvos kariuomenės puskarininkio apranga, prijėjo prie mūsų pozicijų, kažką kalbėjo abiem mūsų skyrininkams. Arčiau linijos vidurio plušo kulkosvaidininkas “Dūda” iš mūsų “Šarūno” būrio, aukštas, aviacijos uniforma, bet su kitokia miline. Jis dažnai keitė pozicijas, pripuldamas tai ten, tai ten prie krūsnies, žarstė trumpas ir ilgas serijas, šalia kovotojai su žiūronais balsu ir mostais rodė taikinius, tai vėl reikė pagyrimus už sėkmingą priešo varginimą.

Abi pusės laukė sutemos. Priešui reikėjo pasitraukti – nes ne ką galėjo įveikti, partizanų laukė savi reikalai ir rūpesčiai. Suėjome giliau į Žaliamiškį, kažkur prie eiguvos. “Šventežerio” būrys jautėsi šeiminkai, palaikė apsaugą ir tvarką. Šarūniškiai buvo netekę būrio vado, išvargę, turėjo pasirūpinti savo sužeistaisiais. Eiguvoje gulėjo

partizanas su sutriuškinta koja, kuriai buvo reikalinga gal ir amputacija. Išsikalbėjau su juo. Man prasitarus, kad esu iš Druskininkų, jis pasisakė esąs Kvaraciejus iš Merkinės, Druskininkuose jo giminės Griguliauskai, prašė pranešti druskininkiškėms giminėms apie jo nelaimę, tikriausiai rastų galimybę saugiau organizuoti pagalbą. Vėliau girdėjau, kad jam buvo atimta koja, turėjo protezą, su repatriantais iš Vilniaus krašto išvažiavo į Lenkiją.

Teko išsikalbėti su “Šventežerio” būrio vyrais, jiems bevalgydinant šarūniškius. Tai buvo kitaip suorganizuotas ir kitaip veikęs kovos būrys. Rogėmis lakstantis. Dvylika porinių rogių, šešiasdešimt kovotojų, dvylika rankinių kulkosvaidžių, didelė šaudmenų atsarga, savo maistas, grūdų pašaras arkliams. Toks apsiginklavimas, apsirūpinimas ir judrumas leido jiems keletą kartų laimėti, tiek laukuose, tiek netikėtuose sąrėmiuose. Taikė provokacinę ir bėgimo taktiką, įvesdami priešą į pasalas. Enkavedistų ir kariniai daliniai vydavosi įžūlių partizanų būrį vieškeliais, šalutiniais keliais, pratrintais rogių protrynomis miškuose, giraitėse, kalvotose vietose. Būrys staiga pasukdavo šalia kelio atgal, užimdamas geras pozicijas. Privirtusios rogės besivejančių kareivių enkavedistų tapdavo geru taikiniu. Netikėta, triuškinanti ugnis vienu smūgiu parbloksdavo priešą. Likdavo jis bejėgis. “Šventežerio” būrys iki Panaros mūšio šalia mūsų būrio turėjo tik vieną žuvusį. Auka buvusi daugiau per nelaimę ir neapdairumą. Tas nuostolis buvo labai skaudus būrio vadui – žuvo pasalų metu jo jaunesnis brolis. Buvo drąsus ir karštas vyras. Gal per daug siekęs laimėjimų – gana, kad priešą daug žuvo ir buvo sužeistų, tai ne vienam vis dar norėjosi nugnybti jų daugiau... Kad ir kaip naikinanti ugnis, visų nenukauna, dalis palieka, vienas kitas suskumba prisitaikyti atsišaudymui. Partizanų vienintelė gera priemonė – davus smūgį tuojau dingti. Taip ir būdavo. Būrio vadas griežtai draudė pasipuikuoti narsumu, bet brolis, kaip brolis, matyt, galvojo turįs drausmės nuolaidų. Puolė vieną nuošaliau iškilusį ir atsišaudžiusį enkavedistą ir žuvo. Šitaip būrio vadas ir praganė savo mylimą broliuką.

Nuotaika buvo slogi. Nieks neskaičiavo priešą nuostolių, tik vėliau iš didinamų, kaip paprastai, skaičių buvo stengiamasi prieiti arčiau prie tikrųjų. Pas mus septynių vyrų netektis buvo laikoma ko ne mūšio pralaimėjimu. Gal būtų buvę kitaip, jeigu nebūtų žuvęs būrio vadas. Būrys būtų pasitraukęs į miškus. Nebuvo anksčiau aiškiai skir-

to būrio vado pavaduotojo, o ir dabar skyrininkų pasitarime tokio neatsirado. Teks išsiskirstyti mažesniais būriais ir palaikyti ryšius. Kai kurie manė, kad didelių kovos būrių taktika atgyvenusi. Prisiminta, kad turime mums žinomame plote karininką, jam vadovaujant, reikia kurti didesnę organizacinę vienetą – rinktinę “Šarūno” vardu. Kadan gi tas minimas karininkas buvo vyr. ltn. V. Gontis, tai mūsų skyriui, daugiausia man asmeniškai, teko ypatinga užduotis. Įsidėmėjau sutartas ryšio priemones ir vietas su anksčiausiai įsikūrusiu naminiu būriu apie Kibyšius – “Karininko Juozapavičiaus” ir kitais vyrais nuo Liepiškių per Gailiūnus, Liškiavą iki Vilkiutinio.

Mūsų skyrininkų pasitarime dalyvavo į pabaigą “Šventežerio” būrio vadas. Neprisimenu, o gal ir visai nebuvo įsidėmėjęs jo slapyvardžio, vadas – ir tiek. Buvo vyr. puskarininkis, apie trisdešimties metų, iš išvaizdos ir žodžio valingas, dalykiškas. Būdingas jam buvo rūpestingumas.

Baigėsi žiemos išdaigų metas, kad tik savo kinkinį su manta prie namų parsitempus. Šventežerio plotas buvo ypatingai sekamas, teks pajusti priešų įniršį.

– Kad mes turėtumėm tokią atramą miškuose, – atsiduso.

Tada pasakiau jam, kad gali retkarčiais laikytis su savo būriu Puščioje, tik 30–35 km nakties žygio. “Šventežerio” būrys įeitų į “Šarūno” rinktinę, kad ir laikinai, kol neapsispręs kitokia organizacinė struktūra. Tatai laiduotų ryšius. Sutarta, tuo pačiu ir saugesnį judėjimą plote iki Puščios ir pačioje didgirėje, tuo tarpu būtų palaikomas ryšys per “Karininko Juozapavičiaus” būrį, vadovaujamą Glušausko – “Siaubob”. Taip ir sutarta. Skyrėmės ramunami ryšių ir sąveikos perspektyvų bei pavasario vilčių.

Išžygiavome savo pastogių linkme. Šalutiniais keliais tarp Liepiškių ir Ricielių. Apsistojimas Gailiūnų kolonijose prie Ringeliškės kaimo. Vyrai sumigo. Berods su mumis buvo dar kažkas nuo Leipalingio. Šeimininkas pasisiūlė budėti per likusias nakties valandas. Paryčiui pirmas pakirdau, prikeltas kažkokio sunkaus sapno. Šeimininkas jau buvo apsišėręs ir apsiklausinėjęs. Papasakojau jam daugiau apie vakarykščią dieną. Nutarėme, kad pas jį saugiausia, pasitraukėme gana toli, vieta arti Druskininkų, kur Nemuno ir dviejų valsčių riba, be to, nebuvę čia jokių “pykčių” su sribais ir ruskiais. Šeimininkė paprašė pusryčių, kalbino ilsėtis ramiai iki vakaro.

Nedaug prieš pusiaudienį pasigirdo šūviai prie Žaliamiškio, kažkur nuo Guobinių. Susišaudymas artėjo ir Ricieliuose jau užvirė tikras mūšis. Kas per velniava? Sąrėmių su partizanais negalėjo būti. Kas gi būtų Žaliamiškyje palikęs, kas iš kur į Žaliamiškį atsikraustęs, jeigu vakar beveik visą dieną vyko ten mūšis, girdėtas mažiausiai keliolikos kilometrų spinduliu, o žmonių žinia dar toliau nešė? Kariuomenė galėjo būti įsitikinusi, kad partizanų daug, drąsiai jaučiasi ir sėdi miške. Jeigu taip, tai kariuomenės dalinys, gal ir gerokai sustiprintas, turėjo tęsti savo užduotį. Bet iš kur partizanai prie Žaliamiškio po vakar dienos išvykos? Užviręs mūšis tęsėsi ilgokai. Vėliau paaiškėjo.

Nuo Liepiškių ir Snaigupio atėjo iš žmonių žinia, kad rusų kariškas dalinys, krėtęs Žaliamiškį, Ricielių ir Guobinių vienkiemiuose pastebėjo ginkluotus vyrus ir pradėjo juos pulti. Tai buvo gana gausus Leipalingio sribų būrys. Vyrukai atvyko saugiai pasiplėšikauti ir buvo palaikyti partizanais. Šie subėgo į didoką ūkį, plačiai aptvertą akmenų mūreliu, ir prie mokyklos, kuri kiek tiko gynybai. Sribų ugnis iš labai gerų pozicijų pridarė kariškiams nemažai nuostolių, tai sąrėmis tęsėsi dar didesniu įniršiu. Sribai gana vėlai apsižiūrėjo, kad jų priešas – tai sovietų kariškas dalinys. Pradėjo duoti ženklus, kad savi. Gal būtų susižinoję, jeigu sribai nebūtų iššovę baltos raketos – sutarto ženklo: “savi”! Bet balta raketa dar labiau įsiutino kariškius, kuriems kaip tik vakar, baigiantis mūšiui, partizanai iššovė baltą raketą. Dabar jiems nebuvo abejonių, kad tai vakarykščiai partizanai. Ūkį ir mokyklą supo ir puolė įniršę, nežiūrėdami nuostolių. Sribams vadovavo kažkoks Kamorūnas, prieš keletą savaitių dar negirdėtas Leipalingyje. Jis narsiai vadovavo gynybai, matyt, įsitikinęs, kad kariškiai jiems nedovanos už nuostolius. Žuvo vargšelis beveik su visu savo būriu, tik gal du ar trys sribokai išsigelbėjo, anksčiau nušliaužę krūmais Raudonikių dvarelį link, o iš ten ir miškas netoli.

Tai atsitikimas! “Barzdukas” pažinojęs aną Kamorūną. Būta nekvailo ir padoraus žmogaus, tarnavęs Lietuvos kariuomenėje – sumanus puskarininkis. Kaip galėjo patekti į sribus? Toks vakarykščio mūšio epilogas geriau nuteikė vyrus. Smulkmenų sribų mūšio su sovietų kariškių daliniu sužinojome jau antrą dieną į pavakarę, tai net smagiau buvo žygiuoti į Dulgininkus.

1945 kovas – spalvis

PAVASARĖJANT. “ŠARŪNO” RINKTINĖS KŪRIMASIS

Su pirmomis kovo dienomis grįžo šalčiai, pustė. Pasijutome lyg vidury žiemos, o tiek buvo vilčių, kad ankstyvas pavasaris jau čia pat. Po Panaros mūšio buvome prislėgti dėl nuostolių ir “Šarūno” būrio išsisklaidymo, o čia ir ankstyvas pavasaris nutolo. Bet gal jau po savaitės ragavusieji kautynių krikšto pradėjome rinktis dienos stovyklavimui Kuncevičių ir Valentos viensėdžiuose pamiškėje.

Sueidavo ir kiti – atsarginiai, kaip juos vadindavome. “Šarūno” būryje buvome susipažinę su vyrais nuo pat Leipalingio. Kai kurie jų ateidavo pas mus į Kmieliavą. Ne tiek saugumo sumetimais, o daugiau todėl, kad čia laikėsi vyr. ltn. Vytautas Gontis, kurį daugelis pažinojo asmeniškai ar bent iš matymo kaip Leipalingio gimnazijos mokytoją. Veikė trauka glaustis prie karininkų. Prisistatė “Šarūno” būryje su puskarininkiais buvęs Petrauskas (“Aras”) iš Senkonių netoli Kmielivos ir Mikalinos, kaip ir labiausiai vietinis.

Kalbėjomės su Gončiu apie reikalą tęsti organizacinę kovos darbą, keičiant partizanavimo taktiką, kaip buvo kalbėta pasitarime Žaliamiškyje po Panaros mūšio. Kurį laiką ltn. Gontis nebuvo apsisprendęs kurti rinktinę. Tačiau pati padėtis vertė apsispręsti, taigi laikėsi su ginkluotu būriu, nepriėmęs pareigos, buvo linksmas dainininkas ir pasakorius. Likęs vienas nuošalyje arba tik su artimiausiais neslėpė savo gilaus rūpesčio. Pagaliau apsisprendė tvirtai. Juokaudamas prašė:

– Priimkite ir mane į partizanus!

Vyrai apsidžiaugė.

Apie kovo vidurį atšilo. Prasadėjo stovyklavimai miške, išėjus iš žeminių, kurios buvo paruoštos dar iš rudens įvairiose vietose. Buvo pagalvota taip pat apie saugumo priemones didžiausių pavojų atvejais: dviejų–trijų ar net vieno kovotojo slėptuvėles, tų pačių pasidarytas ir tik jiems žinomas. Čia vadovautasi Gončio išsakyta taktika, jeigu nepavadinsime to partizaninio karo doktrina: – su mažesniais priešo daliniais, atitrūkusiais nuo didesnių pajėgų, ir su ribota šaudmenų atsarga galime susiremti iš pasalų arba ir šiaip susidūrus, bet bus puolimų į miškus, miškų košimų didelėmis pajėgomis, tada mūsų žvalgybos ir manevravimo galimybės bus labai mažos. Tuomet didžiausia negalia būtų šaudmenų trūkumas. Taigi galioja slėpimosi taktika. Praėjus ko-

šimo vilnims arba puolimui menama stovyklavimo kryptimi būrys gali per trumpą laiką susirinkti ir turėti gerą išeities tašką veiksams savo iniciatyva.

Vyrija suprato ir taikėsi prie karininko Gončio nurodymų, nors ne visi buvo linkę gerokai pasidaruoti įsitaissant ne vieną slėptuvę įvairiose miško vietose, gerai nužiūrėtose Seiros ir Dulgelės pakrantėse.

Nuolatinis stovyklavimas po dangaus ir miško pastoge be žvalgybos ryšių, kovos parengties pareikalavo ir dar vienos tarnybos – mitybos organizavimo. Negalima buvo ilgesnį laiką verstis maisto produktais, kiekvieno sunešamais iš namų arba gaunamais artimiausiuose kaimuose. Iškilio rekvizicijų klausimas, iš pradžių atrodęs gana opus. Kaip ir kieno vardu paimti žmogui gyvulį ar pora centnerių javo? Tikėtų duoti rekvizicijos pakvitavimus, bet patikimus – įrašytus spausdintoje pažymoje, su antspaudu ir parašu slapyvardžiu atsakingo kovotojo. Visi sutiko, kad taip turi būti: reikia pasigaminti spaudinių patikimoms rekvizicijos pažymoms išrašyti su vadovaujančio asmens parašu.

Problemos sprendimą paspartino apsireiškęs virėjas su praktika būtinoje Lietuvos kariuomenės tarnyboje. Atėjo į būrį Kuckailis iš Mikalinos kaimo. Pasirinkęs slapyvardį “Šapalas”, tuojau ėmėsi darbo.

– Velniop elgetavimą! Ką galima virti iš lauknešėlių? Kiek katiškiukų maišyti?

Skyrininkas “Barzdukas” tarė žodį:

– Važiuojame į Macevičius. Tegul atsako už išduotą “Šarūno” būrį.

Pasitarta. Nusvėrė balsai, kad negalima kaltinti viso kaimo ir bausti visų. Nusikaltimas yra aiškus, bet reikia kruopščiai ištirti įvykį ir išaiškinti nusikaltusį asmenį. Taip pat negalima remtis kaltinimu, kad dalis Macevičių kaimo yra nepalanki Lietuvos laisvės kovai, nes žinomi ūkininkai, talkinę raudoniesiems partizanams. Palieka paprasta rekvizicija pas labiau pasiturinčius ūkininkus, išduodant laikiną kvitą, kuris ilgainiui bus pakeistas tvirtesne rekvizicijos pažyma, pagal kurią, kovą laimėjus, ūkininkui bus sąžiningai atlyginta.

Iš vakaro pirmą ūkio tarnybos uždavinį vykdyti išvyko “Barzduko” skyrius. Prie “Barzduko” vyrų prisijungiau ir aš – dviem tikslais:

apžiūrėti vietą, kur “Šarūno” būrys buvo užkluptas, ir pasikalbėti su viensėdžių žmonėmis, kur būrys buvo apsistojęs, antra – pamatyti, kaip partizanai vykdys rekviziciją.

Macevičių kaimas išsidėstęs viensėdžiais, vienu kraštu pagal Ančios upę. “Barzdukas”, gerai pažinojęs Macevičius ir turėjęs tame kaime pažįstamų, privedė prie viensėdžio nuo malūno pusės ir nuėjo su dviem vyrais parinkti žinių. Buvo ramu, net platesnėje aplinkoje nepastebėta jokio priešo žvalgybų ar kovos dalinių judėjimo. Teko susidomėti viena informacija: kaimo vidury keliuose viensėdžiuose yra apgyvendinti miško darbininkai – žmonės iš Kauno. “Barzdukas” sumetė planą: aplankyti ir pamatyti viensėdžius prie Ančios, kur įvyko kautynės, susitikti su miško kirtėjais miestelėnais, atvežtais iš Kauno, paimti rekviziciją ir vėliausiai apie pusiaunaktį išvykti iš Macevičių.

Nakties dangus buvo debesuotas. Kartais debesyse pasirodydavo mėnulis. Kaip tik pasitaikė mėnesiena, kai priėjome prie vietos, kuri buvo mums kažkiek žinoma iš “Šarūno” būrio dalyvių pasakojimo apie nesėkmę. Gražus mėnesienoje Ančios slėnis su viensėdžiais kiek toliau nuo upės, kitoje pusėje statesnis krantas ir tamsi aukšta augusio miško siena. Valandėlę stovėjome ir svarstėme, kaip užpuolimai įvyko, kaip galėjo būti kitaip, jei kiek anksčiau būtų pastebėtas pavojus ar būtų pasirinkta kita kryptis – ne per užšalusią Ančią į mišką, o paupiu, turint neblogą medžių ir krūmų priedangą. Tų trijų viensėdžių žmonės iš pradžių buvo sumišę ir nekalbūs, bet įsitikinę, kad ginkluoti užėiviai savi vyrai, atvirai ir nuoširdžiai išsikalbėjo. Nedaug galėjo papasakoti apie pačias kautynes, kadangi viskas įvyko labai staigiai, iš karto atsidūrę ugnyje glaudėsi prie grindų. Nebuvo abejonės, kad kažkas karišką dalinį privedė prie pat būrio apsistojimo vietos iš Sventojansko–Šabonų, kur buvo stipri pafrontės telefono linijos apsauga. Sovietų kariškiai netardė, neklausinėjo. Įsakė palaidoti kautynių aukas, du savo žuvusius ir sužeistus susidėjo į vežimus ir išvažiavo. Tų viensėdžių gyventojai pasakojo savo pergyvenimus, vienas šeiminių kalbėjo įsitikinęs, kad mūsiškių būrys buvo gerai ginkluotas, drausmingas, gerai vadovaujamas, jeigu būtų susiremta lygiomis, kitaip sakant, jeigu būtų anksčiau pastebėję priešą, būtų viskas visai kitaip buvę.

Kauniškius miško kirtėjus įdomu buvo pažinti, be to, norėta pasirodyti, kad ir čia, kaip ir daug kur Lietuvoje, veikia Lietuvos partizanai, ir kad laisvės kovų sąjūdžio nesustabdys jokie pavojai ir

nuostoliai. Anie kauniškiai buvo įmonių darbininkai, įstaigų darbuotojai – visi su rezervuotėmis. Atvežti net į pietų Dzūkiją medžio ir malkų parūpinti Kaunui. Kalbėjo apie sunkią padėtį mieste ir komandiruotėse ir apie sėkmę tų, kuriems pasisekė rezervuotes gauti, bet ir vėl teko išgirsti apie suėmimus ir išvežimus be teismo. Kauniečiai reiškė nerimą dėl padėties karui pasibaigus – ne tik Lietuvoje, bet ir kituose kraštuose, kur raudonoji armija švęs savo pergalę. Žmonės inteligentiški, daugiau susivokę pasaulinėje padėtyje, turėję daugiau pagrindo nerimauti. Atsidūrę pasienyje ir daugiau žinodami, kas vyksta “vaduojamoje” Lenkijoje, viltingesnių lūkesčių neturėjo.

Rekvizicija Macevičiuose palietė pasiturinčius ūkininkus. Buvo atlikta pagal sutartus nuostatus. “Barzdukas” ne tik sąžiningai vykdė aiškinamąjį darbą, bet ir stebino girdėjusius jį vyrus, kartu ir mane, savo gebėjimais. Žmogus, netekdamas penimio, nesijautė per daug nuskriaustas, pats pasakė, kad bus jau po skerstuvių Velykoms, bet tvarte lieka dar keli papenėti bekonai. Kiti du ūkininkai tapo rėmėjais – taip juos “Barzdukas” pagarbiai vadino – įpylė grūdų, miltų ir kitų javų pusgaminių. Įteikdamas rekvizicijai pažymą, “Barzdukas” paaiškino, kad nėra reikalo kam nors, kad ir patikimiausiam, prasitarti apie paramą miško broliams, bet taip pat nepatartina kietai užsiginti, jeigu koku būdu sužinotų ir kibtų komunistinių okupantų valdžia, tik jau miškinius reikėtų nupiešti kuo blogiausiai.

Į stovyklą pasimaistavę parvažiavome dviem vežimais.

– Skyrius grįžo su tiekimo gurguole, – raportavo “Barzdukas”.

Lobis iš Macevičių buvo privežtas iki vieškelio ties Paliepiu. Arklius paleista pačius, jie savo kiemus pasiekė paryčiais.

Taip pradėjo veikti tiekimo tarnyba. Kareiviškas maitinimas iš bendro katilo, pagal nustatytą tvarką, su pokštais, prisiminimais iš būtinos kariuomenės tarnybos turėjo poveikio būrio dvasiai ir drausmei, vienijo, kaip ginklas ar rikiuotės tvarka. Trūko tik vienodos mundiruotės, ir miško kovotojai būtų tikra kariuomenė.

Tinkamiausias plotas keičiamoms stovyklavimo vietoms buvo nužiūrėtas dešinėje Seiros pusėje, už jos intako Dulgelės. Toliau nuo Kmieliavos kaimo, daugiau Valančiūnų ir Smališkės kryptimi, į pietus Puščios girijos mišku už kelių kilometrų buvo nedidelis Norkūnų kaimelis.

– Nepaleidus apivarų ir neieškant gumbo galima buvo ramiai sėdėti ir palaukti palankesnių karo pabaigos įvykių, – prasitardavo vienas kitas vyrijos narys.

Netiko tai karštesniems, kuriuos veikė žinios apie partizanų aktyvumą, kur negalima buvo kitaip laikytis, kaip artimai nesitrinant su sribais ir enkavedistų įgulomis bei kariniais daliniais. Buvo daugiau susidūrimų ir užsibrėžtų veiksmų, kurie šlovino anuos partizanus – neturėjusius tokios priedangos, kaip didžios girijos plotai. Būdavo polemikų dėl partizanų aktyvumo ir kovų taktikos. Buvo panašu, kaip antai vieno kūrėjo dzinguliukuose:

– Miške sėdim, gėles uostom ir su lapais šikną šluostom...

Ir nieko daugiau? Savo ruožtu negalima nepastebėti, kiek per tų ginkluotų kovų ir žūčių dešimtmetį netekome gabių vyrų, kiek iš jų būtų Lietuvai buvę poetų, rašytojų, menininkų, mokslo žmonių. Tokios mintys ateina, kovai ginklu beveik pusamžiui nutolus į mūsų tautos istoriją. Rašydamas prisiminimus, privengiu šiuolaikinių apmąstymų, pasakoju tik tai, kaip buvo tada – bandau pateikti to laiko išgyvenimus bei samprotavimus. O vis dėlto negalima visiškai atsisaikyti ir šios dienos pastabų.

Į kovo pabaigą vis daugiau vyrų ateidavo į Puščios (Kmieliavos) būrį. Čia buvo įrašyti slapyvardžiais į būrio sudėtį ir davę priesaiką prieš esantį pulką kovos partizanų, kai nebuvo dar autoritetingo vadovaujančio asmens – karininko ar puskarininkio, kautynių lauke pagarsėjusio kovotojo ir vado. Laikėsi priimtose drausmės. Pasišalinti iš būrio galėjo tik labai svarbiu asmeniškumu reikalu arba vykstant vienam, kitą kartą dviem, daugiausia trim uždavinį vykdyti toje pačioje ar netolimoje prie gyvenamos vietovėje. Leidimai apleisti būrį buvo trumpalaikiai – vienai, daugiausia dviem paroms.

Pirmiausia, prisimenu, būrys padidėjo dviem leipalingiškiais: “Nevėžiu” ir “Skruoblu”. “Nevėžis” buvo iš paties Leipalingio (Antanas Radzukynas). Jo tėvas, gražiai besitvarkęs ūkininkas ir visuomenininkas, buvo kelis kartus renkamas Leipalingio viršaičiu. Į viršaičius varžėsi nuolat su tiek pat gerbiamu Zigmu Prapiesčiu iš Gerdašių bažnytkaimio. Antanas tarnavo Lietuvos kariuomenėje ryšių batalione, buvo puskarininkis, dalyvavo Macevičių ir Panaros mūšiuose, bet jam buvus su liškiaviškiais “Šarūno” būryje man anksčiau neteko su juo asmeniškai susipažinti. “Skruoblas” (Leščinskas)

su savo kulkosvaidžiu, dažniausiai nešiojamu su pistoletu ir granatomis, buvo neatskiriamas “Nevėžio” draugas. Aukšto, stambaus ūgio. Ir gražūs abu vyrai buvo. Tai tuojau pasigirdo pastabos, kad bus ne tik šaunus papildymas būriui, bet kartu jiedu sukels ir artimiausių kaimų panų domesį.

“Nevėžis” žinojo aną susitarimą Žaliamiškyje po Panaros mūšio, todėl kalbėjo apie organizacinę darbą, kuriant rinktinę ir įgyvendinant naują laikymosi ir kovos taktiką.

“Nevėžis” buvo jau susisiekęs su liškiaviškiais ir su vyrais nuo Kibyšių. Informavo, kad smarkiai veikia “Siaubo” būrys prie Žaliamiškio, daugiau Seirijų valsčiaus pakraštyje, atsigaua Liškiavos būrys, kuriam vadovauti apsiėmė iš Liškiavos puskarininkis Slauta, slapyvardžiu “Aušra”. Visi laukia ryšio su “karininku Puščioje”, pabrėžė aukštesnės organizacinės struktūros būtinumą.

Reikalingas poveikis, – pagalvojau, – vyr. ltn. Gončiui, kuris buvo su būriu veikiau kaip kadrinė atsarga, net slapyvardžio dar neturėjęs. Vyrai būryje kreipdavosi: – Pone vade, – tai ir reikėjo imtis reikšmingesnio vaidmens.

– Kokį pasirinkti slapyvardį? – paklausė manęs.

Dėl slapyvardžių turėjau savo nuomonę: nepatiko man dažnai parenkami gražuolių, šaunuolių vardai, o jau visai buvau nusistatęs prieš pabaisas, kaip “Siaubas”, “Vampyras”, “Smauglys” ir pan. Reikėjo stengtis, kad nebūtų keli “Sakalai” ar keli “Bijūnai”.

– Gal pasirinkti gražias lietuviškas pavardes iš Lietuvos istorijos, kultūros, tarpukario diplomatijos žinomų žmonių?

Ir pirma atėjo man į galvą pavardė Alseika. Dr. Danielius Alseika buvo vienas iš žymiausių Vilniaus krašto lietuvių veikėjų, lietuvių poliklinikos kūrėjas Vilniuje, geras politikas, labai atsidėjęs lietuviškumo gynimui prieš lenkinimą. Mirė 1935 m., kai pradėjau mokslą Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijoje. Ir žinių turėjo apie Vilniaus aukštuosius lietuvių veikėjus, ir jautrus buvo. Labiausiai patiko dr. Danielius Alseika. Ir Gončiui patiko, tai ją ltn. Gončius ir pasirinko. Kitą dieną apsiskelbė slapyvardžiu “Alseika” ir priėmė būrio vadovavimą.

Vieną kartą tapus krikštateviu, teko būti juo dar keletą kartų. Mano pasiūlyti slapyvardžiai “Balutis”, “Juozaitis”, “Petraitis”, minint tik vadovavusius asmenis, bet jau kitame partizanavimo plote.

Karas ėjo į pabaigą. Atšiaurus pradžioje, jau įpusėjęs pavasaris. Pagaliau prisirengta sprendžiamam pasitarimui kovos organizacinių struktūrų klausimu. Anksčiau nežymiai užsimindavau, neskubėjus Gončiui apsispręsti tvirčiau. Reikalas iškilo, atėjus į būrį “Nevėžiui”. Pasitarimui vadovavo “Alseika”, dalyvavo pasitarime “Strazdas”, “Barzdukas”, “Nevėžis”, man teko referuoti padėtį Užnemunės Dzūkijoje ir šiliniuose kitoje Nemuno pusėje.

Be didesnių diskusijų buvo priimti teoriniai matmenys: rinktinė – didžiausias kovos vienetas, kurį galima užsibrėžti, būrys – mažiausias vienetas su trimis–keturiais skyriais. Tarpiniai, daugiau organizaciniai, artimo pastovaus ryšio ir veiksmingos sąveikos vienetai – grupės. Veiklos plotai: rinktinėi – pietų Dzūkijos Užnemunė, grupei – būriui iš esmės vienas valsčius – du valsčiai, bus ir mišrus plotai, jungiantys kaimyninių valsčių dalis, su Leipalingio valsčiaus dalimi dirbs Merkinės valsčiaus kairėje Nemuno pusėje rytinė Seirijų valsčiaus dalis. Dzūkų riba į vakarus buvo atpažįstama, bet negalima buvo pamatyti, kur teks susidurti su partizaninę kovą vienijančia organizacija, einančia iš Suvalkijos. Iš sunkiai prasiskverbiančių žinių galima buvo spręsti, kad Suvalkijoje sparčiai vyksta organizacinis struktūrų darbas. Partizaninės kovos gaivalingas sąjūdis apėmė visą Užnemunės Dzūkiją, buvo stipriau organizuotas apie Šventežerį ir Rudaminą. Ten veikusieji būriai dažnai sueidavo į kovos sąlytį su priešu, dėl sunkesnių laikymosi sąlygų tiesiog buvo priversti daug judėti, pačių puolamais veiksmis ardyti stribų ir enkavedistų įgulų planus ir užtikrinti sau sėkmingesnį manevravimą. Nepakeliamų sunkumų atvejais atrama buvo Puščios girija. Taigi buvo traukta į “Šarūno” rinktinę, buvo pareiga rinktinės vadovybės užtikrinti aniems šauniems vyrams pasitraukimą ir atvangą.

Būrio veiklos plotas grupės ribose nebuvo apibrėžtas. Tas ryškėtų vėliau, priklausomai nuo įvairių sąlygų. Sunku buvo pasakyti, kaip padidės kovotojų gretos, koks bus priešo spaudimas, kaip seksis susivienijimo ir sąveikos organizacinis darbas.

Rinktinėi paliko “Šarūno” pavadinimas, tikęs iš senovės Lietuvos kovų ir pagerbiantis kovos kūrėjo pietų Dzūkijos Užnemunėje vyr. lt. Boleslovo Šimkonio – “Šarūno” atminimą.

Antroje pasitarimų dalyje buvo paskaičiuotos esamos ginkluotos kovos pajėgos. Be Kmieliavos – pirmo Puščios būrio, apsireiškė artimiausioje kaimynystėje “Liepos” būrys. Iš Mizarų, Diržų bei iš toliau

pritapusių vyrų, kurie iš rudens ir per žiemą glaudėsi toje apylinkėje pas gimines ir pažįstamus, dar nebuvo užmezgę oficialaus ryšio. Prie Žaliamiškio į šiaurę laikėsi ir kovingai veikė "Siaubo" (Glušausko) būrys. Už Leipalingio ir apie Veisiejus buvo mažesnių ginkluotos vyrijos sambūrių, su kuriais reikėjo užmegzti ryšius. Ir Liškiavos būrys. Žinios ir nuotaikos tikino, kad su tikruoju pavasariu reikėjo tikėtis didesnio ginkluotos kovos sąjūdžio. Pribrendo laikas skubėti vykdyti pirminius rinktinės uždavinius.

RYŠIŲ IŠVYKOS

Pirmą kartą išvykau kovo gale. Pats vienas su trumpu ginklu ir žiūronu. Dalinai žinomais takais takeliais, saugiausiomis perėjomis, naudodamasis pažintų žmonių informacijomis ir prieglobsčiu. Užnemunėje turėjau dar anksčiau pažįstamų, padaugėjo jų vasario mėnesį stovyklaujant su atsigavusiu „Šarūno“ būriu. O dar daugiau buvo mane pažinojusių iš matymo arba girdėjusių apie mano darbus bei triukus vokiečių okupacijos metu Druskininkuose, kai teko ginti lietuvių reikalus ir nuo vokiečių, ir nuo lietuviams priešišku bei vokiečiams pasitarnaujančių lenkų. Buvau užsibrėžęs ne tik pažinti atsi- gaunantį liškiaviškių būrį, bet nukakti ir pas „Siaubą“ kažkur apie Kibyšius.

Temstant atsidūriau Ringeliškės kaimelyje ir iš karto sutikau kelis ginkluotus vyrus. Vienas jų prisiminė mane, vasario mėnesį buvusį „Šarūno“ būryje. Ir aš jį gerai prisiminiau – iš grupės, kuri po susirėmimo Macevičiuose atsidūrė Kmieliavoje ir susitiko su vyr. ltn. V. Gončiu. Buvo įsiau drinę po ginkluoto žygio. Štai kas atsitiko: Druskininkų sribai, persikėlę per Nemuną ir parsivarę iš Baltašiškės vežimus, pasileido vieškeliu pro Gailiūnus, gąsdindami žmones ir plėšikaudami, ilgai užsibuvo eidami per vienkiemius net netoli Liškiavos. Gandas greit ir plačiai nuėjo. Susišaukė keli Ringeliškės–Snaigupio vyrai surengė į Baltašiškę grįžtantiems sribams pasalas. Nesėkmingai, kaip patys pasakojo, ir ginčijosi, vienas kitą kaltindami. Tik vienas sribas sunkiai sužeistas iškrito iš vežimo. Sribams galėjo būti daugiau nuostolių, jeigu... ir vėl prasidėjo ginčai dėl pasirinktos pasaloms vietos ir ugnies atidarymo. Nuraminau juos dėl nesėkmės – vienas, ar keli nukauti sribai – ne tiek svarbu, gera tai, kad nedrįs lengvai ir saugiai, kaip buvo įsitikinę, terorizuoti ir plėšikauti. Bet nepagyriau jų išpuolio: veikė be vadovybės, maža grupė, neįspėjus artimiausių vietovių gyventojų dėl sribų ir enkavedistų keršto.

Iš tolesnio pasikalbėjimo supratau, kad Snaigupio ir Ringeliškės aplinkoje yra keliolika vyrų, kurie laikosi ginklo ir norėtų priklausyti kokiam nors didesniai vienetui su aukštesne vadovybe. Laikytis prie savo kampų sąlygos geros. Daviau suprasti, kad prie to einama, bet nepasakiau, iš kur aš, kuria linkme ir kokių reikalų vykstu. Kalbinamas atsisakiau pas juos saugiai apsisistoti.

Apsistojau pas ūkininką, kurio anksčiau nepažinojau. Tiko man Gailiūnų didžioje plynėje pakrikusių viensėdžių sodyba – antroje kaimo linijoje už skardžio nuo pirmos kaimo kolonijų linijos palei patį Nemuną. Vieta atrodė saugiausia kiekvienu požiūriu. Be to, šeimininkas ir jo šeima buvo kaip kokios palaimos nurodyti. Kiek kartų vėliau teko keliauti ryšių ir pasitarimų uždaviniais, teko dažniausiai naudotis jo svetinga ir saugiai paruošta pastoge. Turėjo sumaniai įrengtą slėptuvę kamaroje po girnomis. Nė karto neteko ja naudotis, bet “dienojau” kamaroje, skaitydamas jos sienas. Kamara nemaža, su didesniu langu, visa buvo išlipdyta 1937–1940 metų Lietuvos dienraščių ir žurnalų lapais. Man, vilniečiui, negyvenusiam laisvoje – nepriklausomoje Lietuvoje, neskaitant 1939 m. pabaigos ir 1940 m. pusmečio, tie išlipdyti laikraščių ir žurnalų skiltimis birželio 15 dienos puslapiai, parinkti daugiau su nuotraukomis, buvo įdomiausia pasiskaitymų seklyčia.

Apie pietus suplaukė pilna žvalgybos ataskaita. Druskininkuose žuvusio stribo nieks ypatingai negailėjo, NKVD vadovybė davė stribams velnių. Nuo Leipalingio, nuo Merkinės jokio priešo judėjimo. Į pavakarę, atsisveikinęs su šeimnininkais, išsileidau savo keliais į Liškiavą. Apsistojau viensėdyje prie Nemuno jau už bažnytkaimio Žeimių linkme. Pas senį Slautą, su kuriuo teko susipažinti, net susibičiuoliuoti “Šarūno” būrio postovio metu vasario mėnesį. Slautų daugiau Liškiavoje, bet tik tą vieną tada geriausiai pažinojau. Buvome kaip ir susigiminiavę – ne per giminystę su mano uošviu Druskininkuose, o per vieną juodu nutikusią įdomią istoriją jaunystėje.

Senas Slauta buvo išminčius ir pasakorius. Du jo sūnūs, dar gana jauni (tėvas vėlai vedė), buvo šaunūs vyrai, sodyba prie pat miškingo Nemuno skardžio, užsislėpusi lapuočių senmedžių guote. Kur rasi geriau? Po vakarienės, įsitaisę patogiai menėje prie staliuko, kalbėjome beveik iki pusiaunakčio. Senas Slauta surūšiavo temas, pirmoji buvo santykiai su lenkais. Dingtimi tam pasitaikė įvykis, atsitikęs maždaug prieš dešimt dienų: persikėlė per Nemuną ir apsistojo pas Slautas lenkų AK grupė – keliolika vyrų su karininku majoru, kurie pasirinko patogiausią jų apskaičiavimu kryptį persigauti iš Vilnijos į Lenkiją. Perėjimai Gudo šalies miškais, susisiekančiais per Nemuną su Augustavo didžiąja giria, šiauriau ir piečiau Gardino, buvo stipriai apstatyti NKVD ir kariuomenės užtvarų, ir ten daug didesnių ir ma-

žesnių AK grupių buvo likviduota. Majoro vadovaujama grupelė nutarė persigauti į Lenkiją per Lietuvos plotą ir nuo Rudnios miestelio, Dubičių kaimo patraukė Liškiavos link. Šiauriau Viečiūnų kaimo persikėlė per Nemuną su savo gurguole, kurią paliko Liškiavos vyrams su ginklų ir šaudmenų atsarga, praleido pas Slautas dvi dienas, ilsėdamiesi ir laukdami, kol bus užmegztas ryšys saugiam lenkų AK grupės keliavimui toliau iki ruožo Veisiejai–Kučiūnai, kur siena dar nebuvo stipriai apstatyta.

Senas Slauta gerai mokėjo lenkiškai ir gerai buvo išprusęs politiškai, tai turėjo gerą progą išsikalbėti su lenkų majoru. Pasikalbėjimas galbūt buvęs vienintelis tokio lygio besibaigiančio karo aplinkybėmis, nors kažką panašaus teko man skaityti pokarinėje lenkų literatūroje. Lenkų majoras gyrė lietuvių tautos laikymosi karo metais politiką ir pasirinktą kelią tolesnėje kovoje dėl laisvės ir nepriklausomybės. Majoras su jo grupe buvo sėkmingai nulydėtas iki buvusios Lietuvos sienos su Lenkija, kuri buvo dabar Lenkijos–Tarybų Sąjungos siena, bet dar silpnai apstatyta, neseniai čia frontas nuslinko.

Susitikau su Liškiavos būrio vadu “Aušra” – Juozu Slauta. Būrys buvo laikinai išsiskirstęs, Žaliamiškyje palikęs vienas skyrius, kuriame laikėsi du jauni vokietukai kareiviai. Slankiojo jie pamiškių viensėdžiais, žmonės juos pamaitindavo, galėjo pakliūti enkavedistams ir tardomi pridaryti žalos – negalima buvo jų taip palikti. Paliktas skyrius vykdė žvalgybą ir buvo priedanga staigaus pavojaus atveju. Gerokai įpavasarėjus ir Velykoms artėjant rūpėjo darbai prie namų, reikėjo eiti duonai užsidirbti. Iš tikrųjų kai kuriems kovotojams pavasario darbai buvo problema. Painformavau “Aušrą” apie “Šarūno” rinktinės įsikūrimą: dar besanti organizacinėje stadijoje, vadovybė nenusistovėjusi. Tuo tarpu nespręstina, kas grupei vadovaus – tai daugiau abiejų būrių susitarimo reikalas. Svarbiausia – sutarti ryšius, žaibiškai apsikeisti žvalgybos informacijomis, kai ryškėja priešo plataus masto veiksmai. Pirma rinktinės grupė, valdanti Žaliamiškį, arčiau Merkinės ir Seirijų, žvalganti judėjimą plentais, turėtų ypatingą uždavinį. Antra grupė su dviem nuolat stovyklaujančiais būriais Puščios girioje būtų pasiruošusi priimti ilgesniam laikui pirmą grupę, jeigu Žaliamiškiui būtų didesnis pavojus.

Susisiekti su “Siaubu” buvo sunkiau – gal ne tiek su būrio vyrais, kiek su pačiu vadu. Toliau už Liškiavos neturėjau gerų asmeniškų ry-

šių, paieškojimai su “Aušros” būrio palyda būtų užtrukę. “Aušra” pagalvojęs rado geresnę išeitį: pabandyti susitikti su kovotoju, kuris yra ne mažiau autoritetingas, kaip pats “Siaubas”. Taip ir buvo. Kitą dieną prisistatė man Subačius (slapyvardis ir vardas laikinai iš atminties nuklydo). Vyras gerokai apsišvietęs, gal daugiau ir iš prigimties inteligentiškas, prielankiai samprotavęs ginkluotos kovos klausimais. Vėliau turėjau su juo reikalų iki 1945 m. rudens ir 1946 m. buvau keletą kartų susitikęs su juo, būnant man jau susikūrusios „Merkio” rinktinės plote ir iš ten vykdant ypatingas užduotis. Buvo geras dainininkas, padainuodavo naujų partizaniškų dainų, kurių žodžiai ir parinktos melodijos derinosi. Ypač patiko dainų tekstai, manau, jo paties eiliuoti. Subačius žuvo 1947 m. pavasarį kautynėse prie Snaigupės kartu su “Vasariu” – Černiausku iš Leipalingio. Iš Subačiaus turėjau išsamių informacijų apie būrį, kuris prisirišęs pirmo Lietuvos karininko, žuvusio 1918–1920 m. nepriklausomybės kovose, ginant Alytų nuo bolševikų antplūdžio. Taigi jau ne „Siaubo”, o „Karininko Juozapavičiaus” vardo būrys. Pats būrio vadas Glušauskas – “Siaubas” buvo labai drąsus ir sumanus mūšio lauke, kiekviename susirėmime ginklu, bet nedaug rūpinosi kasdienio saugumo drausme. Vyras pasitikėjo juo ir buvo drausmingi ginkluotų veiksmų metu. Žmonės juos garbino ir vaišino, nepaisydami pavojų, kartais sribams ar enkavedistų įguloms visai arti besitrinant.

Perdaviau Subačiui – “Vasariui” tą patį ir taip, kaip su “Aušra” buvau kalbėjęs. Subačius rodė pasitenkinimą dėl aukštesnių partizaninės kovos struktūrų kūrimosi. Užtikrino, kad ryšiai suveiks gerai ir bus stropiai vykdomi plačios žvalgybos uždaviniai.

Ar nebuvo jau Didžioji savaitė įpusėjusi – rūpėjo prieš pat Velykas būti arčiau šeimos. Yra datų, įvykių, žmonių, kurių neištrina, netemdo užuomarša. Taip ir su 1945 m. Velykomis. Pirmą Velykų dieną sutapo su balandžio pirmąja. Velykos buvo vėlyvos ir įsimintinos dėl lalavimų–apgaudinėjimų. Grįžau į mano būrio stovyklą per vieną naktį.

Kai kurie būrio vyrai su virėju “Šapalu” reikalavo, kad Velykų pirmą dieną pusryčiai būtų stovykloje. Persvėrė gal ne tiek prieštaraujančių dauguma, kiek žvalgybos duomenys – buvo ramybė, be jokių pavojų apraiškos. Kas arčiau, nuėjo Velykų į namus. Stovykloje paliko ne daugiau, kaip penketas–septynetas vyrų, kurie šventė Prisi-

kėlimo šventę stovykloje, žinoma, su pačiu virėju “Šapalu”. Po pusiaudienio pradėjo rinktis “išeiviai”, kai kurie su žmonomis, seserimis, simpatijomis. Vis viena reikėjo keltis į kitą stovyklavimo vietą.

Buvo Velykų pietūs su velykiniu pyragu. Dainų ir pokštų netrūko. Atsikando “tikrieji partizanai – ištikimi “miško priesaikai”, “išeivius” vadinę “nuodėmininkais”. Jie skubėjo savo kiaušinius “pašventinti”! Tie “išeiviai” pasirodė ne mažiau sąmojingi ir vyriškai atsikirsdavo. Ir tai buvo reikalinga liūdnei miško brolių nedaliai praskaidrinti. Aš ir “Alseika” pirmos tų Velykų dienos rytmetį iki pusiaudienio praleidome mano žmonos giminės Šerkšnų šeimoje. Tos Velykos buvo paskutinės mano su šeima giminių pastogėje.

Antra ryšių išvyka ėjo tuojau po Velykų. Neprisimenu, kiek jų iš viso buvo, skaitant ir tolesnes – į šilinių Dzūkiją. Bet ta antroji taip pat geriau įsiminė. Jos tikslas buvo: ne tik apsižvalgyti I grupės plote – rūpėjo susirišti su kaimyniniu per Nemuną plotu. Ėjo žinios apie partizaninius veiksmus plačioje Marcinkonių apylinkėje. Apsilankęs Žaliamiškyje, nuo Liškiavos persikėliau į Viečiūnų kaimą, kur tuo metu dar mokytojavo Juozas Kalpokas – per trejus okupacijos ir visus karo metus mano bendradarbis ir bendražygis. Jis turėjo žinoti ką nors daugiau, kas šiliniuose. Vieną dieną praleidau pas jį mokykloje. Susipažinau su antru Viečiūnų mokyklos mokytoju – Milaševičiumi, kilimo iš Užnemunės. Iš Juozo nedaug buvo informacijų, bet ir iš to galima buvo spręsti, kad ir Marcinkonių–Druskininkų krašte yra didesnio sąjūdžio. Viečiūnų vyrai sujudo retkarčiais pastovyklauti miške. Turi būrio vadą karininką – žentinį ateivį į Viečiūnus nuo 1943 m. pradžios. Dabar kaip tik apsiverčia prie Cimakavo kaimelio, kur nužiūrėta patogiausia ir saugiausia stovyklavimo vieta. Viečiūniškiai pakilo ir pratinasi kaip jauni gandrai prieš skrydį į pietus.

Užsiminiau Juozui apie mūsų kauptas priemones pagrindžio ir miško spaudai. Sutemus nuėjome pas jį gretimame Neravų kaime. Parodė sumaniai ir labai gerai įrengtą slėptuvę su rašomąja mašinėle, šapirografu, dažų, kalkių, juostelių, popieriaus atsarga. Priemonės laukė momento. Abu jautėme, kad artėja tas laikas.

Žinia apie aukštą Lietuvos kariuomenės karininką prie Kabelių pasitvirtino. Esą besispiečiančio Druskininkų būrio vadas j. ltn. Juknaitis jau turi su juo ryšį. Prašiau perduoti per Juknaitį žinias apie

pažengėjusį organizacinį darbą Užnemunėje. Pasižadėjau netrukus vėl apsilankyti šiliniuose ir būtinai pakeliauti iki Kabelių. Atsisveikinau su Juozu Kalpoku, nenujausdamas, kad tai buvo paskutinis mūsų pasimatymas. Kaip pavasario vandenų srautai užgriuvo kovos įvykiai. Juozas buvo perkeltas mokytojauti Grūto kaime. Dažnai praeidavau pro Neravus, kur gyveno, ir pro Grūtą, kur mokytojavo, bet kadangi nežinojau, ar Juozas turi tiesioginius ryšius su partizanais, juo labiau su vadovybe, tai ir nesistengiau užkliūti, linkėdamas jam kuo didžiausios konspiracijos. Buvo Druskininkų NKVD saugumo suimtas 1946 m. gal vasario mėnesį. Netrukus nuskambėjo žinia, kad enkavedistų nukankintas ir nežinomoje vietoje slaptai pakastas. Vienas iš mūsų žvalgybos patikimiausių žmonių – Justinas Jakavonis iš Mašnyčių kaimo – išsikvietė mane ir papasakojo, kad Juozas Kalpokas bus greičiausiai pats atėmęs sau gyvybę. Jakavonis tuo metu taip pat buvo suimtas ir tardomas, bet be konkretesnių kaltinimų jam. Trumpai matėsi su Juozu, ir jis pasakęs, kad yra labai sunkiai tardomas, bet turi galimybių pats sau atsiimti gyvybę. Žinojęs Juozo būdą ir nusistatymą, patikėjau tuo. Kartu pagalvojau, kad jis nebuvo man galutinai atsiskleidęs, kad esąs giliau ir plačiau įsitraukęs į pogrindžio veiklą, bet nesiejęs jos su ginkluotos kovos sąjūdžiu. Tąkart sutarėm, kad kai tik prireiks spausdinimo priemonių, atsiimsiu aš jas pats su mano palyda arba mano atsiųsti vyrai iš Juknaičio būrio, gerai jam pažįstami viečiūniškiai. Atsisveikinome apie pusiaunaktį. Persikėlęs per Nemuną ties Gailiūnais arčiau Baltašiškės, paryčiais pasiekiau savo stovyklą, atsekęs ją kitoje vietoje beveik prie Smališkių.

PAPILDYMAS BŪRYJE

Per keletą mano išvykos dienų būrys gerokai pasipildė. Atvyko keturi vyrai iš Kučiūnų. Pačiame pasienyje buvo labai sunku laikytis, o jau visai neįmanoma ką nors nuveikti. Išgirdę per gimines apie stovyklaujantį partizanų būrį didžioje girioje į pietus nuo Leipalingio, išsileido ta linkme. Susirišo be klaidžiojimo ir klausinėjimų. Nebuvo problemos įsitikinti jų patikimumu. Stovykloje teko susipažinti su dar keturiais kovotojais: “Beržu”, “Galstu” (nuo ežero vardo), “Kalneliu” ir “Sakalu”. “Kalnelis” buvo puskarininkis. Nežinojau jų pavardžių. Vien “Sakalo” pavardę galima būtų atrasti, atsimenant jo pasakojimą, kad 1941 m. buvo suimtas ir pateko Kaune į kamerą, kurioje buvo plk. Petriutis. Pasirodžiusioje spaudoje netrukus po okupantų pasikeitimo 1941 m. pasakojimo knygelėje “Kaip jie mus sušaudė” – apie bolševikų įvykdytas prie Červenės Baltarusijoje evakuojamų kalinių žudynes – plk. Petriutis mini jaunutį kalinį, suimtą prie pat sienos. Tai ir buvo mūsų šalis “Sakalas”, ar ne pavarde Sakalauskas.

Tuoju pastebėta, kad kučiūniškiai buvo visais atžvilgiais išprusę vyrai. Pažinus juos, galima buvo spręsti, kad Kučiūnai buvo stiprus patriotinės lietuviškos veiklos centras – su šaulių būriu, gerai pasiruošusiu sienos su Lenkija gynybai ir kultūriškai veiklus pažnytkaimis, su gerai veikusiomis kitomis visuomeninėmis organizacijomis, gražiai puoselėjamosiomis tradicijomis.

Tie keturi kučiūniškiai įnešė būryje geresnes nuotaikas. Stovyklavimo šiokiadieniai tapo įdomesni. Būdavo, paprašo vyrai: – Pagrokmums, šaunusis dūdų orkestre iš Kučiūnų! Ir pagrodavo tikras pučiamųjų kvartetas – ne instrumentais, žinoma, o balsais, pamėgdžiojančiais instrumentus. Darė tai puikiai, ir repertuaras buvo turtingas. Buvo dainingi, geri vaidintojai, kiekvienas galėjo ką nors prisiminti ir duoti iš jų dalyvavimo kultūrinių renginių programose.

Su “Alseika” šnekučiavosi augalotas, kiek tamsaus gymio 35–40 metų amžiaus vyriškis. Mano kažkuris iš leipalingiškių paklaustas painformavo, tarytum raportuodamas: Tai “Aras” – Petrauskas iš Senkonių. Tarnavęs ulonų pulke Alytuje. Viršila! Papildymai džiugino būrio senbuvių.

“Nevėžis” pristatė man savo jauniausiąjį brolių Kazimierą, slapyvardžiu “Arminas”. Buvo dar kažkas nuo Leipalingio. Iš vietovių prie

girijos neskubėjo prisijungti. Lipliūnų ir Gerdašių vyrai turėjo iš vienos pusės Nemuną, per kurią galėjo greit ir saugiai persikelti, iš kitos – Puščią. Panašiai tvarkėsi ir pačioje didgirėje tūnoję kaimeliai: Kriwonys, Guronys, Norkūnai, Butelizna. “Sėslieji”, dar kitaip “namų duonos valgytojais” vadinami, palaikė ryšius su pastoviai stovyklaujančiais būriais, išreiškė norą paklusti bendrai partizaninės kovos organizacijai, nors buvo ir išimtis, kuri tragiškai baigėsi, bet apie tai vėliau.

Įvyko pasikeitimų vadovybėje. “Aras” buvo paskirtas būrio vadu, “Kalnelis” – dar vieno skyriaus skyrininku. Pats būrys pradėtas vadinti “Aro” vardu. Nežinau, kaip tai atsitiko. Anksčiau buvo pastabų, kad Puščios vardas netinka: viena, kad žodis svetimas, kita, kad Puščioje jau yra antras būrys, o gali būti ir daugiau. Buvo reikalinga skirti grupės vadą, bet tuo klausimu reikėjo susitarti su “Liepa”.

RYŠIŲ SKYRIUS

Man besirengiant vėl išvykti, rinktinės vadas “Alseika” pasiūlė palydą – du tris kovotojus. Kalboje tuo klausimu prieita prie išvados, kad reikia sudaryti ryšių skyrių. Laikas jau išžvalgyti plotą apie Kapčiamiestį, Veisiejus ir už Leipalingio toliau – iki pat Lazdijų. Veisijuose veikė “Mindaugo” kelių vyrų kovingas sambūris. Prisimenu “Mindaugo” pavardę, nebuvau jo matęs ir tiesiogiai neturėjau su juo reikalų. Turbūt todėl įsiminiau pavardę, kad ji man nelietuviška – Soroka. Buvo žinių apie kitus pastoviai ginkluotus susibūrimus, bet tik ginkluotai besisaugančius. Be to, laukė tolimesnės išvykos per Nemuną į šilinius.

Buvo sudarytas ryšių skyrius su skyrininku “Nevėžiu”, parenkant geriau minėtas apylinkes pažįstančius, turinčius ten giminių ryšių. Vykau tą dieną savo linkme, ir man buvo priskirtas jauniausias skyriuje “Arminas”. Jis pradžioje lyg ir suglumo, pasitraukęs į šalį “Nevėžį” – savo brolių – kažką jam kalbėjo. “Nevėžis” staiga šūktelėjo:

– Ramiai! Tai įsakymas! Čia kariuomenė, o ne mamos pyragai!

“Arminas” pasitempė ir atšovė:

– Įsakymas, tamsta vade!

– Skyrininke! – pataisė “Nevėžis”.

Man pasidarė kiek nemalonu.

Jau kelionės pradžioje nuoširdžiai išsikalbėjome su “Arminu”. Jis pasiaiškino dėl savo nenoro vykti su manimi – norėjęs vykti su broliu Lazdijų kryptimi, kur turi pažįstamų iš gimnazijos. Greit susibičiuliavome su “Arminu”. Buvo neseniai iškeptas abiturientas, apie save ir savo šeimą daug pasakojo. Ir aš atsiskleidžiau jam, neliesdamas laikinai didesnėje paslapyje laikomų reikalų.

Tąsyk ir vėliau teko abiem keletą kartų keliauti į Liškiavą – Žaliamiškį. “Arminas” su laiku tapo gerai išbandytu ryšininku su rinktinės I grupe.

Neįmanoma dabar chronologiškai papasakoti, kaip kas kada tiksliai buvę, kas reikšmingesnio atsitikę. Prisimenu vien keletą nuotykių. Ne tą pirmą, kai vykome su “Arminu”, bet, atrodo, antrą. Teko pergyventi pavojų – nešti kudašių, kai reikėdavo pasitikėti ne ginklu, o kojomis. Buvo taip: susitikę su “Slautos” būriu, kuris neturėjo galiomybių tiesiogiai ir skubiai susisiekti su „Karininko Juozapavičiaus”

būriu, išsirengusiu medžioti Seirijų stribų. Nutarėme pasinaudodami ryšiu eiti toliau per sodybas. Po lietaus naktį ir vis dar smulkiai lynoiant, apsiniaukusią balandžio dienos popietę pajudėjome iš Liškiavos Martinonių viensėdžio prie Liepiškių ežero. Vienas Martinonių vyrų buvo veterinaras, turėjo rezervuotę ir važinėjo pas apylinkės ūkininkus su paslaugomis gyvulėliams, jaunesnis buvo “Slautos” būrio kovotojas, laikinai atleistas prie namų darbų. Trise ėjome poežeriu ir pastebėjome prieš mus vandenin įbridusį katiną, kuris pamatęs mus ramiai pasitraukė į šalį ir pasislėpė krūmuose. Spėliojome, ką jis veikė prie ežero: vienas manė, kad žvejojė, kitas – kad vandens atsigerti norėjo, o aš juokaudamas pasakiau, kad tai blogas ženklas: katinas perėjo mums kelią, be to, juodas. Nuo ežero pasukome į Vilkiutinio viensėdžius, užsimoję nukakti iki ryšių mazgo su “Siaubu” kažkokioje smulkesnėje vietovėje prie Kibyšių. Viensėdyje, prie kurio artėjome, pamatėme kelis siluetus kieme, buvome jau arti daržinės, už kurios užsiglaudę galėjome arčiau įžiūrėti, kas kieme, tik staiga iš už daržinės kampo pasirodė sovietų kareivis ir paleido į mus iš automato ugnį – mes visi trys paleidom šūvius iš pistoletų, kareivis krito ant žemės ir jau nešaudė, bet tuo pačiu metu išbėgė iš kiemo atidarė į mus ugnį kiti kareiviai. Reikėjo pasikliauti kojomis. Šaudė vis smarkiau. Vieškeliu lygiagrečiai su mumis visu greičiu pasileido kinkinys su kareiviais, bandęs atkirsti mus nuo riešutyno prie pat Liškiavos bažnytkaimio. Mes buvome greitesni – anksčiau pasiekėme išganingą riešutyną, kur turėjome stipresnius ginklus. Nuotykis visai netikėtas. Kur saugumo žvalgyba?! Netrukus sužinojome, kad tai buvo kariuomenės grupė, užklydusi paplėšikauti. Nuotaika pasitaisė, bet kartu teko priimti įspėjimą: kad reikia būti budresniems.

Saugiau atsidusę kalbėjomės su “Arminu”. Tas gyrėsi buvęs geras sportininkas, pirmavęs gimnazijoje visų pirma bėgimuose. Jam pasakiau, kad esu geresnis ir už jį bėgikas, pralenkęs ir anksčiau pasiekęs riešutyną. Jis man paaiškino:

– Viršininke, jūs bėgote tiesia linija – ar klonis, ar kauburėlis, šaudantys galėjo laikytis taikinio, kai pasirodydavote ant aukštumų. Mane buvo sunkiau sekti, kai atsidūręs lomelėse, jomis tolokai pabėgėdavau tai į vieną, tai į kitą pusę, o išbėgęs ant aukštumos būčiau lengviau pastebėtas taikiny.

Teko pripažinti, kad „Arminas“ turėjo daugiau „karo mokslo“.

Planas buvo vis dėlto įvykdytas dar tą pačią dieną. Padėjo žinia apie „Siaubo“ su jo vadovaujamu būriu suduotą smarkų smūgį Seirijų stribų ir enkavedistų garnizono įgulai. Gerai paruoštose pasalose iškirto jų kelis kinkinius. Kai sugrižome, mūsų stovyklą Puščioje pasiekė žinia. Toje operacijoje „Karininko Juozapavičiaus“ būrys patyrė nuostolį, ko neturėjo atsitikti. Žuvo vienas iš šauniausių „Siaubo“ vyrų, slapyvardžiu „Martynas“. Tokį mačiau jį Panaros kautynėse. Pasalų ugnimi ne visi stribai ir enkavedistai buvo nukauti, kai kurie išliko gyvi ar buvo lengviau sužeisti, pasileido bėgti, keli suskubę paskutinį iš važiavusių kinkinių sugriebti. „Siaubo“ kovotojai pakilo iš savo saugių pozicijų ir leidosi medžioti bėglių – sėkmingai. „Martynas“ raitas toliausiai atsidūrė ir sulaukęs kinkinį, važnyčiojamą moteriškės, paklausė, ar nematė ji bėgančio stribo. Šiauduose buvo pasislėpęs ir moteriške prisidengęs Seirijų NKVD viršininkas su pistoletu, įremtu į nugarą. Jis šūviu ir nutrenkė prie pat kinkinio prijokusį „Martyną“.

Iš tos ar kitos, jau neprisimenu, išvykos atsinešėme kitą liūdną ir įspėjančią žinią. Liškiavos viensėdyje Ricielių linkme buvo enkavedistų nušauti jaunas, neseniai vedęs ūkininkas ir jo žmonos brolis. Enkavedistai atsuoliavo kinkiniais nuo Guobinių per Ricielius vieškeliu, pamatę du jaunus vyrus, dirbančius lauke netoli sodybos, ir iš karto sušaudė, nieko nesiklausdami, nieko nesiaiškindami. Ūkininkė buvo bėgusi su brolio rezervuote, bet žmogžudžiai į ją net nepažvelgė. Apsidairę, kad laukuose dirba seniai ir moterys, taip skubiai, kaip netikėtai užgriuvo, išsinešdino pro Ricielius ir Guobinius į Leipalingio–Merkinės plentą. Tragiškas įvykis sukretė apylinkę. Žmones vis labiau neramino klausimas, kaip gyventi, ką daryti.

Vieną balandžio dieną gavome žinią, kad sutartoje vietoje laukia vyrai iš Žaliamiškio. Buvo atvykęs „Skiedra“ – Matulevičius. Pažinojau jį, taip pat iš Panaros mūšio, dabar buvo pas „Siaubą“ – „Karininko Juozapavičiaus“ būryje. Atstovavęs I rinktinės grupei, kurios vadu du Žaliamiškio būriai sutarė skirti „Siaubą“. Išbuvo jis mūsų stovykloje dvi dienas. Buvo atvykęs instrukcijų, kaip pasielgti su sulaikytais įtartais asmenimis iš keliaujančių per grupės kontroliuojamą plotą. Buvo konkretus pavyzdys: suimti trys asmenys, vienas jų 16 divizijos karininkas, negana to, turėjęs NKVD organų leidimą naudotis foto-

aparatu, antras – to karininko brolis, trečias – to brolio draugas. Ėjo pėsti iš Ryliškių į Druskininkus, nes norėjo iš Druskininkų traukiniu važiuoti į Vilnių, 16 divizijos karininkas leitenantas, nuo Oriolo perėjęs su divizija visus frontus, brolių ir jo draugą paėmęs į Vilnių ten įdarbinti. Rinktinės vado “Alseikos”, taip pat mano nuomone, jeigu kitų aiškių įtarimų nėra, tai tuos asmenis galima paleisti, jie nėra tiesiogiai pavojingi, didesnį pavojų sudaro vietiniai NKVD užverbuoti žmonės sekti partizanus ir jų ryšius bei santykius su ūkininkais, miestelių gyventojais, vyresniais moksleiviais. Tokia buvo patvirtinta ir patikslinta rinktinės vadovybės instrukcija. “Skiedra” kėlė įtarimą, kodėl fronto divizijos karininkas, perėjęs frontus, bastosi toli už fronto, kai karas dar vyksta. Buvo patarta papildomai tardyti ir spręsti grupės vadovybės nuožiūra.

Mano išvykos į Liškiavą–Žaliamiškį ėjo į pabaigą. Ryšiai buvo nustatyti ir gerai išbandyti. Laukė išvykos per Nemuną į šilinius. Vieną iš paskutiniųjų į rinktinės I grupę, o gal tai buvo ir paskutinioji, gerai prisimenu. Galima būtų tikslia data nustatyti, kadangi sutampa su JAV prezidento Rooseveltto mirtimi, tiksliau – su jo iškilmingomis laidotuvėmis. Liškiavoje kažkur viensėdyje arčiau Daigių dvaro klausiau radijo laidos iš iškilmingų Franklino Rooseveltto laidotuvių. Besiklaususių buvo daugiau, neapsiėjo be samprotavimų, kaip prezidento Rooseveltto netektis atsilies karo baigčiai ir pokario tvarkai Europoje.

Reikalingas paaiškinimas dėl minėtojo “dvaro”. Tai Liškiavos netolimos praeities specifika. Du žydai broliai Daigiai buvo Lietuvos savanoriai ir 1918–1920 m. laisvės kovų dalyviai. Abu gavo sklypą žemės prie Liškiavos, viename gabale abiem, gerai ūkininkavo, gražius trobesius pasistatė, buvo veiklūs Lietuvos patriotai. Žmonės pamėgo juos ir labai gerbė. Jau iš pat vokiečių okupacijos pradžių paaiškėjo didelis pavojus žydams. Žmonės kalbino brolius Daigius slėptis pas juos savo apylinkėje, užtikrino jiems saugumą. Kai kurie buvo pasinėšę juos išlaikyti. Nepaklausė. Buvo sušaudyti su Merkinės žydais. Žmonės pergyveno tai kaip labai skaudžią netektį, kai kurie jausdami priekaištą sau, kad jėga Daigių nesulaikė, bent per tą trumpą laiką, kad patys įsitikintų, koks likimas laukė jų Merkinėje. Geri buvo Dainavos šalies žmonės, įskaitant prie Dainavos ir artimą Užnemunę.

Iš tų išvykų vieną žinią – man patikėtą – ilgą laiką saugojau tik sau, apie Gailiūnų kaimo vyriją. Gailiūnai dažniausiai būdavo man

pakeliui, rečiau tekdavo pasukti nuo Miciūnų, Ricielių – Liepiškių kryptimi. Gailiūnai išsibarstę viensėdžiais palei Nemuną nuo Baltaiškės iki Liškiavos ribų, antroje kolonijų plynės linijoje – iki Ricielių. Anoje plynėje arčiau Liškiavos ir Ricielių yra gal keliasdešimties hektarų ploto dauba, apvainikuota medžiais ir kerotais krūmais skardžio, tai tarytum žalia pasaga, išeinanti į panemunio slėnį. Tos daubos viduryje buvo tada viena sodyba, kitos dvi ar trys vos buvo įžiūrimos skardžio vingiuose.

Pasitaikė, kad užėjau į sodybą ant daubos skardžio. Buvo gražus reginys. Susipažinau su sodybos šeimininku, kurio dabar tik pavardę prisimenu, tai Stonkus. Išsikalbėjome. Jau iš pradžių taip atvirai ir nuoširdžiai, kad buvau kiek nustebintas, o netrukus supratau jį. Iki šiol asmeniškai nepasižinojome, bet jis buvo daug žinojęs apie mane ir tolygiai sekęs mano pasirodymus Gailiūnų ir tolesnėje aplinkoje. Prisimenu, kad platesnio dalykinio išsikalbėjimo pradžioje Stonkus paklausė, ar nesistebiu, kad atvirai veikiančių laisvės kovos būriuose iki šiol nebuvo ir vis dar nėra nė vieno vyro iš Gailiūnų, nors kaimas didelis, ko gero, ir pats galėtų sudaryti pilnos sudėties būrį. Atsakiau, kad atkreipiau į tai dėmesį, bet nesistebiu: visaip klostosi, daug kur taip yra, kad vieni pirmiausia pasirenka atvirą ginkluotą kovą, kiti imasi kitos taktikos. Akivaizdus Gailiūnų–Liškiavos palyginimas. Bet iš to negalima daryti išvados, kad gailiūniškiai yra mažiau patriotiški, mažiau lietuviški, nors gal ir pergyvena tokį kompleksą. Stonkus susimąstė, tylėjo ilgą valandėlę, pagaliau tarė:

– Jums pirmam sakau, kad reikalui esant kaip grybas gali išdygti pilnai ginkluotas Gailiūnų būrys.

Po to apsikeista dar platesnėmis nuomonėmis: dėl esamos ir laukiamos padėties, kaip geriau, kad mažiausiai nuostolių patyrus, būti gerai pasiruošusiems labiausiai sprendžiamu momentu, kaip turėtų būti organizuojamas ir valdomas pogrindžio būrys, kokia turėtų būti taikyta savisaugos ryšių sistema.

Buvau nustebintas labai taiklia Stonkaus galvosena. Tapome vienos nuomonės bendrais: kad pogrindžio ginkluoti būriai yra gera išeitis, kad galima tobuliau suorganizuoti savisaugos žvalgybą ir žinių perdavimo “techniką” – pastebimais ženklais per sodybas, garsų įspėjimais (daina, kalvio “darbu” kalvėje) ir kt.

Ir padirbėti reikia, dėščiau jam, paruošiant atitinkamą pastovių slėptuvių ir laikinų slėpynių sistemą, gerai apgalvotą trobesiuose ir gamtoje, pvz., iš jo, Stonkaus, sodybos ant pat skardžio kranto su požemine išėiga į skardžio tankumyną.

Stonkus nusišypsojo. Aš tęsiau, kad reikalingi slėpynių įrenginiai laukuose, pievose – visame atvirame plote. Ir užbaigiau, kad pogrindžio veiklai, juo labiau ginkluoto pogrindžio sėkmingai veiklai reikalinga konspiracija ir slėpynės, kad būtų galima vienu momentu dingti, po to staiga pakilti ir vėl susiburti. Pastebėjau, kad pas Stonkų, ko gero, taip ir yra, bet, va konspiracijai jis jau nusidėjo, prasitardamas apie Gailiūnų pogrindžio ginkluotą būrį. Jis pasakė, kad prasitarė apgalvojęs reikalą: ištobulintas, ilgai išsilaikantis pogrindis – tai ne menas dėl meno, jis apgalvotas bendram svarbiausiam tikslui, veikiant aukštesnei ginkluotos kovos vadovybei kaip būrio vadas jaučia pareigą padaryti tai, ką padaręs, patikėdamas man Gailiūnų paslaptį. Aš pripažinau, kad jis teisingai padarė, bet kurį laiką tą paslaptį tik sau laikysiu, vis dėlto dėl didesnės konspiracijos, aukštesnei ginkluotos kovos vadovybei geriau žinoti, kada ir kur pogrindžio būrius panaudoti, o jeigu pats būrys apsispręstų išeiti į atvirą kovą, tai jis žinos, kaip prisistatyti aukštesnei laisvės kovų vadovybei. Abu galvojome vieną ir tą patį: kad gali koku nors būdu padėtis pasikartoti, kaip buvę I pasauliniam karui baigiantis.

Atsisveikindamas pagalvojau: – Dar viena pažintis, kuri patvirtina, kad turime puikių žmonių. Stonkus buvo Lietuvos kariuomenės puskarininkis. Kiek man žinoma, jo būrys kaip grybas buvo išdygęs, 1945 m. gruodžio 15 d. dalyvavo Merkinės puolime ir paliko pogrindį. Dar keletą metų sėkmingai laikėsi besitęsiančioje ginkluotoje kovoje, bet pagaliau buvo dalinai sunaikintas. Išlikę giliame pogrindyje tęsė neginkluotą kovą.

“LIEPOS” BŪRYS

Su “Liepos” būriu buvome artimiausi kaimynai, bet glaudesnių santykių neturėjome. Apie balandžio vidurį grįždamas iš vienos mano išvykų į rinktinės I grupę pabandžiau susisiekti su “Liepa” ir arčiau susipažinti su būrio vadu ir jo vyrais. Anksčiau sutartas ryšys Mizaruose gerai suveikė. Nė valandai nepraėjus su mano palydos dviem vyrais buvau jau “Liepos” būryje, kuris stovėjo girijos pakraštyje tarp Mizarų ir Didžiasalio.

Apie patį būrio vadą “Liepą” – Jurgį Ptakauską – buvau girdėjęs. Mizarų kaimas įsikūręs gražioje Nemuno pakraujuose – artimiausias Druskininkų kaimynas. Tik per Nemuną, bet visą tarpukario dvidešimtmetį ir vokiečių okupacijos metais buvo sunkiai pasiekiamas – valstybinės ir okupacinės sienos skyrė. Bet ryšiai buvo. Teko pažinti Mizarų kaimo žmonių, vienus asmeniškai, kitus iš girdėtų pasakojimų. Pažinojau ir Vanagų šeimą. Iš pradžių buvau įsitikinęs, kad tokia graži jo lietuviška pavardė, kaip ir Vailionių, Subačių ar mizariškių Mizarų. Vėliau sužinojau, kad tai pavardės vertimas iš lenkiškos padermės – Ptakauskas. Daug Lietuvoje yra nelietuviškai skambančių pavardžių, bet tai nereiškia, kad žmonės tomis pavardėmis yra lenkų kilmės arba kada nors ką nors turėję bendro su lenkiškumu. Taigi Vanagų–Ptakauskų šeima nuo kitų Mizaruose skyrėsi tuo, kad joje buvo daug vyrų. Nelengva buvo prisiskaičiuoti, kiek suaugusių sūnų. Du tarnavo Lietuvos policijoje Kaune ir buvo tapę kauniečiais, du – pasienio policijoje, jauniausią, o gal tik vieną iš jaunesnių – Bronių pažinau asmeniškai, kai stojo jis 1942 metais į pagalbinę policiją Druskininkuose, vokiečiams nušalinus pagalbinę policiją iš lenkų, pagarsėjusių intrigomis prieš lietuvius.

Jurgis Ptakauskas vokiečių okupacijos pradžioje pateko į priverstinai sukurtą policijos batalioną, kuris netrukus buvo mestas į pafrontę kažkur prie Ilmenio ežero. Tam lietuvių policijos batalionui teko ir fronto paragauti. Prasidėjo bėgimai iš priverstinės ir nieko bendro su lietuvių tautos interesu neturinčios tarnybos. Jurgis Ptakauskas buvo vienas iš pirmųjų bėglių ir beveik dvejus metus slapstėsi nuo vokiečių. Ir štai kita okupacija, su didesniu teroru ir nauju pasipriešinimu bolševikiniam okupantui, kurį dar 1940–1941 metais teko skaudžiai pažinti.

“Liepa” buvo kiek stačiokiškas, valdus, bet turėjo autoritetą, koks buvo reikalingas ginkluotai ir veiksmingai vyrijai. “Liepa” mažiau tikėjo palankesne padėtimi karui pasibaigus. Ir tas, matyt, dar labiau veikė jo būdą. Buvo jame daug neapykantos bolševikiniam priešui, niekinusiam gyvenimą – panašiai kaip pas rusų žmogų ilgai trukusioje bolševikinėje vergijoje, tik kad su lietuviu ryžtu kovoti iki garbingos žūties ir šventai tikint, kad Lietuva vis dėlto išsikovos laisvę ir nepriklausomybę. Mėtėsi rusiškais keiksmožodžiais ir posakiais, kartais nešvankiais, bet labai išraiškiais, tinkančiais visokioms padėtimis, vartojo sąmojingus posakius, kurių apstu visais atžvilgiais turtingoje rusų kalboje. Nesėkmių, nuovylių atvejais, nešlovingą baigtį reiškė, susidūręs su rusakalbiais enkavedistais, sakydavo “P.. kapitalizmu!”. Dėl to komunistinis rusakalbis priešas palikdavo valandėlę suglumęs, vėliau komentavo: – Kakije to kovarnyje bandity. Sojuznikami priki-dyvajutsa!

“Liepa” – Ptakauskas – tai savotiškas vadovavusių partizanų būriams tipas. Papasakojau apie “Liepą”, pažinojęs jį iki 1947 m. rudens – iki buvau išvestas iš žaliosios rikiuotės ir bemaž nenukeltas į dangų ar dangišką pragarą, bet iš negyvėlio sulopė mane ir leido gyventi, kad labiau pažinčiau staliniškąjį pragarą.

Papasakosiu apie “Liepos” būrį. Buvo susidaręs iš vietinių ir “atėjų-nų”. Vietiniams buvo priskirti Mizarų, Diržų, Didžiasalio, Lipliūnų vyrai, bet 1945 m. pavasarį buvo jis tik iš Mizarų ir Diržų, gal koks iš Lipliūnų dar. Atėjūnais vadino atėjusius iš Leipalingio, kažkur nuo Kapčiamiesčio, ir vienas buvo iš toliau, kurį pats “Liepa” rekomendavo.

Iš Diržų buvo trys broliai “ratelnikai” – dėl jų plačiai žinomo račiaus tėvo, o ypač verpimo ratelių meistro. Du broliai jaunučiai Paliučiai – kažkur nuo Kapčiamiesčio, jų tėvas, valsčiaus viršaitis, buvo išvežtas su šeimos dalimi 1941 metų birželio mėnesį, likę du sūnūs paaugliai tą ketvirtą metų gyveno pas gimines, kurių buvo plačiai išsibarstę keliose parapijose. Navickas – taip pat slapyvardžio neprisi-menu – iš Mizarų, o gal iš Diržų nuošalaus viensėdžio, buvo jauniausias, nepilnametis dar, nelietė jo mobilizacija į sovietų armiją. Pokštinninkas, kūrė dzinguliukus, kuriuose dažniausiai burnodavo prieš Staliną ir jo pakalikus. Pažinau jį tokį jau per pirmą apsilankymą “Liepos” būryje, tai vėliau būdamas pas “Liepą” dairiausi jo.

– Pakariausime, – tarė “Liepa”.

Daug norinčių kariauti, ypač jaunimo, nežiūrint priešų pulkų.

– Navickai, – buvo kreiptasi taip pat slapyvardžiu, – papasakok, kaipėjai į partizanus.

Ir prasidėjo pasakojimas, kaip bylinėjosi su tėvu, kuris nenorėjo leisti sūnaus, nors pats buvęs Lietuvos savanoriu, kaip tėvas užklupo jį pasirengusį išeiti su šautuvu ir granatomis, kaip abu galynejosi, tėvas, stipresnis dar, nuginklavo jį ir šautuvą numetė į kūdrą, kaip pabėgo, pamiškėje pasislėpė, kol tėvas nenusišalins, kaip ištraukęs šautuvą, ilgai nardęs, dumblo prisidėjęs, atėjo į būrį ir įsirašęs pas “Liepą”. Nieks negalėjo dramatiškiau ir juokingiau papasakoti už jį patį. Teko prisijuokti, prisikvatoti iki dieglių pilve. Turėjo jau nemažą savo pokštų repertuarą ir noriai pateikdavo jį.

Baigdamas Navicko personažą, papasakosiu, kas jam nutiko. Pasitaikė, kad keli “Liepos” būrio kovotojai, eidami siauru keliu tarp didgirės sienos ir tankaus jaunuolyno, susitiko akis į akį su enkavedistais – ant kelio posūky. Priešininkai sekundę buvo apstulbę, kol vienu metu vieni į kitus paleido serijas. Tik stebėtis, koku stebuklu nieks nei vienoje, nei kitoje pusėje nekrito, nežinia, ar priešų pusėje buvo sužeistų, iš “Liepos” vyrų tik vienas Navickas buvo sužeistas. Kulka išnešė vieną dantį, kitą išvertė, ir išeidama nepažeidė gyvybinių organų. Aptvarstė ir globojo sužeistą anas atėjūnas iš toliau, turėjęs keistą slapyvardį – “Jonas Krikštytojas”. Jis buvo nuolat užsiėmęs rankų darbais, tik vietoje virbalų vartodavo mažytes reples ir dar kažkokius smulkius įrankius, dirbo rožinius, medalikėlius, sugalvotus suvenyrus. Pasirodo, kad ir medicinoje buvo geriausiai nusimanantis. Sužeistam gelbėjo paverstą dantį, iš plonos skardos ir vielos padaręs formelę ir sankabą.

Navickas po įvykio dar juokavo, nors liežuvis pro “dantų tvorą” veržėsi. Vienu metu staiga surimtėjo ir atrodė lyg susigraužęs. Paklaustas, pasakė, kad pagalvojo apie Dievą ir gailisi už nuodėmes. Toliau kamantinėjamas aiškino, kad Dievas, matyt, globoja Staliną – nubaudė už burnojimą prieš bolševikus ir jų tironą. Ženklas aiškus: gavo tiesiogį dantį. Nežinoma visagalio valia – pastebėjo “Jonas Krikštytojas”.

– Gal tai Dievo rykštė per daug jau nusidedančiai žmonijai?

Staliną kaip Dievo rykštę – kaip Atilą buvęs – aiškino kai kurie, daugiau visuotinę istoriją išmanantys.

Navickas rengėsi eiti išpažinties pas kunigą Gerdašiuose. Žinoma, išpažinties nebuvo – pasirodo, iš savo nuotykių padarė jis “filosofinį–mistišną” vaidinimėlį. Toks artistas! Koks buvo, toks paliko ir skleidėsi savo žanre.

“Liepos” būryje pirmą kartą išgirdau pavojaus šauksmą: Mongolai! Ne sribai ar enkavedistai! Ilgainiui toks kodas priešui buvo priimtas ir kituose būriuose.

Tiesioginę išsamesnę informaciją apie susikūrusią aukštesnę vadovybę “Liepa” priėmė santūriai. Jo nuomone, susižinojimas ir kaimyninių būrių sąveika reikalingi, bet miško “kariuomenės” kūrimas plačiu mastu – per anksti ir pavojinga. Kitaip sovietai reaguos, būdami įsitikinę, kad turi reikalo su atskirais partizanų būriais, kitaip – sužinoję, kad kuriama plati organizacija. Bet patvirtino savo ribotą pavaldumą Rinktinės vadui “Alseikai”.

Netrukus po to susitikimo “Liepa” su savo būriu kovingai pagarsėjo. Negaliu tiksliau prisiminti, kur buvau tuo metu, ar šioje, ar anoje Nemuno pusėje dėl tolesnių ryšių su ten veikusiais partizanų būrių atstovais.

“Liepa” suruošė Leipalingio sribams triuškinančias pasalas. Štai kas atsitiko: sribai, kovo 1 d. patyrę nuostolių Ricieliuose, vėl atsigaavo. Prisiviliojo dar kelis iš Leipalingio šutvės ir gausų būrių padugnių iš tolimesnių Lietuvos vietų, net iš Žemaitijos. Pamaži įsidrąsino pasiplėšikauti artesniuose kaimuose, ypač pas tuos žmones, kurie buvo dirbę Vilniuje, Kaune ir kituose didesniuose miestuose, eidami ūkvedžių pareigas, turėję savo krautuves ir buvo pasitraukę į kaimą nuo artėjusio fronto, kur ūkininkavo arba dirbo šeimos ūkyje. Sribų įtarimai, kad tuose ūkiuose galima daugiau pasiplėšti, dažniausiai pasitvirtindavo: medžiagos prašmatniems drabužiams, geros antklodės, marškiniai, patalynės, apavas, laikrodžiai, virtuvės ir stalo indų komplektai – viskas sribams tiko, be to, galima buvo paimiti su ramesne sąžine, aiškinant, kad tai ne užgyventas, o pasisavintas turtas.

Tuo atžvilgiu žmonės, patyrę didesnę sribų dėmesį, jau anksčiau šaukėsi, kad partizanai juos pagąsdintų. Ir prisišaukė. Didelis Leipalingio sribų būrys išsirengė į tolimą “žygį” – į Lipliūnus ir Gerdašius. Šeimininkavo beveik per visą dieną klėtyse, rausėsi kraičių skryniose, ieškodami “banditų”, ir visuose trobesiuose, kur atrodė, kad gali kas būti saugiau padėta arba tiesiog gerai paslėpta. Žinia apie

stribus, išsileidusius plėšikauti net į Gerdašius ir Lipliūnus, greit pasiekė Didžiasalį, Diržus ir Mizarus. “Liepos” būrys sužinojo apie stribų siautėjimą. Kaip bebuvę, pačioje Puščioje anksčiausiai tie dalykai sužinomi. Ir galvojo, ar nepaspendus pasalų. Nežinia, kaip būtų susiklostę, jeigu su būriu nebūtų susisiekę – tiesiog į stovyklavimo vietą atbėgę patikimi žmonės – Muzikevičius Kazys iš Didžiasalio ir Petras Vailionis iš Mizarų, pastarasis su savo ginklu, ir nebūtų karštai kalbinę padaryti stribams pasalas.

– Turime užsidirbti partizanų duonai, – tarė “Liepa”. – Ar eisime, vyrai?

Vyrams to tik ir reikėjo. Pasaloms pasirinko vietą ant Kartuvių kalniuko. Važiuojant vieškeliu panemuniu iš Gerdašių pro Lipliūnus į Leipalingį apie pusę kilometro tęsiasi dar atvira vieta ir prasideda miško siena, čia vieškelis jau pasuka nuo Nemuno ir eina pro mišką, išneria į atvirą vietą tik Didžiasalyje, už 3–4 kilometrų. Įvažiuojant į mišką – pakilimas su senomis drevėtomis pušimis, tai Kartuvių kalniukas. Gal kadaise ir pakardavo toje vietoje ką nors, tąkart buvo paruošta kitokio pobūdžio egzekucija.

Išsitęsusi stribų vilkstinė pirmais kinkiniais priartėjo prie Kartuvių kalniuko. Ugnis nukirto šešis stribus, kurie paliko vietoje, kiti kinkiniai su vienu užmuštu, sužeistais, bei tie, kurie išliko, pasuko į Lipliūnų plynės laukus ir viensėdžius.

Sėkmė būtų buvusi didesnė, apstačius vieškelį nuo miško iškyšulio palei Nemuną ir paėmus stribus į kryžminę ugnį, bet surengti tokios operacijos “Liepa” negalėjo, nes stovykloje tą dieną buvo mažai kovotojų, o stribų buvo apie trisdešimt. Būriui atitekusiuose kinkiniuose buvo visokių priplėštų gėrybių. Nukautus stribus “Liepos” vyrai apdėjo drobių ritiniais ir šukuotų linų pluoštu. Tik ginklus paėmė, viską paliko, kaip buvo prikrauta vežimuose. Buvo gerai pagalvota palikti stribų grobį ir “dekoruoti” žuvusius priplėštomis drobėmis ir net šukuotais linais. Atvykę iš Leipalingio enkavedistai pamatė vaizdą ir keikė ne tiek partizanus, kiek stribus. Jie kalbėjo:

– Tak im, chiščnikam, i nada! (Taip jiems, plėšikams, ir reikėjo!)

NEVYKUSIOS PASALOS

Gal praėjus trims savaitėms po pasalų prie Kartuvių kalniuko Leipalingio stribai, bet jau su enkavedistais, vėl išsirengė net į Gerdašius. Pirmas sužinojo apie tai “Liepa” ir pasikvietė pasalomis paspėsti “Aro” būrį. Du būriai – apie 60 vyrų – pajėgė jau išnaudoti ir aną miško iškyšulį, nutįsusį lygiagrečiai su vieškeliu, kad galima būtų kryžmine ugnimi apimti visą vilkstinės ilgį. “Liepa” su būriu apsikasė miško iškyšulyje. “Aras” užėmė poziciją ant paties Kartuvių kalniuko, išdėsčius būrį kiek plačiau pamiške.

Teko ilgai laukti. Pagaliau vilkstinė pasirodė vieškelyje nuo Lipliūnų, artinosi ir atsidūrė partizanų lauktoje vietoje. Pirmas ugnį atidaryti turėjo “Aro” būrys, kiek lukterėjęs būtų atidaręs ugnį iš šono “Liepos” būrys. Pirmi kinkiniai privažiavo visai arti Kartuvių kalniuko – tyla, jau užvažiavo ant kalniuko – ir nieko. “Liepos” būriui beliko prisispaudus gulėti savo apkasėliuose ir stebėti, kas atsitiko. Jau paskutinis kinkinys užvažiavo ant kalniuko ir visa vilkstinė nutolo vieškeliu pro mišką.

Aš tą dieną ir vėl nebuvo stovykloje. Bene iš mano kurios išvykos grįžau ryte į patį vyrijos šurmulį ir sužinojau, kas atsitiko. “Aras”, ilgai išgulėjęs pasalose su savo būriu, pasitraukė, nepranešęs apie tai “Liepai”. Vyrų buvo nepatenkinti “Aru”. Kalbėjo apie tai garsiai savo tarpe ir pačiam būrio vadui neslėpė nepasitenkinimo. “Aras” buvo niūrus ir tylėjo.

Apie pusiaudienį atvyko du “Liepos” kovotojai ir perdavė reikalavimą, kad “Aras” atvyktų su vienu skyriumi į sutartą vietą išsiaiškinti. Gerai prisimenu sutartą vietą ir “Liepos” pokalbį su “Aru”. Rinktinės vadas “Alseika” nevyko, o paprašė, kad aš nuvykčiau kartu su “Aru” ir būčiau susitikimo liudininku. Reikėjo tikėtis nemalonaus abiejų būrių vadų pasikalbėjimo, ir iš viso nemalonių pasekmių.

“Liepa” smarkiai užsipuolė “Arą”, kad šis išdavikas, bailys, neatšakingas. Net nepranešė, kad pasitraukia. Kas būtų atsitikę, jeigu iš “Liepos” išsidėsčiusio būrio kas nors būtų enkavedistų ir stribų pastebėtas, sujudėtų, ir vyrai būtų atidarę ugnį? Prasidėtų susirėmimas sunkioje “Liepos” būriui padėtyje – miško iškyšulys siauras, už nugaros Nemunas, iškyšulį galėjo lengvai atkirsti nuo miško masyvo. “Aras” aiškino, kad ilgai su savo būriu išgulėjęs pasalose, ir buvo jau

vėlus pavakarys, tai pagalvojo, kad priešas nuvažiavo kitu keliu – per Krivonis ir Guronis, o iš ten į kelią palei Seirą. Nepranešta, nes galvota, kad ir “Liepa” pasitraukė iš savo pozicijų. Toks aiškinimas “Liepą” dar labiau įsiutino. “Aras” tylėjo, jo vyrai buvo nuleidę galvas, tik vienas, neatmenu, kuris, atsiliepė, kad jie nėra bailūs, norėjo toliau laukti pasalose... Buvo valandėlė tylos iš abiejų pusių, kurią nutraukė “Liepa” šūktelėjęs:

– Nuo šios dienos nesišinome! Čia mūsų riba! – parodė miško kvartalų liniją, einančią nuo pamiškės prie Vilkanastrijų pro Skirziaus ežero galą. – Kojos nekelkite į mano pusę! Ir apsisukęs nuėjo su savo vyrais.

Nemėginau susikirtimo švelninti, paversti nemalonaus nuotykiu išsiaiškinimu be įsikarščiavimo – “Liepa” buvo visiškai teisingas, o “Aras” visai blogai pasielgęs.

“Liepa” ir “Aras” išsiskyrė ant proskynos prie Skirziaus ežero galo. Gerai prisimenu tą nemalonų įvykį ir tą vietą, kur susipykę miško broliai nutraukė ryšius ir sąveiką.

“Alseika”, išklausęs mano raporto, pasakė, kad ir gero kiek palikę – buvo išbandymas, kas tinka vadovauti, būrio vyrus pasistengs kaip nors nuraminti, visų pirma pabrėžiant, kad kiekviena operacija reikalinga kruopštaus aptarimo ir tikslių sutarimų, kaip ir kantrybės, pagaliau ir didesnio nuovargio. Pastebėjo, kad, turint gerus ryšius, galima buvo visą laiką sekti priešą, kur ir kaip apsiverčia ir koku keliu rengiasi grįžti.

NESĖKMĖ PRIE CIMAKAVO. TRAGIŠKOS JURGINĖS RATNYČIOJE

Trenkė žinia apie stipraus partizanų būrio užpuolimą prie Cimakavo kaimelio ir penkis žuvusius partizanus. Blogos žinios greičiau sklido, tada prieš nesėkmės mažiau domino – buvo lyg kasdienybė. Per kelias dienas iš ėjusių papildomų žinių susidarė pilnesnis įvykio vaizdas. Bet nebuvo žinoma, koks tai buvęs būrys.

Gerokai anksčiau ėjo kalbos iš anos Nemuno pusės apie stiprų partizanų būrį tarp Marcinkonių ir Merkio, kuris buvo labai judrus ir darė enkavedistams ir sribams nuostolių. Žmonės turėjo jam jau savo pavadinimą – “Lakstanti tvirtovė”. Prieš pat minimą įvykį buvo žinia, kad partizanų “Lakstanti tvirtovė” turėjo sėkmingas kautynes, kai puolė Ratnyčios miestelį į rytus nuo Marcinkonių, bet jau Baltarusijos pusėje. Užėmė tada kalėjimą ir išvadavo daug suimtų, daugiausia AK lenkų, tarp jų dvi svarbias ryšininkes. Ta žinia pirmiausia atėjo ar ne nuo Gardino pusės. Tai suprantama, kadangi Rudnios apylinkės buvo Vilnijos AK likučių traukimosi į Lenkiją viena iš svarbesnių perėjų.

Aš vėl pagalvojau, kas vadovauja tam būriui. Ar ne Lionginas Švalkus? Būrį vadino dar “Šerno” būriu, tai ir dėl slapyvardžio atrodė, kad galėjo taip būti. Tada dar nežinojau Cimakavo, nors tas nedidelis kaimelis pačiame miško viduryje priklausė Druskininkų apylinkei. Vieną kartą prieš patį Vokietijos–Lenkijos karą per Cimakavą pasiklydęs važiavau dviračiu į atlaidus Kabeliuose.

Susirinko tiek žinių: “Šerno”, bet vadintas taip pat Balinsko (tikra pavardė), būrys iš vakaro pražygiavo pro Cimakavą su gurguolėmis ir raitelių skyriumi. Pervažiavęs per pelkėse medžiais klotą kelią – kūlg-rindą – ne daugiau kaip už puskilometro apsistojo saloje, nuo kur kelias suko į šalį, toliau apeinant pelkę. Kitą dieną ryte nuo Šklėrių pasirodė NKVD kariuomenės dalinys ir nieko Cimakave nelaukęs nuėjo toliau – pėdsakai praėjusio partizanų būrio buvo aiškūs, ne tiek dėl pravažiavusių vežimų, kiek dėl raitelių pėdsakų. Partizanų išstatytas vienas sargybinis su kulkosvaidžiu į kelio angą buvo neapdairus, o gal jis primigęs... Enkavedistai anksčiau pastebėjo sargybinį ir suskubo per pelkę dalinai apsupti stovyklą saloje. Ugnis buvo atidaryta iš kelių pusių. Nebuvo kalbos apie stipresnį pasipriešinimą ir susior-

ganizavimą kautynėms. Keli kovotojai buvo jau žuvę. Pirmas žuvo sargybinis su kulkosvaidžiu, suskubęs dar atidaryti ugnį. Teko bėgti kas kur, palikus gurguoles ir arklius. Žinoję vietą ir matę “Šerno” būrį žmonės kalbėjo, kad jeigu partizanų sargybinis būtų kiek anksčiau pastebėjęs slenkantį priešą, tai partizanai būtų išsklaidę aną kariuomenės dalinį, padarydami jam didelių nuostolių.

NKVD kariuomenės dalinys paliko žuvusius partizanus ir nužgiavo Ratnyčios kryptimi, nežinia, kuriais pašaliniais keliais. Cimakavo žmonės palaidojo žuvusius partizanus viename kape saloje.

Į antrą ar trečią dieną po smūgio prie Cimakavo per šv. Jurgio atlaidus po pusiaudienio, kai žmonės dar būriavosi prie šventoriaus, jaunesni vaikštinėjo bažnytkaimio gatve, kiti jau buvo susimetę į suneštines užstales, į Ratnyčią staigiai įsiveržė raiti partizanai. Perskrieję iš kelių pusių per bažnytkaimį, apsupo sribo Domo Pečiukevičiaus sodybą, tikėdamiesi tą dieną užklupti jį namie. Stribas buvo namie, bet suskubo pasislėpti trobesiuose su savo vyresniuoju sūnumi, kuris taip pat neseniai buvo į stribus išėjęs. Beieškant pasislėpusių susišaudyta, ir žuvo Pečiukevičiaus žmona ir duktė gimnazistė.

Tragiškas įvykis. Dar didesnė partizanų nesėkmė. Kad būtų nukauti stribai, o čia nekaltos šeimos aukos – moterys! Visaip buvo kalbama, kaip tai atsitiko, dar iki šiol įvykis tiksliai neišaiškintas, nors to siekiama. Buvo žmonių pasipiktinimo. Palieka dėmė. Druskininkų sovietiniai valdmenys surengė motinos ir dukters moksleivės dideles laidotuves. Domas Pečiukevičius su sūnumi buvo tuo metu vieninteliai išėję į stribus iš Druskininkų apylinkės, vėliau prisidėjo dar du ar trys iš vietinių. Į stribus Druskininkuose buvo subėgę iš Užnemunės – iš Žeimių ir iš kitur, bet taip pat ne per daugiausia, o prisikalbinta nemaža rusų. Druskininkų krašto žmonės turėjo pagrindo didžiuliais, kad jie yra kitokie – vilnietiški, labiau susipratę, nepalenkiami patriotai lietuviai.

Buvo nesuprantama, iš kur atsirado partizanai Ratnyčioje per Jurgines ir po to, kai prieš kelias dienas buvo sumušti ir išblaškyti. Ar iš tikrųjų išlikę iš “Šerno” būrio? Apie vietinius partizanus nebuvo dar girdėti, pagaliau vietiniai nesiryžtų išsišifruoti dienos metu. Tik vėliau išsiaiškinta, kad Druskininkų susimėtęs būrys jau stovyklavo kažkur prie Cimakavo, girdėjo susišaudymą, siuntė žvalgybą ir sutiko bėglius. Pasisekė dalį jų surinkti ir priglausti pas save. Pradėjo gaudyti

išsiblaškiusius arklius ir nemažai jų sugaudė. Sugolvota apsilankyti atlaidų dieną Ratnyčioje netoli Druskininkų. Taip norėta parodyti, kad partizanai yra, ir atkeršyti priešui. Matyt, gauta paskutiniu momentu žinių, kad sribai Pečiukevičiai išdrįso abu apsilankyti savo sodyboje vilniškėje Ratnyčioje. Pasitaikė proga atlikti operaciją dienos metu, išnaudoti partizanus iš "Šerno" būrio, kurių Ratnyčios parapijos žmonės nepažinojo. Vietiniai partizanai nurodė gatviniame kaime sribų Pečiukevičių namą, o patys buvo apstatę pamiškę. Įsiveržę į bažnytkaimį iš dviejų pusių – į gardiniškę Ratnyčią ir kitoje Ratnyčėlės upelio pusėje vilniškę Ratnyčią, raiteliai sukėlė sąmyšį, kiti partizanus ant pabalnotų arklių sutiko su pasigėrėjimu, kadangi iki šiol buvo apie juos tik girdėti, rečiau kas pažinojo juos iš matymo ir bendravimo, bet tai buvę pėstininkai, prietemos paukščiai. Deja, sribų ir šiems sunaikinti nepasisekė.

Ratnyčios įvykis per Jurgines pagarsėjo, vienus pradžiugindamas, kad partizanai nesunaikinami, kitiems palikdamas nereikalingos tragedijos kartėlį.

Cimakavo ir Jurginių Ratnyčioje įvykiai baigė mano atidėliojimus vykti per Nemuną ir ten paieškoti ryšių su partizanų būriais. Labiausiai rūpėjo susitikti su aukštuoju Lietuvos kariuomenės kariu.

SUSITIKIMAS SU PLK. VITKUMI

Išėjau vienas. Šį kartą neėmiau palydos, pagalvojęs, kad pirmą kartą gal neteks pakliūti tiesiog į kurį nors partizanų būrį stovyklavimo vietoje. Geriau pačiam apsilankyti, pasiviešnagėti pas savo apylinkių žmones, jiems nežinant dar, ar esu išėjęs į atvirą miško brolių kovą. Apskaičiavau, kad nuo mūsų stovyklos iki Cimakavo bus ne daugiau aštuoniolikos kilometrų, iš ten iki Kabelių, kur tikėjaisi susirasti plk. Vitkų, apie dvylika kilometrų.

Buvo paskutinė balandžio ar gegužės pirma diena. Iš vakaro anksti atsiguliau, buvau pažadintas po pusiaunakčio. Iš pradžių apie penki kilometrai iki Nemuno ties Diržais. Persikėliau viena iš valtelių, kurios įvairiose kranto vietose būdavo paruoštos partizanams. Buvo sutarta, kuriose vietose ieškoti rakto. Naktis tamsi, betėjau tiesiog per miškus, palaukes, papievius, tik dviejose vietose palei patį kaimą, niekur šunų nepralodęs. Auštant atsidūriau prie Cimakavo. Apėjęs kaimelį iki vietos, kur pirmi trobesiai nuo pelkėto miško ir tankios krūmijos buvo ne toliau dvidešimties metrų. Palaukiau gerą valandą, žvalgydamas pro žiūroną šešias sodybas, tirštai susimetusias, už jų visas laukas kaimelio – laukymė gal penkiasdešimties hektarų, kaimelio pakraščiu nuo lauko pusėsėjo kelias nuo Randamonių į Šklėrius, pamiškėje išsišakojantis geresniu keliu į Latežerį. Buvo ta ypatinga ankstyvo rytmečio tylos valandėlė, kai žmonės ir gyvulėliai giliai įmigę, net šunys netekę budrumo. Cimakavas pamaži kėlėsi. Kas su savo reikalu paskubomis išbėgęs, kas karves ir prieauglį iš tvartų paleisti. Dar valandėlė – ir suaugusieji, piemenaitės, paaugliai, turintieji ūkio ir namų ruošos pareigų, buvo jau sukilę. Sukinėjosi savo kiemuose, šūkaliojo... Tai ženklas, kad nėra jokio pavojaus, kad iš vakaro nieks iš nepageidaujimų nebuvo sudrumstęs žmonių ramybės. O gal ir ilgą laiką nebuvo užklydusi sribų gauja su enkavedistų apsauga. Ženklas gerai pažintas ir ne kartą patikrintas.

Kaip tik iš arčiausiai stebėto namo išėjo pažįstama moteris.

– Lioncia! – šūktelėjau negarsiai, su šypsena kaip savas. – Kur taip anksti?

Moterėlė nustebo, tiesa, iš karto mane pažinusi, bet jau visai nesitikėjusi pamatyti savo kieme, iš viso nesitikėjusi kada nors mane gyvenime pamatyti.

– Ką tu čia velnio darai? Maniau, kad esi pasitraukęs ir esi toli – kur dabar karas baigiasi. Gal būtumei ten mano vyrą sutikęs.

Lioncios – Eleonoros Svioklienės – vyras, 1939 metais prasidėjus karui, buvo mobilizuotas į lenkų kariuomenę, pateko sovietams į nelaisvę, vėliau į besiorganizavusią lenkų gen. Sikorskio kariuomenę, su gen. Anderso daliniais, pasitraukusiais iš Tarybų Sąjungos, peržygiavo Iraną, Iraką, Palestiną, kariavo šiaurės Afrikoje, Italijoje, dabar greičiausiai vakarų fronte. Regis, žmona gaudavo patikimų žinių, kad iki šiol nežuvęs.

Pasisveikinome, išsibučiavome.

– Turėsiu dar vieną svečią. Užeikite. Pas mane, kaip pas Dievą užpečky!

Jau buvau bebaigęs pusryčiauti, kai šeimininkė įvedė iš kiemo į kambarį du vyrus. Iš pirmo žvilgsnio neginkluotus, paprasta kasdiene darbine apranga. Vieną jų pažinojau iš matymo, kitas buvo lyg kažkur matytas. Povilas Damulevičius Ratnyčioje – zakristijono sūnus, tarnavęs Lenkijos kariuomenėje, nuo 1939 m. rudens Lietuvos policijoje Vilniuje, vokiečių okupacijos metais visą laiką vadinamoje kaimo nuovadoje, Lioncios vyresnis brolis buvo vedęs Povilo seserį.

Kitas vyriškis, apie 35–40 metų amžiaus, buvo j. ltn. Edvardas Juknaitis, kurį jau minėjau, ieškodamas ryšių per J. Kalpoką. Reikėjo ilgiau pasikalbėti ir sudaryti planą mano tolesnei kelionei. Pirmiausia papasakojo Povilas, kad yra apie penkiolikos vyrų būrys, dauguma iš Viečiūnų, iš Ratnyčios trys vyrai ir du ateiviai per gimines, vadovauja Juozas Balčius iš Viečiūnų, buvęs policininkas Vilniaus krašte, prityręs kovose su sovietiniais partizanais ir lenkų AK daliniais, šiuo metu būrys išėjęs Viečiūnų–Žiogelių linkme – yra organizacinių ir žvalgybos reikalų, pagaliau reikia paimti maisto ilgesniam laikui.

Nuėjome per pelkėtą mišką, Povilui ir Edvardui žinant sausesnes perėjas, iki didelės iškilios salelės, kur pastebėjau ilgesnio stovyklavimo pėdsakus. Susėdę patogiai po ąžuolu pradėjome ilgesnę kalbą. Aš išsamiai papasakojau “Šarūno” rinktinės istoriją ir tolesnius planus. Iš Juknaičio sužinojau, kad jau ir prie Kabelių miškuose spiečiasi būrys, kad turi su juo ryšį, yra atskiras ryšys su anuo aukštu kariškiu, kuris dirbo Kabelių girininkijoje, bet jau rengėsi išeiti pas vyrus į mišką. Juknaitis kaip tik rengėsi vykti Kabelių linkme, visų pirma

daugiau susižinoti su aukštuoju karininku. Sutarėme kartu eiti toliau, Povilas paliktų laukti grįžtančio Balčiaus su vyrais.

Kalbėjomės išsamiai dėl informacijų, vėliau vyko laisvesni pokalbiai apie organizacinę triūsą, ginkluotus susirėmimus bei planuotų veiksmų patirtį. Buvo svarstoma padėtis Lietuvoje ir kaimyninėje Lenkijoje, taip pat pasaulinė padėtis. Taip ir pusiaudienis priartėjo. Pasištinome. Aš primigau.

Kai pabudau, Povilas jau baigė ruošti karštus pietus. Pasijutau pailsėjęs ir gerai nusiteikęs, kad sklandžiai atlikta dalis uždavinio. Pradėjau kalbą apie Cimakovą – žinomą didžios girios gūžtą. Kitos tokios dar giliau Gudų šalyje – apie Kabelius, Musteikoje ir toliau į šiaurę Ūlos link. Čia žmonės – gamtos gyventojai, darniai sugyvena – nei žmogus žvėrimis ir paukščiams, nei plėšrūs žvėrys ir vanagai žmonėms skriaudos nedaro. Čia lūšis savo saugias landynes turi, vilkai jauniklius veda ir augina. Pelkės, didokos ir visai mažos salos, sausi miškai su perėjomis į kitas pelkes ir sausų vietų salas, kurias tik vietiniai žmonės gerai žino. Tik čia kilniausi paukščiai sau gyvenvietes radę. Kurtiniais, teterviniais Cimakavas garsėja, ir vietiniais vedliais prie tų didpaukščių tuoktuvinių. Iš didmiesčių didžiausi turtuoliai atvažiuodavo teterviną nušauti – nors kartais tuščiomis jiems tekdavę grįžti, bet ir taip patenkinti būdavę nepaprasta medžiokle, o ką jau kalbėti, kai kuris sparnuotu laimikiu galėdavo puikuotis. Cimakavo vedliai pridarė tik jiems žinomų perėjų per klampiausias pelkes, kurios buvo nematomos po vandeniu tarp žolės. Kad ir radęs pradžių, toli nenuėisi tokiu nematomu, vingiuotu lieptu. Į pelkę nukritus, tektų sunkiai gelbėtis.

Tik buvau girdėjęs tai, dabar gal teks ir pažinti...

Juknaitis nutraukė mano žavėjimąsi Cimakavo gūžta, įterpdamas pastabą, kad aš visų pirma apie mums, miško broliams, labai tinkamą vietą galvoju. Bet taip gražiai nėra: pavyzdys – “Šerno” būrio nesėkmė.

Taip buvome užsiėmę tiesioginiais reikalais, kad anas klausimas kažkaip paliko iki šiol nepaliestas. Išklausiau Juknaičio ir Povilo pasakojimų. Jis sutapo su tomis žiniomis, kurios buvo pasiekusios Užnemunę anksčiau, ir šie pašnekovai nedaug patikslino įvykio vaizdinį. Tik tiek, kad “Šerno” būrys buvo pražygiavęs pro Cimakovą nuo Randamonių, Randamonyse buvo apsistojęs, lankėsi viensėdžiuose net prie Druski-

ninkų—Merkinės plento, rinkosi maisto ir pašaro arkliams. Susitikti su būriu prieš jo išblaškymą neteko, taigi nebuvo pažinties su būrio vadovybe. Pritapę prie vietinio būrio išsiblaškęliai galėjo papasakoti ne ką daugiau, negu jau anksčiau buvo žinoma. Žuvusius palaidojo Cimakavo žmonės, dalyvaujant Povilui. Iki tos vietos buvo netoli. Nuėjome pažiūrėti. Pusiasalis tarp pelkių iš tikrųjų buvo labai saugus apsistoti, tik tiek, kad prie kelio, tiesa, antraeilio, pavasarį sunkiai pravažaus. “Šarūno” būriui prasibrovus, paliko ryškūs pėdsakai. Žuvusių jau nebuvo kape, paliko paskubomis išardyta laidojimo vieta. Prieš pora dienų naktį Cimakavas girdėjo pravažiuojančius ir po kurio laiko grįžtančius kinkinius, kitą dieną paaiškėjo, kad buvo atvažiavę giminės, gal ir su ginkluota apsauga, išsikasti ir pasiimti žuvusių palaikus.

— Kai tik pareis vyrai, reikės padaryti simbolišką kapą ir pastatyti nors nedidelį kryžių, — pasakė Povilas. Buvo susikaupimo valandėlė. Prabėgo diena. Laikas buvo rengtis toliau į kelionę.

Nežinau, kodėl taip yra, kad kartais svarbiausius pasakojimo tarpsnius nuslepia užuomaršos migla. Keista ir pikta ant savęs. Retkarčiais prasiblaivo, grįžta atmintis, bet ana kelionė nuo Cimakavo iki Kabelių kaip iškirpta ir sunaikinta filmo juostos dalis. Lydėjo Juknaitis, atrodo, kad iki Šklėrių ėjo su mumis ir Povilas. Atminty išlikęs vaizdas: rytas, miško pakraštys, priešais Kabelių bažnytkaimis — medinė bažnytėlė ir seno kaimo keliolika suglūdusių sodybų, toliau laukai, pievos, viensėdžiai iki Ašašnykų, kitaip — II Kabelių, didelio gatvinio kaimo. Pažinau tokius Kabelius 1939 m. vasarą, vadovavęs Gedimino draugovės skautų stovyklai prie Ašašnykų ežero ant Bakanėlio iškylos...

Prie manęs priėjo du ginkluoti vyrai. Vieną iš jų gerai prisimenu — “Bijūnas” — Valentukevičius, kito, pavaldaus “Bijūnui”, nei slapyvardžio, nei pavardės neišliko atmintyje. Buvo iš plk. Vitkaus apsaugos. Ėjome į Senio darbovietę — taip pasakė “Bijūnas”, ir aš pagalvojau, kad “Senis” — tai slapyvardis ar šiaip kas buvo taip vadinamas, o “darbovietė” — tai gal girininkija. Gana ilgai ėjome, toldami nuo Kabelių, paskui kryptis keitėsi — lyg ir atgal bažnytkaimio linkme, visą laiką giria — sausais pušynais tai žemesnėmis vietomis ir artėdami prie pelkių augmenijos, pagaliau pradėjome skverbtis pro brūzgną — aikštelė ir vėl krūmai, vėl kiek erdvės, kur “Bijūnas” stabtelėjo ir pažvelgė į mane šypsodamasis. Supratau “Bijūno” ženklą man: apsidairyti ir pamatyti.

Įsižiūrėjau: pro pradėjusį žaliuoti brūzgyną galima buvo pastebėti iš šatrų suręstą sienelę, maskuoto stogo kraštą, ilgiau žvalges – paeidamas kiek į šalį ir dar arčiau – pamačiau iš kampo meistriškai padarytą rentinį. Kiek vėliau apžiūrėjau visą statinį dar kartą iš išorės. Tuo tarpu prasiskyrė žalsvai pilka pirmasis lapeliais atgyjančios krūmijos danga ir į atviresnę vietą išėjo žmogus. Iš pažiūros penkiasdešimties–šešiasdešimties metų, plačiapetis, paprasta pilietiška apranga.

– Laukiu ir žinau, kokį svečių turėsiu, – prabilo jis ir pakvietė į savo būstinę.

Apsidairiau viduje: patalpa kambario dydžio, patogų gyventi ir dirbti jame. Gultas, stalas, dar koks staliukas, kėdė ir keli kelmeliai atsisėsti. Vardo gerai neprisimenu. Plačiapetis, daugiau kaip vidutinio ūgio senyvas žmogus prisistatė: papulkininkis Vitkus, dabar jau “Kazimieraitis”. Aš trumpai atraportavau partizaniškai. Po to plk. Vitkus – “Kazimieraitis” – trumpai papasakojo, kaip, koku būdu, koku tikslu atsirado šiame pietų Dzūkijos pakraštyje, kaip nuo ankstyvo rudens iki šiol laikėsi Kabeliuose, įsidarbinęs girininkijoje, ir kaip ruošėsi tiesiogiai įsijungti į partizaninę kovą dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės. Iš eilės aš papildžiau mano prisistatymą. Po to glausčiau papasakojau apie padėtį bei organizacinę partizaninės kovos sąjūdžio būklę Užnemunės Dzūkijoje. Kartu siūliau punktus, kurius paeiliui tektų smulkiai aptarti. “Kazimieraitis” pritarė, pridėdamas, kad bus reikalingos pertraukos laisviems pokalbiams.

Taip ir buvo vykdoma susitikimo dienotvarkė, nepamirštant, žinoma, pusryčių ir pietų, kuriuos gamino “Bijūnas”. Pastebėjau, kad buvo galimybė ir viduje virėjauti. Pasikalbėjimai vyko visiškai pasitikint ir atvirai. “Kazimieraitis” papasakojo man apie jo tarnybą Lietuvos kariuomenėje, jo politinį aktyvumą, patekus Lietuvai į pasaulinio karo sukurius ir dviejų didžiausių priešų besikeičiančias okupacijas su terorais ir aiškiais planais sunaikinti lietuvių tautą, apie jo nusistatymą ginti Lietuvos kraštą ir lietuvių garbę. Atsimenu gerai, kokį įspūdį man paliko: aukštas Lietuvos karininkas, inžinierius, baigęs užsieniuose generalinio štabo akademiją, gausios šeimos tėvas, kilimo žemaitis, dabar čia – buvusio lenkų okupuoto Vilniaus krašto Dzūkijoje, su mumis mūsų tarpe. Tai itin miela man, vilniečiui, kurio pirma mintis ir didžiausias troškimas ginti, apginti Vilniaus kraštą ir Vilnių Lietuvai, kad Lietuva viena visų lietuvių širdyse.

“Kazimieraitis” tvirtai laikėsi nuomonės, kad ginkluoto pasipriešinimo kova visame krašte turi būti apjungiamą ir organizaciniu požiūriu įtvirtinama Lietuvos kariuomenės pavyzdžiu ir pagrindais. Džiaugėsi, kad tokia pradžia yra jau Užnemunėje. Kita rinktinė būtų apie Merkinę, trečia – į šiaurę nuo Marcinkonių iki Valkininkų, ir gal ketvirta į šiaurvakarius. Keturios rinktinės visos Dzūkijos plote sudarytų partizanų kovos karinę apygardą. Būrys – rikiuotės ir kovos vienetas, atitinkantis pilnai kariuomenės būrį. Grupė – tarpinis vienetas, daugiau organizacinės ir kadrinės paskirties partizaninės kovos struktūroje. Turi būti paruoštas mobilizacinis planas, numatant, kad grupė, paskelbus mobilizaciją, išaugtų į batalioną, pvz., iš Druskininkų–Marcinkonių grupės susimobilizuotų pilnas kovos batalionas, Druskininkų ar Marcinkonių vardu. Nepageidaujama veikti įvairių pagrindžio organizacijų vardu.

Būstinėje buvo rašomoji mašinėlė ir spaudinių dauginimo priemonės bei besibaigianti popieriaus atsarga. Susidomėjau prigamintais spaudiniais. “Kazimieraitis” rodė ir aiškino, kokia kiekvieno paskirtis. Čia išryškėjo dar vienas klausimas: savos pagrindžio administracijos sukūrimas ir jos išlaikymas parengtyje, kad galėtų suveikti mobilizacijos metu. Visų pirma atkreipiau dėmesį į tai, kas mums rinktinėje buvo labai reikalinga: maisto rekvizicijų pakvitavimo spaudiniai – atitinkamo formato, parankūs, susegti bloknoto forma. Toliau: į įvairaus formato blokeliu susegti spaudiniai pakvituoti rekviruojamus kinkinius, arklius, pašarus ir kitus reikmenis didesniems kovos daliniams, šaukimų lapeliai mobilizuojamiems vyrams, pažymėjimai savos administracijos pareigūnams, pradedant seniūnu, viršaičiu, spaudiniai skelbimams, įsakymams leisti.

Pasieniais buvo sudėtos ištisos rietuvėlės suruoštų spaudinių. Ir viskas pagaminta vieno žmogaus, gal kiek padedant techniškai “Bijūnui” ir anam antram kovotojui. “Kazimieraitis”, ir šiaip atrodeš senesnio amžiaus, jeigu dar būtų pasisendinęs, galėjo kaip “pagyvenęs” žmogus gyventi laisvai – nesislėpdamas nuo sribų ir enkavedistų. Jokios mobilizacijos jo būtų nelietę, galėjęs būti smulkus tarnautojas, amatininkas, verslininkas ar verstis kokia nors laisva profesija (buvo bandęs įsidarbinti vargonininku Kabeliuose), bet reikėjo dirbti didelį slaptą darbą. “Senio darbovietė” – dabar visiškai supratau “Bijūną”. Iš tikrųjų – darbovietė.

Puoselėtas tikslas buvo pasiektas. “Kazimieraitis” pasakė, kad norėtų apsilankyti “Šarūno” rinktinėje, bet artimiausiu laiku negalėsiąs, kadangi yra numatęs skubiai ieškoti ryšio su partizanų būriais, veikiančiais apie Merkinę, Perloją, Nedingę, reikia tikėtis, kad ir Varėnos apylinkėse iki Valkininkų laukia daugiau surenkamų žinių apie galimybes sueiti į sąlytį su anais būriais ir įkurti savo vadavietes arčiau jų. “Šarūno” rinktinėje organizacinio darbo padaryta daug, ir jis gerai yra tvarkomas, išsakė viltį, kad vyr. lt. V. Gontis norės paklusti vyresnio laipsniu karininko vadovybei.

Diena jau ėjo į pavakarį, “Bijūnas” paklausė, ar norėčiau susitikti su Kabelių vyrais, kurie jau stovyklauja ir kur j. lt. Juknaitis – “Juozaitis” apsistojo. Pareiškiau, kad norėčiau kuo greičiau grįžti į Užnemunę su geromis žiniomis. Ryžausi per vieną naktį nueiti apie trisdešimt kilometrų, su sutemomis išeidamas nuo Šklėrių. “Juozaitis” paliko pas Kabelių vyrus keletui dienų.

Buvo laiko laisvam pokalbiui apie praeitą laiką. Man, jaunam, tik ką prisistačiusiam ryšininkui netiko klausinėti ar laukti, kad “Kazimieraitis” pasakotų apie jo gyvenimą. Aš kalbėjau, kad esu šio krašto, nuo mokyklos suolo sąmoningas lietuvių gyvenimo lenkų okupacijoje liudininkas, ir jau nuo pirmos gimnazijos klasės lietuviškumo gynėjas – veiklus atvirai ir konspiracijoje. Vokiečių okupacijos metais mečiau studijas, pasiryžęs darbuotis tautiečiams savo Druskininkų krašte, kuris kartu su Marcinkonimis buvo atplėštas nuo Lietuvos ir kentė dvigubą okupaciją vokiečių Reicho ribose, be to, stipriai veikiant lenkų pogrindžiui, kuris ne tik atstovavo AK karinei struktūrai, bet skelbėsi atstovavęs buvusiai Lenkijos administracijai, todėl reikalavęs nuo visų buvusios Lenkijos gyventojų pilietiško lojalumo kovojančiai Lenkijai, o tai Druskininkų–Marcinkonių krašto lietuviams reiškė likti be teisių puoselėti ir tvirtinti lietuviškumą. Negalima buvo taikstyti su tokia padėtimi. Pasakiau, kad mano vienintelis lūkestis ir siekiamas tikslas, kad po visų karo audrų Druskininkų–Marcinkonių kraštas paliktų prie Lietuvos.

– Suprantu, – pasakė “Kazimieraitis”.

Jis kalbėjo, kad kova prieš sovietinį okupantą laikoma pereinamu tarpsniu, tikime, kad pasikartos padėtis, kaip 1918 metais, šiam karui besibaigiant ir pasibaigus. Reikės ginti Lietuvos sienas nuo artimesnių grobikų, o didžiausias pavojus gresia iš pietų, tai kaip tik čia reikia

būti labiausiai pasiruošusiems, pagrindinis dėmesys skiriamas, kad reikiamu momentu čia, iš vietos būrių, turi pasireikšti stiprus užkardas, išsaugantis kuopas ir batalionus, įgyvendinus iš anksto gerai paruoštą mobilizaciją. Pietų Dzūkijai tai ypatinga užduotis.

Paėmęs lakštą popieriaus, nupiešė esamą sieną su Lenkija ir pagal ją nubrėžė storą liniją nuo Kalvarijos–Lazdijų iki Druskininkų–Marcinkonių.

– Tai pirmų pasienio dalinių užkarda, – pasakė ir, nupiešęs antrą liniją dvidešimties–trisdešimties kilometrų atstumu už pirmos, paaiškino: – Tai pirmas ešelonas telktų pajėgų kovojančioms užkardoms paremti. Dar toliau nubrėžė trečią liniją, paaiškindamas, kad tai antros pasparties ešelonas pietų frontui.

Buvau sužavėtas “Kazimieraičio” dėstymo. Žodis “ešelonas” girdėtas pirmą kartą kariška prasme, suskambo magiškai.

Artėjo sutemos. “Bijūnas” su dar dviem vyriškiais, kurie prisijungė sutartoje vietoje, palydėjo mane iki Šklėrių lygumos nuo Margionių pusės, kur dvi didelių girių sienos arčiausiai suėjo. Pradėjo švisti, kol persigavau per Nemuną. Dar valandą žygiavęs žinomais takais takeliais pasiekiau savo stovyklą.

Būryje ir kaimynystėse be didesnių įvykių. Bet tvyrojo kažkokia neiškaus laukimo nuotaika. Kritus Berlynui ir sąjungininkų kariuomenėms užimant vis didesnius Vokietijos plotus iki karo pabaigos buvo skaičiuojamos dienos.

Vyrijoje atsirado naujų veidų. Leipalingio prieigose pavieniai per žiemą išsilaikiusieji mėgino griebtis kovos žygių. Jiems atrodė, kad taip dera, einant į organizuotą partizanų būrį. Pasitaikė nugnybti vieną kitą stribą, buvo apšaudymų prie miestelio. Būryje – kaip būryje, buvo polinkių išlaikyti kariuomenės nuotaiką, kartais ir ne visai pagirtinas tradicijas. Senesnieji amžiumi bei kautynių patirtimi negailėjo išbandymų naujokams, ypač tik besitaikantiems į vyro amžių. Matau suglumusį jaunikaitį ir girdžiu priekaištus jam:

– Tetų tai tu turi visą pulką, galėjai tą vieną paaukoti tėvynės labui.

Pasiteiravau “Aro”, apie ką čia kalbama. Tas papasakojo apie įvyki, kuriuo mėginta anam jaunikaičiui įkalbėti menką kovingumą.

Prie Černiauskų kaimelio, visai arti Leipalingio, NKVD viršininkui su keliais sribais ir kareiviais vyrukai sugalvojo padaryti pasalas. Iš dviejų kinkinių važiavusieji suskubo iš vežimų išvirsti į priešingą pusę, su pirmais šūviais arkliai staiga pašoko ir apvertė vežimus, sribai ir kareiviai pradėjo atsišaudyti. Pirmas kinkinys su viršininku buvo praleistas. Paskutinį vežimą vadelėjo moteris, ano vyruko teta. NKVD viršininkas prisidengė moteriške. Užteko patraukti iš automato, ir NKVD viršininkas būtų prirašytas dar vienu leipalingiškių laimikiu, bet tąsyk būtų žuvusi ir moteriškė – tikra teta. Beliko vyrams skubiai pasitraukti. Keli priešų pusėje sužeisti – tai joks laimėjimas. – Tie velniai baigia vargšą įtikinti, kad jis nevyriškai pasielgė, pagailėjęs tetos tėvynės labui, – pripažino “Aras”. Iš anksčiau pavasarį prisidėjusių leipalingiškių prisimenu du slapyvardžius: “Vėtra”, “Libas”.

Netrukus vėl vykau į “Kazimieraičio” būstinę. “Šarūno” rinktinės vadas vyr. ltn. “Alseika” siuntė su raštu, patvirtinančiu pavaldumą vyresnei vadovybei. Po to buvo gana dažnos išvykos ryšių, organizacinių informacijų ir potvarkių reikalais. Bet jau su palyda. Ėjo su manimi “Arminas”. Kitą palydovą, kartais du, imdavau iš “Liepos” būrio, su kuriuo po ano “Liepos” su “Aru” susikirtimo aš bene vienas palaikiau gerus santykius, kadangi jie buvo mano artimi kaimynai, ir nepraleisdavau progos pabūti “Liepos” būryje. Tokiu būdu rodžiau pastangų, kad abiejų būrių santykiai būtų normalūs, juk svarbiau buvo sąveika ir saugumas, esant bendriems veiksams.

Gegužė–birželis.

Pastangų išplėsti ryšius tarp stambesnių vienetų ir jungti juos į vieną organizaciją buvo daug. Visus prisiminti ir tiksliai atpasakoti neįmanoma. O tai, ką pasiseks atkurti, negalėsiu surikiuoti tiksliai chronologiška tvarka.

Per Nemuną į šilinius teko vaikščioti daug kartų. Labai aiškiai prisimenu vieną išvyką – gegužės 15 d. grįžtant nuo Kabelių. Tvirčiau užsiliko atminty dėl netikėto gamtos reiškimo. Iš „Bijūno“ stovyklos priėję didžios girijos pakraštį, palaukėme valandą, kol sutems, kad galėtume trumpesniu ruožu pereiti Šklėrių kaimo viensėdžių ir laukų plynę. Dieną oras buvo gražus, bet į pavakarį pradėjo niauktis – lyg į lietų. Žvalgę platų horizontą pamatėme, kad dangų užgulė sunkūs juodi debesys, stiprėjo vėjas, kirtęs mums tiesiai į akis sniegu

ir šlapdriba. Pajudėjome, skubėdami įveikti apie dviejų kilometrų atvirą vietą. Netrukus sniegas virste virto, pasiutęs vėjas drėbė sniegą į veidą, privarė į rūbus, neįstengėme nusikratyti sunkaus balto šarvo. Sunkiai slinkome prieš sniego audrą. Nieko aplinkui nesimatė, buvo pavojus paklysti ir suktis vietoje, bet pagrindinę kryptį pasisekė išlaikyti. Laukymėje arčiau miško pakraščio į Latežerį įsigrūdome į Šklėrių pelkėtą raistelį. Slinkdami Dubo kaimelio linkme aptikome vieną iš kraštutinių Šklėrių viensėdžių. Buvome labai išvargę ir peršlapę iki marškinių. Reikėjo gelbėtis pas žmones. Languose buvo šviesa. Priėję galėjome išžvalgyti, ar tik namiškiai viensėdyje. Galėjo pasitaikyti ir kitų netikėtų užėivių, kad ir enkavedistų, slankiojusių miškų pakraščiais, ar kareivių iš dalinių, atvarytų į netolimus kaimus Baltarusijos miško kirsti. Vaikštinėjo jie per ūkininkus mainikaudami, neretai siekdami ir pasiplėsti. Pasibeldėm. Nustebę šeimininkai įsileido tris sniego luitus. Puolė padėti nusivalyti priemenėje. Aptiko ginklus, bet nenusigando, matyt, iš kalbos suprato, kad savi, o netrukus šeimininkas ir šeimos jaunimas mane asmeniškai atpažino. 1939 m. vasarą, vadovaudamas Gedimino draugovės skautų stovyklai prie Ašašnykų (II Kabelių) kaimo, įsiminiau apylinkės žmonėms. Vykdydami vieną iš pagrindinių lietuvių skautų stovyklavimo uždavinių, lankėme Kabelių apylinkes ir tolesnius Marcinkonių valsčiaus kaimus, pasiruošę tautiškiems susitikimams, kurie virsdavo džiaugsmingais lietuviškais renginiais su abipusėmis programomis prie laužo, dienos metu su renginiais ir užstalėmis pastogėse.

Pasijutome kaip pas gimines. Tuojuo buvo pakurtos krosnys ir duoninis, kad sušiltų kambariai. Išrėngė mus, gavome apsivilkti marškinius ir viršutinius drabužius. Po vakarienės paguldė primigti. Paryčiui įsivilkome į mūsų išdžiovintus rūbus. Sniego audra buvo nutilus, aušo giedra diena. Po pusryčių pasiruošėme išeiti. Atskirai pasikalbėjome su šeimininku. Prašiau neminėti, kad mane matęs, tas yra reikalinga visų, o ypač šeimų, saugumui. Žmogus priminė, kad galėjau jam to nesakyti, juk ne nuo šiandien esame mokyti, kaip gyventi ir veikti priespaudoje, tiek lenkų dvidešimtmečiuje, tiek sovietų ir vokiečių karo metais, dabar vėl sovietų.

Bridome per pažliugusį sniegą. Miškas buvo netoli. Aušo gražus saulėtas rytas. Tirpte tirpo tamsėjanti sniego košė, batai vėl permirko. Stebino baltos audros miške padaryta žala, ypač nukentėjo lapuočiai

medžiai. Nulaužtos šakos, sulaužyti jaunesni išlakūs lapuočiai, kai kurie tik sulenkti iki pat žemės. Vėliau – po metų ir dvejų po tos audros mačiau juos dar vis palinkusius, bet jau kylančius nuo žemės arba išlankstytus kaip raidė S. Medžiai buvo vešliai sulapoję.

Žygiavome neskubėdami, gamta garavo, išsidžiovinome batus, nereikėjo niekur užteiti, kadangi turėjome Šklėriuose duotą mums davinį, kurio būtų užtekę visam skyriui gerai pasistiprinti.

Besilankant prie Kabelių, su „Kazimieraičiu“ „Bijūno“ stovykloje teko susitikti asmeniškai dar vieną kartą. „Kazimieraitis“ veikė sėsliai. Stovykla buvo miško naujovė. Dar girininkijos darbuotoju naudojosi čia priklausomomis atostogomis, imdavo laisvų dienų „asmeniškais reikalams“, keliavo prie Merkinės, Perlojos, ryšiais ir susitarimais siekė toliau Alytaus ir Varėnos linkme. Pas „Bijūną“ atsiimdavau „Šarūno“ rinktinę ir man asmeniškai paruoštą ryšių medžiagą. Būdavo ten bendrų ir kovos organizacinių informacijų, instrukcijų, priimtų potvarkių ir projektų tolimesniems, suderintiems su „Šarūno“ rinktinės vadovybe.

„Bijūno“ būrelis padidėjo į stovyklaujantį skyrių, kuris augo į partizaninės sudėties būrį. Kartais apsistodamas dienai, pažindavau naujus asmenis, tarp jų ir anksčiau pažįstamus. Domėjausi, kokia kabeliškių vyriškos sudėtis. Kaip pajėgus, kurie daugiau patyrę kariškiai, kas daugiau visuomeniškai išprusęs, kiek pas ką idėjinės sampratos, o kas prisiglaudęs savisaugos ar dar kokiais sumetimais. Susitikau su Vincu Kibirškėčiu, slapyvardžiu „Ramūnas“. Kilimo jis iš pačių Kabelių, ėjęs mokslus Vilniuje, vėliau dirbęs, berods kriminalinėje policijoje. Anksčiau pažinojau jį kaip Marcinkonių krašto lietuvių inteligentą. Su „Ramūnu“ tekdavo daugiau pasikalbėti nuošaliai jau Lietuvos Vilniuje, ir vėliau – kovos metais, iki atslenkant sovietų frontui. Svarstėme saugumo, kontržvalgybos, drausmės ir moralės išlaikymo klausimus. Tie klausimai, prisimenu, buvo paliesti ir per pirmą mano susitikimą su „Kazimieraičiu“. Kabeliškiečiai turėjo daugiau ginklų ir didesnę šaudmenų atsargą. Buvo pasinaudoję išsprogdintu ir nuo bėgčių ties Margionimis nuverstu vokišku kariniu traukiniu, taigi kalbėta ir apie tiekimą mažiau pasiturintiems ginklais, ypač šaudmenimis. Kai kurios ryšių iškylos ir kitaip vykdavo. Pasiekęs Kabelius ir ten susitvarkęs tuojau grįždavau su mano palyda į Cimakovą ir praleisdavau dieną, kartais ilgiau užsilaikydavau „Juozaičio“ būryje. Čia jaučiausi kaip ir labiau saviškis. Beveik visi vyrai buvo pažįstami – vienos

parapijos, to pačio Druskininkų krašto. Kiti keli būryje buvo mano pažįstamų geri pažįstami iš anos pusės pamerkio, iš apylinkių už Merkinės. Būrys buvo gerai susitvarkęs. “Juozaičio” – karininko – vaidmuo turėjo didelės reikšmės, bet daugiau laukiamiems laisvės kovos įvykiams. Kai partizaninis sąjūdis virs sava kariuomene, ji gins išsilaivinančios Lietuvos pietų sieną. Tiesiogiai vadovavo Juozas Balčius iš Viečiūnų kaimo, slapyvardžiu “Balutis”. Tarnavo Lietuvos policijoje Vilniaus krašte, turėjo didelę kautynių patirtį su lenkų AK ir su sovietiniais partizanais. Teko girdėti, kad pasižymėjo drąsa ir sumanumu. Gynybinėse kautynėse ne kartą gelbėjo policijos postą, valščiaus vietovę ar miestelį, sėkmingai išvesdavo iš pasalų lietuvių policiją ir pareigūnus.

Vieną kartą, ar ne birželio antroje pusėje, nuvykęs į būrius prie Žaliamiškio, palikau prie Liškiavos palydą ir pats vienas persikėliau naktį per Nemuną, norėdamas aplankyti Juozą Kalpoką Neravuose. Mokytojavo jis Viečiūnuose, vėliau savo kaime. Suartino mus bendra veikla nuo vokiečių okupacijos pradžios ir pasiruošimas priešintis grįžtančiai sovietų okupacijai. Juozas Kalpokas buvo nepaprastas žmogus. Jaunas, bet jau žymiausias Druskininkų krašto šviesuolis. Be galo atsidėjęs kovos reikalui, anksčiau lenkų priespaudoje – dėl lietuviškumo, dabar – dėl visos Lietuvos laisvės. Turėjo didelę pagrindinės veiklos patirtį. Džiaugiausi, kad išliko nekliudomas. Linkėjau Juozui, kad kuo ilgiau išsilaikytų audrėjančios ginkluotos kovos nuošalyje. Ir pats vengiau ryšių su juo, samprotaudamas, kad bus labiausiai reikalingas, kai ateis laikas ir susidarys tinkama vieta. Bus kaip ir antras pagrindžio būryje ešelonas. Pasibeldžiau jo tėviškėje į langą. Susitikome, kalbėjomės. Dalykiškai, be iliuzijų, bet ir nenusiminę – sunki dalia buvo mūsų seniai valgoma duona. Nusivedė mane į savo sumaniai įrengtą slėptuvę ūkio trobesiuose. Buvo rašymo ir spausdinimo priemonių, pamačiau ir mano parūpintas iš Druskininkų prieš pat frontą ant Nemuno liepos pradžioje. Pamačiau daug knygų, kurios buvo sovietiniam lietuvių tautos žudikui pavojingesnės už ginklus laisvės kovotojų rankose. Juozas švelniai pertraukia ranka per lentynėles ir paaiškina, kad slėptuvė yra gerai izoliuota nuo drėgmės. Atsisveikinome kaip broliai. Ar galėjau nujausti, kad jis pirmas anksti kris kovoje, o aš per netikėtus likimus išliksiu? Kad iš mano gyvenimo “bunkerio”, dabar už tėvynės ribų, žvelgsiu, kaip įvykiai eję beveik per

penkis dešimtmečius nuo ano susitikimo, kaip stengiuos per skirtą man gyvenimą palikti ištikimas savo pareigai, kovos atminties palikimui, didingam Juozo Kalpoko – “Klevo” atminimui.

Karas pasibaigė, vilčiai gerų žinių nebuvo. Laukta dar blogesnių sąlygų partizaniniam sąjūdžiui, bet nuotaikos nuosmūkiu nesijautė vyrijoje ir vadovybėse. Mažiau kalbėta, daugiau galvota, ir žmonių, ir miško brolių. Taip negali likti. Vakarų nugalėtojai turi ką nors daryti. Bus sutartis dėl padėties po karo. Pagaliau ir Tarybų Sąjungoje geros permainos turės būti. Kol karas vyko, tai kas kita. Tuo tarpu ėjo žinios nuo Alytaus, nuo Seirijų ir Mirosłavo, kad sovietai siunčia iš Vokietijos stambius NKVD ir kariuomenės dalinius. Grėsmingi įspėjimai: masinis siautėjimas, košimas, pastarasis žodis buvo vis dažniau vartojamas.

Apie birželio vidurį Šventežerio būrys pasitraukė į Puščių. Nepakėlė keletą savaičių besitęsiančio spaudimo. Buvo apgulti visi nedideli tų apylinkių miškai, visos giraitės, visi krūmynai, sodybose buvo daromos smulkios kratos. Būrys tikėjosi kaip nors pralaukti tokį košimą, bet jis tęsėsi ir stiprėjo. Buvę susidūrimų – be nuostolių sau, o privirta košės mongolams ir sribams. Pakeldamas sunkias sąlygas, būrys užsigrūdino, dar daugiau išmoko partizaninės kovos. Karingo būrio judrumas ir priešui netikėti išpuoliai keliomis kryptimis klaidino sovietų operaciją, ardė jų užmojus terorizuoti gyventojus ir sunaikinti partizanų būrį apsupimu. Bet šventežeriškai negalėjo ilgai išsilaikyti tik savo plote. Priešas telkė daugiau jėgų, keitė taktiką, be to, šventežeriškai buvo labai išvargę fiziškai ir psichiškai. Būrio vadas, puskarininkis, ar ne “Karvelio” slapyvardžiu, prisiminė, kad pagal “Šarūno” rinktinės kovos būrio sąveikos planą galėtų pasitraukti iš Leipalingio į Puščių. Taip ir atsitiko.

Tikėtasi didelių ilgai trunkančių miškų košimų, kada nė vieno metro, nė vieno krūmelio nelieka neapžiūrėto. Eis dviem eilėm, pirma temps telefonų laidus – tai antrai linijai, specialiems kautynių daliniams, artilerijai bei sugrupuotiems tankams. Tokios kalbos buvo gerokai perdėtos. Stribai ir sovietinės valdžios pareigūnai leido tokius gandus gyventojams įbauginti, o žmonės susirūpinę juos dar tirštindavo. Bet tokiose kalbose tiesos buvo.

Laukėme didžiojo Puščios puolimo. Negalėjo būti kalbos apie kokį nors pasipriešinimą ginklu. Kiekvienas turėjo veikti kas sau,

kad tik išlikus, o tokių galimybių yra – buvo pagalvota apie tai ir pasiruošta. Neišbadys virbalais kiekvieno iš tūkstančių hektarų girios, neišžvalgys tankumynuose medžių viršūnių. Stebėjome kariškų dalinių judėjimus ir diena iš dienos laukėme didelio puolimo. Per Petrines – birželio 29 dieną – prasidėjo. Vienu metu atsirado didelio apsupimo grandys! Panemuniu nuo Leipalingio – Druskininkų vieškeliu iki Buggedos už Baltosios Ančios, lygiagrečiai už šešių–septynių kilometrų – nuo Leipalingio–Veisiejų plento, toliau lygiu girijos pakraščiu ties Paliepiu, per Masevičių kaimą beveik iki Igarkos. Apie penkiolikos kilometrų ilgio stačiakampis, apie devyniasdešimt km² didžgirės su trimis kaimais, neskaitant kaimų prie pat Nemuno – Mizarų, Diržų, Lipliūnų, Gerdašių, Sventojansko ir Buggedos.

Košimo grandys pajudėjo prieš aštuntą ryto pakraščiais nuo Leipalingio pusės. Vyrija pakriko, buvo likviduota stovykla, kruopščiai suslėptos stovyklavimo priemonės, būrio virėjas “Šapalas” pavarė į paseirį veršelį. Susidarė grupė, kuri nesiryžo lįsti po žeme, apsisprendė verčiau trauktis, prisileidus slenkančią košimo grandį, ir gerai žvalgytis traukimosi kryptimis. Atsirado toje grupėje du žemaičiai, kurie pateko į mūsų būrį, bėgdami iš sovietų užimtų Rytprūsių. Prisimenu vieno jų pavardę – Pauga Kostas. Pasiūliau jiems savo asmeninę slėptuvę, jau turėjau stebėjimo ryšį. Vis besitraukdami ir stebėdami perpratome, kaip tos valymo šukos atrodo ir veikia. Ne toks jau velnias baisus!

Netoli Smališkės pirmųjų viensėdžių nutarėme užsislėpti mažame raistelyje. Nedidelis, labai klampus ir tirštai apaugęs. Pagalvojome, negi norės buvę fronto kareiviai, ne NKVD dalinių karininkų spiriami, grūstis į klampų raistelį. Mes blogiausiu atveju galėjome pasitraukti, ieškodami kitų galimybių. Pasisekė. Vilnis prie raistelio skyrėsi ir apėjo jį. Laukėmė antros košimo vilnies. Po poros valandų išėjome iš raistelio ir slinkome į pakraštį ties Kmieliava. Ištraukėme iš slėptuvėlės tuos du paliktus žemaičius ir visi dalijomės įspūdžiais. Tiedu sėdėję slėptuvėje girdėjo iš kairės ir dešinės arti praeinančių kareivių žingsnius ir šūkaliujimus. Kareiviai palaikė ryšį balsu ir garso ženklais, kuriuos sukeldavo kažkokių plakimu į medžio lentas, greičiausiai sutrinkančios grandies išlyginimui, kai ta nutrūkdavo veržiantis per tankumynus ar įveikiant pakilimus ir leidžiantis šlaitais. Didesnis grandies sutrikimas ir susimai-

šymas galėtų privesti prie susišaudymo tarpusavyje. Toks pavojus buvo juo didesnis, suėjus į sąlytį su partizanais. Tokie atsitikimai buvo žinomi, kadangi partizanai suklaidinimui panaudodavo sovietišką kareivių aprangą ir keikdavosi rusiškai.

Artinomės prie Kmieliavos Valentų ūkelio. Buvo prie pat aukštųjų pušų miško aviečių krūmija. Pamačiau slankiojantį miško sienos pakraštyje tarp avietyno savo vaiką – pusantrų metų Jurgutį. Pasirodė, kad keletas moterų atėjo iš tolesnių viensėdžių pas Valentus. Nerimo kamuojamos sugalvojo atsidurti arčiau miško, išgirsti puolimo atgarsius, o gal ir pagalbą suteikti. Kai nieko negirdėjo, košimas nuslinko toliau ir aplinkui buvo ramu, moterys nusiramino ir užsiplepsėjo. Mano žmona “praganė” vaiką, slampinėjusį kieme. Parodžiau jai Jurgutį miške tarp krūmų – dar vieną partizaną.

Apie pusdienį sutartoje vietoje prie Dulgelės upelio susirinko visas būrys. Kalbėta, kaip kas pergyveno miško košimą. Visi, be mūsų “pelkininkų” grupės, pasinaudojo savo iš anksto išsikastomis slėptuvėmis. Vilnis ir per stovyklavimo vietą buvo praėjusi, bet nerasta kruopštesnio apieškojimo pėdsakų. “Šapalas” susirado savo veršelį! Pasistiprinti teko sausai. Kažkas užsiminė, kad girdėjęs trumpą susišaudymą kažkur už Norkūnų.

Vakare jau žinojome, kad panašiai išsilaikė “Liepos” būrys, tik tiek, kad pas juos keli slapukai stebėjo Puščios puolimą iš eglių viršūnių. Kitą dieną sužinojome, kad žuvo vienas dviejų brolių Paliulių iš “Liepos” būrio. Minėjo 1941 m. išvežto Kapčiamiesčio viršaičio sūnus, gyvenęs pas gimines Diržų kaime ir stojęs į “Liepos” būrį prie Mizarų. Niekas nežinojo tiksliai žūties aplinkybių. Prie tiesaus per kelis kilometrus vieškelio, skyrusio tiesią ir lygią girijos sieną nuo Paliepio laukų, kur ėjo apsupimo užkarda, buvo rastos dvi aukos: pačiame miško pakraštyje nušautas jaunuolis su šalia gulinčiu ginklu, kitoje vieškelyje pusėje rugiuose sovietų kareivis su visiškai nuskeltu viršugalviu. Galima spėti, kad susidūrė netikėtai akis į akį ir vienu metu šovė vienas į kitą, kaip dvikovoje. Sovietų kareivis gal bus užsišlėpęs rugiuose ir šaudė klupsčias, o kaušą jam nuskėlė iš perdirbto dešimtšūvio paleista serija. Keista, kad abu žuvę buvo palikti. Neišsiaiškinta, kodėl taip atsitiko, kodėl priešas nepaėmė savo žuvusio palaikų. Žmonės pasirūpino žuvusiais, jauną Paliulį atpažino. Neteko

girdėti, kodėl jis šalinosi nuo slinkusio pavojaus, gal bandė persigauti pas gimines Kapčiamiesčio valsčiuje...

Birželio 29 dieną girijos košimas buvo susilaikęs nakčiai prie Ančios upės. Birželio 30 dieną pajudėjo toliau. Ta antra didžiosios sovietų operacijos diena buvo nuostolingesnė miško prieglobsčiui. Atrodė, kad buvusi ne mažiau nuostolinga sovietų baudėjams. Prie Ančios girdėjosi ilgesnės kovos. Buvo spėjama, ir žmonės tą patį tvirtino, kad į tą plotą buvo pasitraukę nežinomi partizanų būriai nuo Kapčiamiesčio ir Veisiejų. Pasirinkę tinkamą vietą prisileisdavo priešą ir užduodavo jam ugnies. Greičiausiai ir veržėsi sėkmingai per apsupimo užkardą palei Ančią ir kitą užkardą – toliau už Ančios.

Neteko girdėti apie didesnius partizanų nuostolius, išskyrus vieną atvejį antrą tos sovietų operacijos dieną. Jau už Ančios prie apsupimo užkardos ties Bugeda birželio 30 dieną žuvo Šimaitis. Tarnavo Lietuvos pasienio policijoje. Vokiečių okupacijos metais buvo pagalbinėje policijoje Druskininkuose. Matyt, laikėsi su būriu ar kokia nors ginkluota grupe, apie kurią nežinojome (Šimaičių šeimą dar tais pačiais 1945 metais ištiko naujos tragedijos: po poros mėnesių žuvo Šimaičių sūnus, slapyvardžiu “Sakalas”, o rudenį žuvo žentas, paliko tik moteris – žmona ir dvi dukros).

Žūtys kovoje su ginklu buvo ne taip tragiškai atjaučiamos, negu suimtų namuose ar šiaip be ginklo sušaudymas, gal išskyrus tik tuos atvejus, kai partizaninėje kovoje per trumpą laiką žūdavo keli vyrai iš vienos šeimos. Toji padėtis – tai buvęs Lietuvos karas. Tai lietuvių tautos kova dėl laisvės, įsiliepsnojusi didžiajam totalitarinių ir demokratijos galybių karui baigiantis ir jau pasibaigus. Buvo pateisinama ir tvirtai laikėsi galvosena, kad gerai padaryta, kuo labiausiai vengus dalyvauti tame didžiajame kare ir saugant tautos gyvąją jėgą sprendžiamam įvykių tarpsniui, kad taip bus naudinga tautos dvasiai politiniu požiūriu, ir kad bus sutaupyta nuostolių krašto gyventojams. Apskaita nuostolių, mobilizuotų į raudonąją armiją nuo 1944 m. vasaros, buvo šiurpi. Žinojome, kiek vyrų neteko pravoslaviški kaimai ir apylinkės gretimoje Baltarusijoje, iš kurių visi pakluso mobilizacijai. Skaičiavome, kad latviai ir estai, paklusę anksčiau vokiečių mobilizacijai, o netrukus sugriebti sovietų mobilizacijos, turėjo daugiau nuostolių, negu lietuviai, pasirinkę savo karą.

Puščios kaimų ir apylinkių gyventojus sukrėtė žinia apie Diržų kaime sušaudytus beginklius vyrus. Tai įvyko antrą košimo dieną – birželio 30. Diržuose mokytojas, kilimo iš to paties kaimo, ats. karininkas Prapiestis ir dalis vyrų daugiau patikėjo kitam išsilaikymo būdui – slapstytis be ginklo. Prasidėjus minimai masinei sovietų operacijai su smulkiomis kratomis trobesiuose, sodybose ir visur arčiau sodybų, mokytojas Prapiestis ir dar ar ne septyni vyriškiai išėjo slėptis į Puščios giriją. Atsikliuvę prie Ančios, kur antrą dieną ėjo kruopšti miško krata ir paupiu buvo antras vidaus apsupties užkardas, ėjo sustiprinti košimo daliniai. Tie Diržų vyrai pasinardino upėje prie krašto po palinkusiomis virš vandens šakomis. Buvo gerai slėptasi, nelengva buvo pastebėti pro lapuočių prie pat vandens pasvirusiomis šakomis iškištas nosis ir burnas kvėpavimui. Niekas nežino, kaip buvo aptikti. Tiesiog kaip nelaimingo atsitikimo lemtis. Nieko vargšams nebeliko, kaip išlipti iš vandens ir pasiduoti, tikint, kad apsieis suėmimu, tardymais ir gal ne per žiauriausiu nuosprendžiu. Ginklų prie jų nerado nei upėje, nei aplinkui. Bet buvo visi vietoje sušaudyti. Tai bene trys Diržų Prapiestis, du Stravinskai, kitų trijų pavardžių jau neprisimenu. Spėjama, kad tai buvo kerštas už patirtus nuostolius susidūrimuose su partizanais jau antrą operacijos dieną.

Jeigu nuomonės dėl laikymosi buvo pradėjusios krypti į taikias pozicijas, tai po šio tragiško įvykio vėl persvėrė nusistatymas laikytis tik su ginklu.

Birželio 31 d. baigėsi Puščios puolimas. Mašinomis vežė apsupimą vykdžiusius ir giriją kračiusius dalinius. Leidosi jie vieškeliu nuo Buggedos į Leipalingį ir iš kito girijos pakraščio – vieškeliu į plentą prie Viktorinos ir toliau Veisiejų bei Leipalingio kryptimis. Kariuomenė atitraukiama buvo nuo pusiaudienio. Žmonės galėjo įsitikinti, kiek jos buvo mesta – daugiau negu galima buvo įsivaizduoti pirmą tos milžiniško košimo dieną.

Liepos mėnuo buvo ramus. Dvigubai tiko miško vyriai. Reikalingas buvo įtampos atoslūgiui, gera buvo įsijungti į prasidėjusią java-pjūtę. Ūkininkams, palikusiems savo šeimas ir ūkius, ūkininkaičiams, išėjusiems iš kaimo sodybų, o ir šiaip kiekvienam būryje sunku buvo žiūrėti į vasaros darbus, moterų, paauglių ir tik gerokai pagyvenusių vyrų dirbamus. Darbai vėluodavo, vyko sunkiai ir nesklandžiai. O derlius buvo geras, gražus. Jeigu ne ta atvanga, o priešui spau-

džiant labai sunku būtų buvę pamiškėse laikytis, būtų tekę dantis griežiant ginklą spausti ir skaudžiai apie savo dalią galvoti. Pergyvenau tą atoslūgį, kirsdamas javus pas žmonos gimines Kmieliavoje, nuo ryto iki ilgos dienos vakaro mojuodamas dalgiu penkių kirtėjų ir penkių ėmėjų talkoje. Kaip niekad teko pergyventi darbo, nuovargio ir jaunų jėgų atsigaivinimo palaimą. Įsirėžė tai atmintyje, kaip vėliau ir kiti stiprūs pergyvenimai. Tik kad mintis, kaip bus rytoj, kaip toliau klostysis padėtis, zirzė kaip įkyrus bimbaldas apie ausis.

Tenkindamiesi ramybe “Šarūno” rinktinėje, gaudavome žinių apie didėjančius siautėjimus kitoje Nemuno pusėje. Smūgis ištiko Kabelius. Per ryšį, einantį jau tik nuo “Juozaičio” būrio, teko susidaryti tokį vaizdą: Marcinkonių NKVD susidomėjo Kabelių apylinke, kuri iki šiol atrodė rami ir mažiau įtartina. Prasidėjo dažnesni enkavedistų apsilankymai bažnytkaimyje ir gretimuose kaimuose, buvo sulaikomi net pagyvenę žmonės dokumentams patikrinti, taip ir “Kazimieraitis” vieną kartą buvo sulaikytas, bet jo dokumentai, amžius bei sugebėjimas sendintis ir apsimesti paprastu, ligotu žmogumi gelbėjo jį. Netrukus “Bijūnas” gavo įspėjimą, kad NKVD turi tiksliai nurodytą stovyklą – vadavietės vietą ir kad reikia kuo skubiau išsikraustyti ir gelbėti priemones. Iš tikrųjų apie stovyklą sukinėjosi enkavedistai, gal greičiausiai ir surado ją, bet rūpėjo patikrinti ir paimiti dar daugiau rašymo ir spausdinimo priemonių bei kitų krovinių, kurie greitomis buvo aplink stovyklą išslapstyti. Stovykla buvo surasta, dvi dienas enkavedistai laikė pasalas. “Bijūnas” ir su juo ėjęs partizanas pateko į pasalas, anas žuvo vietoje, pačiam “Bijūnui” pasisėkė išbėgti iš pasalos žiedo, bet buvo platesnė vietos apsuptis. Žuvo ir “Bijūnas”, užsivėręs ant kulkosvaidžio, jau tolokai nuo vietos, kur buvo stovykla. Šitą įvykį visai aiškinta, bet dar ir dabar nėra gerai patikrintų žinių. “Kazimieraitis” savo pradinėje veikloje buvo pasitelkęs ryšininkų ir pagalbininkų, gal per daug pasitikėdamas žmonėmis, gal ir per daug jų buvo. Labai pasitikėjo Kabelių seniūnu, pavarde Burlingis, kurį savo ruožtu patikimu žmogumi laikė ir sovietinė valdžia Marcinkonyse, kadangi buvo mažžemis, turėjo gausią šeimą – bene septynis vaikus, skurdžiai gyveno. Šiaip buvo doras žmogus ir nekvailas. Taigi tas Burlingis įspėjo, kad stovykla – vadavietė yra tiksliai nurodyta enkavedistams ir kad reikia kuo skubiausiai pasitraukti ir kiek laiko nesiartinti prie tos vietos. Buvo spėjama, kad jis pats išdavęs vietą,

pats įspėjęs “Bijūną” ir raginęs būti atsargiam. Po to įvykio daug kas iš Kabelių bažnytkaimio buvo nuomonės, kad Vienakis – taip vadino Burlingį, netekus jam vienos akies – buvo prisiėmęs dvigubą lošimą. Iki šiol palieka neaišku, kodėl Burlingis netrukus pats su ginklu išėjo į mišką, kabeliškių partizanų būryje buvo laikomas šauniu partizanu, berods slapyvardžiu “Bakšiūnas”. Neilgai partizanavęs, žuvo prie savo sodybos – nuošaliame vienkiemyje prie miško, ėjęs aplankyti savo šeimos. Marcinkonių NKVD buvo įpykusi ant Burlingio ir dažnai pasalavo prie jo sodybos.

“Kazimieraitis” tą pačią įvykio dieną pametė savo legalią padėtį ir paliko su ginkluota vyrija. Teko atsisveikinti su Kabelių aplinka. Naujai vadavietei, iš kur ėjo vis toliau siekiantieji ryšiai ir stiprėjusi organizacinė veikla, pasirinko plotą prie Rudnios kaimo su vietine ginkluotų vyrų apsauga iki nedidelio Šunupio kaimelio už Randamonių, kur pas ūkininką dažnai apsistodavo ir buvo laikomas tos šeimos įnamiu – turėjo tuos dokumentus, kurie gerai galiojo, savo amžiumi ir išvaizda nekreipė baudėjų dėmesio. Buvo praradęs rašymo ir spausdinimo priemonių, gerą radijo aparatą ir dalį organizacinių dokumentų. Netektį išlygino “Juozaičio” būryje žinotos ir atsargai laikytos priemonės, bet veiklai plečiantis jų vis dar neužteko, buvo paieškomos ir telkiamos per “Šarūno” rinktinės Žaliamiškio būrius ir ryšiais nuo Merkinės ir Perlojos. Artesniais ryšiais per Viečiūnus ir Liškiavą, nuo Randamonių ir Rudnios ėjo instrukcijos, spaudiniai su informacijomis, atsišaukimais ir įsakymais. Į liepos pabaigą su “Kazimieraičiu” galima buvo susisiekti jau Žaliamiškyje, čia buvo ruošiama dar viena jo vadavietė.

Tuo pačiu viduvasario metu jaudino kalbos apie dideles, tris dienas trukusias kautynes Varčios miške, kažkur toliau už Merkinės, buvo ir tiksliau nusakoma: už Nedingės, arčiau Alovės... Pasak kalbų, partizanai turėjo ne tiek jau daug nuostolių, rusai, gaivalingai puolę sustiprintą ir suskubusią pasiruošti kovai stovyklą, tarp savęs susišaudę, pakliuvę į besiveržiančių iš apsupties būrių ugnį, patyrė labai daug nuostolių. Varčioje buvo didelis partizanų susitelkimas – keli gerai ginkluoti būriai. Pirmą kartą teko išgirsti to stambaus kovos dalinio vado karininko slapyvardį “Vanagas”.

Anksčiau, ar ne gegužės mėnesį, panašiai garsėjo Kalniškės mūšis. Augo pasididžiavimas miško brolių kova, plito didvyrių legendos,

skambėjo kuriamos dainos žuvusiems didvyriams, apverkiančios krikščius kovoje, bet kartu šlovinančios jų žygius ir pasiaukojimą tėvynės laisvei, žiauraus prieš baidimui. Įsiminė labai skambėjęs tą vasarą toks dainos posmas, apie tris brolius, žuvusius didžiose kautynėse: Viens žuvo Pierišky, antras Kalnišky, trečias – Varčios tankmėje.

Buvo dainų pasižymėjusiems mažesnė grupė, savais veiksmais prieš stribus ir enkavedistus ir netikėtuose susirėmimuose su garnizonų slapukais, dainų aistringiems stribų medžiotojams, neretai įsitvirtinusiems ir gerai besisaugantiems būstinių panosėje. Bet dainos didvyriams buvo kuriamos tik po jų mirties. Garsėjo “Mindaugas” su savo grupe kažkur Kapčiamiesčio–Veisiejų ruože. Buvo vieną kartą prisistatęs Puščioje vyr. ltn. “Alseikai”, pavaldus “Šarūno” rinkinei. Po to, gal dviem mėnesiams praėjus pasklido žinia, kad “Mindaugas” didvyriškai žuvo kartu su dviem partizanais. Dienos metu, netikėtai iš miško išėjus enkavedistams, nebuvo galimybės bėgti iš viensėdžio. Bėgdami į atvirą plotą būtų iš anksto išsidavę, išstatę save lengvam taikiniui ir žuvę be kovos. “Mindaugas” pasiruošė sutikti priešą netikėtai. Iš kulkosvaidžio ir kitų dviejų stiprių ginklų iškirto dalį enkavedistų, kitus apkvaišusius suguldė, buvo galimybė pro juos veržtis į netolimą mišką, bet pasirodė, kad iš miško ėjo daugiau kareivių, ir tie greit apsupo viensėdį. Narsuoliai nutarė brangiai atiduoti savo gyvybę, gerai įsitvirtinę, ilgai gynėsi ir pridarė priešui dar daugiau nuostolių. Netrukus pasigirdo daina apie “Mindaugą”.

Buvo kažkur ten pat, gal kiek toliau nuo Veisiejų į Lazdijus, partizanas pramuštgalvis, “individualistas”, slapyvardžiu “Busilas”. Laidėsi su nedidele ginkluota grupe, bet veikė daugiau kaip vienišius teroristas prieš stribus ir enkavedistus, nekliudė kareivių, pasitelkiamų siautėjimams. Jo kovos filosofija – taip veikiant mažiau pavojaus savo kailiui, buvo ne be pagrindo. Slampinėjant žinomose vietose, turint gerus ryšius, šliaužiojant, sekiojant vienam dieną ir naktį, turint daugiau ir įvairiose vietose patikimų slėptuvėlių, galima buvo užsiskaityti sau sėkmingų žygių. Nuolatinis budrumas ir susikaupimas pavieniams veiksams, nesutinkant su savo grupės budrumu, teikė jam galimybės ilgiau išsilaikyti. “Busilas” turėjo daug individualisto išmonių. Viena tų išmonių ypatingai pagarsėjo. Sekdamas NKVD siunčiamas grupes į pamiškes ir kaimus slampinėti naktimis ir pasalauti, žinojo, kad į vieną vietą iš skirtingų pusių siunčiami du stribų ir

enkavedistų būriai, kad jie susidūrimo atvejui turi savo parolius. Tai išnaudojęs, nuėjo į kaimą, kur turėtų ateiti išvargę ir sušalę baudėjai. Eidamas kaimo gatve tamsią naktį ir išgirdęs priešais ateinančius, sušuko: Kto idiot?! Į atsakymą: Zvezda! riktelėjo rusiškai P...! ir leido iš kulkosvaidžio seriją. Griuvęs į kiemą ir šokęs už trobesių, buvo saugus. Vieną kartą, grįžęs iš ryšių tarnybos į stovyklą, radau svečius iš toliau – kelis vyriškius su anuo “Busilu”. Buvo jis vidutinio ūgio, gana apkūnus, apskritaveidis, nekalbus, kažkoks neįžvelgiamas tylenis. Žinojome apie “Busilą”, su juo atėję vyrai klausinėjami daugiau kalbėjo. Prisimenu mūsiškių pastabą: – Toks bukila, o žiūrėk, kam tikęs!

Nesu girdėjęs apie “Busilo” likimą. Tikriausiai susilaukė dainos. Daug tų dainų buvo, bet nedaug išliko, gal dar kokia bus pripuolamai atrasta ir taip žuvusiųjų atminimą prikels. Užumarša daug pasiglemžė.

Slinko 1945–ųjų vasara. Nerami praeinančiais, vietomis dažniau, kitur rečiau besikartojančiais siautėjimais prieš Lietuvos partizaninį judėjimą. Padėtis įtempta laukimu, kaip bus karui pasibaigus. Buvo visokių kalbų apie Potsdamo konferenciją. Viltasi, kad turi būti kitaip, juk ir Vakarų sąjungininkai įsipareigoję, ir Stalinas kiek žadėjęs ir net rodęs jau gerą valią lygiuotis į Vakarus, žadėjęs po karo kitaip elgtis su žmonėmis. Buvo vis daugiau atsišaukimų ir informacijų, kad Potsdamo konferencijoje buvo tariamasi dėl tvarkos Europoje, nugalėjus hitlerinę Vokietiją ir siekiant ilgalaikės taikos, grindžiamos tautų ir žmogaus teisėmis. “Kazimieraitis” veikė. Naujoje vadovavimo vietoje greit sutelkė apie save atsidėjusių darbuotojų štabą. Su kiekvienu ryšiu ateidavo vis daugiau lapelių ir didesnių spaudinių su atsišaukimais, informacijomis apie tarptautinę padėtį ir pamokymais, kaip teisingai suprasti okupacinės sovietų valdžios propagandą. Lapeliai ir didesni spaudiniai patekdavo žmonėms. Skaitė godžiai, laukė naujos partizanų spaudos. Potsdamo konferencija apvyklė Lietuvos žmones, bet liko dar vilties. Tai tik derybų pradžia dėl pokarinės tvarkos, bus Vakarų spaudimo, Stalinas kietai laikysis, derėsis, bet vis dėlto negalės ir toliau taip likti. Atėjo lemiamas, epochinis persilaužimas, tad juo labiau reikia tęsti kovą dėl tautos likimo. Buvo skelbiama Bartašiūno amnestija, bet ja nedaug kas tikėjo. Kas tas Bartašiūnas? Girdi, Lietuvos valdžia. Kokios Lietuvos? Kieno valdžia? Kam galima

tikėti? Sumažėjo besislapsčiusių nuo mobilizacijos. Registravosi palaiptams, apsidairydami, apsiklausinėdami, pirmiausia tie, kurie mažiau su ginklu laikėsi.

Tuo tarpu akivaizdžiai reikėsi ženklės karo pabaigos pasekmės. Plentus ir didesnius vieškelius užplūdo iš Vokietijos į Rusiją varomos veislinių juodmargių ir žalmargių bandos. Traukiniais ir karinėmis mašinomis pradėta vežti viską, kas galima buvo geresnio pasikrauti. Karvės buvo varomos iš Prūsų nuo Lazdijų, Veisiejų, pro Leipalingį, Merkinę ir toliau plentu.

Mūsų stovyklos virėjas apgailestavo, kad tas „palaimingas tiekimas“ per toli. Užsiminė vyrams nuo Leipalingio, kad galėtų atvaryti keletą ar net keliolika tų vokiškų karvių. Jie gerai žino perėjimus nuo Kaziulių, palei Aviro ežerą miško iškyšuliu arčiausiai Žaliamiškio tarp Ricielių ir kito kaimo paplentėje. Pirmiausia vyrai iš Veršių kaimo pradėjo galvoti apie keliamą jiems uždavinį. Buvo užgauta jų savimyla, pagaliau viliojo ir sočiau pasimaitinti be varžančio rekvizicijų rūpesčio. Išvyko. Po kelių dienų grįžo, bet nieko nepesė. Tik „Bitinas“, vyras aukštas, stambus, apie keturiasdešimties metų amžiaus (prisimenu, Rožukas iš Veršių kaimo prie pat Leipalingio), nešė ant pečių didelį geriausios veislės aviną. Nepasisekė su vokiškėmis į Rusiją varomomis karvėmis – sustiprinta apsauga ir bandos nesustodavo prie Žaliamiškio, o jeigu, tai daug trumpesniems pasiganytamams. Buvo nesmagu tuščiomis grįžti, tai „Bitinas“ užsispyrė bent dalinai pasiteisinti. Nuėjęs į Leipalingio pakraštį paėmė stribui beveik iš palangės tą didelį, gerai išiganiusį aviną. Galėjo sverti, kiek pats „Bitinas“ svėrė.

Javapjūtė ėjo į pabaigą. Daržinės ir visos pastogės buvo prikrautos iki kraigų. Daug kur šalinėse pridaryta slėptuvių: nuo viršaus statmena, arba kiek nuolaidesnė anga, padaryta atitinkamai sudedant pėdus, galima buvo nuslinkti iki šalinės grindinio su patalpėle, kartais erdvesne, prie daržinės sienos arčiau – gynam orui, pasiklausymui, stebėjimui pro rentinių ar lentų plyšius. Su ūkio gėrybėmis ir saugumo buvo daugiau. Pradėta žvalgytis į šeimas. Partizanai vis dažniau laikėsi namuose, ėmė dalyvauti vakaronėse, šeimų iškilmėse, talkų, pabaigtuvių, krikštynų, vardinių ar kitokiomis progomis. Po įvykio, kurio kaltininkas buvo pats Kibyšių–Radysčių būrio vadas „Siaubas“ (Glušauskas), teko imtis didesnių drausmės priemonių.

“Siaubas” pateko bene į krikštynas. Linksminosi pas savo gerą bičiulį, uždainuodavo ir vieną kitą partizanišką dainą. Naktimis slampinėjęs enkavedistų būrys, paprastai vedžiojamas vieno ar kelių strībų, gerai pažįstančių apylinkę, prislinko prie žėrinčio šviesomis langų namo. Įsiklausė, apsupo namą ir visą sodybą ir pradėjo belstis į duris. Šeimininkas neįsileido, šaukdamas, kad nežino ir negali žinoti, kas braunasi – buvo ne kartą neprašytų, nežinomų įsibrovėlių aplėštas. Dar stipriau užsisklendė. “Siaubas” liepė visiems sugulti ant grindų, nutrenkė degusias lempas, kėde trenkė į vieną iš langų. Pratrūko stipri ugnis į visus langus iš tos namo pusės. Tada “Siaubas” peršliaužė į kitą pusę, radęs ten atidarytą langą išmetė granatą, ir prasidėjo ugnis iš tos pusės. Peršliaužęs atgal, per tą anksčiau išmuštą langą, jau neapšaudomą, išsoko, metė į kairę ir į dešinę dvi granatas, pažėrė iš automatinio ginklo serijų aplinkui ir laimingai prasiveržė. Ūkininkas buvo priverstas įsileisti užpuolikus. Tardomas stipriai ir sumaniai laikėsi.

– Tai va, tik temstant atėjo koks ginkluotas, visai nežinomas, nepažįstamas, prisėdo, nieko nesakęs, prie stalo, prisirijo, lyg savaitę būtų neėdęs, prisimaukė ir įsakė toliau linksmintis, dainas dainuoti, pradėjo pats nežinomas dainas dainuoti ir mums pritarti. Ką galėjome padaryti? Galvojome, ar ne provokatorius koks, o gal ir banditas.

Buvo iš tos vakaronės daugiau žmonių tardoma, o įvykį smulkiai ir vaizdžiai pasakojo man vienas dalyvių. Visi kažkaip išliko, suvokę šeimininko teisinimosi liniją ir įtikinamai ją patvirtindami. Šiaip ar taip – žmonės buvo žiauriai įbauginti, o pats “Siaubas” per plauką savo kailio nepadžiovė.

Nuo liškiaviškių atėjo “Skiedra” (Matulevičius) su ryšiu. Turėjo reikalą į mane. Turėjau nuvesti pas karininką “Kazimieraitį”, kuris nuo pasienio buvo atlydėtas iki Nemuno. Apsistojo pas vyrus šile tarp Maciūnų, Snaigupio ir Ringeliškės. Tai gražus miško plotas tarp trijų kaimelių, jungėsi su Puščios šiauriniu pakraščiu. Kiek jau išvaikščiota tuo ruožu.

Išvykome nedelsdami dienos metu. “Skiedra” gana ilgai ieškojo nedidelės vasaros stovyklavietės. Kai susiradome ir artinomės, pajutome iš paskos kažką įtartino – lydėjo mus du sekiai. Vyrų juokėsi draugiškai, buvo patenkinti, kad anksti ir toliau nuo stovyklos pastebėjo mus ir neišsiduodami ilgai sekė. Iš septynių ar aštuonių vyrų

kartu su anais sekliais visi, išskyrus vieną, buvo daugiau ar mažiau pažįstami. “Skiedra” supažindino su tuo vienu nepažįstamu.

Buvo pietų metas. Nepažįstamas suskubo jau susidraugauti su vietos vyrais, gyrė mitybą ir kulinarinį išmoningumą.

– Nebloga vokiška karviena. Turint tokias tiekimo sąlygas ir toki gamtos prieglobstį galima jaustis kaip pas Poną Dievą užantyje.

Tas karininkas prisistatė man slapyvardžiu “Gediminas”. Tik tiek apie jį nežinau. Negalėčiau pasakyti, ar buvęs kadrinis, ar atsargos kariškis. Jaunas, iš akies – trisdešimtmetis, vidutinio ūgio, žvalus, gairvinančiai kalbus tarp vyrų – apie viską nutuokiantis ir apie nieką, jei rimčiau reiktų kalbėtis. Dvelkė lyg kokia miško bohema. Pasikalbėjome vienu du. Sužinojau, kad laikosi prie žmonos tėviškės ar pas gimines prie pat sienos, tarp Kučiūnų ir Lazdijų. Su nedidele ginkluota grupe, susižino su kitomis nedidelėmis grupėmis. Didesni susibūrimai pasienio zonoje neįmanomi, tai sunku apie reikšmingesnę veiklą galvoti. Gal prie pat sienos masinių siautėjimų metu, bet zona taip smarkiai tikrinama pasienio kariškių, kurie yra žiaurūs ir įgudę. “Gediminas” nesiskelbė esąs karininkas. Tai žinojo tik keletas asmenų. Vyrai, sužinoję, kad turi savo tarpe karininką, būtų reikalavę didesnio organizacinio sąjūdžio ir ženklėsių veiksmų. Tokie mūsų vyrai. Iš nepriklausomos Lietuvos kariuomenės tik dvasia paliko ir dalis kadru. Ir tas kovos užsidegimas, einantis nuo buvusių eilinių, priaugusių jaunuolių, kurie vien tik jautria tautine samprata skyrėsi nuo pasiruošusių būtinai tarnybai Lietuvos kariuomenėje, ir vis dažniau pasitaikančių puskarininkių. Reikia būtinai būti su ta vyrija. Laisvesnėje kalboje aš pasisakiau esąs vilnietis ir tai jau nuo ankstyvos jaunystės išitraukęs į veiklą, kurios dabartinė padėtis yra tik tąsa. Į tai “Gediminas” prasitarė, kad jo žmona tikra vilnietė, kilusi nuo Švenčionių. Tik tiek. Bet man daug. Žmona vilnietė – tai dar savaip pastiprinanti lietuviškumo dvasią.

“Gediminas” laikėsi nuomonės, kad yra lemtingas įvykių raidos metas, tiesa, neaiškus, nelabai viltingas, bet dėl viso ko reikia būti ten, kur reikalingiausia. Todėl išsirengė šia linkme, ieškodamas ryšio su pulkininku “Kazimieraičiu”.

“Kazimieraitis” tuo metu turėjo savo pagalbines laikymosi ir vadovavimo būstines. Viena jų buvo prie Viečiūnų kaimo ties Liškiava. Atrodo, kad tuo metu jau ir Žaliamiškyje buvo ruošiama tokia pagal-

binė būstinė. Dabar ryšys su “Kazimieraičio” štabu buvo sutrumpėjęs. Į Viečiūnus greit nukakti pasisiūlė “Skiedra” su dviem vyrais. Turėjo nurodyti, kada ir kur susitikti su pačiu “Kazimieraičiu”. Buvo atsakymas, kad yra kelioms dienoms išvykęs Varėnos linkme, gal ir Valkininkus siekia, tikimasi, kad arčiausiai bus pasiekiamas po kelių dienų. Sutarta, kad “Gediminas” palauks šioje Nemuno pusėje. Kai pas mus “apšilo”, jautėsi gerai. Nuo “Kazimieraičio” ateis žinia. Iki arčiausios būstinės ne daugiau šeši–septyni kilometrai. Taip susitvarkęs, grįžau į savo stovyklą prie Dulgelės intako į Seirą. Teko sužinoti, kad anas susitikimas neįvyko. Buvo netikėtų kliūčių. “Gediminas” su “Kazimieraičiu” susitiko vėliau. Buvo įsijungęs į organizacinį sąjūdį, ėjo jam skirtas pareigas, trumpai prie “Kazimieraičio”, vėliau paskirtas vadovauti Lazdijų plote. Teko girdėti, kad taip nesisekė, kaip buvo numatoma ir aukštesnės vadovybės pageidaujama. Nutilo ir “Kazimieraitis”, reiškęs nepasitenkinimą. Padėčiai sunkėjant netenka stebėtis, apgailestauti ar griežčiau priekaištauti. Nuo rudens griuvo smūgiai, kurie prie “Kazimieraičio” išplėtoto organizacinio darbo, jo milžiniškos veiklos, nepaliaujamų jo ir jam atsidėjusių žmonių pastangų išlaikyti tai, kas buvo pasiekta, atrodė kaip nenutrūkstantis bombardavimas. Man siejosi su masiniais sąjungininkų bombardavimais, kurie į nieką vertė prieš organizuotumą, visuomenės drausmę, ilgam laužė priešo militarinį potencialą ir jo žmonių psichinį atsparumą, bet tie nuoseklūs masiniai bombardavimai darė savo naikinantį darbą. Vis dėlto partizaninį karą buvo sunkiau numalšinti, kad ir žiauriausiomis priemonėmis. Daugiau nesu girdėjęs apie “Gediminą”, nežinau, kur ir kaip vertėsi. Norėčiau žinoti jo likimą.

Apie rugpjūčio vidurį vykau į Žaliamiškį. “Kazimieraitis” vis dažniau atsilankydavo būstinėje šioje Nemuno pusėje. Man rūpėjo susitikti, išgirsti, kaip vyksta jungimosi organizacinis darbas. Neradau “Kazimieraičio” Žaliamiškyje, bet susitikau su jo čionykštės štabo būstinės žmonėmis. Buvo keli nepažįstami vyrai. “Kazimieraitis” tikėjosi manęs, bet gavęs svarbų pranešimą skubiai išvyko į susitikimą pamerkių šiliniuose.

Štabo darbuotojams šioje būstinėje buvo uždavinys padauginti atsišaukimą ir partizanų laikraštį, neprisimenu gerai pavadinimo, bet tai buvo berods leidinys “Už tėvų žemę”, spausdintas kažkur stambesnio organizacinio partizanų vieneto, su kuriuo “Kazimieraitis” tu-

rėjo ryšius ir, matyt, vedė pasitarimus dėl jungimosi į aukštesnę vadovybės pakopą. Prasitariau, kad galėčiau jiems padėti, mat Žaliamiškio štabistai nebuvo prityrę tipografiniam darbui, turėjo rūpestį, ar pavyks jiems uždavinį įvykdyti. Apsidžiaugė, bet nepasikvietė į pačią būstinę – greičiausiai gerą patogią slėptuvę miške, o suorganizavo man vietą pas ūkininką Liepiškiuose, prikrautoje daržinėje su slėptuve šalinėje. Vyrai atnešė gerą šapirografą, paruoštas spausdinimui matricas, daug popieriaus ir kitų reikmenų. Nesileidau į slėptuvę šalinės apačioje, o viršuje po pat stogu iš pėdų ir keleto lentų pasidariau visai padorų stalą spaudinių dauginimui. Šapirografas mažai naudotas, matricos aiškios, geros kokybės dažai. Turėdamas didesnę patirtį lengviau įveikdavau kliuvimus, kurių pasitaiko ir prie geriausios spaudinių dauginimo technikos. Pagaminau šūsnį atsišaukimų, neprisimenu jau turinio. Buvo gražia kalba parašyti, daviau vyrams ir pasakiau, kad gali eiti savo reikalais. Kažkur skubėjo, o aš likau pasigaminti spaudos Žaliamiškiui ir sau parsinešti į Puščių. Sodyba, pasirinkta tos vienos dienos darbovietai, buvo Liepiškių kaimo gale į laukus Liškiavos linkme, ir dar prie ežero. Turėjau gerą matomumą į apylinkę. Šeimnininkas buvo laukuose, kieme sukinėjosi šeimnininkė, lakstė trys berniukai, kaip sakoma, vienas po kito, vyriausias kaip tik mokyklos pradžioko amžiaus. Šeimnininkė jauna, žvali, vaikučiai gražūs. Miela būtų nerūpestingai pasikalbėti, bet laukė darbas.

Sukiau rotatorių, džiovinau ir dėjau į šūsnis atspausdintus lapus, kai užlipusi kopėčiomis šeimnininkė paklausė, ar nesu išalkęs. Neatsimenu, ką atsakiau, o ji jau buvo šalia ir kraustė iš ryšulio karštus pietus. Man bevalgant pasikalbėjome. Atrodė nuoširdžiai prijaucianti ir pritarianti kovos reikalui. Temstant atsisveikinau su šeimnininke ir šeimnininku, kuris pasakė, kad lyg ir prisimena mane iš “Šarūno” būrio prieš Panaros kautynes. Padėkojau už pastogę ir vaišes. Pasikalbėjau su vaikučiais, kurie ne visai vaikiškai spoksojo į mane. Meto žymė vaikuose. Atmintyje ryškiai paliko vaizdelis, kaip labai patinkantis dailininko piešinys “Meškiukai – rudnosiukai visi trys”. Tai buvusi viena iš nedaugelio šviesių pasakyčių. Atėjo vyrai, pasiėmė dienos gamybą ir tos gamybos priemones. Siūlė pasilikti pas juos dar dieną kitą. Nutariau grįžti. Nuo Žaliamiškio į Puščių pripratusiam miklinti kojas neatrodė toli, judėjimas saugus, ryšys greitas – “Kazimieraitis” duos žinią, kada atvykti į jo paties skirtą susitikimą. Bet netoli nuke-

liavau, o apsinakvojau šalinės pastogėje Gailiūnuose pas Stonkų. Gailiūnų kaimas man buvo mielas dėl gerai suorganizuoto ir išmintingai besilaikančio atsargos būrio pogrindyje. Vis dėlto vilnietiška veikla lenkų priespaudoje ir karo bei besikeičiančių okupacijų metais išnešti įgūdžiai turėjo reikšmės.

Ėjo rugpjūtis. Antras pasaulinis karas dar nebuvo visiškai pasibaigęs. Japonija, išstumta iš jos užkariautų plotų, buvo pasiruošusi ilgai gintis savo salose. Vakarų galybėms būtų buvę nelengva įveikti tenykštį priešą. Bet štai teko išgirsti neeilinę karo veiksmų žinią: ant dviejų didelių Japonijos miestų buvo numestos dvi galingos naujo išradimo bombos, kurios tuos miestus visiškai sunaikino. Tokia žinia domino ir kėlė dvasią. Iš “Kazimieraičio” štabo ėjo atsišaukimai su informacijomis ir pastiprinimo žodžiais. Prisimenu tokius pavadinimus: “Kovok”, “Lietuviai”, “Broliai lietuviai”. Potsdamo konferencija apvyklė. Nelabai tiko Tarybų Sąjungos puolimas prieš japonus Mandžiūrijoje. Visai aiškiai tai. Ar ne per daug sovietai įsiteiks sąjungininkams ir ar Trumanas ir Čerčilis nebus per daug nuolaidūs kruvinam ir įžūliam Stalinui. Išgirsta: Atominė bomba! Atominis ginklas!

Staiga gavome žinią, kad į “Šarūno” rinktinę pas “Alseiką” ir jo būrius Puščioje atvyksta “Kazimieraitis”, lydimas Druskininkų grupės (vėliau vadinamos Druskininkų batalionu – turbūt pagal mobilizacinį planą) vado – “Juozaičio” ir Žaliamiškio vyrų. Žinia buvo gauta anksti rytą. Atvykstančių buvo laukiama apie pusiaudienį. Susitikimui buvo keliomis kryptimis išsiųsti patruliai ir žvalgai. Tokiu atveju papildomas saugumo tikrinimas savo grupės plote buvo suprantamas. “Kazimieraitis” su savo palyda atvyko į “Alseikos” vadavietę dar prieš pusiaudienį. Negaliu tiksliai pasakyti, kokia tai buvo rugpjūčio diena. Plk. “Kazimieraitis” buvo sutiktas prie išrikiuotų vyrų vyr. ltn. “Alseikos” raportu. Nesuskubo anksčiau atvykti “Liepos” būrys, kuriam buvo duota žinia su įsakymu atvykti į susitikimą visu sąstatu. Atvyko kiek vėliau. Antras raportas – “Liepos” ir “Alseikos”. “Kazimieraitis” kariškai pasisveikino, dėkojo vyrams už savanorišką pasiaukojimą tėvynės laisvei ginti ir trumpai kalbėjo apie istorinę partizaninės kovos reikšmę Lietuvos laisvei ir nepriklausomybei apginti.

Stovykla buvo prie Dulgelės upelio, kur vyrų padaryta užtvanka gamino elektros srovę. Ta mažytė elektrinė pastiprindavo radijo aparatą, kai baigdavosi sausos baterijos. Kitas programos punktas pri-

klausė stovyklos virėjui “Šapalui”. Jo puikiai pagamintais pietumis pavaišino, ir tai visus dar šauniau nuteikė.

Kazimieraičio (šią slapyvardę, tapusią didžiuoju vardu, nuo šios vietos rašau be kabučių) programoje buvo numatyta dar tą pačią dieną į pavakarį išvykti į Žaliamiškį ar gal persikelti ir per Nemuną – arčiau savo pagrindinės vadavietės. Tačiau “Alseika” ir Puščios vyrai įkalbėjo pasilikti jį dar dienai. Iš pradžių gynėsi ilgiau uždelsti, aiškinęs, kad yra skubių reikalų, bet pagaliau sutiko. Turėjęs daugiau laiko pakeitė savo vizito tvarkaraštį. Po pietų ilgai kalbėjosi su kovotojais, savaime susidariusiose grupėse ir su kai kuriais toliau vienu du. Pasitaikė iš kovotojų vienas ar du, kurie pažinojo plk. Vitkų iš kariuomenės būtinos tarnybos. Dabar jis buvo mūsų tarpe vyriausias laipsniu Lietuvos buvusios kariuomenės karininkas. Vyrams buvo kiek keblumų, kaip kreiptis: ponas Kazimieraiti, tamsta pulkininke, vade, ar dar kitaip? Į kreipimąsi: vyriausiasis vade! atsiliepdavo, kad nėra Lietuvos partizaninio sąjūdžio ir ginkluotos laisvės kovos pajėgų vyriausiojo vado. Ir aiškino, kad iš viso dar nėra žinoma, kas yra ar bus vyriausiuoju vadu. Vyksta savanoriškai susidaranti kovos grupių, būrių jungimasis į stambesnius organizacinius vienetus labai sunkiomis sąlygomis.

Po to vyko pasikalbėjimai su rinktinės vadovybe – atskirai tik su “Alseika”, paskui su rinktinės vadu ir dviejų būrių vadais “Aru” ir “Liepa”, ir buvo pasikalbėjimas platesniame rate, dalyvaujant skyrininkams. Man – ryšių tarnybos atsakingam pareigūnui ir asmeniškai vadovaujančiam ryšių skyriui – teko dalyvauti dviejuose bendruose pasitarimuose. Negalėčiau smulkiau atpasakoti tų pasitarimų turinio, bet prisimenu tvarką. Kazimieraitis trumpai apžvelgė tarptautinę padėtį, aptarė padėtį Lietuvoje, stiprėjant sovietiniam terorui visame krašte ir prieš visus gyventojus, pateikė pilniausią pagal jo vadovaujamo štabo galimybes ir patikimiausią žinių suvestinę apie partizanines kovas Lietuvoje, taip pat žinių apie partizaninius sąjūdžius vakarinėse Ukrainos srityse ir sovietų paveržtoje Lenkijoje, informavo apie pastangas ir pasiekas kuriant platesnes jungimosi struktūras ir aukštesnių pakopų vadovybes, ir į pabaigą kalbėjo apie kovotojų moralę ir drausmę.

Tiksliau prisimenu patį Kazimieraitį, tada pirmą kartą atsiradusį tarp Puščios vyrų. Prieš tai buvau du kartus su juo trumpai susitikęs,

dabar turėjau daugiau progos pažinti jį – aukšto laipsnio kariškį, organizatorių veikėją ir visų pirma neeilinę, kaip tada sau tariau, asmenybę toje grupėje žmonių, kuriuos augino ir tautos gyvenimui išskėlė laisvos, nepriklausomos Lietuvos dvidešimtmetis ir jau prasidėjusi nauja kova karo grėsmėse ir per dvi pirmas okupacijas sovietų ir nacinės Vokietijos. Vakare prie laužo paseirės miško lomelėje kalbėjo su visa vyrija kitaip, laisvai, nuoširdžiau, šilčiau – ne taip dalykiškai ir tarnybiškai, kaip su rinktinės vadovybe, bet beveik tą patį apie viską, ką buvo kalbėjęs būrių vadams ir skyrininkams. Beje, buvo daugiau pamokymų ir prašymų visiems kovotojams: Kazimieraitis jau keletą mėnesių buvęs petys į petį su eiliniaus kovotojais, pažinęs miško brolių būties sąlygas, neleidžiančias normaliai gyventi, sielodamasis dėl slankiojančių, kartais per žingsnį praeinančių žūties pavojų, kalbėjo apie labai mielą jam Dzūkiją. Pats tikras žemaitis gėrėjosi dzūkų krašto žmonėmis ir gamta, aukštai vertino vyrų drąsą ir pasiaukojimą, stebino jį dzūkų tautinė samprata, stiprus Lietuvos valstybingumo sąmoningumas, gyventojų atsidėjimas didžios lietuviškos kovos reikalui.

Čia įterpiu pastabą, kad galbūt to momento su Kazimieraičiu pasąmonėje vėliau veikiamas pasakiau viename mano eilėdaros posmų: “Štai kiekvienas namas akmens pilim virto, kaip tvirtovės tvoros, mūsų kaimai ramūs.”

Kartu prašė Kazimieraitis branginti savo gyvybę, daugiau rūpintis gyventojų saugumu, atsisakyti dažnesnių ir ilgiau trunkančių malonumų, džiaugsmų atlankant savo šeimas. Aiškino, kad reikia išsizadėjimo, daugiau galvojimo apie saugumą, partizaninio būvio ir veiklos įslaptinimo. Kiekvienas karas – tai vargas ir ištvermė, bet partizaninis karas dar sunkesnis, kadangi nėra atsitraukimų nuo pirmos fronto linijos, o fronto esama kiekviename žingsnyje. Prašė negailėti jėgų kuo stipriausiai sargybai, triūso išmonėms ir apsidrausti, kad būtų saugu. Prašė įdėmiai ir nuosekliai organizuoti žvalgybą ir kontržvalgybą.

Į Kazimieraičio prašymus, pamokymus ir perspėjimus įsijungė eiliniai kovotojai. Jų vaizdžius pasisakymus geriau prisimenu. Man kažkaip prie širdies liaudies kalba ir liaudies išmintis, taigi kai kurie anos Puščios būrių vyrijos pasisakymai kaip šiandieną girdimi:

– Reikia pamesti aukštus arų skraidymus, o imti žalčiais šliaužioti.

Sumitęs amžiumi, šeimos padėtimi, kovos ir kautynių patirtimi, kalbėjo jaunuoliams:

– Kokia nauda Onutei ar Marytei, kad anksti, sakysime, per anksti tave apverks, gal ir dainą tau sukurs? Kokia nauda tėvynei, jeigu galvojomu, kantrybe ir ištverme nesisaugojęs galvą paguldysi?

Kalbėjomės ir diskutavome kaip vienoje didelėje šeimoje. Jau pats aukštos vadovybės – plk. Kazimieraičio – apsilankymas buvo didelis įvykis, dar labiau kėlė nuotaiką tas jo nuoširdus, tėviškas ir gyvenimiškai dalykinis pabendravimas su “Aro” ir “Liepos” būrių vyrija.

Kazimieraitis su manimi atskirai gana ilgai kalbėjosi. Ankstesnė pažintis rišo, domino Kazimieraitį mano vilnietiškas idėjinis užsiangažavimas. Mudviejų kalboje buvo mažiau santūrus, neslėpė savo susijaudinimo ir užsidegimo dar labiau spartinamai veiklai dėl atominės bombos Jungtinėse Amerikos Valstijose.

– Ačiū Dievui, kad demokratijos rankose! – aiškino man šį milžinišką mokslo laimėjimą.

Ne ką galėjau suprasti: fizikos buvau tik gimnazijoje grybštelėjęs, bet ir to menkai dėl mano polinkių į humanistiką. Taigi nelabai supratau paties išradimo pagrindus, bet suvokiau jo reikšmę. Toks milžiniškas ginklas Vakarų sąjungininkų rankose turės reikšmės tarptautinės padėties tvarkymui. Supratau, kodėl Kazimieraitis buvo taip sujaudintas. Ar galėjo būti kitaip? Supratau, kodėl partizanams per daug neskelbė ir plačiau neaiškino. Manau, kad buvo tada viltingai sužadinti žmonės visoje raudonosios armijos okupuotoje Europoje ir pačioje Tarybų Sąjungoje, kai stiprėjo staliniško KGB teroro siautėjimai visur, kur stėjo sovietinės militarinės galybės pėda. Kazimieraičio palyda buvo atsinešusi keliolika egzempliorių biuletenio, kuriame buvo kalbama apie atominio ginklo išradimą, atominės bombos pagaminimą ir panaudojimą. Japoniją vienu smūgiu nugalėjęs, šis milžiniškas ginklas laidos pilną demokratijos pergalę, tvarkant pasaulį po II pasaulinio karo. Prisipažįstu dabar, kad tada šalia atomo ir žodis demokratija buvo man naujas, gal tik demokratijos sąvoka buvo jau žinoma. Pasaulinė demokratija – ginanti tautų ir žmogaus teises.

Kitą dieną priešpiet Kazimieraitis su savo žmonėmis išvyko iš Puščių. “Liepos” būrys palydėjo iki ploto ribos su Žaliamiškio būriais tarp Kaziulių ir Maciūnų kaimų vietiniame miškų plote.

ILGAI TRUKĘS NKVD SIAUTĖJIMAS

Prasidėjo į rugpjūčio pabaigą. Košė girijos pakraščius, išsiskyrusius miškus, miškelius, raistus. Kaimuose, ypač pamiškių gyvenvietėse ir vienkiemiuose, buvo daromos smulkios kratos, ieškant slėptuvių ar mažiausių įtarimo pėdsakų pastatuose ir sodybų plote. Buvo visur sulaikomi ir patikrinami visi gyventojai, neišskiriant vaikų ir senių – keliuose, laukuose prie darbų, ganyklose. Daug ką paimdavo ilgėsiams tardymams vietoje – į siautėjančių padalinių lauko būstines. Terorizuodami ir provokuodami reikalavo papasakoti apie miškinių apsilankymus, ryšį su jais, maisto tiekimą, aprūpinimą vaistais. Merginas ir paauglius įkyriai tardydavo, kaltindami tiesioginiu organizuotu miškinių rėmimu. Žmonės buvo nusiaubti ir išvarginti. Bijota, ar visi sulaikomi ir grubiai tardomi atsilaikys, ar kas neprasitars kuo nors. Žmonės laikėsi stipriai. Po savaitės masinio siautėjimo pakeitė taktiką: davė ramybę gyventojams, bet užsislėpę stebėjo judėjimą kaimuose ir viensėdžiuose, dieną ir naktį laikė apsupę Puščios, ypač nuo Leipalingio pusės, mažesnius miškus, spėjamas išėigas ar perėjas. Dienos metu įkyriai žvalgė miškus mažomis grupėmis – ne daugiau skyriaus, kartais tik po kelis kareivius. Daug tų žvalgybų slankiojo, kitos pasalavo, užsislėpusios tankmėse, geriau stebėdamos didesnę plotą. Nežinia, kur ir kada galima buvo su jomis susidurti. Kritiška padėtis: nei tuos slobino čiuptuvus naikinti, nei velnišką apsiaustį pralaukti. Kokia kančia landžioti po kelis pačioje Puščioje, didžioje girioje, o per dieną bunkeryje ar paprasčiausioje slėptuvėje–oloje lindėti! Kentėjo partizaniškas orumas. Prisimenu, vienu metu per tą apsiaustį laikiausi su keliais “Liepos” būrio vyrais. Į pavakarį išėjome dviese iš slėptuvės irėjome prasimankštinti takeliu palei Skirsiaus ežerą, daugiau dengtomis vietomis. Buvome išėiną į atviresnę vietą, kai priešais išėjo iš posūkio, kaip ir mes, trys kareiviai, susidūrę gal trisdešimties metrų atstumu, išstatytais prieš save automatais. Pora akimirksnių buvome dvikovininkų padėtyje, bet ugnies nei mes, nei jie nepaleidome, o nėrėme į krūmus. Gulėdami prisispaudę, negirdėjome jokio atgarsio ar judėjimo iš priešų pusės. Grįžome į mūsų slėptuvę ir pasakojome joje palikusiems apie nuotyki. Visai svarstėme padėtį. Buvo ir optimistinių išvadų. Sunku mums, bet ir jie neilgai išters. Tą pačią naktį, žalčiais šliauždami per apsiausties linijas pakraštyje, paviešėjo-

me pastogėse, pasimaitinome ir apsirūpinę maistu bei tikslesnėmis žiniomis apie padėtį grįžome į savo vietą. Negalėjo būti kokių stovyklavimų, nebent naktį išdrįsdavome, kartais ir dieną, gausiau susiburti, pabendrauti, užsislėpus tankumyne, gerai besižvalgant ir gerai pasiruošus kovai. Kartais pasikūrendavome ugnelę dauboje – reikėjo apsidžiovinti, apšilti, ką nors karštesnio suvalgyti. Ilgainiui teko tiksliau išžvalgyti, kur ir kaip laikoma apsiaustis, kokiomis kryptimis tiesiami “slibino čiuptuvai”. Daug padėdavo narsūs ir gudrūs piemenėliai. Todėl sekdavosi prašliaužti naktį tarp užgulusių kareivių, ilgai ir gerai išsižvalgius, priėti prie viensėdžių, gauti maisto ir žinių, atsiimti ryšius su žiniomis iš toliau.

Daug kas pasitraukė arčiau savo namų – Leipalingio ir Veršių kaimo vyrai į savo miškus ir giraites, kai kurie nuo Veisiejų ir artesnių kaimų arčiau plento. Įgulos ir sribų gyvatyno pašonėje, mažiau miškingose ar ir atvirose vietose prie plento ir didesnių vieškelių galima buvo lengviau pakelti tą masinį ir ilgai trunkantį spaudimą, – ten, kur mažiausiai galėjo tikėtis. Žuvusių nebuvo. Pakliuvo keletas vyrų. Taip ir “Šapalo” netekome. Girelės košimo metu buvo paimtas iš atrastos slėptuvės kartu su neginkluotais vyrais, kurie slėpėsi tik nuo kariuomenės. Lindint slėptuvėje buvo patariama ilgų ginklų neimti, o tik pistoletus ir granatą, ką galima būtų kritišku momentu panaudoti, arba tokį ginklą paslėpti ir pasiduoti, kaip vienam iš nepaklususių mobilizacijai ir besislapstančių nuo suėmimų ir tik tuo nusikaltusių sovietų valdžiai. Iš ginkluotų kovotojų tik nežymi dalis buvo žinoma vietos sribams ir NKVD pareigūnams. “Šapalą” – Kuckailį iš Mikalinos, Leipalingio valsč., sutikau jau laisvoje Lietuvoje. Bolių gyveno Kazlų Rūdoje, vėliau grįžo į tėviškę Mikalinoje.

Įdomų atsitikimą papasakojo “Arminas”. Jis su broliu “Nevėžiu” ir neatskiriamu “Nevėžio” kovos draugu “Skruoblu” buvo pasitraukę arčiau Leipalingio. Ėjo miško krata. Jie, atsidūrę toliau nuo savo slėptuvės, užsiglaudė sename dar fronto iškase ir gerai prisidengė šakomis. Vienas tirštoje grandyje ėjusių kareivių įsmuko į tą apkasą. Susivokęs, kas nutiko ir pajutęs įremtus į krūtinę pistoletus, pradėjo pakuždomis maldauti pasigailėjimo ir tikinti, kad ir jis yra beveik tokio paties likimo: slapstėsi nuo mobilizacijos, kaip ir dauguma vakarinių ukrainiečių, buvo pagautas, o jo du broliai ir jų draugai partizanauja savo krašte. Iš tolstančios kareivių grandies pasigirdo šauki-

mas, kur jis atsilikęs, tas riktelėjo iš apkasos, kad prispyrė jį reikalas, pasilengvinęs tuojau prisijungs prie grandies. “Nevėžis” tarė:

– Nekvailas vyras, galima pasitikėti, leidžiame.

Kareivis–ukrainietis davė pažadą, karštai žegnodamasis. Paleido jį, o patys pasiruošė susirėmimui. Paleistas kareivis, matyt, nutylėjo matęs partizanus. Sovietų kariuomenės daliniuose visokių buvo žmonių.

“Liepa” su vienu savo būrio skyriumi, persikėlęs per Nemuną, laikėsi miškuose visai arti Druskininkų, paskui kiek arčiau nuo Baltarusijos pasienio. Jam vėl teko susidurti su lenkų partizanais iš druskininkiškių lenkų Gardino būryje ir sueiti į konfliktą.

Spėta, kad per tą masinį ir ilgai trunkantį spaudimą buvo žmonės kuo labiausiai įbauginti ir bandė priversti besislapstančius registruotis ministro Bartašiūno paskelbtomis sąlygomis. Patikėjusių iki šiol nedaug atsirasdavo, nors legalizavimasis vyko nuo liepos vidurio. Teko išgirsti, kad “legalizavosi” beveik visas Kabelių būrys ir dalis “Juozaičio” būrio, tiesa, neatiduodant ginklų, o besiaiškinant, kad tik šiaip besislapstę. Kitur vienas kitas atnešdavo aprūdijusį šautuvą. Teisinosi, kodėl slėpėsi, kodėl anksčiau nesiregistravo. Kad buvo apkvaišę nuo žiaurių ir labai permainingų karo įvykių, nesuprato, kas darosi, baimė buvo protą atėmusi, ir pan. Pasitaikydavo ir tokių, kurie tiesiog pareikšdavo, kad bijoję be kaltinimo, be teismo tiesiog į Sibiro lagerius pakliūti, kur buvo labai sunkios sąlygos, daug žūdavo, o tas buvo plačiai žinoma, kadangi ėjo iš lagerių laikai su maldavimais gelbėti nuo bado maisto siuntiniais. Anas masinis, ilgai nepaliaujamas spaudimas turėjo poveikio. Be to, žvalgant tarptautinę padėtį, vis sunkiau buvo rasti prošvaisčių, keitėsi partizanų būvio sąlygos. Rezistencijos nusistatymas nebuvo susvyravęs, bet reiškėsi daugiau galvojamu ir svarstymu, kaip prisitaikyti prie sunkėjančių sąlygų.

Tikėtasi, kad Lenkijoje bus didelis ginkluotas pasipriešinimas, girdėta, kad vakarų Ukrainoje stipriai veikė partizanai. Deja, artimiausioje kaimynystėje nebuvo jau didelio ir vieningo ginkluoto pasipriešinimo, nebuvo ginklų draugystės kovoje prieš bendrą priešą. Besikartojančios žinios apie stiprėjančią ginkluotą kuopą, kad ir toli nuo Lietuvos, buvo Lietuvos partizanams paspirtis.

DALINĖ PARTIZANŲ MOBILIZACIJA

Tai tik dalinė miško mobilizacija.

Neprisimenu, kur tai išgirdau. Nesiteiravau, kieno pirmiausia buvo taip pasakyta. Buvo įvairiai reaguota į vykstančią registraciją. Iš pradžių persvėrė griežtas nusistatymas prieš išėjimą iš miško ir vadinamą legalizavimąsi iš gerai suorganizuotų būrių, įėjusių į partizaninio sąjūdžio karinę drausmės ir vadovybių struktūrą, pasižymėjusių ir politinėje rezistencijos veikloje nuo pat karo okupacijos pradžios. Kad ir turint pasitikėjimą, kad nebus išduotos partizanų paslaptys ir kaip nors kur nors įsitaisę paliks ištikimi kovai prieš sovietinį okupantą. Kas kita besislapsčiusieji be ginklo ir iš mažų ginkluotų grupelių, net ir tų būrių, kurie nebuvo dar gerai žinomi, nepasireiškė veikla ir nebuvo įjėję į ginkluotos kovos vienalytę vadovybę.

Tų totalinių, beveik dvi savaites trukusių košimų metu iš Puščios “Aro” vadovaujamo būrio tik “Kalnelio” skyrius laikėsi neišsisklaidęs. Keturi kučiūniškiai, kuriems trintis su sovietų kariauna buvo įprasta, ir su jais gerai sutarę vietiniai vyrai turėjo savo būdus padėčiai išverti. Buvo visuomet kovos parengtyje, gerai žvalgė priešą, patys neapčiuopiami, nors judrūs, netikėtumo atvejais buvo pasiryžę negailėti priešui ugnies. Visu skyriumi prasmukdavo pro apsuptis ir pasalas į saugesnius viensėdžius, neretai ir visą naktį praleisdavo pastogėse, kartais pačioje apsistojusių kareivių pašonėje, žmonių mielai pamaitinami, viskuo aprūpinami. Jie buvo savųjų žmonių labai vertinami ir gerbiami. Narsuoliai ir žalčių nugaros! Buvo dingęs ir nepasiekiamas būrio vadas “Aras”. Pats rinktinės vadas “Alseika” ėjo prie įvairių išsisklaidymo grupelių. Man, nenutraukiamai vykdžiusiam ryšių tarnybą su Liškiavos–Žaliamiškio būrių grupe ir su Kazimieraičiu, rečiau tekdavo susitikti su “Alseika”, su svarbesniu reikalu tekdavo gerokai paieškoti jo apsiaustoje Puščioje.

Vienu metu “Alseika” buvo atsidūręs prie Gerdašių ir Sventojansko, kur Nemunu ėjo siena su Baltarusija. Vyrai persikeldavo į aną pusę, bet tik trumpam, be artimesnių pažinčių ir ryšių su tenyškščiais žmonėmis. Kartą “Alseika”, atsidūręs su didesniu kovotojų būreliu aname Baltarusijos plote, sugalvojo nukakti į “Juozaičio” būrį ir iš ten susisiekti su Kazimieraičiu. Buvo išsileista iki šiol nemėgintu maršrutu: nuo Sventojansko (kitoje Baltarusijos pusėje, ties lietuviškuoju

Sventojansku per Nemuną) pagal Pervalkos kaimą į Ežerėlių vietovę, toliau pro Jaskonis jau Lietuvoje, Latežerį į Cimakovą. Ežerėliai gana didelis kaimas pačiame didelės girijos viduryje, kuri plačiai jungėsi su gudų šalimi ir Druskininkų miškais, o per Nemuną į pietvakarius siejosi su garsia Augustavo giria. Kaimas grynai lietuviškas, nors seniai nutolęs nuo lietuviško dabartinio grynai etninio ploto – nuo artimiausių Švendubrės ir Jaskonių kaimų per 12–10 km. Nutautėjimo nepaveiktas. Visi Ežerėlių gyventojai kalbėjo lietuviškai ir tik lietuviškai savo tarpe, išlaikė visus lietuviškus papročius, net ir seniausius, kurie jau buvo išnykę arba apmiršti pietų Dzūkijos Druskininkų–Marcinkonių krašte. Buvo išlaikę arba susikūrę unikalų kalbos savybių, šiuo atveju nebent Švendubrė galėjo lygintis su Ežerėliais. Tai lėmė turbūt tas atskirumas nuo lietuviškų kaimų, ir iš kitos pusės – atskirumas nuo nelietuviškos, dabar jau etninės, Gardinijos. Buvo išlikusi ir dvasia lietuviška. Ežerėliuose “Alseika” ir ėję su juo vyrai buvo labai maloniai priimti. To kaimo gyventojai ką ne ką tik girdėjo apie partizanų kovas Lietuvoje, labai domėjosi lietuvių kovingumu ir ryžtu “imcis su tokiu smaku” (slibinu – A.S.). Buvo labai dainingi, jau ir vieną kitą lietuviškų partizaninių dainų dainavę, bet pačių Lietuvos partizanų dar nematę. Atsilankydavo lenkų partizanai iš buvusios AK ir iš naujai pritapusių, neretai ir pastovyklaudavo prie Ežerėlių pačiame Gardino didžiosios girios viduryje, be to, ir labiausiai pasitikėdami lietuviais žmonėmis, kurie buvo vieningi, labiausiai nusistatę prieš sovietų smurtą, neįveikiami sovietų propagandos ir paslaugų reikalavimams sovietų žvalgybai.

Ežerėliai lietuviškai pamylėjo Lietuvos miško brolius – pavaišino, apnakvindino, tolesniam žygiui aprūpino. “Alseika” buvo man tik trumpai užsiminęs apie tai, daugiau papasakojo vienas iš ėjusių tada su juo vyrų. Po daugelio metų, man jau Lenkijoje gyvenant, daug ir vaizdžiai parašė laiške buvęs Ežerėlių gyventojas Kostas Krušas, taip pat atsiklivęs Lenkijoje ir gyvenęs Lodzėje. Mano prisiminimuose vengiu papildymų. Bet Ežerėliai ir šio lietuviško kaimo žmonės mane nuo pat vaikystės ypatingai domino, vėliau buvo savotiškai mieli, todėl ir skyriau jiems daugiau eilučių. Dabar jau nėra to kaimo. Buvo sunaikintas, plečiantis sovietų kariniam poligonui, didžiausiam Baltarusijoje. Iškeldinami gyventojai pakriko, prisiglausdami Druskininkuose, aplinkiniuose kaimuose, dalis išvyko į Gardiną. Nėra jau Eže-

rėlių. Ilgainiui bus užmiršta, kad iš viso toks lietuviškas kaimas ten buvęs.

Iš to žygio į „Juozaičio“ būrį ir kelių dienų pobūvio iš viso „Alseika“ nedaug kalbėjo, nors buvo susitikęs su pačiu Kazimieraičiu. Žinojau, kad neturėjo gerų žinių. „Alseika“ jau ir anksčiau buvo pesimistiškai nusiteikęs dėl galimybių artimiausioje ateityje kovoti. Jį prilaiškė karininko pareiga, klusnumas aukštesnio laipsnio karininkui organizaciniu požiūriu stiprėjusiame partizanų sąjūdyje. Buvo susimąstęs ir susirūpinęs. Su pagyvėjimu kalbėjo apie galimybę pasidirbti reikiamus sovietinius dokumentus, apie galimybes pasirūpinti žmonos, dukrelės ir tik gimusio sūnaus saugumu. Palengvėjęs padėčiai gana energingai vykdė „Šarūno“ rinktinės vado pareigas. Savo pavaduotoju ir būrio vadu paskyrė „Kalnelį“. „Aras“ neatsirado. Kiek vėliau pasiekė nuo jo žinia, kad negrįš į Puščią. Buvęs puskarininkis, berods viršila ulonų pulke Alytuje, buvo kviečiamas pulko draugų pereiti pas juos į partizanų sąjūdį Alytaus–Birštono ruože. Aiškino, kad kvietimu pasinaudosiąs, gerai padarysiąs pasitraukdamas toliau nuo gimtojo Sankonių kaimo Leipalingio valsčiuje. Žuvo ar ne 1946 m. kartu su dzūkų rinktinės vadu kpt. „Asuoliu“ Punios šile. Apie tai sužinojau iš vieno tos rinktinės kovotojo jau lageryje Intoje.

Prieš „Alseikos“ aną iškylą į šilinius netrukus pats apsilankiau „Juozaičio“ būryje ir, išvydęs padėtį Druskininkų–Marcinkonių krašte, taip pat suglumau. Iš druskininkiškių būrio užsiregistravusių buvo jau dauguma. Visi viečiūniškiai, iš ratnyčėnų liko „Sakalas“ ir „Danielius“, su jais „Uosis“ nuo merkiniškių Klepočių ir „Rugys“ (Ivanuskas) iš Masališkių prie pat Merkinės. Stovykloje prie Cimakavo priskaičiau ne daugiau dešimties vyrų, įskaitant ir „Briedžio“ (Kleopo Kraunelio) trijų asmenų „komandą“, kuri laikė save laisva, nepriklausoma ir tik neseniai buvo „autonomiškai“ prisijungusi prie „Juozaičio“ būrio.

„Briedis“ (Kraunelis iš Rudnios ar Kapiniškių), garsusis Kleopas, laikė save seniausiu ir garbingiausiu partizanu, todėl nenorėjo paklusti bendrai partizanų vadovybės struktūrai ir drausmei. Galima buvo simboliškai pripažinti jam tą garbę, nuolaidžiai pažiūrėti į jo aspiracijas. Sakėsi, buvęs Lietuvos partizanas jau 1920–1922 m. demilitarizuotoje zonoje tarp Lietuvos ir Lenkijos, kai ta okupavo Vilniaus kraštą. Ir po to buvo plačiai žinomas, kad nepaisė stipriai

saugomos Lenkijos–Lietuvos sienos – ėjo per sieną, kada norėjo ir kaip norėjo, dieną ar naktį, su kontrabanda ir kitais reikalais. Buvo lenkų pasienio tarnybos gaudomas, sekamas, vejamas, apšaudomas, bet nė karto nepakliuvo į KOP–o rankas, bejėgė buvo ir lenkų policija. 1939 m. rudenį nusistovėjus sienai su Tarybų Sąjunga (ją tik paukščiai galėjo įveikti), Kleopas ir toliau per ją vaikštinėjo. Sovietai, sužinoję, kas jis toks, bandė iš anksto suimti. Nepasisekė, nors buvo per visą tą sovietmetį milicijos, enkavedistų, pasieniečių ir jų šnipų sekamas ir gaudomas. Kai nustatyta sieną su Vokietija, prijungus Druskininkų–Marcinkonių kraštą prie Rytprūsių, jis lygiai taip nepaisė vokiečių tvarkos. Garsėjo kaip legendinis sienų pažeidėjas, visą laiką atsidurdavęs nelegalioje padėtyje esant kiekvienai nelietuviškai valdžiai ir buvęs kiekvienos okupacinės valdžios priešu. Vieną kartą pakliuvo vokiečiams, bet iš daboklės Druskininkuose pabėgo. Vokiečiai vijosi jį beveik iki pačių Randamonių rogėmis pravažiuojamais keliais ir retesniu mišku, o Kleopas beveik basas drožęs per sniegą. Jau pavejamas smuko kažkur už Mašnyčių į didesnę tankumyno plotą ir atsiplėšė nuo vokiečių. Besivejanti Druskininkų žandarmerija galėjo jį nušauti, bet jai rūpėjo gyvą paimti – įdomų eksponatą.

– Das ist ein Teuffel, aber kein Kommunist! – spjaudėsi vokiečiai. Kleopo legenda dar labiau ūgtelėjo. Turbūt po to įvykio pradėta vadinti jį „Briedžiu“.

Antram sovietmečiui atėjus tuojau su ginklu išėjo į mišką kaipo Lietuvos partizanas, slapyvardžiu „Briedis“. Su savo sūnumi „Ragu“ ir pagyvenusiu jau kaimynu „Lapinu“ (pavardės neatsimenu) sudarė ginkluotą trijulę. Tik taip laikėsi ir nenorėjo niekam paklusti. Turėjo „Briedis“ šunį – taip pat nepaprastą, kaip ir jis pats. „Briedžio“ šuo buvo puikiausias žvalgas. Bėgęs priekyje, kartais gana toli žvalgęs, grįždavo ir tyliai unksdamas pranešdavo tiksliai aptiktą kliūtį: ar miško žvėris, ar koks žmogus neginkluotas, ar aiškus priešas – sribai, enkavedistai, sovietų kareiviai, atpažindavo savus ginkluotus.

Šiaip „Briedžio“ trijulė nebuvo pavojinga. Lankydavosi jie kaimuose, pasimaitindavo, paimdavo maisto vienos dienos atsargai. Žmonės noriai duodavo ir viskuo jiems pasitarnaudavo. Bet „Briedis“ – nekontroliuojamas, nevaldomas, be pastovių ryšių su organizuotais partizanais – buvo neparankus tuo, kad kur nors per daug pasireikš-

damas, juo labiau koki pokštą sovietams iškrėtęs, galėjo sukelti pavojingą padėtį visoje apylinkėje. Blogiausia, kad nebuvo su juo pastovaus ryšio, judėjimo ir veiksmų sutarimo.

Taip atsitiko, kai “Briedis” – greičiausiai jis, nors gynėsi – nuvyko į Saločių kaimą gretimoje Baltarusijoje penimio Lietuvos partizanams, jo teigimu, „rekviruoti”. Susidūrė su enkavedistais nakties metu. Susišaudęs nukovė NKVD karininką ir vieną eilinių sunkiai sužeidė. Tai jau buvo aiški savivalė ir pavojingos padėties išprovokavimas. Į gretimus saugesnės Baltarusijos kaimus ir apylinkes galima buvo pasitraukti staigių ir didelių pavojų atvejais Lietuvos pusėje. Žmonės buvo prielankūs, turėta ten savo ryšininkų. Apie triukšmą laiku nepranešta partizanų vadovybei... Galėjo kilti rimtas pavojus, pradėjus suderintus priešo veiksmus abiejų sovietinių respublikų pasienio plose. Kai Rudnios–Šunupio–Randamonių trikampyje įsikūrė Kazimieraičio štabas, reikėjo ką nors su “Briedžiu” padaryti. Buvo priskirtas prie “Juozaičio” būrio, paliekant jam dalį tos savotiškos autonomijos. Vėliau buvo panaudotas paties Kazimieraičio poreikiams ir juos gerai tenkino, ypač viename iš keblesnių reikalų.

Apie “Briedį” – Kleopą – dar minėsiu ne kartą, gal humoristiškai ir anekdotiškai, kadangi ir to būta. Vis dėlto per savo “nepriklausomą”, nevaldomą būdą, amžiną eiklumą su išpuoliais į tolimesnes apylinkes lėmė sau ir savo abiem bendrams atitinkamą žūtį, kartu užtraukęs pavojų “Siaubo” būriui “Šarūno” rinktinėje.

Dėl siautėjimų pasalomis partizanams, siekusiomis ir giliau į miškus, susidarė daug pakrikusiai besilaikančių mažų partizanų grupelių. Atoslūgiais kai kurias sunku buvo suvaldyti, laiku sutraukiant į būrius ir pajungiant kovos drausmei. Bet dar negalima buvo nusišūsti režiančiu drausmės ir idėjinės savimonės nuosmūkiu, tačiau tokio pavojaus su laiku galėjo būti. Nerimą kėlė trijų grupė, sudaryta ir vadovaujama vieno iš buvusio Kabelių būrio Valentukevičiuko, vardo jau neprisimenu, iš Kabelių bažnytkaimio. Taip jį visi vadino ir taip jį prisimenu, o jo slapyvardį esu pamiršęs. Mažo ūgio, smulkus, bet nenuorama ir didelis avantiūristas, akiplėšiškai drąsus, apie jo dvikovą su stribu jau esu rašęs. Kad buvo neklaužada, pramuštgalvis ir dykinėtojas, nors gabus – anksčiau žinojau. Neišsilaikė gimnazijoje, buvo pašalintas iš moksleivių bendrabučio. Susidėjo su “Šarūno” rinktinės kovotoju, kilimo iš vidurio Lietuvos, kažkur tarp Aukštaitijos ir Že-

maitijos, buvo pritapusių iš Rytprūsių ir nuo Puščios, iš Mizarų kaimo, kaip antai Amšėjus, slapyvardžio neprisimenu, ir dar vienas. Tiedu buvo drausmingi ir drąsūs. Jų vieną prisimenu “Aro”, antrą “Liepos” būryje. Amšėjus vieną kartą buvęs mano palydoje į Kabelius pas Kazimieraitį. Galas žino, kaip jis susidėjo su tuo Valentukevičiu. Ta trijulė girtuokliavo, eidavo per žmones ir ilgai užsibūdavo, neretai triukšmaudavo, grubiai elgdavosi, girdavosi, kad nuo nieko nepriklauso, nieko nesibijo, net Kazimieraičio. Žmonės buvo pradėję vadinti juos tiesiog banditais – banditaujančiais dezertyrais iš Lietuvos partizanų.

Tai buvo pirmas nemalonus ir pavojingas reiškinys, laimei, ir vieningas per ilgesnį laiką Kazimieraičio vadovybės ribose. Tas ir panašūs atvejai tikino, kad parankiau būtų tęsti kovą, sumažėjus ginkluotų miško žmonių skaičiui. Buvo problema, kaip paveikti vykstantį jau procesą partizaninės kovos sąjūdžio naudai, kaip prilaikyti kovingiausius, sąmoningiausius, organizaciniame darbe reikalingiausius, ir kaip sumažinti neįeinančių į bendros vadovybės struktūrą, daug kur atskirai veikusių, be priesaikos laikytų nepilnaverčiais Lietuvos partizanais. Ar atvirai, ar kaip nors kitaip patarti jiems “legalizuotis”, bet reikėjo varu iš miško varyti arba priversti griežtai laikytis bendros vadovybės tvarkos.

Svarstant tokias problemas iškilo ir dar vienas klausimas: kas galėjo turėti moralinę teisę naudotis tautos įgaliojimu ir riboti ar drausti Lietuvos žmonėms slėptis miške su ginklu ar be ginklo nuo sovietinio okupanto žiaurumų ir pražūties grėsmių? Gal tik nepriklausomos Lietuvos kariškiams, puskarininkiams, pagaliau ir tarnavusiems Lietuvos kariuomenėje galima buvo duoti galiojančią priesaiką nepriklausomai, laisvai tėvynei. Bet ir tai kelia abejonių. Lietuvos žmonių pasipriešinimas buvo visuotinis dėl siaubingo sovietinio teroro ir virsdavo spontanišku ir gaivalingu. Beviltiška buvo jauniausios ir priaugančios vyrijos padėtis – būtina tarnyba raudonojoje armijoje ne mažiau siaubingai veikė, kaip ir pražūtis staliniškuose lageriuose. Ginkluota partizaninė kova prieš okupantą – žudiką buvo savanoriška. Privaloma galėjo būti, atėjus atitinkamam momentui – lemiamai ir labiausiai viltingai kovai dėl laisvės ir nepriklausomybės, partizanų ginkluotam sąjūdžiui tampant Lietuvos kariuomene, veikiant jau kovojančio krašto valdžiai, susikūrusiai iš partizanų vadovybės ir politi-

nio pilietiško pogrindžio. Tokiam momentui ir buvo Kazimieraičio paruoštas mobilizacijos planas. Taigi proceso valdymo klausimas buvo atviras ir keblus. Žinoma, nebuvo diskusijų dėl taip keliamų klausimų, nebent kur aukštesnėse partizaninio sąjūdžio vadovybėse. O ryžtingų kovotojų gretose ir visoje miško prieglobsčio vyrijoje tvyrojo kovingumas.

Teko girdėti, kad “Vanagas” su merkiniškiais partizaniais buvo griežtai nusistatęs prieš miško kovotojų legalizavimąsi, užsiregistruojant valsčių sovietinėse įstaigose. Kazimieraičiui tai irgi kėlė rūpestį. Viename atsišaukimų buvo kreiptasi nesiregistruoti, netikėti apgaulingiems okupacinės sovietų valdžios užtikrinimams, kad nebus represijų, ir ten pat buvo išsakomas pasitenkinimas, kad tikrieji partizanai nesiregistruoja, nors tai neatitiko tiesos. Matyt, tas atsišaukimas buvo taikytas daugiau okupantui įtikinti, kad iš tikrųjų taip yra, o besiregistruojantieji – tai besislapsčiusieji beginkliai. Iš pasikalbėjimų su “Juozaičiu”, kuris buvo daugiau susijęs su Kazimieraičio organizacine veikla ir jo štabu netoliese, susivokiau, kad jis yra kitos nuomonės, negu “Vanagas”. Atsiradus galimybei įsigyti padirbtus dokumentus labiau išprususiems vyrams buvo patariama dingti kuriam laikui iš savo apylinkių, bandyti įsikurti didžiuosiuose miestuose arba šiaip kur nors krašte. Turėjo poveikio žinios apie neginkluoto pogrindžio stiprėjančią organizavimąsi Vilniuje ir Kaune, kad einama prie centrinės krašto vadovybės, apjungiant pilietinę rezistenciją su ginkluotos kovos vadovybėmis.

Turėjo poveikio šeimos – patys šeimų nariai savo rūpesčiu ir atitinkamai sovietų valdžios pareigūnų stiprinamos propagandos apdoro. Ryškus toks pavyzdys buvo atsitikimas Lipliūnų kaime. Lipliūniškis Vaišnoras – aukšto mokslo ir didelių gabumų ekonomistas, nepriklausomoje Lietuvoje liaudininkas, įėjęs pirmosios sovietų okupacijos metu į vadinamąją Lietuvos liaudies vyriausybę, evakuotą karo su Vokietija metais į Maskvą, grįžęs 1944 m. ir paskirtas į aukščiausiąjį to meto postą Tarybinės Lietuvos vyriausybėje – Planavimo komisijos pirmininku buvo doras lietuvis. Jis labai pergyveno sunkėjančią Lietuvos vyrijos padėtį. Jo jaunesnis brolis, kaip ir kiti Lipliūnų vyrai, buvo paėmęs ginklą į rankas ir taip Puščios girijoje besilaikęs. Tas Vaišnoras nutarė padėti savo broliui ir keliems jo draugams. Naudodamasis jam lengvai prieinamomis galimybėmis įkurdino juos

Kaune. Atrodė, kad bus gerai. Deja, kitaip išėjo – apie tai toliau mano prisiminimuose. Ir mano uošvis Druskininkuose buvo NKVD iškvietas ir labai korektiškai kalbinamas susirasti mane ir įkalbėti, kad užsiregistruočiau, esą, jiems žinoma, kad nepasitraukiau į Vakarus, o bendravimu su vokiečių okupantu nebūsiu kaltinamas.

Buvo kritiška padėtis, galvota apie išeitis, persitvarkymus, pritaikymus, kaip daugiausia gyvos jėgos išsaugoti, kaip ryžtingų kovotojų ir visos tautos patriotinę ir rezistencinę dvasią išlaikyti. Tai buvo sunkus, neišvengiamas procesas – tyliai, be panikos pakeliamas, bet kartu labai skaudus, diegęs daugiau baimės dėl likimų, nors ir kiek viltingas buvęs dėl žmoniško pokarinio susitvarkymo lūkesčių. Tam procesui vykstant būta šurmulio bendro pasipriešinimo ir ginklu kovojusioje vyrijoje.

TRYS DIENOS PAS KAZIMIERAITĮ

Buvo įpusėjus rugsėjui. Masinių siautėjimų, būrių pakrikimo metu, be to, ir savo ryšių skyriaus po ranka neturėjęs, buvau ištrenktas iš vėžių. Iš lygiagrečiai sutvarkytų ryšių su Kazimieraičio štabu (veikė jie gana sklandžiai į abi puses) pasijutau netenkantis pirmąsias reikšmės ir pradėjau galvoti apie man tinkamą paskirtį pas Kazimieraitį.

Susidraugavau su „Juozaičiu“. Teko daug išsikalbėti apie viską, bet daugiausia pasikeičiant nuomonėmis apie kovos eigą ir perspektyvas, tinkamiausią taktiką, tinkamiausias ir prieinamiausias priemones. Būrio vyrai per sovietinę „amnestiją“ buvo perėję į ginkluotos parengties pagrindį. Dalis jų, ypač viečiūniškiai, uoliai darbavosi, Kazimieraičio būstinės aname Rudnios–Šunupio–Randamonių trikampyje užnugariu išėję į Cimakavo ir Gudo šalies pusę, įėjo į platesnės apsaugos ratą ir vykdė patikėtus aukštesnės partizanų vadovybės uždavinius.

Tą kartą prasitariau „Juozaičiui“, kad nesu mano pareigų saistomas, turiu laisvo laiko ir mielai keletą dienų pabūčiau pas juos prie Cimakavo. Jis pagyrė mano sumanymą ir pasiūlė programą: susitikti su pačiu Kazimieraičiu, praleisti pas jį keletą dienų. Kazimieraitis, turėdamas dažnų ir tolimų iškylų, kaip tik bus pasiekiamas ir laisvesnis.

Teko išsikalbėti į valias, perbėgant daug temų ir klausimų iš gyvenimo ir kovos sąjūdžio, kartu ir apie Kazimieraitį. „Juozaitis“, per tą keletą mėnesių arčiau buvęs, daugiau bendradarbiavęs, geriau pažino šį aukšto rango nepriklausomos Lietuvos kariškį, galėjo daugiau papasakoti apie jį, tiksliau painformuoti apie jo veiklą, pasiekimus ir sunkumus jo iki šiol nuveiktame organizaciniame partizaninio sąjūdžio darbe.

Eidamas į tą susitikimą, turėjau pilnesnį Kazimieraičio įvaizdį. Anot „Juozaičio“, per trumpą laiką padarė kovojančiai Dzūkijai milžinišką ir labai reikalingą darbą. Kariškis ir laisvinimosi politikas, nuo pat Lietuvos nepriklausomybės netekties buvo ištiesai atsidėjęs priešybai, stipraus pareigos jausmo vedinas, be galo darbštus ir pasiryžęs bet kokią kliūtį įveikti. Žemaitis Dzūkijoje, dzūkų žmones labai pamilęs. Didelės širdies ir be galo kuklus. Reiklus pats sau ir kitiems, bet ir suprantantis žmones, padėti, aplinkybes ir kitų galimybes. Tarp Lie-

tuvos kariškių retas kas turėjęs tiek gebų vadovauti ir organizuoti, turintis retų savybių, kurios lėmė jo veiklą, pasiaukojimą ir subūrė prie jo ištikimų bendradarbių.

Nuo Cimakavo iki Rudnios gal penki ar šeši kilometrai. Miškai sausi, vien spygliuočiai, vietomis aukštų pušų retesni, bet dažniausiai su įvairių metų jaunuolynais, kai kur nesenų degimų plikės. Žinomi perėjimai ir vietos saugesnės net didesnių prieš siautėjimų atvejais. Kalvotoje vietoje „Juozaitis“ ilgą laiką stebėjo pro žiūronus iškilusį medžių guotą, vėliau man paaiškėjo, kad buvo kruopščiai žvalgoma sena išsiskirianti pušis. Toks buvo pirminis sutartų ženklų ir ryšio postas. Įsitaisę netoli anos pušies gana ilgai laukėme gyvojo žvalgo. Nepastebėjome, kai užsivėrė ant mūsų kažkoks paauglys grybautojas. Užkalbinome. Buvo lyg nustebejęs ir bent kiek išsigandęs. Netrukus priėjo „Ėglis“, o gal tai buvo „Žilvitis“ ar „Karklas“. Tie trys Rudnios šaunūs vyrai sudarė naujos Kazimieraičio būstinės pagrindą. Tie trys aktyvūs kovotojai turėjo savo kaime patikimų ir ryžtingų vyrų ginkluotos kovos pagrindyje. Talkino visas vieningas aukštos patriotinės savimones kaimelis.

Antrą labiau apsaugos ratą, kuriame veikė pagalbinės štabo tarnybos, sudarė kovotojai platesnės aplinkos iš buvusio „Juozaičio“ aktyvaus būrio, aktyviu ir šauniu kovotoju palikęs „Sakalas“ ir vietinis „Briedžio“ trejetas, nuo „Vanago“ pusės – netolimo užmerkių vyrai. Buvome atvesti į susitikimą su Kazimieraičiu pačiame jo lizde, kaip pats pasakęs sveikindamasis. Pasijutome besą artimiausi jo žmonės, tiksliau – tai aš. „Juozaitis“ anksčiau buvo tapęs štabo nariu.

Laikinoje šalto rudens stovyklėlėje pokalbiai vyko bendromis temomis. Kazimieraitis nelietė tiesiogiai opių klausimų, tik retkarčiais užsimindavo apie sunkumus ir kliūtis. Rūpestį kėlė prieš spaudimas, keblį padėtis dėl vieningo ir ryžtingo vadovybių apsisprendimo registracijų klausimu, trūksta darbuotojų, ypač karininkų, bendros vadovybės struktūrai plėsti ir tinkamai išlaikyti, kas suorganizuota, juk daug jau padaryta... Ryškėja galimybės sudaryti Pietų Lietuvos partizanų vadovybę, jungiant kovojančią Dzūkiją su gerai organizuota „Tauro“ apygarda Suvalkijoje. Ryškėja Dzūkijoje partizanų karinės struktūros apygarda ir šiame krašte, su „Merkio“, „Šarūno“ bei Valkininkų apygardomis. Jeigu prisijungtų neblogai susiorganizavusi

„Dzūkų” rinktinė prie Alytaus–Birštono, būtų keturių rinktinių apygarda abiejose Nemuno pusėse. Bendras Pietų Lietuvos štabas labai reikalingas pietų pasienio plote.

Pavakarieniavę “Ėglio” skaniai pagamintų grybų, ėjome anksčiau poilsio, kadangi rytojaus dieną Kazimieraičio laukė keletas susitikimų jo štabo tarnybose. “Juozaitis” nuėjo į Cimakavą, kur kitai dienai turėjo uždavinį.

Ankstų rytą buvome “Ėglio” ir dar vieno kovotojo, kurio anksčiau nepažinojau, palydėti prie Šunupio. Antrame saugumo rate perėmė mus kita palyda. Apsistojimo vieta, iš kur Kazimieraitis nueidavo į susitikimus ir pasitarimus ir grįždavo vienas arba su štabo žmonėmis. Buvo tai gerai maskuota, erdvi ir sausa žeminė, kur galėjo tilpti didesnis būrys žmonių. Viduje veikė virtuvė.

Ten pažinau “Aušrą” – su juo pasisveikiname ir apsikeitėme keletu žodžių. Jis pristatė savo moteriškę, slapyvardžiu “Adomėlis”. Ten pat pirmą kartą pažinau “Briedį” – Kleopą, o šiaip buvo pažįstami vieno krašto žmonės, Druskininkų–Marcinkonių aplinkoje veikę jau nuo vokiečių okupacijos pradžios. Dabar jis buvo su savo dviem bendrais prie Kazimieraičio štabo. Tai buvo man antra staigmena; kaip anas “Aušra” su savo moteriške. Kazimieraitis ir “Ėglis” gerai išsprendė autonominio “Briedžio” – Kleopo problemą, o dingstis buvo “Aušros” atsiradimas Kazimieraičio žinioje, bet apie tai kiek vėliau. Jis pasijuto tinkamai įvertintas stažu seniausias partizanas ir labai gerai vykdė jam skirtas užduotis. Jis ir kiti anksčiau pažinti vyrai papasakojo man apie “Aušrą”.

“Briedis” – Kleopas tapo žemiškų gėrybių tiekėju. Nežinau, iš kur jis girdėjęs posakį, kad karui reikia pinigų, pinigų ir dar kartą pinigų: šaudmenims, ginklams, maistui... Jo supratimu, negalima buvo kariauti vien teisinga ir gražia idėja. Grybais neišsimaitinsi, ginklu su keliasdešimt šovinių neapsiginsi, nekalbant jau apie puolamuosius veiksmus, o ir daug dar ko reikia. Buvo nepamainomas tokioms problemoms spręsti, iš viso buvo “ekspertas” partizaninio karo klausimais.

“Briedis” – Kleopas jautėsi labai svarbus. Neretai pasitaikydavo jam pasakyti: Mudu su Kazimieraičiu, Kazimieraitis ir aš, arba net – Aš ir Kazimieraitis. Buvo nuostolių tiek ginkluotoje vyrijoje, tiek remiančioje kovą aplinkoje. Svarbiausia kadrai ir reikalingiausias, gal net apribojamas organizacijos tinklas. Prasitariau dėl paties Kazimie-

raičio saugumo, jam daug judant per pavojingus plotus. Kazimieraitis neprieštaravo, kurį laiką buvo susimąstęs.

Suprato jis sunkią padėtį ir svarstė, ar veikti toliau ta pačia sparta, ar apsiriboti. Aiškino man – negalima remtis nuostata, jog labai maža vilčių palankesnėms sąlygoms. Tarp Tarybų Sąjungos ir Vakarų sąjungininkų vyksta politinė kova dėl žmoniško susitvarkymo po taip siaubingų karų, yra įtampa, gali kilti sproginimas, netikra padėtis ir pačioje sovietų Rusijoje, kai žmonėms yra pažadėta laisvių karui pasibaigus. Apie tai galima buvo spręsti iš nuotaikų demobilizuojamos kariuomenės daliniuose, kurių daug susitelkę kaip tik Druskininkuose, ir iš ten eina tokios žinios. Kazimieraitis samprotavo kaip politikas ir aukštas kariškis, nuo pat okupacijos pradžių ryžtingai išitraukęs į kovą už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę – ir prieš sovietus, ir prieš hitlerinę Vokietiją, vaidinęs svarbų vaidmenį kovos pogrindyje.

Bet dar daugiau buvo jis pareigos ir pasiaukojimo bei veiksmo žmogus, plačiai išvelgęs kovos priemones. Prisimenu, kaip kalbėjo tada apie būtinumą leisti atsišaukimus rusų kalba sovietų žmonėms, kaip tik čia pat Druskininkuose ir kitur demobilizuojamos raudonosios armijos daliniams. Minėjo, kad būtų tikslinga Lietuvos partizaninių pajėgų vardu kreiptis į atitinkamus sovietų organus, siūlant derybas – esą, tai būtų politinis aktas, keliantis lietuvių tautos ginkluotą kovą už laisvę ir nepriklausomybę į tarptautinę plotmę.

Mums besiskiriant Kazimieraitis paklausė, kokia mano paties padėtis. Turėjau ką pasakyti, kadangi jau tada kritiška padėtis ryškėjo, bet nutylėjau, vengdamas tirštinti ir taip jau nelengvą nuotaiką. Tik tiek pasakiau, kad mano apsisprendimą nulėmė geras sovietinio priešo ir jo pinklių pažinėjimas.

SMŪGIAI IR SMŪGIS

Sunku pakelti smūgius savajai bendruomenei, kad ir daug tenka skaičiuoti nesėkmių ir netekčių, bet sunkiau atsilaikyti, kai smūgis tenka pačiam. Patyriau tai, kai ištrėmė uošvius su jauniausiu sūnumi ir mano vaiku, žmonos tuo metu nebuvo pas tėvus, ir ji tik kitą dieną prisijungė prie tremiamos šeimos.

Žinia pasiekė mane Cimakave, kur vėl atsikliuvau rugsėjo pradžioje. Buvome tik dviese su “Danieliumi”. “Juozaitis” buvo kažkur išvykęs ilgesniam laikui, gal į savo kraštą prie Biržų, kaip žadėjo. Nekokia buvo nuotaika tik dviem kartu besilaikant. Dar daugiau smukdė nuotaiką “Alseikos” pasitraukimas. Gal pora dienų prieš žinią apie mano šeimos išvežimą atsikliuvo jis su keliais palydovais Cimakave su padirbtais dokumentais ir buvo pasirengęs traukiniu važiuoti į Vilnių. Tikino, kad tik apsidairys savo krašte Šiauliuose. Esą taip Kazimieraičiui pasakęs ir gavęs jo pritarimą. Puščioje paliko sumažėjęs būrys, vadovaujamas “Kalnelio”. Nelabai mane traukė atgal į Užnemunę, kur daug vilčių, lūkesčių ir darbo būta, o dabar paliko tik netekčių skaičiavimas. Ne visur būta jų vienodai. Daugiausia buvo nukentėję liškiaviškiai. Šaunūs vyrai, bet ir nelaimių daugiau patyrę. Pirmiausia žuvo būrio vadas, tik pradėjęs rinktinę kurti vyr. ltn. Balys Šimkūnas. To paties vasario gale Panaros kautynėse žuvo kitas būrio vadas ats. j. ltn. Lukošiušas, vasarėjant žuvo dalis atsiskyrusio būrio su vadu vyr. puskarininkiu Slauta – “Aušra”. Pažinojau liškiaviškius, teko su jais bendrauti, kartu ruošti, planuoti, kartu lūkesčiais gyventi. Liškiavos krašte, arčiau Seirijų, “Siaubas” su savo būriu tvirtai laikėsi. Bet viena kita džiugesnė žinia neatsverdavo nesėkmių ir tragedijų. Turėjo slegiantį poveikį gretų retėjimas ir pakrikimas.

Atrodė, kad viskas griūva, o čia dar žinia, kad šeimos netekau – dvejų metų sūnaus, žmonos, uošvių, o nežinia dar, kaip mano tėvų šeima Švendubrėje. Krimsdamas savo pergyvenimus palikau ilgesnį laiką su “Danieliumi”.

Neapsisaugojau, stengiausi būti nesusektas, neatpažintas. Tikėjau, kad įsitikinimas man pasitraukus į Vakarus ilgiau išsilaikys. Gal taip ir buvo. Vėliau aiškėjusios aplinkybės tikino, kad išvežimo tikslas buvo pasiplėsti pasiturinčiame ūkyje, išgrobstyti tvarkingas šeimas. Buvo išvežti ar ne rugsėjo 9 d.

Dulgininkuose anksčiau buvau susitikęs uošvį, kuris pranešė, kad jį iškvietė Druskininkų NKVD ir kalbėjo: jau yra žinoma apie mano slapstymąsi Užnemunėje, patarė įtikinti mane, kad galiu saugiau legalizuotis, esą nėra pagrindo kaltinti mane nusikaltimais prieš sovietų valdžią, o jeigu nepasinaudosiu tinkama proga, nukentės visa šeima. Mano uošvis nekalbino manęs registruotis. Gyvenimą pergyvenęs, revoliuciją Rusijoje ir sovietų terorą pažinęs, pradedant 1939 m. rudeniu ir sugrįžus su frontu dar labiau juos perpratęs, pasakė, kad šiaip ar taip nėra geros išeities. Aš taip pat gerai žinojau sovietų prigimtį ir jų šėtoniškas priemones, ypač kai gražiai kalba. Jau 1939 m. rudenį, kai norėjau su Druskininkų–Marcinkonių kraštu pasilikti Baltarusijos sovietinėje respublikoje ir prisidėti prie lietuviško švietimo organizavimo, Petras Makselis, dar ilgiau ir nuodugniau Lenino revoliuciją ir sovietinę tvarką pažinęs, apšvietė mane ir įspėjo.

O vis dėlto smūgis ištiko netrukus. Dvi šeimas išvežė iš Druskininkų. Nežinojau aplinkybių.

Vaizdavausi, kaip maniškiai pergyvena tragediją, galvojau apie jų likimą. Niekas manęs jau nerišo su Užnemune, kur pas gimines Dulgininkuose ar Kmieliavoje susitikdavau su žmona ir vaiku. Buvome Cimakave tik dviese su “Danieliumi” iš Kazimieraičio aplinkos. Matyt, pergyvenimai buvo stipriai paveikę mane. Pastebėjau ypatingą “Danieliaus” draugiškumą ir globą. Per jį po kiek laiko gavęs geresnių žinių apie šeimos likimą atsigavau ir vėl įėjau į savo vėžes.

II DALIS

NETEKUS ŠEIMOS

Uošvis, pas kuriuos gyvenau nuo 1943 m. pradžios, su jų nepilnamečiu jaunesniu sūnumi Romu ir mano nepilnai dvejų metų sūneliu Jurgiuku išvežė rugsėjo viduryje. Žinią gavau būdamas su “Danieliumi” prie Cimakavo. Kiek vėliau sužinojau, kad mano žmona pati prisijungė prie tremiamos šeimos. Smūgio prislėgtas daugiau kaip dvi savaites niekur nejudėjau, nesiteiravau, kaip vyko trėmimas. Daugiau galėjo žinoti uošvių giminės Leipalingio valsčiuje, bet nesileidau į Užnemunę. Ginklo draugai Puščioje buvo pakrikę, ruošėsi žiemai. Nenorėjau trukdyti žmonos giminių Dulgininkuose ir Kmieliavoje. Pagalvojau, kad lengviau bus išsilaikyti savame Druskininkų krašte kartu su “Danieliumi” ir “Sakalu”. Lėmė ir tai, kad nuo Cimakavo buvo arčiau Kazimieraičio vadavietės. Stipriai laikėsi mintis pasikliauti žaliuoju prieglobsčiu, o jeigu jau taip, tai veiksmingai dalyvauti organizacinėje ginkluoto pasipriešinimo veikloje.

Šeimą išvežus slapstymasis neturėjo reikšmės. Tiesa, buvo dar mano tėviškės šeima: motina Švendubrėje, du jaunesni broliai ir sesutė. Kažkaip nepagalvojau, kad ir jiems gresia pavojus. Druskininkų NKVD žinojo, kad nesu pasitraukęs į Vakarus, o palikęs Lietuvoje slapstausi, galbūt kur nors padirbtais dokumentais įsidarbinęs esu. Užnemunėje jaučiausi saugus. Žmonės buvo vieningi ir susipratę, bet vis dėlto šis tas galėjo prasmukti. Pasitaikė, kad 1945 m. vasarą mane su Viečiūnų mokytoju Miloševičiumi pamatė einančius per Liškiavą viena druskininkiškę moteris iš tos svetimos padermės, landžiojusi po artimus Užnemunės kaimus spekuliuodama ar šiaip už niekus duoneliaudama.

Matyti Druskininkų NKVD įsigėidė pasižymėti, kaip nors prikalbinant mane legalizuotis. Tam tikslui ir buvo iškviestas mano uošvis pasikalbėti, kuris užsigynė matęs mane ar iš viso ką nors bežinančią, kur verčiuosi, bet pažadėjęs, kad pasistengs sužinoti ir pasikalbėti, juo labiau kad žinaš, kaip ir pati “valdžia” teigianti, kad man nėra pagrindo bijoti dėl mano įsidarbinimo ir laikysenos vokiečių okupacijos laikotarpiu, priešingai – yra gerų liudijimų. Mano uošvis Mankelevičius, Druskininkų lietuvininkas, karą pergyvenęs rusų armijoje, Rusijoje matęs revoliucijas, gerai žinojo bolševikinės padermės suokimą. Man taip pat iš kitų patyrusių žmonių pasakojimų buvo žinomos NKVD pinklės. Nebuvo pasirinkimo.

GERESNĖS ŽINIOS

Spalio pradžioje susirado mane brolis Pranas. Atnešė šiltų marškinių ir aprangos žiemai. Ir geresnių žinių atnešė. Mano uošvio šeima su mano žmona ir vaiku ištremta didžioje Alytaus apskrityje, iš Druskininkų valsčiaus į Simno valsčių – ne į Sibirą, o Lietuvoje už 60 km. Keista, tiesiog nesuprantama tremtis. Be dviejų šeimų iš Druskininkų buvo atvežta tremtinių nuo Jonavos ir Panevėžio. Apgyvendino paprasčiausiose gyvenamose ir negyvenamose Simno plytinės ir puodų gamyklos patalpose. Tremtiniai buvo milicijos saugomi, bet nestipriai. Prie ištremtųjų galėjo prieiti atsilankantieji giminės. Ir vežimas į tremtį rodėsi keistas. Buvo pavarytos dvi pastotės iš Ratnyčios. Tremtiesiems leido daugiau pasiimti, uošviai išsiprašė pasiskersti penėtą kiaulę. Pavarytiems su pastotėmis buvo įsakyta tremiamuosius vežti į nurodytą vietą ir saugoti, kad nepabėgtų – už pabėgimus vežikai būsią atsakingi. Šiam uždaviniui, atrodo, neatsitiktinai buvo pasirinkti užsiregistravę Bronius Damulevičius (buvęs Druskininkų būryje “Kelmas”) ir “Sakalo” brolis Vladas Damulevičius. Kinkiniai pajudėjo iš Druskininkų jau į pavakarį. Pirmą dieną netoli nuvažiavo. Grūto kaime pas Karlonus nakvojo. Kitą dieną pervažiavę Merkinės tiltą nakvynei apsistojo Guobinių kaime prie Žaliamiškio pas uošvių gimines Lukoševičius, kur prie tėvų ir vaiko prisijungė mano žmona. Trečią dieną toks tremtinių “ešelonas” pasiekė Simną, kur laukė jau pristatytos trėmimo bylos. Mano žmona buvo prirašyta prie Mankelevičių–Suraučių represuotos šeimos.

Tokia tremtis stebino ir kėlė spėliojimų. Buvo grasinama Siburu šeimoms, kurių nariai nepasinaudos paskelbta “amnestija”. Kiek vėliau tikėtasi masinės tremties, kokia nusiaubė visą kraštą aną juodą 1941 m. birželio savaitę. Buvo apie ką galvoti. Vyravo nuomonė, kad vyks ir didysis trėmimas, tada į tolimus transportus bus paimti ir vietinio trėmimo žmonės. Bet dar gyventa viltimi, kad sovietai – Vakarų sąjungininkų sąjungininkai, bus priversti bent kiek laikytis žmogiškumo. Vienu metu kilo mintis, ar neišsileidus per partizanų būrius iki Simno ir neaplankius ištremtos šeimos. Gal ten pasitarus, ką daryti? Nutariau anksčiau nueiti į Dulgininkus ir iš žmonos tetos bei jos vyro Antano Jurkonio sužinoti, ką jie žino ir ar nesiruošia kuo nors

padėti. Žygis įprastas, tik tiek, kad su spalio dargana ir be arčiau žinomo ryšio su Puščioje išsisklaidžiusia vyrija.

Mano žmonos giminės buvo jau apsilankę Simne. Su atvažiuoju siųstu žmogumi su parama ir prašymu kuo daugiau padėti ištremtiesiems, o gal ir jų pabėgimą suorganizuoti. Grįžau į pasirinktą užuovėją dar daugiau nusiraminęs ir vildamasis, kad gal teks pamatyti mano šeimą. Netrukus gavau žinią per brolių Praną, kad šeima jau Dulgininkuose. Atsitiko taip: į pavakarį prie Simno privažiavo du kinčiai ir palaukė, kol gerokai sutems. Daiktai buvo jau anksčiau išnešioti į plytinės pakraštį prie miško. Sutemus penki tremtiniai susėdo į vežimus ir per naktį pasiekė savo būsimą užuovėją prie Seiros. Ačiū Dievui – pabėgo!

Paliko rūpestis, ar nebus bėgliai smarkiai ieškomi. O kur, jeigu ne pas gimines netolimuose kaimuose už Nemuno. Nevienalytėje Druskininkų visuomenėje buvo žmonių, kurie galėjo suteikti sovietiniams organams tikslesnių informacijų. Bet didelio triukšmo nebuvo, nepastebėta didesnių pastangų bėgliams ieškoti. Galbūt buvo laikinai užgožę kiti tremties atgarsiai. Mano uošvis buvo pasiturintis ūkininkas ir šiaip neblogai miestelyje gyvenęs. Plėsdami sribai ir kai kurie valdžios pareigūnai susibarė, nepasidalindami grobiu. Priėjo prie peštynių, bemaž iki ginklų. Išsidavė mėginimas asmeniškai pasipelninti. Buvo suėmimų, sakoma, kad valdžia ir bylą grobstytojams buvo iškėlus. Dėl tos tremties ėjo visokiausios kalbos: esą, siekta buvo pasiplėšti, girdi, Mankelevičiaus žentas žadėjęs legalizuotis, tada nebūtų, bent laikinai, dingsties trėmimui ir pasipelnijimui, tad ir paskubėta nuskriausti žmogų, tik kad tai neišėjo į gera godiems sribams ir kai kuriems sovietinės valdžios pareigūnams.

Kiek vėliau išsileidau aplankyti šeimos Dulgininkuose.

SKAUDUS ĮVYKIS

Grįždamas iš Dulgininkų į Cimakovą užtrukau keletą dienų. Reikėjo aplankyti tėviškę Švendubrėje. Teko praleisti dieną ir pernaktuoti viename Jaskonių kaimo viensėdyje pas bičiulį mokytoją T., su kuriuo mus siejo pogrindžio veikla prūsiškoje vokiečių okupacijoje. Žinojau, kad šio kaimo lietuviško ploto pakrašty prie ribos su Baltarusijos sovietine respublika retkarčiais apsilanko lenkų partizanai. Į pietus Ašužos link ir iki Gardino į rytus Pariečės linkme veikė karininko “Niemeno” (buv. teisės studento, ats. poručniko Miečislavo Niedzinskio, kilusio iš Druskininkų) vadovaujamas būrys. “Niemen” su buvusiu pogrindyje per visą vokiečių okupaciją AK padaliniu frontui praslinkus pajudėjo į Lenkiją. Gal manė padėsia sukilusiai Varšuvai, bet įstrigo Balstogės apylinkėse. Ten, neradęs atramos žmonėse ir įsitikinęs, kad iš viso Lenkijoje bus greit susitvarkyta su pasipriešinimu sovietų okupacijai, grįžo į savo plotą Pagardinėje. Prisidėjo ir besislapstantys nuo mobilizacijos į raudonąją armiją. “Niemeniui” ir padidėjusiam jo būriui patiko atkaklus lietuvių ginkluotas pasipriešinimas ir daugumos gyventojų aktyvi parama laisvės kovotojams. Sekdami lietuvių pavyzdžiu, turėdami gerą paramą savame plote, stipriai laikėsi, pasivadinę tiesiog lenkų partizanais, jau ne AK kovotojais. Turint tokią kaimynystę, rūpėjo užmegzti santykius pastovaus ryšio sąveikos tikslais. Man buvo patogiau savo apylinkėje. Diena Latežeryje, diena Kermušijoje. Savas pas savus – gera ir saugu, beveik kaip svečias.

“Danielius” nerimavo. Sutiko džiaugsmingai ir čia pat su priekaištu, kad ilgai užtrukau, o buvau reikalingas – Kazimieraičio paieškomas į partizanų karo lauko teismo sudėtį. Kokio teismo? – nustebau. Štai ką papasakojo “Danielius”. Buvo teisiami trys partizanai, tikriau – buvę partizanai, virtę plėšikais, paskutiniais girtuokliautojais. Palaidai besitrunkydami tiesiog terorizavo viensėdžius ir kaimus naktimis ir dienos metu. Pažinojau juos prieš tai. Neminėsiu tiksliau, kas jie. Negarbingai neteko gyvybių. Gal išlikę šeimų nariai, jų atžalos ir nežino tikro tų vyrų likimo. Netinka drumsti ramybės dėl jų suklydimo, sutrikimo tais labai sunkiais 1945 m. rudens mėnesiais, bet negalima paties fakto nutylėti, jaučiant pareigą teisingai paliudyti ano meto tikrovę. P.V. anksčiausiai pažinojau: kilęs iš šilinių Dzūki-

jos, buvo gabus, drąsus, tik kad nuo paauglio neklaužada, skandalinių nuotykių mėgėjas, nesiskaitęs su tėvais ir savo aplinkos visuomenine drausme. Kai buvo organizuotame būryje, iki tas neišsiskleidė, pasinaudodamas registracija ar pasitraukdamas iš savo krašto taip pat nelabai buvo linkęs paklusti partizaniškai drausmei. Palikęs savo apylinkėje vienas, nesidėjo prie kurio nors kito būrio ar partizanų vadovybei pavaldžios grupės, o slankiojo vienas, nežinia kaip susinešęs su dviem iš Užnemunės. Vienas jų buvęs Puščios būryje. Iš tų dviejų, kurie pritapo, traukdami iš Vokietijos įvairiais būdais, ir iš transportų į Rusiją pabėgę, o buvo kilę iš Vidurio Lietuvos, šiaurės Aukštaitijos ir net iš Žemaitijos. Turbūt nieks nežinojo jo pavardės, o veikė slapyvardė „Barsukas“. Per laikinus Puščios būrio išsisklaidymus susidėjo su jaunu vyruku iš vieno kaimo kairiame Nemuno krante. Abu laikėsi Druskininkų valsčiaus plote, kurį prieš tai gerai pažinojo, pasiekdavo Marcinkonių valsčiaus kaimus. Dešiniajame Nemuno krašte buvo daug ramiau. Druskininkų ir Kabelių būrių jau nebuvo – šitai ir NKVD gerai žinojo. „Barsukas“ ir tas jaunas vyrukas A. susipažino su būsimuoju vadeiva P.V. Taigi tas nelemtas trejetas taip įsismagino sauvaliauti, kad nusiaubti žmonės pradėjo ieškoti ryšio su tikrais partizanais – šaukėsi apsaugos nuo skriaudų, o labiausiai nuo pavojų užtraukti NKVD nelaimės.

Klausiausi „Danieliaus“ pasakojimo iš kaltinamojo akto, kadangi jam teko būti partizanų teismo nariu. Ir aš, ir jis anksčiau nežinojome, kas aplinkui vyksta. Pavojus iš tikrųjų buvo didelis. Žmonės šaukėsi tikrų partizanų tvarkos. Druskininkų–Marcinkonių plote prie Rudnios kaimelio buvo Kazimieraičio būstinė su trijų kovotojų tiesiogine apsauga: „Ėglis“, „Žilvitis“ ir „Karklas“. Ir su „Briedžio“ grupele šalia. Keli Marcinkonių Pamerkio vyrai laikėsi su merkiniškiais, dar kiti su Perlojos būriu, „Gražuolio“ grupė tolimame valsčiaus šiaurės rytų pakraštyje. „Ėglį“ ir jo vyrus pirmiausia pasiekė neramios žinios. Pranešė apie tai Kazimieraičiui. Gavo įsakymą surasti P.V. su jo bendrais ir griežtai įspėti juos, kad liautųsi žmonėms ir partizanams labai kenksmingo sauvaliavimo, perduoti taip pat reikalavimą prisijungti prie kurio nors organizuotų būrių ar teisėtų ploto grupių. Tačiau tie nepažadėjo paklausti įspėjimo ir reikalavimo, aiškindami, kad jau nėra darnaus partizanų sąjūdžio: šaltadūšiai, apsmuktakelniai pakluso amnestijai, retas kas palikę kinkas drebina ir į žemę lenda, o tik jie

drašuliai ir pasiryžėliai žūti, bet iki to triukšmingai ir gerai pagyventi. Patys žmonės, pažinoję V.P., gražiai kalbino laikytis, kaip dera tikram kovotojui ir padoriam kraštiečiui. Aiškino, kad partizanai, nežiūrint sunkumų, gerai veikia, eina partizaninė spauda, lapeliai su informacijomis ir nurodymais, kaip patiems apsaugoti nuo priešų siautėjimų ir žmones kaimuose apsaugoti. Nieko nepadėjo “Ėglio” perduoti Kazimieraičio įspėjimas ir reikalavimai paklusti partizanų vadovybei. Ėjo žinios, kad girtuokliškas sauvaliavimas nesiliauja, dar blogiau: į žmonių įspėjimus ir aiškinimus, kad tikrieji partizanai neteks pagaliau kantrybės ir bus priversti imtis griežtų priemonių, vadėiva P.V. gyrėsi, nieko nebijąs, gali susitvarkyti su bet kuo, net su pačiu Kazimieraičiu. Pritrūko kantrybės – pavojus buvo pernelyg didelis, tiek drausmingiems kovotojams, atlaikant sunkią padėtį, tiek žmonėms, atkakliai remiantiems Lietuvos partizaninę kovą.

Partizanų karo lauko teismo nariai, tarp kurių buvo kažkas iš “Vanago” pusės, neturėjo abejonių visų trijų atžvilgiu. Kazimieraitis, vadovavęs teismui, buvo sunkiau įtikinamas, ar taikyti tą pačią bausmę visiems trims. Jis – kariškis – prisiėmęs labai sunkų ir atsakingą kovos organizacinio ir kariško vadovavimo uždavinį, žinojo, kad partizanų sąlygomis griežčiausi sprendimai neišvengiami, bet šiam kilniam žmogui sunku buvo su tuo susitaikyti. Svyravo dėl nuosprendžio anam jaunuoliui A., kuris buvo įtrauktas į nusikaltimą dviejų sumitusių ir labiausiai atsakingų iškrypėlių. Galbūt norėjo palaukęs ir mane įtraukti į teismo narius. Buvau to krašto žmogus, geriausiai pažinojęs P.V., anksčiau už kitus pažinojęs “Barsuką”. Puščios būryje tikėtasi, kad būsiu žinojęs daugiau apie A. ir jo šeimą mano tėviškės artimoje kaimynystėje tik už Nemuno. “Ėglis” reikalavo skubaus ir griežto sprendimo, tikindamas, kad ir tokios aukos yra ir bus neišvengiamos tvarkai ir drausmei išlaikyti, svarbu ir tai, kad to partizanus remiantieji žmonės primygtinai reikalauja. Nuosprendis buvo visiems trims vienodas.

Nusikaltėliams suimti ir bausmei įvykdyti buvo atkviesta “Nevėžio” vadovaujama grupė iš Užnemunės. Nelengva buvo surasti nu-teistus. Tačiau “Ėglio” gerai veikusi žvalgyba, greičiausiai padedant “Briedžiui”, susekė visus tris, kiekvieną kitoje vietoje. Matyt, ir jie turėjo savo plėšikiškas slaptavietes, kur po girtuokliavimų ir siautėjimų išsiskirstydavo pailsėti, gal pasimeilikauti – to jau nebuvo tyrinė-

ta, nebuvo nuteistieji apklausti. “Barsukas” buvo suimtas prie Šunupio, arčiau Cimakavo, ar ne Šklėriuose atrado P.V. Neprisimenu, ar minėjo “Danielius”, kur ir kaip susekė A. Kur buvo suimti, ten netoliese buvo sušaudyti ir palaidoti.

Pirmas toks įvykis Dzūkijoje ir didesniame plote. Mudviem su “Danieliumi” tuo labiau slogus, kad tai pasitaikė mūsų mielame šilinių krašte. Po teismo buvo tartasi, ar skelbti apie įvykusį partizanų lauko teismą ir įvykdytus nuosprendžius. Nutarta, kad nėra tokio reikalo ir kad esamoje padėtyje būtų nepageidautina. Daugiau pranešimų apie pavojingus ir neraminančius reiškinius nebuvo. Antra: netiktų apsunkinti vyrijos nuotaiką negera žinia dėl jos ypatingo pobūdžio. Reikėjo užgniaužti, šalinti nuoskaudas, buvo reikalų ir darbų ruošiantis žiemai.

PADĖTIS PO “DEMOBILIZACIJOS”

Visaip buvo vadinamas pasinaudojimas sovietų paskelbta Lietuvoje amnestija nepaklusiems okupacijai. Daugiau prigijo apibrėžimas “registracija”. Palikę priešybą žaliaj rikiuotėj vadino tai “demobilizacija”, “daline mobilizacija”, ginkluotų kovotojų sumažėjimą aiškino taktikos keitimu.

Druskininkų–Marcinkonių plotas “demobilizacijos” buvo labiausiai paliestas. Iš trijų kovos būrių paliko tik trečias, vėliau besikūręs “Gražuolio” būrys, neskaitant mažų grupių po kelis vyrus Marcinkonių valsčiaus pakraščiuose, kurie laikėsi su Merkinės ir Varėnos ploto būriais. Partizaninės pajėgos Marcinkonių ir Druskininkų valsčiuose turėjo organizacinį pavadinimą: „Merkio” rinktinės II grupė, kurios vadu buvo patvirtintas j. ltn. Edvardas Juknaitis, slapyvardžiu “Juozaitis”. Dabar grupės buvo nebelikę, taip bent atrodė. Nebuvo pastebimo partizaninio judėjimo. Tikėtasi, kad tas apsiraminimas, kad ir nesiderinantis su kovos dvasia, galėjo būti, kita vertus, užnugariu kovos būriams iš kaimyninių plotų ir, svarbiausia, Kazimieraičio veiklai.

Apie tai galvota ir kalbėta, artėjant antrai žiemai ir laukiant priešo sustiprintų veiksmų. 1944/45 metų žiema praėjo vykstant karui, ši žiema tenka kitomis sąlygomis, sovietai galėjo mesti daugiau jėgų, vykdyti nepalaujamas operacijas, išnaudojant baltą gamtos dangą, paliekančią mažiau galimybių partizanų judrumui, pasitraukimams, manevravimams be pėdsakų ir be patikimesnės miškų priedangos. Buvo išsakomos ir kitokios prielaidos, būtent, kad sovietai neskubės su masinėmis operacijomis, o skirs daugiau dėmesio ir pastangų šnipų ir provokacijų dauginimui, tuo atveju partizaninis pilietiško pogrindžio gyvybingumas sovietų organams būtų net parankus. Ne be reikšmės partizanų taktikai buvo leisti atsikvėpti kaimų žmonėms – atsidėjusiems ginkluotos kovos rėmėjams ir talkininkams.

Toks buvo apgalvojimas ir dalies vyrijos tikinimas kaip tik tokia nuožiūra vadovautis. Deja, atsargumas, šaltas padėties vertinimas, pragaištingiausių priešo priemonių žinojimas paliko silpna visuotinės kovos sąjūdžio vieta, Achilo kulnu įsisiūbavusiame pasipriešinime sovietų okupacijai, didėjančiam okupanto terorui.

Netikėjome bendra pilietiška pogrindžio vadovybe Vilniuje ir kad įmanomas būtų sklandus ir saugus viso krašto partizaninių jėgų pa-

valdumas tai vadovybei. Jeigu tokia ir būtų susikūrusi ar besikurianti, tai tektų atsiliepti į tai labai kritiškai. Pernelyg neatsargu. O kas žino, ar tai nėra prieš paspėstos pinklės. “Šernui” ir “Daktarui” nepatiko mudviejų samprotavimai ir perspėjimai. Bendros kalbos nebuvo. Mums rūpėjo kuo ilgiau išsaugoti vertingiausių žmonių užnugarį. Nebuvo reikalo įtraukti kuo daugiau žmonių į raizgų pogrindžio tinklą, stiprinti patriotizmą, šviesti politiškai, būti pasiruošus žūtibūtinei kovai, bet argi metamos visos kovos atsargos į pirmą kovos liniją?

– Neatsakingi perėjūnai, – tokia susidarė mudviejų nuomonė. Labai neramino tie užmojai, taip nesiderinantys su racionalumu ir gilia konspiracija. Prisiminimais kalbant apie tai tenka čia iš karto pasakyti, kad tas tų dviejų pakilus veiklumas baigėsi labai nuostolingai.

PAS KAZIMIERAITĮ. UŽDAVINIO SIŪLYMAS

Buvo jau lapkritis. Ateidavo “Sakalas” su ryšiu nuo Rinktinės vado “Vanago”. Palikęs spaudinių ir susižymėjęs atmintyje mūsų suteikiamas žinias, vieną dvi dienas kartu pabuvęs, išvykdavo atgal. Be mudviejų, jis buvo trečias, laikėsi su merkiniais prie “Vanago” vadavietės, vykdydamas jam skirtus uždavinius. Taip jau buvo nuspręsta iki pavasario. Pakeliui atnešdavo žinių nuo “Ėglio” iš Kazimieraičio vadavietės.

Aš ir “Danielius”, naudodamiesi ilgėjančiomis naktimis ir pakenčiamu oru, aplankydavome ryšininkus, veikiančius partizanų žvalgybai ir kontržvalgybai. Buvo atsidėjusių ir sumanių vyrų, kurie stebėjo NKVD ir kitas tarybines įstaigas, įsimenant, koks buvo judėjimas: kaip, kuriuo metu ir kuria linkme iš Druskininkų išvykdavo įgula ir sribai, kiek, kokius žmones šaukiama “pokalbiams”, kas buvo sulaikomas ir kalinamas dvi tris dienas, kas mokyklose, kokia žmonių nuotaika, kokios kalbos. Buvo vykdomas uždavinys rinkti žinias, kur apsisverčia ir kaip veikia lenkų partizanų karininko “Niemenio” (Miečislavo Niedzinskio, iš motinos pusės lietuvio) vadovaujamas būrys. Teko atkreipti dėmesį į lenkų taikomą taktiką: nejudėti, nesirodyti didesniu kovotojų būriu, bent jau dienos metu, skleisti žinias, kad lenkų partizaninis sąjūdis nyksta, daug pasitraukia per sieną į Lenkiją, o tuo pačiu metu veikdavo mažos grupės po kelis žmones, kurios, gerai sekant, netikėtai užklupdavo, sunaikindavo nemažai sovietinių pareigūnų, pradedant aršiausiais, nekreipiančiais dėmesio į pogrindžio įspėjimus liautis teroristinių, plėšikiškų veiksmų prieš žmones. Baltarusijoje dar labiau tamsių, dar daugiau prasigėrusių sovietinių pareigūnų siautėjimas buvo didesnis, negu Lietuvoje. Ten vis dažniau moterys būdavo prievartaujamos.

Daugėjo šaukiamų į NKVD, suimamų ir trumpai kalintų. Ne vienam ir iš mūsų ryšininkų teko tokiu būdu tiesiogiai susipažinti su sovietiniu saugumu – patirti, kas yra tie “pokalbiai”, kada žmonės būdavo šaukiami neva nereikšmingiems apklausinėjimams ir “tarybiškai šviečiami”. Buvo įkyriai kalbinama bendradarbiauti ne su politiniais, o visuomeniniais organais. Pirmiausia apie tai iš mūsų tinklo žmonių sužinodavome, o jiems dar prasitardavo kiti iš šauktų ar trumpai sulaikytų – dažniausiai artimi jų draugai, patikimi pažįstami, giminės.

Iš to teko daryti išvadas. Toks sovietų aktyvumas kėlė nerimą ir vertė dar akyliau sekti, kas darosi “priešo stovykloje”.

Ruošėmės žiemai. Buvo pasirinkta žeminei vieta, gerai apsvarčius įslaptinimą. Rengėme ją ne tik savo poreikiams, bet galvojome ir apie Kazimieraitį, be to, žeminė galėjo tapti besiplečiančio vadovybės štabo darbine dalimi. Medžiaga statybai buvo visai kitur ruošiama. Užtektų per vieną naktį nuvežti į žeminės vietą paruoštus ir suręstus sienojus, toliau žeminės statymas ir įrengimas vyktų tyliai ir greit. Baigiant ruošti medžiagą gyvenamos slėptuvės statybai atėjo Kazimieraičio kvietimas apsilankyti pas jį, susisiekiant žinoma tvarka su “Ėgliu”. Išvykau dienos metu į pavakarį. Slankiodamas žinomoje vietoje, sutartais ženklais pasitikrinęs, susitikau su “Ėgliu” jau pradėjus temti. Vedė mane į vadavietę laikinoje žeminėje. Dairiausi ir galvojau, kaip buvo pasirinkta žeminei vieta. Nulėmė pagrindiniai išskaičiavimai ir keletas nežymių reikalavimų. Iš aukštaūgio ir gana tankaus pušyno įvedė į degimą. Ėjome per plačią atvirą plynę, vietomis priartėdami prie miško ir krūmijos. Liepė kelių žingsnių skersmens rate rasti kokią nors žymę, kas ieškant slėptuvės keltų įtarimą. Prietema buvo dar tiek vaiski, kad galėjau kruopščiai išžvalgyti nurodytą vietą, bet nieko nepastebėjau. Pagaliau pats “Ėglis” parodė dangą ir vėdinimo angą bei radijo anteną, išvestą neišdegusiuose stuobriuose storesnių šakų, nuodegulių raizgyne. Per degimą vietomis sunku buvo praeiti. Derėjo pagirti vietos pasirinkimą.

Davus ženklą atsivėrė danga. Nusileidome į vidų. Talpos buvo ne daug – laisvai keturiems, o didesniai skaičiui, kartu ir kokiam nors darbui, būtų labai ankšta. Nemažai vietos užėmė žinių klausymo ir spausdinimo priemonės. Be Kazimieraičio, žeminėje buvo dar vienas asmuo, bet ne iš mūsiškių šilinių, nors anksčiau matytas – neprisimenu, kas. Pirmiausia pasikalbėjome laisvai mūsų buities kasdieniais reikalais. Kazimieraitis klausinėjo apie mano šeimą, džiaugėsi, kad mano šeimai pasisėkė pabėgti iš trėmimo vietos ir dabar kol kas jaučiasi saugūs. Po kuklios vakarienės pasakė apie reikalą, dėl kurio mane kvietė, būtent klausyti radijo laidų iš užsienio. Buvo rūpesčių įsigyti geresnį imtuvą. Pabandyta pasinaudoti atgabentu (neprisimenu jau, iš kur) karišku radijo imtuvu. Reikėjo jį kiek perdirbti, pritaikyti. Kazimieraitis – inžinierius – pats su ta problema susidorojo. Aiškino man, ką reikėjo padaryti, bet aš, apsigimęs kirvis griežtiems mokslams (nors neturėjęs

gimnazijoje sunkumų su matematika ir fizika), nedaug supratau. Tos karinės aparatūros pritaikymas partizaninės radiotechnikos sąlygomis nelabai tenkino lygį, kurio buvo tikėtasi, bet laidų užsienio kalbomis galima buvo pasiklausyti, kartais ir gana aiškiai. Kazimieraitis mokėjo užsienio kalbų, geriausiai prancūzų, bet negi galėjo valandomis sėdėti prie radijo imtuvo, kai jo dienos programa buvo įtempta kitais darbais. Taigi pabandžiau išnaudoti mano kalbų mokėjimą: vokiečių, rusų, lenkų, iš bėdos jau ir angliškai galėjau susigaudyti, apie ką kalbama. Nebuvo nieko įdomaus, nieko guodžiančio. Tik pranešimų apie keturių didžiųjų nugalėtojų užsienio reikalų ministrų konferencijos posėdžius su kylančiomis problemomis ir prieštaravimais. Bet tai maža laukiantiems palankesnės tarptautinių įvykių raidos. Plaukė žinios iš keturių Vokietijos okupacinių zonų. Kartais pasitaikydavo žinia apie vadamuosius perkeltus asmenis trijose vakarų Vokietijos zonose. Lietuvoje nedaug težinojome apie mūsų į vakarus išsitrėmusius žmones. Dalis jų anksčiau persigavo atgal į Lietuvą, norėdami būti su kovojančia tauta. Perduota žinia, kad išeivija, pasirengusi remti kovą, tapo tokiais pat vargdieniais, aklinai izoliuotais nuo pasaulio, kaip ir visas kraštas. Kazimieraitis užsimindavo apie gyvybinį reikalą megzti ryšius su mūsų politine išeivija, per ją belstis į Vakarų sąžinę – priminti Atlanto chartos nuostatus ir jų vykdymo pažadus. Bandymai tokius ryšius megzti buvo jau iš partizanų “Tauro” apygardos Suvalkijoje. Supratau, kad Kazimieraitis, nežiūrint didėjančių sunkumų partizaninei kovai ir pilietiškam pogrindžiui, gyveno palankesnių tarptautinių įvykių lūkesčiais. Negalima buvo nepritarti jo siekimui lietuvių tautos ginkluotą pasipriešinimą sovietų okupacijos terorui kelti į sveriantį politinį veiksnių, tvarkant pokarinę Europą ir visą pasaulį paskelbtos Chartos pagrindu. Laisvė ir tautų apsisprendimas – du dideli žodžiai. Toji samprata, tie lūkesčiai ginkluotos vyrijos, pasiryžusios dėti aukas, buvo didžiosios daugumos žmonių paspirtis. Jėgų klausimas svarbus, bet tai priklausė nuo pačių gebėjimo, įvairių aplinkybių, ne be reikšmės buvo ir strateginiai kovos išskaičiavimai.

Tris, gal keturias dienas buvau pas Kazimieraitį. Tekdavo su “Ėgliu”, “Karklu” ar “Žilvičiu” į jų žaliuosius prieglobsčius išeiti. Praeidavome nedidelio, bet kalvotose vietose giliai įsirežusio, vietomis vengriai sukaliuojančio Skruoblo pakrantėmis. “Ėglis” kalbėjo apie statomą naują žeminę vadavietei – erdvią, geroje vietoje, kuri laiduos susisie-

kimą kiekvienu metu, bet kokiomis žiemos sąlygomis. Atrodė, žmonių nedaug, o buvo jaučiamas sklandus, nors ir nepastebimas judėjimas, kuklios vadavietės darbas vyko sparčiai.

Atsisveikinome. Nebuvo kalbos, kuriam laikui. Buvo “statybų” ir žiemos būstinių įrengimo metas. Nustačiau antrą (atsarginį) ryšį su “Ėgliu”. Per vieną ryšininką Randamonių viensėdžiuose arčiau Cimakavo. Kazimieraičio aplinkos vyrai ir kažkas nuo “Vanago” kaip tik ėjo Šunupio linkme. Ėjau su jais, nutaręs pakieminėti Randamonyse. Paryčiui buvau prie Cimakavo, susiradau “Danielių”.

Beveik savaitę buvome užimti žeminės statyba ir jos įrengimu. Neturėjome kitų reikalų ar ko nors, kas drumstų žiemos būstinės ruošimą, nors buvo žinia, kad “Liepa” su savo būrio dalimi, ilgesnį laiką besilaikydamas šioje Nemuno pusėje, žadėjo su mumis susisiekti. Taigi buvome kiek nustebę, kai išgirdome ženklą, kad yra svarbus ryšys. Išėję į miško pakraštį, įsitikinome, kad kvietimą patvirtina kaimelyje matomas ženklas. Buvo atėjęs “Sakalas” nuo Kazimieraičio. Su juo du merkiniškiai vyrai, kuriuos pažinojau. Vienas jų “Bevardis” (ar ne jauniausias iš keturių brolių partizanų Ivanauskų) iš Gudakiemio už Merkinės, o antras “Jūrininkas” – alytiškis, jaunas mokytojas, kartu su A. Ramanausku–Vanagu išėjęs į žaliąją rikiuotę. Ėjo jis atsakingas pareigas „Merkio” rinktinės vadovybėje ir vykdė aukštesnės vadovybės uždavinius, plečiant ryšius su gerai organizuotu partizanų sąjūdžiu Suvalkijoje ir susijungiančiais kovos būriais šiaurvakarių Dzūkijoje. Buvau daugiau girdėjęs apie “Jūrininką”, žinojau jo pavardę (A. Perminas) ir tragediją jo šeimoje, ištikusią 1941 m. birželio mėn. – vokiečių įsiveržimo pirmomis dienomis, pirmiems vokiečių fronto daliniams žiauriai siaučiant. “Jūrininkas” ir “Sakalas” perdavė man Kazimieraičio pasiūlymą: eiti emisaru per sieną, pirmiausia į Lenkiją, nebūtinai toliau ir nebūtinai grįžti, o Lenkijoje įsitvirtinti ir ten laukti tolesnių uždavinių. Siūlymą lėmė tai, kad labai gerai mokėjau lenkų kalbą, pažįstu lenkus, gebėsiu verstis tarp jų, ir tai, kad turėjau buvusių mokslo draugų vadinamajame Suvalkų trikampyje apie Punską ir Seinus, gal kai kurie jų ten likę, gal susirasiu jų šeimas – turėčiau pasitikėjimą ir paramą pradžiai, jų padedamas galėčiau užmegzti ryšius toliau Lenkijoje, jau žinomose ir nurodytose vietose, kur iš Suvalkijos užklydo pirmi emisarai į Vokietiją. Nustebino tokio uždavinio pasiūlymas, palikau vienas kokiam pusvalandžiui apsigalvoti.

Supratau reikalą, bet mano atsakymas buvo neigiamas. Prašiau perduoti Kazimieraičiui mano teisinimąsi, kad tik dėl mano šeimos dabartinės padėties, ne dėl ko kito. Gal kiek vėliau... „Jūrininkas“ ir „Sakalas“ pasakė, kad Kazimieraitis nebus mano atsakymo nustebintas, kadangi ir pats daugiau tokio tikėjosi, supratęs mano padėtį dėl šeimos būklės. (Neprisimenu, ar buvau Kazimieraičiui prasitaręs, kad mano žmona laukiasi mūsų antro vaiko.)

Domino mane pats emisarų siuntimas ir gal daugiau tai, kad taip staiga ir tokiu metų laiku. Iš pasikalbėjimo suvokiau, kad ryšio su užsieniu klausimas tapo, matyt, itin svarbus, nutarta vykdyti tai kuo skubiau ir dviem kryptimis lygiagrečiai: iš „Tauro“ apygardos ir iš pietų Dzūkijos, todėl, greičiausiai, dairomasi atitinkamų tokiam uždaviniui kandidatų. Neprisimenu gerai, ar tada jau „Sakalas“ buvo prasitaręs, ar vėliau „Jūrininkas“, o gal „Linas“ (Pranas Svirskas) buvo kalbėjęs, kad emisaru į užsienį buvo numatytas taip pat Neravų mokytojas Juozas Kalpokas. Mano per ryšininkus žodžiu perduoto atsakymo užteko. Jeigu būčiau sutikęs priimti tą uždavinį, turėčiau tuojau vykti į Kazimieraičio vadavietę. Ilgai buvau plėšomas dvejo- nių, kaip reikėjo apsispręsti.

UŽSIDARIUS NUO BALTOS ŽIEMOS

Žeminė buvo baigta. Lapkričio pabaigoje stipriai pašalo. Reikėjo tikėtis, kad iškris žiemos danga. Dar judėjome, žmonėjomės, naudodami laikiną būstinę Cimakavo prieglobstyje, Latežerio, Kermušijos, Mašnyčių kryptimi, kur nuo kaimelio pelkėtas lapuočių ir eglyno miškas, vietomis aukštaūgiai brūzgynai, tai vėl atvirų pelkių ir sausai pereinamų siaurų rėvų juostos, viena kita didesnė sala – susidaręs retai kur aptinkamas gamtinis įvairovės raizgynas. To ploto buvo gana daug, su patogiomis išieigomis į sausus miškus. Pakenčiamomis dar oro sąlygomis dažnai pasinaudodavome Džano iš Jaskonių daržinėle, kurioje buvo sudėta šieno iki pat stogelio kraigo. (Užšalus savininkas – vienas iš Jaskonių kaimo Jaskelvičių – atvažiuodavo rogėmis, pasiimti šieno.) Įmantriai įruoštame “miegamajame” su „Danieliumi” būtų buvę ramu ir patogu – bet ne žiemą.

Neprisimenu gerai, kada pradėjo snigti. Derinant gruodžio dienas su kai kuriais vėliau sužinotais įvykiais galima teigti, kad pirmomis mėnesio dienomis sniegas ramiai klojo žemę ir miškus. Einant į naują būstinę likdavo aiškūs pėdsakai, bet ne ilgiau kaip pusvalandžiui. Pernakvoję, pakėlę žeminės dangtį, pamatėme storą lygią sniego dangą, baltą–žalią miško dangą. Pirma mintis ir kalba: ar ilgai uždari išbūtume. Prisimenu “Danieliaus” pastabą: – Esame kaip į gilumą nusileidusiame povandeniniame laive, tik neturime periskopo plačiau apsižvalgyti.

Vietą žeminei buvome pasirinkę sausame, kiek kalvotame pušyne. Ne toliau kaip pusantro kilometro nuo Cimakavo, prie kelio iš Randamonių į Margionis ir išsišakojimo į Šklėrius. Iki Šklėrių pamiškės viensėdžių gal keturi kilometrai, iki pirmųjų Randamonių sodybų trys kilometrai. Buvo aiškiai girdima, kas vyksta Cimakave. Priklausomai nuo vėjo krypties ir kitų oro sąlygų pasiekdavo gana aiškūs atgarsiai nuo kitų dviejų arčiausių gyvenviečių. Cimakavas buvo aiškiai skaitomas iš kasdienės buities garsų, ypatingai kam nors apsilankant kaimelyje. Šunes labiausiai buvo jautrūs nekasdienybėms, jų lojimai teikė tikslios informacijos. Be to, veikė su gyventojais sutartas kodas garsų, kurie tilpo paprastame žmonių žiemos apyvokos šurmulyje. Gyvulius girdant, prie malkinių triūsiant, išvažiuojant į mišką malkų ar su kitais reikalais ir parvažiuojant, tarp kiemų tolesniais kalbesiais persimetant.

Su dėkingumu tenka prisiminti mūsų ano meto šunis sergėtojus ir rėmėjus. Nežinia, ar tie mieli keturkojai sergėtojai visoje Lietuvoje buvo tokie patys išmintingi šaunuoliai, ar gal tiktai Dzūkijoje, ypač toje pietų Dzūkijos dalyje, kuri buvo jau anksčiau patyrusi Lenkijos okupacijos priešiškus. Jie ir tada buvo tokie patys, gal tada tokie ir tapo. Labai nemėgo valdiškų žmonių, lojo ant jų be pertraukos, nenustelbiami, kad ir labiausiai šeiminkams juos tramdant. Plačiau užsimenu apie tai, girdėjęs marcinkoniškių moterų, merginų, vaikų giedamus ir šokamus ratelius, o iš tos liaudies kūrybos tokius įsimintus žodžius: “Ko ant kiemo šunes loja, kai policija atjoja?”. Kalba apie lenkų policiją, tiesa, ne raitą, o ant dviračių, tai ratelio tekstui tiko folkloras. Įdomu, kad tie mūsų keturkojai sergėtojai skyrė ginkluotus: kas savas su ginklu, o kas sovietinių įgulų uniformuoti ir pilietiškai skarmaluoti sribai lietuviakaliai. Taip buvo. (Gal vertėtų aniems talkininkams kur nors kokį paminklėlį pastatyti.)

Ėjo dienos. Krito sniegas, retkarčiais pustė. Skaitomi artimų gyvenviečių atgarsiai rodė ramybę. Galima buvo išeiti į pratrintą miško keliuką – o juo ir į pagrindinius kelius. Neskubėjome į “didįjį pasaulį”, juo labiau kad nebuvo ženklų apie reikalą išeiti – susisiekimui su savais ryšininkais ar su atėjusiais iš kurios nors vadavietės. Nenuobodžiavome. Turėjome pasirinktų knygų, aš buvau pasiruošęs medžiagos toliau tobulinti anglų kalbą. Savaitės pradžioje prieš Kūčių vakarą “Danielius” užsiminė, ar nebūsimanti sugalvojusi jo žmona atvažiuoti iš Vilniaus į Cimakovą, kalbėjo – vasarą pas jį apsilankiusi. Klausėsi dieną kitą kaimelio garsų, bet nieko ypatingo neišskaitė: gailėjosi, kad toks atvejis nebuvo įtrauktas į kodą. Pagaliau pavakario metu išsirengė pats vienas. Buvo sutarta, kad greit grįš, jeigu bus kas neaiškaus, o gal bus duotas geras ženklas – kad yra taip, kaip tikėtasi. Nuėjo ir pradingo, neduodamas jokios žinios. Pradėjau nerimauti, apsigalvojau ir pats išeiti. Apėjau kaimelį nuo miško sienos prie pat Lioncios (Eleonoros Svioklienės) namo. Ramu. Languose šviesos per uždangas. Girdisi linksma kalba – moterų kvatojimas ir “Danieliaus” balsas. Įžengiau net nesibeldamas ir užsipuoliau kaltininką, kad pamiršo mane, bet čia pat paverčiau viską juokais ir pasisveikinau su “Danieliaus” žmona. Pažinojau ją iš Vilniaus laikų. Graži, inteligentiška moteris, abu su Povilu iš stuomens ir liemens, buvo žavi pora, turėjo du vaikus.

Apie Merkinės puolimą išgirdome gruodžio 15 d. Tik apie tai buvo ir kalbama – kaimuose, miesteliuose, bet kur ir bet kokia proga žmonėms susitinkant. Ypatinga nuotaika, padidėjusi žmonių drąsa. Nebuvo prieš operacijų didesniu mastu, ko tikėtasi po partizanų operacijos, puolus Merkinę.

Kalėdų šventės buvo ramios ir nuotaikingos, kaip šeimos pastogėje.

PO KALĖDŲ IR NAUJŲJŲ METŲ

Beveik iki galo sausio buvo ramu. Gera, bet kartu lyg ir nejauku, prisimenant posakį: Ramu, kaip prieš audrą. Gamtoje buvo atolydžių, stiprių atšolių ir sniego kritulių su pustymais – gana geros sąlygos judėjimui. Buvome galvoję išvykti į Šklėrius pas mokytoją Petrą Večkį. Jis turėdavo vertingų žinių, galima buvo pasikalbėti, pasitarti, apsvarstyti padėtį. Nuo gimimo vietos gyventojas, vilnietis veikėjas, žmogus atkaklus, ne kartą lenkų sulaikomas, tardomas ir kalintas – buvo dvasinė atrama patriotiškai pasiaukojantiems, vargus išgyvenantiems savo kraštiečiams.

Išėjome iš mūsų žeminės, bet grįžome iš pusiaukelės. Tolesnį kelią pastojo vilkų ruja. Pirmas kaukimas, antras toliau, daugiabalsis atoliepis arčiau. Gūdu. Kiek paėję Margionių keliu, jau netoli išsišakojimo į Šklėrius, vis koncertuojančios rujos linkme, susilaikėme, jau matėme mirkčiojančias vilkų akis: nei rują apeiti, nei išblaškyti ją, nejautėme vilkų pavojaus, bet labai neatsargu būtų pagąsdinti ar net praretinti gaujas automatinių ginklų serijomis. Ėjome keliom dienom vėliau, šį kartą sėkmingai. Pasižmonėjome Šklėriuose, pasisvečiavome pas mokytoją Večkį. Suteikė mums išsamesnių informacijų, kas pasaulyje, kas Lietuvoje ir kas mūsų arčiausioje ir kiek tolesnėje aplinkoje. Buvo atėjęs “Linas” pas savo tėvą – mokytojo kaimynystėje – Svirskį, kuris buvo daugiau žinomas pravarde “Berankis”, nes neteko delno. Tas Šklėrių Svirskis turėjo brolių kunigą nepriklausomoje Lietuvoje, kuris buvo pasiėmęs auginti ir leisti į mokslus jo vyresnį sūnų Praną. Jau studijavo mediciną, buvo priešpaskutiniame kurse, kai teko išeiti į partizanų gretas. Laikėsi prie “Vanago”, dažniausiai su “Jūrininku”. “Linas” papasakojo apie Merkinės puolimą. Pats dalyvavo toje operacijoje kaip eilinis kovotojas, nors buvo daugiau kitos paskirties – vienintelis aukštų kvalifikacijų medikas miško vyrijoje. Buvęs arčiau “Vanago” ir Kazimieraičio štabo gerai žinojo puolimą paskatinusias priežastis ir organizacinę to žygio eigą. Žinios iš patikimiausio šaltinio.

Pajudėjome ir kita linkme. Nustebome susitikę su “Liepa” Latežeryje. Paaiškėjo, kad jis bene su šešiais savo vyrais buvo įsitaisęs žeminę arčiau Užpurvės kaimo, kuris jau Baltarusijos plote – ant sie-

nos, bet daugiau Lietuvos pusėje. Sutarėme susitikti kitą kartą, tąkart užsiprašys pas save į savo žiemos būstinę.

Po dviejų ar trijų dienų buvome “Liepos” svečiai. Bunkeris buvo gerai suręstas ir maskuotas aukštokame upelio šlaite, kuriuo retai koks žmogus ar žvėris praeidavo, erdvus – septyniems gerai ginkluotiems vyrams. Vieta ir bunkerio paskirtis gerai parinkta gynybos ir prasi-veržimo atvejui. Turėjo gerą išeią upeliu iki Lato ežero, todėl buvo galima iš jo dažniau išeiti. Ir jiems neteko dalyvauti Merkinės puolime, bet turėjo žinių, garsinančių Merkinę. “Liepa” gana kritiškai vertino tokio masto kovingą užmojų ir pačią karinę operaciją, nors pripa-žino jo teigiamą psichologinę reikšmę. Buvo sutarta dažniau kartu laikytis.

“SAKALO” APSILANKYMAS – TIESIOGINIS RYŠYS SU VADOVYBE

Uždaros būties žiemos sąlygomis buvo mažiau, negu tikėtasi. “Sakalas” atnešė mūsiškės propagandinės medžiagos, pogrindžio spaudos ir pirminių direktyvų, liudijančių visuotinės partizanų akcijos artėjimą. Sovietinių rinkimų į okupacinės valdžios organus propagandinis ir ginkluotas boikotas. Neprisimenu, ar tai buvo skelbiami rinkimai į TSRS, ar į LTSR Aukščiausiąją Tarybą. Iki kovo mėnesio buvo dar laiko.

Mus pirmiausia domino Merkinės išgarsėjimas. Jau buvome prisiklausę kalbų liaudyje, jau skambėjo sukurtos dainos apie žuvusius didvyrius, garsėjo slapyvardžiais pasižymėję kovotojai, augo Merkinės puolimo legenda. Tarp pasižymėjusių drąsa, sumanumu ir pasiaukojimu buvo ir mūsų “Sakalas”.

Keletą dienų jis praleido pas mus. Daug pasakojo ir perpasakojo klausinėjamas, ypač “Danieliaus”. “Sakalas” atliko svarbų vaidmenį mobilizuojant partizanų jėgas. Buvo tiesioginiu štabo ryšininku – žaibišku pasiuntiniu į būrius ir mažesnes grupes abiejose rinktinėse šiaurės ir anapus Nemuno. Jo išsamūs pasakojimai sudarė Merkinės žygio vaizdą, kuris ir dabar, po tiek metų, palieka toks pat. Gal tik tas skirtumas, kad tada rečiau buvo minima to žygio priežastis.

Keturių kovotojų žūtis gruodžio 5 d. prie Merkio ties Mardasavu Merkinės pusėje buvo ypatingai tragiška. Žuvo karininkas, su kuriuo Kazimieraitis siejo didelius planus, matė jame savo pagrindinį pagalbininką. Buvo dienos metu užklupti nedidelio Merkinės įgulos enkavedistų ir sribų būrio, kai rengėsi keltis per upę. Krentant sniegui priešas įsidrąsino leistis toliau į partizanų valdomą plotą. Vyko dramatiška kova. Būtų gal užtekę mažesnių aukų, bet jau pačioje sąrėmio pradžioje buvo sužeistas karininkas “Šarūnas”. Puolė gelbėti jį Bulinskas, kai kiti du kovotojai dengė ugnimi. Visi žuvo. Įvykis sukrėtė vadovybę ir visą Merkinės rinktinės vyriją. Ženklaus atkirčio mintis kilo Kazimieraičio–“Vanago” štabe, troško ir reikalavo keršto rinktinės merkiniškiai kovotojai. Reikėjo ką nors padaryti ir įtikinti, kad partizanai gyvuoja, kad ginkluotos kovos sąjūdis vyksta ir yra gerai organizuotas, kad žinotų tai ir okupantas, ir sribai bei dvasiniai stri-

buotojai – tokių atsirasdavo ir taip jie buvo vadinami, tie palūžėliai ir abejojantieji, sovietinės sustiprintos propagandos veikiami. To reikėjo ir gerų, tvirtų žmonių daugumos dvasiai palaikyti. Jau anksčiau buvau įtaręs, kad lakstančios tvirtovės vadas buvo L. Švalka, dabar įsitikinau, kad bus tas žuvęs karininkas, kurio taip labai reikėjo Kazimieraičiui.

“Sakalas” buvo tik pradinio išsilavinimo, bet labai inteligentiškas ir gerokai apsitrynęs jaunas vyriškis, tiek tautine visuomenine samprata, tiek pogrindyje sukaupia karine patirtimi. Gal anksčiau jis nežinojo, kas yra “psichinis lūžis, psichologinis laimėjimas”, bet taip kalbėjo. Matyt, iš aukštesnės vadovybės girdėjo tokią kalbą ir jautė, kad taip galėjo atsitikti puolant arba žmonėms žygį vertinant. Taigi laimėjimu buvo tas psichinis lūžis. Žmonėse ūpas pakilo. Priešas – gal ne tiek pats okupantas su savo teroro organais ir stiprinama kariauna, kiek sribai ir sribuotojai sutriko. Daug žmonių kalbėta, kad Merkinės puolime dalyvavo ir lenkų partizanai, atėję į pagalbą iš netolimo Gardino Baltarusijos pusėje. “Sakalas”, daug besivartantis tarp žmonių, buvo klausinėjamas, ar tai tiesa. Jis neneigė to, kai kam ir patvirtindavo, bet dažniausiai nukreipdavo kalbą kita linkme. O jeigu tas nelabai sekdavosi, tai pameluodavo, kad lenkai dalyvavę tik simboliškai, savų pajėgų keleriopai daugiau užtekę, negu reikėjo. Kai vadovybei kalbėjo apie tai, jam buvo pritarta pagyrimu, kad sumaniai sprendė klausimą. Savo ruožtu paskala buvo reikalinga pradžioje, be tolesnio palaikymo bei jos plėtojimo. Augo legenda, ji buvo reikalinga. Pasitvirtino ginkluotos kovos sąjūdžio organizuotumas ir kovingumas, išryškėjo tikrojo partizanavimo silpnumai dėl patirties stokos, taip pat dėl sunkėjančių sąlygų nesuvokimo.

Aš labai norėjau daugiau išgirsti apie žuvusį karininką “Šerną”, lyg ir nujausdamas, kad tai galėjo būti lt. Lionginas Švalka – LLA organizatorius Marcinkonių–Druskininkų krašte, su kuriuo turėjau reikalų vokiečių okupacijos metais ir buvau susitikęs 1944 m. rugpjūčio pradžioje, tik frontui į vakarus nuslinkus. Tada apsilankius jam pas mane Kmieliavoje buvome sutarę, kad palaikysime ryšius. Galvoju, kaip atsitiko, kad žalioje rikiuotėje toje ginklo kovoje, kuriai ruošėmės, neteko susitikti su juo. Pagaliau ir nesistebiu, kad taip atsitiko, prisimenant, kokios buvo ginkluoto pasipriešinimo pradžios, kaip vyko partizaninės kovos jungimasis, kuria iš kur linkme mezgėsi ryšiai,

kad buvo daugiau laikytasi paslaptinumo. Taip ir man buvo atsitikę su "Vanagu". Jam jau daugiau kaip metus partizanų gretose garsėjus kovingumu ir organizacine veikla sužinojau, kad tai mokytojas ats. ltn. Adolfas Ramanauskas, su kuriuo buvau susipažinęs 1941 m. vasarą Druskininkuose. Kai asmeniškai susidūrėme 1946 m. vasaros pradžioje, prisiminėme susipažinę ir bendravę 1941 m. Druskininkų įvykiuose.

"Sakalas" pasakojo taip pat, kad yra priekaištų tiems partizanams, kurie nedalyvavo Merkinės puolime. Jis pats nepritarė tokiems priekaištams, kadangi buvo iš tų, kurie geriausiai žinojo, kaip paskubomis vyko pajėgų telkimas. Pirmiausia buvo sutraukiami mažiau išsiblaškę būriai bei gausesnės kovotojų grupelės, besilaikančios žiemos metu sau patikimiausiose vietose ir atitinkamai pasirengusios. Susižinojimas ir pajėgų telkimas buvo gana sklandus, bet vis dėlto ne su visais gerai suveikė žaibiški ryšiai, buvo pavėlavusių į Merkinės puolimą. Taip atsitiko su "Merkio" (Adolfo Baublio) vadovaujama būriu, kuris buvo išsisklaidęs nuo Perlojos iki didžiųjų girių pagal Ūlą Dubičių kryptimi. Pora valandų pavėlavęs į Merkinės puolimą "Merkys" su savo būriu tuojau "reabilitavosi", dar tos pačios gruodžio 15 dienos naktį nužygiavęs nuo Merkinės ir puolęs stiprų stribyno postą Perlojoje ir sunaikinęs jį. "Sakalas", paklaustas, kodėl mudu su "Danieliumi" nebuvo pašaukti, nors yra geras ir netolimas ryšys, aiškino, kad vykdęs uždavinius pagal tiksliai nustatytą eilę: nuo būrių, atskirų gausesnių grupių iki negausiausių, kai kurios iš pastarųjų paliko nešauktos, kadangi laiko neužteko, pagaliau ir reikalo nebuvo, nes užteko jėgų vykdyti pirmos eilės "mobilizacijai". Norint dar daugiau vyrijos sutelkti, reikėtų nukelti puolimui numatytą dieną, o ilgiau trunkantį pasiruošimą galėtų priešas pastebėti.

Didelės pajėgos buvo reikalingos nuo Alytaus, Varėnos, Seirijų, Leipalingio, nuo Druskininkų ir Marcinkonių keliams apstatyti. Matyt, Merkinės operacijoje buvo numatyta miestelį ilgiau išlaikyti. Vadovybės buvo tarta, kad tokio masto žygiui pajėgų užtenka. Man buvo malonu išgirsti, kad Merkinės operacijoje šauniai dalyvavo "Šarūno" rinktinės Gailiūnų kaimo pagrindžio tvarka susikūrus ir besilaikęs ginkluotas būrys, vadovaujamas psk. Stonkaus. Gerai pažinojau tvirtai susiorganizavusį gailiūniškių kovotojų būrį ir jų vadą Stonką, su kuriuo iki 1945 m. rudens turėjau tiesioginius ryšius, vykdydamas

“Šarūno” rinktinės vadovybės patikėtą užduotį. Maloniai su “Sakalu” kartu praleidome keletą dienų – vieninteliai trys iš buvusio “Juozaičio” būrio, neimant paties “Juozaičio”, apie kurį nebuvo žinių, kur ir kaip jis verčiasi, bet laukėme, kad pavasarėjant pasirodys. “Sakalas” skubėjo arčiau vadovybės, laukė jo nauja darbymetė. Dainavos apygardoje palikome dviese su audringais įvykiais ir pasaulinės bei mūsų krašto padėties apgalvojimais.

Buvo nemalonu dėl priekaištų tiems iš miško vyrų, kuriems neteko dalyvauti kovinguose gruodžio mėnesio veiksmuose. Aiškėjo, kad laikosi ir vis dar kertasi du požiūriai: šaunuolių, kuriems, anot rusų – jūra iki kelių, veikiamų dar euforijos, gyvenus lengvesnės kovos dienas, besididžiavus pigiai atsieinančiais laimėjimais, nesirūpinant dėl savų nereikalingų nuostolių savo gretose ir remiančiuose kovą žmonėse. Ir priešingas požiūris – kad reikia prie padėties pritaikyti. O tai jau kita partizanavimo taktika, atsisakant šaunuoliško švaistymosi, nepasiduodant svaiguliui dėl žmonių žavėjimosi laisvės kovotojais, gynėjais nuo sribų teroro, imantis didesnio darbo atsargumui ir įsislaptinimui užsitikrinti, žvalgybai ir kontržvalgybai bei tokios veiklos duomenų kruopštiems patikrinimams, gerai pasiruošti kovingiems išpuoliams tinkamu laiku ir sutartose vietose, kad suklaidinus priešą. Žodžiu – prisiimti daugiau išsižadėjimų ir sunkesnio darbo. Deja, dar nedaug suprantančiam ir jau įsitikinusiam, kad tikras partizanavimas tai ne vien lakstyti pas merginas ir imti stipresnių vaišių, o per šalčius judėti ir prisiimti begalybę išsižadėjimų. Tikram partizanavimui daug sunkaus darbo reikia skirti.

Rinktinės vadas “Vanagas” asmeniškai tiksliai laikėsi tos antros koncepcijos, bet kažkodėl pataikavo ir savo vyrų pirmajai koncepcijai. Nebuvo pasitraukusiems vyr. ltn. “Alseikai” – V. Gončiui ir j. ltn. “Juozaičiui” – E. Juknaičiui bei keliems puskarininkiams teismo, kaip to reikalavo “Vanagas” su sau artimiausiais kovotojais, nuščiuvo priekaištų kalbos dėl nedalyvavimo Merkinės puolime. Persvėrė Kazimieraičio racionalus nusistatymas.

Šioje vietoje pravartu atsiliiepti apie “Vanago” – A. Ramanausko prisiminimus, kurių pirma dalis pasirodė ar ne pirmais pergalingo laisvėjimo metais. Yra vieta, kur teigiama, kad aš – “Tauras” ir “Danieliūs” – Povilas Damulevičius buvome Kazimieraičio nubausti už nusišalinimą ir nedalyvavimą aktyvioje partizaninėje veikloje. Buvau

nustebintas “Vanago” prisiminimuose paskelbta neteisybe. Kitame “Vanago” prisiminimų pirmos dalies, kartu jau su antra dalimi, leidinyje ta netiesa nebuvo pakartota, o toje vietoje atsirado pripažinimo mudviem ir liaupsinimo žodžiai, panašiai ir antroje dalyje apie mane, nors ne be klaidų. Pagalvojau, kaip tos dvi koncepcijos buvo stiprios ir prieštaraujančios. Ir gal tai “Vanagui” neapdairiai įsiminė. Gal buvo dvi jo prisiminimų versijos.

Įpusėjančios žiemos dienos slinko į pavasarį, jau buvo prasidedanti dvejopa “rinkimų” kampanija. Iš pasaulinės padėties bent kiek teikė vilčių nesutarimų didėjimas tarp sovietinės Rusijos ir Vakarų sąjungininkų.

Vasario pradžioje gavę žinių, kad Žiogelių kaime vienoje šeimoje jau kurį laiką apsistojęs kažkoks svetimas jaunas žmogus, silpnai kalbantis lietuviškai, turėjome tą vyriškį susirasti ir išstardyti. Pasirodo, esąs iš lenkų partizanų būrio Pervalko kaimo gudas. “Niemen” vadovaujamam būriui susirėmus su Baltarusijos NKVD kariuomene kovotojai išsiskirstė mažesnėmis grupėmis arba po vieną, ir mūsų išstardytasis susirado laikiną prieglobstį pas tolimus gimines Žiogeliuose. Buvo tik neseniai tapęs pilnamečiu, turėjo kitos sovietinės respublikos patikimus dokumentus. Buvome girdėję apie “Niemen” būrio susirėmimą su sovietų jėgomis ir paties “Niemen” sunkų sužeidimą. Dabar teko iš tam būriui priklausančio jaunikaičio daugiau sužinoti. “Niemen” peržiemoti galvojo dideliame seno degimo plote, čia žaliame masyve su artimomis po gaisro išlikusiomis miško prieigomis įkūręs stovyklą visam būriui ir įsirengęs kelis gynybinius bunkerius (netoli sienos su Lietuva, kur tada, kaip ir dabar, buvo didelis poligonas). Turėjo vežimus ir roges, net ir arklidę žeminėje. Taip įsitaisius neilgai teko išbūti. Kvaila priežastis. Tai atsitiko ar prieš pat Kalėdas, ar tik po Kalėdų. Pervalko sielsovieto pirmininkas su keliais pareigūnais važiavo į Ežerėlių kaimą. Paklydęs pasuko į partizanų būrio pravažinėtą kelią, bet pamatęs kažką įtartino spruko skubiai atgal. Partizanų sargybinis jį pamatė. Paskelbus pavojų tartasi, ką daryti, nežinojo, gal tai buvęs kažkoks ūkininkas ar šiaip žmogus, važiuavęs į svečius į kitą kaimą. Besvarstant praėjo gerokai laiko, ir nežinia, kaip būtų apsisprendę, jeigu iš Pervalko atsuoliavęs ryšininkas būtų nepranešęs, kad sielsoviete triukšmas, skamba telefonai į artimiausias įgulas ir kariuomenės dalinius... Tada visas būrys greit rogėmis išvažiavo Užpur-

vės kryptimi – į Lichačų ir Saločių kaimus, kad atsiplėštų nuo persekiojimo. Norėjo atsidurti Lietuvoje, Marcinkonių valsčiuje arba pasukti į rytus prie Senos Rūdos, kur turėjo savo atsarginę buveinę. Tačiau ant plento Pariečė–Druskininkai užtiko labai stiprią užkardą. Prasilaužė, padarydami priešui nuostolių. Patys taip pat turėjo pora lengvai sužeistų vyrų, bet buvo sunkiai sužeistas būrio vadas “Niemen”. Atsidūrus saugesnėje vietoje nutarta laikinai išsiskirstyti po 3–5 žmones, tokį variantą buvo numatę iš anksto. Buvo sutartas ryšys su “Niemeno” būriu per aną gudą – lenkų partizaną. Žiogelių nuotykių paskatino dar veiksmingiau sekti, kas vyksta ir kokie svetimi žmonės pasirodo mūsų ploto kaimuose.

“DALYVAVIMAS” SOVIETINIULOSE RINKIMULOSE

Ne kitaip gi pavadinti partizanų indėlį į tuos sovietinius rinkimus, kurie turėjo pasitarnauti Maskvai. Atseit “išvaduoto” krašto žmonės patys 99 su dalimis po kabelio nuošimčiais priėmę sovietinę santvarką ir tuo pačiu prisijungę prie komunistinės Rusijos. Rinkimai kovo mėnesį, bet jau nuo vasario pradžios tolygiai su anksčiau prasidėjusia sovietine propaganda bei pasiruošimais rinkimų dienai išsmaginao ir partizanų propaganda bei veiksmingi pasiruošimai ginklu atsiliepti rinkimų dieną. Iš vadovybės padaugėjo atsišaukimų, laikraščių, raštiškų nurodymų, kaip paruošti žmones, juos lankant ir kalbant su jais apie rinkimų boikotavimo būdus. Naudojamasis turima nedidele smulkesniu šriftu labai gera rašomąja mašinėle, kalkėmis ir plono popieriaus atsarga pagamindavau daugiau atsišaukimų, kartais papildydavau dauginamus atsišaukimus vienu kitu sakiniu nuo mūsų partizaniško sambūrio. Kiekvieną dieną sueidavome su “Liepos” grupe. Jiems eidavo per mus propagandinės medžiagos siuntos, kurios patekdavo ir į Užnemunę, “Liepai” vis dažniau atlankant Puščioje besilaikiusius savo būrio vyrus. Į pavakarį visi kartu aštuoniese arba pasiskirstę po keturis leisdavomės į “rinkiminį darbą” sąmoninti žmones, įtikinėti sovietinių rinkimų neteisėtumu, nepaklusti melui ir klastai, nusilenkti be pasipriešinimo terorui nebuvo reikalo. Kalbėta apie priemones, kaip tikslingiausiai priešintis, kaip sudaryti regimybę, kad partizanų yra labai daug, kad jie pasidarė labai judrūs, griežtai išpėja žmones, kad neitų balsuoti, nepaklusę kovojančios Lietuvos išpėjimams bus miško valdžios griežtai baudžiami kaip tautos išdavikai. Žmonėms buvo leidžiama, tiesiog – patariama eiti su paliekamais jiems partizanų atsišaukimais į sovietines įstaigas bei sribų ir NKVD įgulų postus ir pasakoti, kad pradėjo lankytis daug miškinių, kad visur jų pilna, gerai ginkluoti, daro didelį spaudimą neiti balsuoti ir grasina nepaklusnius žiauriai nubausti. Kai kuriems iš mūsų patikimiausių rėmėjų – sumaniausiems, juo labiau tiems neva okupantui palankesniems buvo nurodoma informuoti plačiau, tuo pačiu ir “patikliau”. Viena iš klaidinimo priemonių buvo pasakojimai, kad yra daug nematytų iki šiol miškinių, o iš tokių pasitaiko silpnai lietuviškai kal-

bančių. Tuo buvo stengiamasi priešą įtikinti, kad lietuviams partizanams talkina lenkų partizanai iš gretimo sovietinės Baltarusijos ploto. Nebuvo siekiama, kad visi žmonės neitų balsuoti. Už tai grėstų daugeliui tiesioginės represijos, nebalsavusieji būtų įsidėmėti, atidžiau sekami ir persekiojami, negalima buvo prileisti, kad tokiais taptų mūsų ryšininkai, rėmėjai. Ką gi, ir taip reikėjo verstis, panašiu ginklu kovoti.

Sunkiau buvo teisintis miškinių grėsmingu draudimu gyventojams tų vietovių, kurios buvo arčiausiai valsčių centrų ir stiprių įgulų juose, kas kita tolesnėms vietovėms, daugiau miško valdžios valdomoms. Tačiau įsitikinus apribotu įgulų veiklumu partizanų “rinkiminės veiklos” plotas buvo praplėstas iki pat sovietinių centrų panosės. Priemone mažinti balsuojančių skaičių buvo didinimas skaičiaus žmonių ligonių, senių, paliegėlių, pas kuriuos buvo numatyta važiuoti su atskiromis balsavimo urnomis. Rinkiminių komisijų išskirtos grupės nedrįstų važiuoti su balsavimo urnomis ne tik į tolesnius kaimus, bet ir arčiau įgulų vėlaus vakaro ar ir nakties metu. Įsijungė į tą dvejoją rinkiminę kampaniją partizanų rėmėjai ir ryšininkai, kurių pagrindinis uždavinys buvo rinkimų dieną sunaikinti telefono ryšius, nupjaustant stulpus ir sukarpant bei paimant laidus.

Partizanų propagandinė kontrveikla sovietiniam rinkimų terorui Druskininkų valsčiuje ir Marcinkonių valsčiaus pietryčiuose vyko sklandžiai – kaip buvo užplanuota, o vėliau dar labiau praplečiama, kai sėkmingai pasiteisino pradžios poveikis. Priešas nesiėmė didesnių ginkluotų priemonių. Įgulos nesileisdavo nei mažesniais, nei dideliais daliniais toliau nuo valsčių centrų. Druskininkų NKVD buvo užsiėmusi užsiregistravusių vyrų suėmimais. Jau buvo daug nukentėjęs Viečiūnų kaimas Druskininkų valsčiuje, mažiau – Neravų ir Ratnyčios. Marcinkoniškė NKVD gerokai pašlavė Kabelių apylinkę. Mums nebuvo laiko apgailėstauti savų nuostolių. Skubėjome vykdyti užduotis. Sąlygos buvo geros: žiema prasitrynusi, visi keliai miškuose apledėję, bet dar lengvai pravažiuojami rogėmis, tirpo sniego sena danga, naujų kritulių nebuvo. Galėjome daug judėti.

Pagalčiau rinkimų diena. Anksti rytą susitikome su “Liepa” tarp Latežerio ir Kermušijos. Dar nepasirodėme abiejuose greta kaimečiuose, per ryšininkus ėjo kas valandą žinios, kaip žmonės jaučiasi, ką žada daryti. Vargšai pasijuto tarp kūjo ir priekalo. Atėjo žinia, kad

dalį gyventojų išėjo pėsčiomis į rinkimų punktą, kaip antai Jaskonys arčiau Druskininkų. “Liepa” įsiuto, o vėliau paaiškėjo – tik dėjosi įsiutęs. Įpuolęs su visa grupe į Latežerio kaimą pareikalavo risčiausių arklių. Sėdę leidomės šuoliais keliu į Naujasodę ir Jaskonis. Žmonės ėję balsuoti vieni išbėgiojo į šalis, kiti aiškinosi einą į bažnyčią Ratančioje. Į užkluptus “Liepa” piktai šaukė, kad visi grįžtų atgal į namus ir niekur per visą dieną neitų, kitaip – “bus kraujo”. Panašiai, nors gal ne visai taip grėsmingai, ir mes pavarėme žmones, kai kuriuos pasivydami jau pusiauvelyje į Naujasodę. Gaila buvo rimtai išsigandusių žmonių, bėgte bėgusių atgal į savo kaimus. Prajodamas pro “Liepą”, kuris laikė už sprando kaimietį iš Kermušijos, žmogelį gerą, patikimą, išgirdau, kad pasilenkęs pasakė jam tyliau:

– Kas norės, kam jau būtina, gali eiti balsuoti į pavakarį, persigaunant pašaliais ir aiškintis rinkimų komisijai bei enkavedistų apsaugai, kad norėjo anksčiau ateiti, bet partizanai labai siautė, tik jau temstant slapstydami atėjo balsuoti, kai partizanai kitur nušuo-liavo.

Panašiai ir aš su mano “aukomis” pradėjau kalbėti, “Liepai” gi pasakiau, gerai nusiteikęs, kad jis puikus aktorius ir teisingai samprotaujantis partizanas – politikas.

Negalima buvo beatodairiškai drausti savų žmonių saugos sumetimais. Prie jų buvo numatyta nežinia kaip ilgai glaustis, jų pagalba naudotis. Juk ir pagal vietos žmonių, daugiausia medžioklių, gamtinės miško tvarkos žinovų pastebėjimą, vilkas nedaro žalos ten, kur laikosi, kur savo vaikus veda.

– Pasitvarkę su balsuotojais–nebalsuotojais dabar patys į rinkimus! – davė komandą “Liepa”.

Raiti atsidūrėme miško pakraštyje ties Jaskonimis, maždaug pusė kilometro nuo rinkimų komisijos būstinės, ten pat ir apsaugos dalinio, įsikūrusių buvusio prieš išėjimą į viensėdžius gatvinio kaimo vietoje, kur paliko daugiau sutelktų ūkių. Prie rinkimų komisijos būsto didesnio judėjimo nebuvo, matėsi keletas uniformuotų, besisukinėjančių gretimame kieme, nuo Jaskonių viensėdžių ir nuo Naujasodės kaimelio ėjo ta linkme vienas kitas žmogus, daugiau kokia moteriškaitė, negu vyriškis.

Įsakymas apšaudyti bolševikinės rinkimų komisijos būstą ir jo apsaugą. Sukaleno kulkosvaidis, pokšėjo ilgesnių ginklų šūviai, supurkštė

automatiniai ginklai, daugiau ugnies įvairumo miškinių skaičiaus didinimui (kai kurie vyrai nešiojosi du ginklus: dažniausiai kavalerijos karabiną ir prie to artimiems susirėmimams parankesnę automatinį ginklą). Ėję žmonės sukrito, besisukinėję prie rinkimų komisijos būsto ginkluoti susislėpė. Nuėję kiek toliau Jaskonis supančio miško pakraščiu vėl apšaudėme pavieniais šūviais, trys vyrai pasilikę pirmąją vietoje taip pat pašaudė. Priešas galėjo pagalvoti, kad yra apšaudomas jau iš dviejų pusių dviejų partizaniškų grupių, kad gal ir daugiau yra – net į plento pusę. Apšaudomi neatsiliepė. Iš viensėdžio užuklonės pačioje pamiškėje pribėgo jaunas vyrukas. Apsidžiaugęs tokiu mūsų “dalyvavimu” rinkimuose pajuokavo:

– Tai ką, ir neduosite sribams papuotauti malūne rinkimams pasibaigus?

Iš tikrųjų malūnininko name prie malūno ant Ratnyčėlės upelio, visai netoli pirmo apšaudymo vietos, buvo stalai jau užstatyti. Kita “Liepos” komanda:

– Mes jau balsavome, dabar į malūną pasistiprinti!

Malūno savininkas Vytautas Tertelis buvo suimtas jau 1945 m. pradžioje, nuteistas, vargo Vorkutos lageryje. Valdiškieji valdytojai buvo mums savi žmonės. Deja, buvo verčiami sovietinę valdžią vaišėmis pagerbti. Kvietė valgyti, išgerti, o buvo to gėrio daug ant stalų. Pasistiprinome skaniai ir sočiai. Išgert “Liepa” leido tik po vieną stikluoką, nebent kažkas koki butelį kuriam savo vyrų į kišenę įkišo. Šeiminkai buvo susirūpinę, kad mažai suvalgėme, ir tai bus įrodymas, kad ne per daugiausiai partizanų buvo. Prašė su savimi kuo daugiau valgio pasiimti. Nedaug galėjome pasinaudoti, kad laukė dar tolesnis “rinkimų” žygis. Pajudėjome kita linkme.

Prijoję kelią į Latežerį ties Vertamedžio mišku trikampyje Kermušija–Ratnyčia–Grūtas paleidome arklius ir toliau žygiavome pėsti. Pasirodėme Grūto kaime, pasišvaistėme Neravų viensėdžiuose pamiškės linijoje, griebę kelias Viečiūnų sodybas ėjome į Žiogelius. Jau temstant priartėjome prie Mašnyčių, kur buvo balsavimo punktas. Gatviniame, sutelktame kaime jau degė languose šviesos. Išžvalgėme namą, kur buvo rinkimų komisijos būstas. Pro neužskleistus langus matėsi keli stalai, raudona urna balsams mesti, sukinėjosi keli rinkimų komisijos nariai, nebuvo balsuojančių. Turėdami pasitraukimui gerą priedangą nutarėme iš arti apšaudyti būstą, pirmiau virš pastatų,

o kai buvusieji būste sukris ant grindų – kelis šūvius pro langą paleisti į tą kraujuojančią raudoną urną.

Taip ir buvo. Paleidus šūvius pro langą šviesa užgeso, bet kažkas šalia pradėjo liepsnoti. “Liepa” koliojo vieną saviškių, slapyvardžiu “Vėtra”, kad šaudęs padegamais šoviniais, tas teisinosi, kad gal tik vienas toks per neapsižiūrėjimą buvo įsimaišęs. Traukėmės į Randamonis, vis dairydami, ar nesiplečia gaisras. Nesimatė didesnės pašvaistės. Kaimo gyventojai tuojau griebėsi gesinti nelemtai sukeltą gaisrą, nutuokę, kad buvo atsitiktinis ir kad partizanai gesinti gaisro netrukdytų.

Išsiskyrėme Randamonių Dėlinėje, kur tolumoje laukymėje stovėję keturi Randamonių kaimo viensėdžiai. Sutarta sueiti kitą dieną. Rūpėjo, be to, ir prievolės būta kuo daugiau sužinoti, kaip kur vyko rinkimai ir kaip atsiliepiama po rinkimų.

Partizanai visur abiejose rinktinėse gerai atliko savo uždavinį. Kiek buvo įmanoma, pasipriešino okupanto rodomam rinkimų smurtui Dzūkijoje. Sovietinė valdžia nutylėjo rinkimų eigą. Skelbė, spaudoje rašė, kaip džiaugsmingai ir masiškai skubėjo žmonės kuo anksčiau atlikti tarybinę patriotišką pareigą ir vieningai ėjo balsuoti miestų ir kaimų gyventojai. Duomenys, žinoma, visai arti 100%, tik be 1% su dalimis po kablelio.

Ne vienas partizanų ir plačios rezistencijos dalyvių kėlė sau klausimą, kokia iš to pasipriešinimo nauda, ir čia pat atsakydavo – sau ir kitiems, kad svarbus ir reikalingas psichologinis poveikis. Naujas po Merkinės puolimo.

SKAUDŪS SMŪGIAI

Įvykiai ritosi galvotrūkčiais. Po keliančių nuotaiką atėjo ir slogūs, neraminantieji. Priešas veikė stiprindamas žvalgybą ir sekdamas labiausiai įtariamus žmones. Nors rodė ginkluotų savo veiksmų atoslūgį, bet suiminėjo anksčiau žiauriai tardytus žmones.

Pasiekė žinia, kad suimtas Juozas Kalpokas, persikėlęs mokytojauti iš Neravų į Grūtą, į antrą ar trečią dieną pritrenkė dar tragiškesnė žinia, kad Juozas nužudytas Druskininkų NKVD. Rudnioje staiga pasirodė Marcinkonių įgula su pajėgų pastiprinimu. Valė Skruoblo pakrantes. “Ėglis” žuvo netoli Kazimieraičio būstinės, “Žilvitis” išsiskuto iš apsupties, buvo suimtas “Karklas”, ėjęs dienos metu lyg paprastas žmogelis, tik su trumpu ginklu, atsidūręs padėtyje be išeities numetė pistoletą, bet buvo suimtas kaip įtariamasis Rudnios gyventojas. Buvo suimtas vienas darbuotojų vadavietėje, iš Alytaus atsikvietas Muliarskas, slapyvardžiu “Maras”. Pasitaikė, kad taip pat buvo išėjęs iš žeminės. Būtų išsisukęs ir nepavejamas, jeigu ne jo invalidumas – sunkiai šlubavo. Buvo lengvai sužeistas, pasisekė jam neišduoti žeminės, bent jau tą pačią dieną. Taigi pati vadavietė nebuvo tą dieną surasta, tik kitą dieną rado ją, kruopščiai išlandžioję Skruoblo pakrantes ties Rudnia. Paties Kazimieraičio tuo metu kaip tik nebuvo vadavietėje. Žaibiškai gavęs žinią apie įvykį, dar galvojo gelbėti iš neatrastos žeminės radijo ir spausdinimo priemonės bei palikusius dokumentus, bet buvo perkalbėtas ir paliko “Vanago” būstinėje.

Jau kovo mėnesį, neprisimenu – prieš ar po rinkimų, gavau per ryšininką žinią, kad Mašnyčių ūkininkas Justinas Jakavonis nori pasimatyti su manimi. Tuojuo nuvykau pasimatymui.

Neišsilaikė Juozas giliame rūsyje. Tai nujaučiau. Anksti patraukė jį partizaninio sąjūdžio organizacinė veikla, vadovaujama Kazimieraičio. Tai pasitvirtino daugiau kaip po keturiasdešimties metų, kai jau pergalingai laisvėjusioje Lietuvoje teko susitikti su išlikusiais kovotojais, ryšininkais ir rėmėjais bei susipažinti su išlikusia rašytine medžiaga.

Juozas Kalpokas – šviesiausia Druskininkų krašto asmenybė. Auškojo savo gyvybę pačiame gyvenimo žydėjime, dar ir trisdešimties metų nesulaukęs.

BROLIS PRANAS

1946—ieji. Jau pavasarėjo. Žmonės guodėsi Dievo apvaizda ir gamtos malonėmis. Atsiminimuose dažnai didžiomis bažnytinėmis šventėmis atsekama, kas kada atsitiko, kokia įvykių eiga. Apie Viešpaties Apsireiškimo šventę, lietuviškojo kalbos ploto pietiniame pakraštyje dar iš seniau Blagovieščiomis vadinamą, kuri išeina kovo 25 d., išsirengiau pas žmoną ir uošvius Užnemunėje.

Grįždamas aplankiau motiną ir brolius Švendubrėje. Iki šiol lyg ir nebuvo neraminami. Motina davė paskaityti draugės laišką iš JAV. Džiaugėsi ta draugė, dar ir tolesnė giminaitė, kartu keliavusi į Ameriką, karo pabaiga, bet ir apie gedulus rašė, kad beveik kiekvienoje jos pažįstamų ir giminių šeimoje yra žuvusių kare. Iš Gardinijos kilusių emigrantų atžalos — gražiai nuaugę, stiprūs ir išmanūs vyrai buvo imami tik į karo laivyną ir karo aviaciją, Ramiojo vandenyno veiksmuose žuvo jų daug. Džiaugėsi rašiusi iš JAV, kad mamos šeimoje nėra karo nuostolių. Liūdnai lingavo galvą mano mama. Ar nepagalvojo vargšė, kad pas mus kaip tik prasidėjęs tikras karas — dėl tautų apsisprendimo, laisvės, demokratinio valdymosi tikras karas, ir nežinia, kada ir kaip jis baigsis. Mamos jaunystės draugė ir kartu kaimynystėje gyvenusi Amerikoje buvo jau įsitikinusi, kad didysis karas už žmonių gerį ir taiką baigėsi. Motina žinojo teisybę, bet nerašė savo draugėms Amerikoje.

Jaunesnis už mane Pranas, taip pat Amerikoje gimęs, pasikvietė mane atskirai pasikalbėti. Trumpai pasakė:

— Esu priverstas iš namų išeiti.

Pasižiūrėjau į jį nustebęs ir laukdamas pasiaiškinimo, kaip ir kur žada pasitraukti. Dar pridūrė:

— Su tavimi išeiti ir tik taip.

Bandžiau aiškinti, kad gal gali kitaip pasitraukti iš namų, bet jis nesileido į kalbas. Vis dėlto toliau kamantinėjamas ironiškai prasitarė, kad mažai ką žinau ir nieko nesuprantu, kas čia darosi.

— Miške būdamas, gyvenime neturėjęs sąlyčio su tikrove, nedaug težinai.

Pasakė ir kalbėjo, kol apšvietė mane. Papasakojo, koks teroras taikomas ramiai gyvenantiems.

— Kas nepakliuvo į NKVD nagus — ar bent trumpai suimtas, ar išsikviestas “pasikalbėjimams” — sunkiai supras, ką čia kalbu.

Aš supratau Praną ir daug ką apie jį sužinojau, ką ne iki galo buvau žinojęs.

Buvo geras, šaunus vyras. Daug bendravo su savo vienmečiais iš Naujasodės, Viečiūnų, Ratnyčios kaimų, su labiausiai susipratusiu mūsų krašto jaunimu. Švendubrėje buvo apsuptas būrelio draugų, savo kaime jaunimo pripažintas autoritetas. Vokiečių okupacijos metu teikė organizuotą pagalbą bėgantiems iš priverstinių darbų Vokietijoje. Nežinia kodėl kaip tik dešinėje Nemuno pusėje daugiausia buvo pabėgusių iš išvežtųjų darbams vergų. Ir čia, ir pas mus atsidūrę, buvo jie akylai sekami ir gaudomi. Aš buvau ištraukęs į pagrindinę veiklą savo plotmėje, tai ir nujaučiau, kad yra pagrindis kaimuose. Buvo plačiai ruošiamasi sutikti tokią Antrojo pasaulinio karo pabaigą, kokia buvusi Pirmajam pasauliniam karui baigiantis. Laukėme įsitikinę, kad reikės ginti Lietuvos sieną nuo pietų kaimynų grobikiškų užmačių.

Vieną kartą motinai pasakė, kad geriau bus kuriam laikui išėjus iš namų. Motina palingavo galvą ir nieko neatsakė. Brolis Juozas, jauniausias iš mūsų keturių, žinojo, ką tai reiškia. Išėjus mums į kiemą padėjo Pranui tvirtai ranką ant peties – tiek buvo atsisveikinimo ir gerų linkėjimų. Jauniausio šeimos vaiko – sesutės Anelės – nebuvo namie, ji jau antrus metus mokėsi Leipalingio gimnazijoje. Išsitraukė Pranas savo seniai saugotą ir pustytą ginklą, užsimetė kuprinę su būtiniausiai partizaninės buities reikmenimis ir iškeliavome jau gerokai po pusiaunakčio. Užuklonėmis, pro mūsų Raigardą, nugulusį migloje, pro Kunabalio buvusią eiguvą. Buvau išvargęs, antrą naktį nemiegojęs. Eidamas atviresne vieta, snūduriuodavau, tiesiog numigdavau valandėlei. Pranas papurtydavo mane ir kalbino. Priėję Druskininkų–Pariečės plentą ties Jaskonimis pasitarėme, kaip toliau eiti: pro Jaskonis keliu į Naujasodę ir per tiltą būtų patogiausia, bet nesaugu, einant pro viensėdžius laukų plyne ir miško pakraščiu būtų buvę saugiau, bet kaip patvinusią Ratnyčėlę įveikti? Pasirinkome pirmą galimybę. Buvusi iš tikrųjų pavojinga, per plauką nepriėjo prie susišaudymo iš arti – kaip dvikovoje. Tik perėję plentą ties antru viensėdžiu prie miško iškyšulio migloje pamatėme visai iš arti neaiškius siluetus. Pasikuždėjome, kad gal tai medkirčiai anksti į darbą eina, bet nutarėme šiaip ar taip pasišalinti į viensėdžio kiemą. Ėję priešais sukruto, pasigirdo neaiški kalba, lyg ir rusiška. Perbėgome į pamiškę ne toliau

kaip dvidešimt žingsnių ir sugulėme ant iškilaus kauburio. Taip – rusų kareiviai. Dalis jų suėjo į kiemą ir sukinėjosi tarp pastatų.

– Ramiai, turime gerą poziciją, – sukuždėjo Pranas.

Pasisukinėję, sudurninę priekyjeėjusius, kad jiems kažkas prisapsnavę, susirinko ant kelio ir toliau nužingsniavo. Liko kita pavojinga vieta. Ėjome lenkdami kelią ratu ir vis dėlto ryžomės prieiti prie tilto ir sausai įveikti Ratnyčėlės kliūtį. Džano (Jono Jakelevičiaus) sodyba arčiausiai tilto ir dar viena ar dvi sodybos vienoje gūžtoje. Gal pasiseks per žmones apsižvalgyti. Jau kai kur žibėjo languose šviesos, girdėjosi kiemuose balsai, dar tamsoje liubė gyvulius. Pas Džaną buvo plačiai pravertos durys, krito šviesa į kiemą, girdėjosi Džano balsas prie arklių. Pranas paliko apsaugoje, užėmęs vietą prie rūsių stogelio. Įžengiau pro atviras duris, Džano žmona, stovėjusi prie duoninės krosnies, apmirė lyg stabo ištikta. Pažino mane. Pasižiūrėjau pro atviras duris į erdvią pirkios menę, o ten rusų kareivių pilna, miega suvirtę. Miegojo pavargę, tik vienas iš snūduriavusių dar riktelėjo, kad jau vietos nėra.

– Ladno, ladno, – pasakiau ir atatupstas traukiausi į kiemą. Buvau apsilvilkęs rusiška kariškio miline. Gražiai pasiūta iš rusiško kariško milo, matyt, kurio nors Lietuvos siuvėjo. Brolis Juozas už puslitrį ją įsigijo ir man kaip tik padovanojo. Gal milinė suklaidino, bet laiminingai apsiėjo greičiausiai todėl, kad kareiviai buvo pavargę ir miegojo, kai kurie buvo dar tik miego marinami.

Pranas man dar einant į trobą buvo susivokęs, kad pakliuvome į priešų lizdą. Ir gretimoje sodyboje, tik už tvoros, buvo pilna kareivių. Traukėmės, prisilenkdami su gulančia migla.

– Nieko nepadarysi, teks kitaip įveikti Ratnyčėlę, batus nusiėmus, kelnes nusimovus. Pirma naktis, kartu ir pirmas jeigu ne ugnies, tai vandens krikštas Pranui. Buvo ir man toksai.

Laimingai baigėsi šis partizaniškas nuotykis, tik nelabai garbingai, kai traukiantis teko batus į rankas pasiimti ir kelnes nusimauti. Šaltai nusimaudę juo sparčiau keliavome į Cimakovą.

Susiradome “Danielių”. Jau trise. Pranas pasirinko slapyvardį “Ažuolinis”. Netrukus atėjo į mūsų grupelę dar du vyrai. “Uosis” kažkur iš toliau už Merkinės, jaunas, elegantiškas, greit vyresniųjų kaimiečių ir merginų pamėgtas. Tik tiek apie jį žinojome. “Rugys” – vienas iš partizanavusių keturių brolių Ivanauskų iš Gudakiemio

prie Merkinės, vyriausias „Gegutis“ buvo labai kovingas, keršijo NKVD—istams už 1944 m. nušautą žmoną Ivanauskų sodyboje. Du jauniausi buvo narsūs ir nuolat judrūs, vykdydami rinktinės vadovybės užduotis laikėsi arčiau „Vanago“, „Rugys“ buvo silpnesnės sveikatos, negalėjo prilygti savo trimis broliams, buvo reikalingas užuovėjos. Juos priskirta „Danieliaus“ vadovybei. Balandžio pradžioje apsireiškė „Juozaitis“. Ir vėl buvo karininko vadovybė, bet trūko partizanų kariuomenės. Mudviejų su „Danieliumi“ žeminė paliko įslaptinta. Prasidėjo stovyklavimo lietingos dienos — po gerai padarytomis palapinėmis keliose vietose ilgoje, vingiuojančioje Klevų saloje, kur, medžiams lapuočiams ir krūmijai sužaliavus, ir patiems palapinių gyventojams, ypač naujokams, sunku būtų jas surasti. Taigi buvome jau šešiese, dažnai ir septyniese, kai apsilankydavo „Rugio“ žmona.

Prasidėjo pavasaris — lauktas ramumėlis. O ir tarptautinė padėtis darėsi viltingesnė. Man buvo laiko išsikalbėti su broliu Pranu, dabar jau „Ąžuoliniu“. Sudeginęs paskui save tiltus buvo kalbesnis, viską papasakojo, ir tik tada gerai jį pažinau ir supratau jo apsisprendimą.

NETIKĖTAS, NELAUKTAS PRISIKĖLIMAS

Tai atsitiko Velykų Didžiąją savaitę. Nebūsiu nepateisinamai, gal net šventvagiškai perdėjęs, kai pavadinsiu tą įvykį prisikėlimu didžiąja raide. Iš Alytaus kalėjimui pritaikyto pastato, kur buvo kalinami ir žiauriai tardomi suimtieji, pabėgo keturiasdešimt suimtųjų, daugiausia buvusių ir pasinaudojus „amnestija“ išėjusių į viešumą partizanų. Iš Druskininkų ir Marcinkonių valsčių beveik visi, tik du ar trys iš kitų apylinkių. Pabėgo jie po pamatais ir po aptvaru iškastu tuneliu. Sklandžiai, sėkmingai. Iš vakaro, tik tirštai sutemus, visi išėjo iškasu, vedusiu už kalėjimo aptvaro, išvydo žvaigždėtą dangų ir visi kartu sparčiu žygiu leidosi viena kryptimi, kad kuo toliausiai atitrūktų nuo Alytaus. Paryčiui pasiekė Žaliamiškį prie Liškiavos. Keturiasdešimt vyrų – palaidotų partizanų sąjūdžiui, nurašytų iš rikiuotės. Atkeltas jų prisikėlimo akmuo! Ir dar tuo didelės simboliškos šventės laiku – Viešpaties Jėzaus Prisikėlimo Didžiąją savaitę. Iš numirusių prisikėlė abu „Merkio“ rinktinės II grupės būriai – Druskininkų ir Kabelių. Prisikėlė visas organizacinis partizanų sąjūdžio vienetas mūsų krašte – su vyrija ir buvusia karine vadovybe.

Velykos buvo džiaugsmingos. Dalis bėglių, dabar jau Druskininkų būrio kovotojų, sėdėjo prie mūsų velykinio stalo miške šalia Cimakavo. Kabeliškiečiai turėjo tokią pačią šventę pas save – savo žaliose valdose. Kiti, daugiausia viečiūniškiai ir marcinkoniškiai, šventė Velykas su savo šeimomis ir giminėmis. Žinoma, ne pastogėse, o miško pakraščiuose. O jeigu kur ir pastogėje, tai svetimoje, toliau, su stipria gerų žmonių apsauga. Druskininkų būryje prie švenčių stalo buvo vienas iš bėglių, kilęs nuo Daugų. Jis pasiekė savo apylinkes vėliau, palydimas per partizanų būrius. Per savaitę nuo pabėgimo iš Alytaus kalėjimo abu „Merkio“ rinktinės II grupės būriai buvo beveik pilnos pirmąsios sudėties, pasipildė keliais vyrais trečias, „Gražuolio“ vadovaujamas būrys.

PAVASARIŠKAS JUDĖJIMAS IR PIRMA NESĖKMĖ

Pavasari šilinių Dzūkijoje sunku prasimaitinti didesniai kovotojų kiekiui. Reikėjo naudotis rekvizicijomis. Paprastos maisto rinkliavos pas gerus, patikimus žmones neužteko. Tad leistas į tolesnius kaimus abiem dviejų respublikų vien tik administracinės sienos pusėmis. Baltarusiją laikėme Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės artimąja dalimi, be to, ir atsimenant, kad buvo ji atgimusios Lietuvos valstybės dalimi pagal 1920 m. liepos 12 d. sutartį su anuometine Rusija.

Iškylą į didelį ir retai lankomą Švendubrės kaimą paskatino nuo Kazimieraičio atėjęs uždavinys: perimti iš Puščios būrio sunkiai sužeistą partizaną. Pora savičių prieš tai Diržų kaime anoje pusėje Nemuno buvo nakties metu susirėmimas su Leipalingio sribais ir įgulos kareiviais. Mudu su „Danieliumi“ tą naktį besilankydami Jaskonyse girdėjome susišaudymą. Netrukus pasiekė tiksli žinia, kas atsitikę. Puščios grupės vadas „Kalnelis“ su keletu savo vyrų buvo trumpam užėjęs pas ūkininką Diržuose. Besikalbant su šeimininku kažkas kliudė praviras priemenės duris ir veržėsi į menę. Pasirodė aukštas, stambus vyriškis su pistoletu rankoje.

– Plungė! – šūktelėjo „Kalnelis“ ir paleido šūvius iš savo pistoleto. Sribas Plungė tuo pačiu metu šovė iš pistoleto į „Kalnelį“.

Vyrai veržėsi pro abu kritusius pro langus į sodo pusę. Susišaudymo metu lauke buvo sužeistas partizanas „Vėtra“. Dvikovoje žuvo „Kalnelis“ ir sribas Plungė, atvykęs į Leipalingį net iš Žemaitijos.

Jau nuo 1946 m. pradžios Leipalingyje sumažėjo vietos sribų. Vienus partizanai išgnaibė, kiti išsilakstė. Būdavo papildymų iš toliau. Atsirado naujų sribų net iš Žemaitijos. Sunku pasakyti, kiek tokių žemaičių buvo, gal tik keli, bet jiems pagarsinti užteko kad ir vieno šaunaus, kuris kalbėjo tik žemaitiškai, be to, ir jo pavardė buvo labai žemaitiška. Plungė buvo labai aktyvus, jam buvo pavesta vadovauti ir vykdyti ypatingas operacijas. Padaugėjo naktinių išpuolių į labiausiai įtartinas pamiškes. Nepastebimi, slankioję negausiomis grupėmis buvo labiau pavojingi, negu dienos metu, kai judėjimą galima buvo stebėti nuo pat Leipalingio. Taip sribus „ganant“ dienos metu, pasitaikydavo progos juos netikėtai užklupti, kai pakrikę plėšikaudavo, kamantinėdavo ir gąsdindavo žmones. Puščios partizanai pamėgo medžioti atėjūnus sribus. Bet štai sribas Plungė iš Žemaitijos įsi-

gudrino „partizaniškai” veikti prieš partizanus. Ir priėjo prie įvykio Diržuose. “Vėtrai” į kirkšnį buvo giliai suvaryta apkabos spyruoklė. Gydyimo savomis priemonėmis nepakako. Nedaug padėjo pagrobta iš Druskininkų gydytoja rusė, atseit vieno iš enkavedistų žmona, bet gera moteriškė ir dorai besistengusi padėti. Buvo reikalinga rimtesnė operacija ligoninės sąlygomis.

Didžiąją Velykų savaitę Kazimieraitis lankė „Šarūno” rinktinę. Pasitaikė, kad Žaliamiškyje matė bėglius iš Alytaus kalėjimo. Susiklostė, kad eidamas su “Vanagu” ir vietos būrio palyda aptiko juos besiilsinčius po sunkaus nakties žygio. Toliau pats Kazimieraitis jau su kita palyda patraukė į Puščią susipažinti su padėtimi. Ir štai problema su sužeistuoju “Vėtra”. Nežinojome, kokią išeitį matė, įsakydamas sunkiai sužeistąjį perduoti Druskininkų būriui. Gal tikėjosi, kad galima bus kaip nors įkišti jį su padirbtais dokumentais į ligoninę Gardine, gal buvo tikėtasi kitų galimybių. Buvo įsakymas perimti “Vėtrą” – ir tiek.

Su “Liepa”, “Kalnėliui” žuvus perėmusiu vadovavimą „Šarūno” rinktinės Puščios grupei, buvo prie Nemuno sutarta diena, valanda ir vieta. Reikėjo vykti pastote. Jeigu taip, tai kartu ir maisto apsirūpinant Švendubrėje. Jaskonių kaime paėmėm du kinkinius. Privažiavę Švendubrę, išsiskyrėme. Apie dešimt vyrų savo reikalu į kaimą, aš su kita pastote ir jos šeimininku važiavau du kilometrus toliau miško keliuku, kertančiu įstrižai vieną iš dviejų kelių į Druskininkus, bet artesnį nuo Nemuno. Iki Kačerginės ant pat kranto, anksčiau buvusių plytinių ir kelių šeimų gyvenvietės, kur tarpukaryje buvo Lenkijos pasienio sargybos būstinė, du kilometrai nuo Druskininkų. Užėjus 1939 m. sovietams ant sienos su Lietuva stovėjusi lenkų būstinė buvo sunaikinta, o gyventojai išvaryti. Dabar ta dykuma nedidelėje plynėje tarp miško tiko mano vykdomai užduočiai. Skiriantis buvo sutarta, kad susitikime kryžkelėje ties koplytėle už Švendubrės kaimo, kur išeina keliai į Druskininkus, Ratnyčią, ir trečias – Jaskonių–Ežerėlių linkme. Vieta ženkli, saugi, miškelyje, koplytėlė su šv. Panelės balta figūrele, peršauta bolševikų dar 1920 m., tuo pačiu žmonių dar labiau įsiminta ir globota. Laiko ir vienai, ir kitai operacijai buvo skirta pusantros valandos, o jau jokia būdu ne daugiau, kaip dvi valandos. Kačerginėje per patvinusį Nemuną susižinojome žibintuvėlių ženklais iš gerai užslėptų vietų. Su sužeistuoju kiek vėlavo, sunku

buvo persikelti per sparčią toje vietoje upės srovę. Įtaisęs “Vėtra” pastotėje, “Liepa” perdavė man jo pistoletą ir prašė jokių būdų sužeistajam neduoti ginklo, nebent pavojingiausiu atveju. “Vėtra” buvo neramus, labai prašė atiduoti jam pistoletą. Pagaliau pajudėjome. Privažiuodamas kryžkelę ties koplytėle sulaikiau pastotę ir liepiau šeiminkui stipriai laikyti arklį, o pats buvau beeinąs į priekį daugiau įsiklausyti ir pasižvalgyti. Girdėjau kiek toliau važiuojančią iš kaimo kitą mūsų pastotę ir lyg kokį neaiškų judėjimą prie kryžkelės. Staiga prapliupo šūviai. Mūsų pastotės arklys išsigandęs stoji piestu, atmetė šeiminką į šalį, šoko į priekį, vos manęs nenutrenkęs, ir nuskriejo dardėdamas toliau keliuku. Šaudymas truko neilgai, supratau, kad iš priešingos kaimo pusės. Po kiek laiko iš tos pusės pasigirdo stipri ugnis. Aišku, kad pakliūta į pasalas. Abipusis susišaudymas taip pat truko neilgai. Stoji tylą, tik girdėjosi du dardančius kinkinius kaimo linkme. Dingo mano pastotės šeiminkas, nežinojau, kas atsitiko su mūsų šeiminkais. Palikau vieną vienas. Jau girdėjosi prie koplytėlės rusų kalba ir keiksmi.

Buvau apstulbęs, su paruoštu ginklu atsirėmiau į pušį. Sukosi padrikos mintys. Aš su mano pastote galėjau neįkliūti, jeigu ne tas bailus arklys ir nesugebėjęs jo išlaikyti šeiminkas. Būčiau palaukęs, kad ir visai arti pasalų, bet saugioje tankynėje ir neįtartoje vietoje, kol enkavedistai būtų nuėję į kaimą, ir būčiau išvedęs pastotę tyliai man gerai žinomomis vietomis. Galvojau, kad pašėlusiai nudardėjęsios pastotės gal pateks į kelią, einantį pro kaimo galą toliau į Pervalką, betgi tai buvo neįmanoma, kadangi didelis potvynis buvo užliejęs Raigardo slėnį ties Švendubre. Matėsi, kad abi pastotės įstrigs kaime ir bus enkavedistų aptiktos. Sunku atpasakoti pergyvenimą. Buvo aišku, kad vargšas “Vėtra” pakliūs priešui į rankas. Smaugė jo žodžiai, prašant iš karto patikėti jam jo pistoletą. Keiks mus, mane ir visą pasaulį.

Viena tragiška netektis jau buvo aiški. Neramino dar nežinia, ar kas iš mūsų šeiminkų nežuovęs, nesužeistas. Ėjau vienas su skaudžiais pergyvenimais ir slogiomis mintimis. Paryčiui pasiekiau stovyklavietę. Mūsų šeiminkai visi grįžę sveiki. Aiškino, kodėl visa taip laimingai pasibaigė. Priėję prie kryžkelės, atsargiai toliau slinko, įsiklausydavo, išgirdę ką įtartino, sugulė ir beveik tuo pačiu mirksniu gavo ugnies. Gulėdami pralaukė gaivalingą, bet trumpą apšaudymą, ir patys kilstelėję atidarė stiprią ugnį į priešą. Pradėjo šliaužomis trauktis, iš karto daugiau

į šoną nuo susišaudymo linijos. Pasisekė. Nesunku buvo susišaukti ir kartu grįžti. Jų nesėkmė buvo mažesnė, negu man asmeniškai.

“Ažuolinis” – mano brolis Pranas, siuto, įtikinėdamas, kad tikriausiai bus kas iš švendubrėnų ant arklio sėdęs ir nušuoliavęs įspėti Druskininkų įgulą. To galima buvo tikėtis grynai lietuviškame kaime, bet didžiąja dalimi išverstarankovių, palinkusių į lenkus. “Ažuolinis” prisiekė žūt būt išsiaiškinti išdaviką. O man kas kita galvoje ir ant sąžinės – kad ne tas pasibaidęs ir į priekį prasiveržęs arklys, gal būtų laimingai pasisekę. Nieko negirdėjome apie “Vėtrą”, tik tiek, kad pakliuvo priešui į rankas. Nesužinojome jo likimo. Ir dabar, tik vienas likęs po dešimtmečių, negaliu sužinoti, koks buvęs “Vėtros” likimas.

BŪRIŲ IR RINKTINIŲ SUSITELKIMAS

Prasidėjo balandžio pirmomis dienomis, kiek prisimenu, dar prieš Velykas, kurios 1946–aisiais buvo gana vėlyvos. Mes, druskininkiai – kiek mūsų buvo belikę, ir marcinkoniškiai trečiame „Gražuolio“ būryje, kuris laikėsi Gudo šalies girijoje nuo Grybaulios iki Mančiagirio ir Pohorendos (jau Baltarusijos pusėje), nuošalyje nuo didesnio partizaninio judėjimo, stengėmės suvokti, koks buvo tokio aukštos vadovybės veiksmo tikslas.

Gaudavome savaitines, kartais ir dažnesnes suvestines iš „Merčio“ rinktinės štabo, o kartu ir žinių, kaip ir kur verčiasi Kazimieraitis. Nesinaudojome radijo ir spausdinimo priemonėmis, kurios artėjant frontui 1944 m. buvo patikėtos saugoti pas mokytoją Juozą Kalpoką Neravuose. Jam žuvus kankinio mirtimi Druskininkų NKVD naguose, maža buvo tikimybės tuos reikmenis surasti. Kiek vėliau teko sužinoti, kad dalį jų J. Kalpokas perdavė Kazimieraičio štabui. Tai ir gerai: pateko ten, kur buvo veiksmingiausiai naudojamos. Žuvus „Ėgliui“, o „Karklui“ ir „Narui“ patekus siautėjusiam Skruoblo pakrantėmis ties Rudnia NKVD daliniui, iš Kazimieraičio štabovietės apsaugos beliko tik „Žilvitis“. Siautėjimo metu pati žeminė buvo surasta tik kitą dieną. „Žilvitis“ laikėsi su „Sakalu“, kartais ir su „Briedžio“ grupe arčiau Užmerkio. Per „Sakalą“ ir „Žilvitį“ ėjo ryšys. Dažnai apsilankydavo „Linas“ iš artimiausios Vanago aplinkos, o su juo teko ir plačiau atskirai pasikalbėti.

Supratome, kad anas pavasariškas judėjimas buvo pagrįstas. Tarpautinė padėtis teikė vilčių. Augo įtampa tarp Stalino – nugalėtojo – ir Vakarų sąjungininkų – geros valios nugalėtojų. Atrodė, kad Lenkijos klausimas kažkaip sprendžiasi: demokratiniai rinkimai, pats Mikolaičikas iš Londono vyriausybės atvyksta dalyvauti rinkimuose su savo Valtiečių partija krašte. Tiesa – nedaug vilties, bet vis dėlto kažkoks ženklus postūmis. Antra – partizaninės organizacinės struktūros buvo pažengusios iki darnaus susijungimo visame Pietų Lietuvos plote. Ryškėjo Pietų Lietuvos partizanų štabo įsikūrimas – „Tauro“ apygarda ir Kazimieraičio kuriama „A“ apygarda, kiek vėliau figūravusi jau Dainavos apygardos vardu. Atrodė, kad suvalkiečiai buvo stipriau susiorganizavę, Dzūkija skubėjo lygiuoti. Ir kovotojų nuotaika buvo pakili. Turėjo poveikio Merkinės puolimas, ir tas partizaninis „daly-

vavimas sovietiniuose rinkimuose”. Jautėsi reikalas pasitikrinti, pasimatyti didesnėse grupuotėse, aukštai vadovybei panorus pažinti savo “kariuomenę”, o kovotojams magėjo pažinti aukštos vadovybės asmenis. Lietuvos kariuomenės pagrindais kuriamos partizaninių pajėgų nuostatos galėjo palaukti štabų ir padalinių “seifuose”, bet pats gyvenimas nelaukė, kiekviena diena buvo gyvuojančiu organizmu. Taigi kaip bitės pavasarį, saulei išildžius, spietėsi žaliosios rikiuotės vyrų.

Į pirmą būrių ir pavienių skyrių sueigą rinkosi „Merkio” rinktinė tarp Šunupio ir Viršurodukių kaimelių, atseit antro padalinio (netrukus pavadinto II grupe, o 1947 m. II batalionu) plote, arčiausiai Užmerkio. Buvo graži, saulėta diena, vaikai pušynų ir šilų žaluma. Dalyvavo ne visa rinktinė, bet buvo atstovaujama visam rinktinės plotui ir negausiam trečiam padaliniui (būsimai grupei, batalionui) – nuo Varėnos iki Valkininkų ir Daugų. Išsirikiavo apie pusantro šimto vyrų su rinktinės ginklais. Rinktinės vadas Vanagas (A. Ramanauskas), priėmęs raportus, perskaitė Apygardos vado Kazimieraičio įsakymą, kuriuo pasižymėję kovotojai buvo apdovanoti partizaniškais žymenimis: už narsą kautynėse ir už uolumą organizacinėje veikloje. Iššauktiems iš rikiuotės ženklus prisegė Rinktinės vadas Vanagas. “Sakalas” buvo apdovanojamas už narsą Merkinės puolime – raudonos spalvos juostele su juoda gija per vidurį, man teko apdovanojimas už uolumą partizaninės kovos junginio organizaciniame darbe – geltona juostelė su juoda gija per vidurį. Juostelės nešiojamos Lietuvos kariuomenės mundiruotės arba partizaninės dengiamos spalvos mundiruotės kilpoje ties krūtine.

Grupuočių programa truko daugiau kaip pusdienį, keičiantis apsaugai ir ateinant ryšinininkų pranešimams iš žvalgybos platesne apimtimi. Reikšmingas, pakilus įvykis. Tai jautėsi ir pasitarimų, ir partizaniškų pietų metu, dainose ir kituose meniniuose, vaidybiniuose pasirodymuose ir pasikalbėjimuose apie partizanišką būvį bei nuotykius. Man tai buvo antras susitikimas su Adolfu Ramanausku, pirmas Druskininkuose 1941 m. vasarį, tada dar su Krivonių kaimo mokytoju, ir šis 1946 m. – pavasarį – su partizanų vadu, slapyvardžiu „Vanagas”. (Vėliau teko ne kartą susitikti, tartis, bendradarbiauti, po daugelio metų dar kartą pasimatyti labai netikėtomis aplinkybėmis, bet apie tai kitoje gyvenimo atsiminimų dalyje.)

Mums netoli buvo grįžti į mielą Cimakavo–Randamonių–Latežerio gūžtą, bet vyrams nuo Nemunaičio, Nedingės, Perlojos buvo

tolimo ir pavojingo kelio iki jų partizaniškų pastogių ir kasdienio partizaniško būvio.

Susitelkimas „Šarūno“ rinktinėje vyko gal po savaitės. Puščios priedangoje tarp Buteliznos, Krivonių ir Guronų susirinko dar daugiau kovotojų – ir nuo Lazdijų, Seirijų, Šventėžerio, Rudaminos. Buvo ir „Merkio“ rinktinės vado Vanago gausi palyda. Taip pat mes, šiliniai, kėlėmės per Nemuną į „Liepos“ valdas. „Kalmeliui“ žuvus, „Liepa“ vadovavo Puščioje. Jam teko didelė dalis pasiruošimo ir apsaugos šiai grupei. Kazimieraitis tuo metu buvo tvirtai įsikūręs Žaliamiškyje. Iš to centro ėjo dažnesni ryšiai su „Tauro“ apygarda.

Ryškiai prisimenu tos gausios sueigos vaizdą. Persikėlėme per Nemuną ties Neravais–Gailiūnais. Nuo Snaigupio paskubėję, ties Kaziuoliais Druskininkų–Leipalingio plentą perėję, ties Mizarų kaimu prisijungėme prie žygiavusių nuo Žaliamiškio ir iš toliau. Buvom sustoję poilsiu. Susitikau su Kazimieraičiu ir Vanagu, pasisveikinau su nepažįstamais prie jų. Prie Kazimieraičio, be jo jaunų, žvalių ir, kaip susivokiau, mokytų vyrų palydos, buvo nepažįstamų man kariškių, kurių, beje, šiaip negalima buvo atskirti nuo eilinių kovotojų. Įsiminė vienas pagyvenęs, stambaus sudėjimo vyriškis, kitas mano pažįstamas iš „Šarūno“ rinktinės, taip pat nejaunas (neprisimenu slapyvardžio, o pavardė – Paliulis), rodydamas į aną „stambų dėdę“, pakuždėjo: – Pažįstu jį iš būtinos tarnybos, tai majoras Staniškis. Geras kirvis, dar ir dabar reikalauja iš vyrų pasitempimo, visų sagų susagstymo ir kitokių muštavimų nepameta. Čia jam ne būtina tarnyba kariuomenėje su caro armijos papročiais, o vyrai savanoriai, partizanai. Kur tokią karštą dieną susisagsčius į milinę žygiuoti. Traukiant toliau per girią buvo daromi pratimai: tai voromis žygiuojant ir visokius parengties atvejus, pavojus išbandant, tai grandimis slenkant. Su nakvyne beveik pusantros paros truko tas susitelkimas. Buvo įspūdinga partizaninių pajėgų apžiūra. Ėjo kalbos, kad Kazimieraičiui – Lietuvos kariuomenės pulkininkui – teks Pietų Lietuvos partizanų vado pareigas. „Tauro“ apygardos vadas Jonas Mykolas turėjo kariuomenės kapitono laipsnį.

To didesnio susitelkimo programa buvo panaši, kaip ir „Merkio“ rinktinėje. Kazimieraičio kalba, apdovanojimai, pasikalbėjimai su įvairių būrių, ypač tolesnių, kovotojais. Keliasdešimt išsirikavusių vyrų davė partizanų priesaiką, kartodami apygardos vado skaitytus žodžius. Kai kurie jų dar iš viso nebuvo davę priesaikos, kiti anksčiau davę pus-

karininkams arba kitiems kovoje vadovaujantiems asmenims, norėjo patvirtinti kovos priesaiką prieš aukšto laipsnio Lietuvos karininką.

Atminty daugelį įvykių pridengia jau pragyvento laiko migla, bet išlieka ir labai ryškių vaizdų, nepamirštamų akimirų, kai kurių nuotykių. Kaip šiandieną matau apygardos vadui plk. Kazimieraičiui duodamą priesaiką, matau tų vyrų veidus. Ką gi, buvo ta gyvoji kova – veikli ir reikli, kaip ir pats to laikmečio gyvenimas.

Gegužės mėnesį kitas apygardos masto susitikimas buvo šauktas šiliniuose Bižų, ne daugiau kaip dešimties ūkelių, kaimelyje netoli Ūlos upės, bet dar Marcinkonių valsčiuje. Vėlų rudenį (1945 m.) teko, vykdant užduotį, su Priemerčio marcinkoniškiais eiti per tą kaimelį, vykstant dar toliau, už Ūlos ir iki stovyklos prie miškų ežero, ar ne Laviso. Šį kartą buvo uždavinys atvesti į sueigą rinktinį partizanų būrį iš Puščios. Vyrus nuo Žaliamiškio kitu ruožu vedė “Balutis”. Jis kiek anksčiau pasiekė susigrupavimo vietą. Mes atvykome į Bižus prieš pusiaudienį, išvargę, niekur nepusryčiaavę. Įdomus buvo nakties ir ilgo ryto žygis. Dubininke prie Skruoblo, tarp Rudnios ir Trasnyko mėginome pasistiprinti ir pailsėti. Užėjome apsiklausinėti ir apsistoti į pirmą gatvinio kaimo ūkį, o ten vidury pirkios ant suolų moterys numirėlių prausia, šarvoti ruošiasi. Užei name kitoje Skruoblo pusėje į didesnę pirkią, o ten bobutė priėmusi tik ką gimusį kūdikį ant rankų neša:

– Tai va, vyrai, dar vienu kovotoju padaugėjo.

Palinkėjome laimės tiems namams ir ėjome toliau, savotiškai prablaivinti abiejų nuotykių. Iki Bižų buvo dar toloka, vien per mišką, be gyvenviečių arčiau.

– Spaudžiame poilsio ir pusryčių iki vietos, – paragino “Nevėžis”.

Kažkas pradėjo svarstyti: – Ir pasitaikyk tu man, ar nebus ir geras, ir blogas ženklas? Ėję keliuku atsidūrėmė prie pat kaimelio ir pamatė sugužėjusios vyrijos šurmulį visuose kiemuose. Pasveikino ir priėmė mus perlojiškiai. Vienas jų, jau pagyvenęs, bet labai judrus ir valdingas, davė komandą:

– Dvi kiaušininės po dvidešimt kiaušinių – vykdyk!

Kiaušininė kaipmat buvo patiekta ant sustumtų stalų. (Veikė įkaitinta virtuvės plokštė, spirgėjo didelės keptuvės.) Pasisotinome kiaušiniene ir kitomis gėrybėmis. Mano bendrakeleiviai nuėjo daržinėje prigulti. Aš valandėlę pasikalbėjau su “virtuvės tarnybos” vyrais. Keli

jų buvo perlojiškiai – man proga užkalbinti apie “Perlojos respubliką”. Išliko pas juos pasididžiavimas kovingumu, vaizdžiai kalbėjo apie Perlojos kovą su lenkais (1920–1924 m. ir dar 1927 m.):

– Jeigu Lietuvos valdžia būtų tada gerai parėmusi mus, tai būtų me išviję Želigovskį.

– Sakykite, jūsų tėvai būtų išviję, – pastebėjau. – O tas virtuvės vadas, kaip pavadinate, tai mūsų garsus „Litvin na biala kobyła” (lietuvis ant baltos kumelės) su ano laiko mūsiškių partizanų būriu užlenkdavo želigovskininkus iki Dubičių ir už Marcinkonių.

Taip pasikalbėjęs, gerai nusiteikęs nuėjau ir aš saldaus poilsio. Numigau gal valandą, pusantrą.

Prikėlė pavojaus šūkis – rusai! – ir kilęs triukšmas. Išbėgę iš daržinės pamatėme, kad visi mūsiškiai bėga per siaurą slėnį prie pat kaimelio į krūmais ir lapuočiais apaugusį įkalnį, čia pat ant kriaušio aukštaūgis pušynas. Apsidairę, nematę, iš kur pavojus, ir mes smukome į slėnį. Besiropšdami įkalne išgirdome šūvius nuo tos visai artimos pamiškės prie smėlėto važiuojamo kelio palei kaimelį, iš kur ir mes tiesiog kriste įkritome į Bižus, anksčiau nepastebėti, niekieno nesulaikyti, nepatikrinti. Užsivėrėme ant “Balučio”, kuris garsiai davė komandas ir darė tvarką. Užguliosios grandys laukė tolesnių komandų. Keli vadovavusių tarėsi su “Balučiu”, kaip toliau veikti. Buvo geras matomumas į kaimelį ir į pamiškę anoje slėnio pusėje, nesimatė priešų. Artesnis žvalgymas tiesiog bei iš kairės ir dešinės grandžių išsidėstyme nieko neišaiškino, tik kiek vėliau iš atbėgusių kaimo berniukų sužinojome, kad priešų ne daugiau kaip keliolika ginkluotų, ir turi vieną kulkosvaidį. Užklupo partizanus, bet ir patys buvo užklupti tokio didelio partizanų būrio. Enkavedistų skyrius (ne daugiau) pats susirūpino gynyba ir užgulė senose kapinaitėse kitame kaimelio gale.

Kiek atokiau, pušyne, apie Kazimieraitį buvo susibūrę aukštesnio ir žemesnio rango vadai – visi kaip musę kandę. Kazimieraitis buvo ramus, bet matėsi, kad sunkiai tvardo pyktį. Atsirado ir “Merkys” (Adolfas Baublys iš Perlojos), susigrupavimo šeimininkas, atsakingas už apsaugą. Pasirodo, “Merkys” buvo daugiau susirūpinęs kuo vaišingiau priimti ginklo brolius ir kaip tik buvo išvykęs šviežių žuvų ir dar daugiau valgomųjų gėrybių parsivežti. Grįžo į pavojaus šurmulį. Prieidamas arčiau girdėjau Kazimieraičio žodžius: – Kiauliškas tavo priėmimas, “Merky”!

Iš tikrųjų, kaip tai galėjo atsitikti, kodėl nebuvo toliau išstatytų stiprių sargybų, kodėl nebuvo būrys parengtas veiksmingai ir drausmingai sutikti kiekvieną pavojų, nebuvo nuostatų, aptartų veiksmų įvairiems atvejams? Vedė pro šalį sužeistą partizaną, su nukirsta virš alkūnės ranka. Aukštas, stambus vyriškis nuo Valkininkų. Buvo vienas žuvęs įkalnėje, ir tas iš neseniai galutinai susiorganizavusio „Merčio“ rinktinės trečio padalinio (III grupės, dar vėliau III bataliono). Dar to trūko, kad nukentėjo kaip tik tie, kurių didžiajame Bižų suėjime labiausiai laukėme, mieliausiai sveikinome. Užgulė bendras klausimas: kas toliau? Kazimieraitis galimoms kautynėms vadovauti paskyrė „Balutį“. Gal ir galima buvo sunaikinti tą keliolikos NKVD kareivių, bet nebuvo patogaus priėjimo per slėnį, apsupimas iš kitos pusės reikalavo sudėtingo manevravimo, sudorojimas užėmusių geras pozicijas kapinaitėse nebūtų apsiėjęs be puolimo aukų. Pagaliau kokia būtų nauda iš laimėjimo, sunaikinus keliolika priešų žmonių. NKVD kariuomenės buvo Lietuvoje pulkų pulkai. Nieko nebeliko, kaip tenkintis žioplumo ir pralaimėjimo kartėliu.

Tas trečias susitelkimas įvyko ir neįvyko – buvo daugiau kaip nevykęs. Jau pačioje pradžioje su „iš šalies primesta programa“. Tęsėsi mažesniame sambūryje, kitur, nors netolimoje nuo Bižų vietoje, bet už Ūlos varėniškėje pusėje. Mums su užnemuniškiais teko dar tą pačią dieną žygiuoti atgal, neskubant ir dažnai poilsiaujant gražiausioje pavasario gamtoje. Palaukę iki pavakario, užėjome į Bižus, apsirūpinome maisto iš likusių gėrybių. Anie į partizanų sueigą neprrašyti „svečiai“ ir kapinaitėse sugulę jautėsi nesaugiai, tikėdamiesi partizanų puolimo smuko į artimą tik per kelią šilo tankumyną. Rūpėjo jiems, išalkusiems ir piktiems, kaip paprastai, gyventojus paterorizuoti, priėsti ir dar kai ko pasiplėšti. Puščios vyrai pasisvečiavo pas mus šiliniuose ir į kelintą dieną buvo palydėti iki pat Nemuno.

Kalbėjomės apie pastarųjų kelių savaitių įvykius. Bižų pamoka buvo toli gražu ne pirma, deja, ne laiku gerai suprasta. Priešas gudriai keitė taktiką. Jau buvo pradėjęs pats partizaniškai veikti prieš Lietuvos partizanus. Ir tai buvo pavojingiausia kaip tik miškuose, kur rečiau kaimų, o ir tie dažniausiai sutelkti senoviškai, tik kai kurie išėję į viensėdžius. Saugesniu virsdavo daugiau ir tirščiau viensėdžiais apgyventas plotas, kur matomumas buvo didesnis, veiksmingesnė buvo žvalgyba per žmones, iš toliau buvo matomi žen-

kiai. Bižų nuotykis buvo kaip tik labiausiai akivaizdi pamoka. Teko lanksčiau pagalvoti ir savintis naują mokslą: kaip išvengti augančio pavojaus miškingose vietose, kurios iki šiol buvo laikomos patikimiausia partizanams užuovėja.

PASKIRTYS, UŽDAVINIAI, ŠEIMOS RŪPESČIAI

Gegužės pabaiga ir jau vasaros pradžia. Pavasaris keitėsi į vasarą. Brandesne savo spalva žaliavo lapuočiai ir krūmai. Sodybas gaubė vaismedžių žiedai. Maždaug apie tą laiką išryškėjo Marcinkonių – Druskininkų krašto vieta ir jo kovotojų reikšmė partizaninio sąjūdžio organizacinėje struktūroje. Dainavos apygardos „Merkių“ rinktinės II Grupė. Pavadinimas iš pradžių atrodė klaidinantis, kadangi grupėmis buvo vadinamos skyriaus gausumo, net keliems vyrams atskirai besilaikantieji savo vietose partizanai, kurie tik retkarčiais buvo sušaukiami į pilnos sudėties būrį pratyboms arba koviniams veiksams. Nauja sąvoka – numeruotos grupės, rašomos didžiąja raide, greit prigijo. Mūsų II buvo jau pakankamos sudėties vadinti ją pilna Grupe. Trys būriai. Be išsilaikiusio trečio jau atsikūręs antras, vadovaujamas „Stumbro“, ir padidėjęs pirmas, kuriam vadovavo „Balutis“. „Juozaitis“ (j. ltn. Edvardas Juknaitis) buvo II Grupės vadas. Kovotojų 87 gerai ginkluoti vyrai, bet su maža šaudmenų atsarga. Ne ką galėjo reikšti, tenkinosi galimybėmis trumpalaikiai gynybai. Bet buvo pasiguodimo, kad yra trys būriai – kadrinė užuomazga mobilizuojamoms pajėgoms laukiamą valandą. Stengtasi įsigyti šaudmenų ir sprogmėnų.

II Grupei buvo Apygardos ir Rinktinės užduotis – įrengti ir laikyti parengtyje Apygardos štabo būstinę, kurią galima būtų išnaudoti būtinu atveju. Man palikus II Grupėje štabo nario buvo paskirti spaudos, propagandos ir žvalgybos reikalai bei ryšiai su lenkų partizanais bendroje kovoje prieš komunistinės Rusijos okupaciją.

Sukrutau telkti spausdinimo ir spaudinių dauginimo priemonės, iš mano dar 1944 m. vasarą surinktų ir išslapstytų įvairiose vietose ir pas įvairius žmones. Rašomoji mašinėlė buvo jau vartojama. Turėjome popieriaus atsargų. Reikėjo įrengti vietą labiau įslaptintoje žeminyje.

Nuo Kazimieraičio atėjo uždavinys skubiai susisiekti su lenkų partizanų Gardinijoje vadu „Niemeniu“ ir išsiaiškinti, ar negalėtų padėti Lietuvos partizanų emisarams į Vakarų pereiti sieną su Lenkija iš jo valdomo ploto, kažkur ties Sapackine Lietuvos ir Baltarusijos pasie-

nių sandūroje. Supratau, kad uždavinys svarbus, nes pereiti per iki šiol žinomas vietas darėsi labai sunku ir pavojinga, tuo tarpu bandyti iš Baltarusijos ploto gal būtų buvę lengviau, o Lenkijos pusėje netoli būtų ieškoti ryšių su Seinų—Punsko krašto lietuviais.

Per dvi dienas buvo sutarta susitikimo vieta prie Sventojansko kaimelio, dešinėje Nemuno pusėje ties lietuvišku Sventojansku Lietuvos pusėje, kur į Nemuną įteka Baltoji Ančia. Išėjome trise. Su manimi “Sakalas” ir “Briedis”. Pasirinkome trumpesnę ruožą, per Raigardo slėnį nuo Švendubrės iki Pervalko. Prakeikėme tą sumanymą, kartodami posakį: Tiesiog arčiau, aplink greičiau. Einant ilgesniu ruožu būtų buvę patogiau ir saugiau.

Potvynis buvo neseniai pasitraukęs iš apsemto Raigardo slėnio. Nepagalvojome, kad dirvos ir pievos, laukų keliukai ir pievų takeliai bus giliai įmirkę. Supratome klaidą irėjome iš pradžių iškilesnėmis vietomis, bet kai priėjome arčiau Nemuno, iš kur vanduo vėliau pasitraukė, klampojimas buvo toks, kad sunkiai traukėme koją po kojos. Nei grįžti, nei toliau eiti. Traukėme pasirinkta kryptimi, pasitikėdami, kad auliniai batai išlaikys, o mums jėgų pasiekti sausumą užteks. Ėjome pro didįjį Pervalką kaimo pakraščiu nuo Nemuno pusės, netoli NKVD būstinės, kaip spėjome, įsikūrusios buvusios Lenkijos pasienio su Lietuva sargybos pastate. Jau sausuma. Už Pervalko pasukome į aukštesnę ir miškingą krantą. Buvo po pusiaunakčio. Praėjome šalia Dubravų kaimelio, kuriame gyveno lietuviai, arba, kaip buvo kalbama mūsų krašte, dar lietuviškai kalbantieji žmonės. Priėjome pagaliau ir baltarusiškąjį Sventojanską. Prie pat kaimelio aukštaūgio miško ir pamiškės krūmijos siena. Iki apyaušrio buvo dar keletas valandų. Kritome pailsėti. Auštant, jau prasidėjus judėjimui sodybose, įėjau su trumpu ginklu ir apsitaisęs kaip paprastas pilietis į miško pakraštį. Reikėjo kaip nors prisikraustyti prie ryšininko, kaimelyje anksčiau nebuvo buvęs, tik kai kuriuos Sventojansko žmones pažinojau, kai vokiečių okupacijos metais mišrus Druskininkų valsčius buvo nutįsęs nuo Uciekos iki Perlamo. Kiek palaukus ir apsižvalgius pasitaikė proga. Pamiškės keliuku panemuniu į Gardiną keliolikos metų mergaitė varė gyvulius. Užkalbinau ją. Nenustebo, įdėmiai pasišiūrėjo į jai nepažįstamą žmogų, kažkaip nusišypsojo. Paklausiau, kurioje sodyboje gyvena M. Nurodė nežymiu galvos pasukimu ir žodžiais:

– Tai mano kaimynas.

Buvau matęs, iš kurio kiemo išvarė gyvulius, bet paskatintas mano mielos pokalbininkės pasakiau, kad esu ne vienas ir geriau būtų susitikti su M. ne pas jį, o kad jis pas mus ateitų. Mergaitė, pavariusi galvijus, keliuku nubėgo pranešti. Netrukus M. su kirviu ant peties išėjo į mišką ir pakraščiu eidamas susirado mane. Pasisveikinome kaip pažįstami. Reikalas jam buvo žinomas. Nežinojo tiksliai, kada galėjo mūsų tikėtis, bet kaip tik šią dieną turėjo apsilankyti “Niemeno” žmonės savais reikalais. Reikėjo laukti. Ryšininkas nurodė vietą, kur lyg piemenų palapinėje iš eglėšakių galėjome pailsėti ir net saugiai ugnelę sukūrę apsidžiovinti. Taip ir padarėme, bet tik trumpam, vėliau apsi-stojimo vietas keitėme, išeidavome į pamiškę pasižvalgyti. Apie pusiaudienį atėjo M., nešinas valgio ir gėrimo. Stebėjosi, kad dar nieks iš “Niemeno” žmonių nepasirodė, bet kartu ir paaiškino, kad taip dažnai pasitaiko. Sutarėme, kad reikia palaukti sutemų.

Vėl išėjome apžvalgyti kaimelį iš panemunėje atviresnių vietų. Kaip tik artinosi garlaivis, plaukęs nuo Gardino. Prieplaukoje išlipo keleiviai ir keli žmonės iš garlaivio tarnybos. Sventojanske galutinė prieplauka ir ilgesnis postovis. Tai sužinojome iš ryšininko M., kuris mus susirado pamiškėje ir perdavė numatytą tokį ryšio variantą: jeigu šiuo mūsų žygiu nedaug bus pasiekta arba ir šiaip būtų reikalas netrukus antrą kartą susitikti, tai galima būtų sutarti dieną ir vietą arčiau mūsų – tarp Jaskonių kaimo pas mus ar Zapurvės kaime jų pusėje, prie sienos su Baltarusija, tuo atveju kažkur netoli galėtų laukti ir lietuvių partizanų emisarai į Vakarus, paslauga bus teikiama, tiksliau paaiškėjus galimybėms. Buvo sutarta dėl to antro susitikimo, lietuvių pusei pranešant, kai bus pasiruošę.

Nutarėme keliauti atgal. M. perduotas variantas, apie kurį anksčiau jis nekalbėjo, mažino nesėkmę, nors nedidelis kartėlis paliko. Pralinksmedėjo ir mano abu bendrai. “Sakalas” siūlė užimti garlaivį ir plaukti juo Nemunu žemyn, tarp Švendubrės ir Druskininkų išlipti, kapitoną su garlaiviu paleisti, o patiems keliaujant savo valdose patogiai ir greit pasiekti savo mielą gūžtą. “Briedis” rėmė “Sakalą” – buvo užsidegę jaunuoliai. Sutramdžiau juos, aiškindamas nevykusią suomaną: veiksmas ne mūsų valdose, jeigu žygis mums ir pasisektų, būtų kenksmingas aplinkai, prarastume kaimynų prielankumą, o jo dar reikšią.

Nuo Sventojansko palei tą didelį, jau minėtą, Baltarusijos karinės apygardos poligoną, pro Kubilničios miškus, per Jaskonis ir Latežerį grįžome į mūsų stovyklą. Rengiau pranešimą, bet kitą dieną atėjo vyrai per pušaitėmis, berželiais, uogienojais apgaubusius kupstus. Tą vasarą ir atviresnė danga atlaikydavo praeinančiųjų svorį. Drėgnesniais metais būtų ne raistai, o nepereinamos pelkės. Pasitaikydavo užakę ežeriukai, akimis vadinami, kai kurie kiemo kūdros ploto. Vietomis blizgėjo ir atvirų ežerėlių, ir didesnių ežeriukų balsvai melsvos skraistės. Tos užakusios ežeriukų akys lyg žalsvu kilimu užtiestos, po kuriais vanduo ir giluma. Mūsų vedlys žengdavo tiesiai į tokį patiesalą, ir tas išlaikydavo, nepratrūkdavo. Ir likusieji su baime greit apsi-pratome, į kitus tokius patiesalus žengdavome drąsiai. Keistas ir malonus jausmas slinkti tokios dangos sūpuokle: žingsnis, statant koją ir įminant vandens dubenį, ir keliant kitą koją antram žingsniui. Gal tiesiai nebūtų buvę greičiau, negu apeinant raistus ir pelkes, bet užtat buvo pažintinė nauda.

Pagaliau pasiekėme “Gražuolio” stovyklą. Vienoje iš didesnių salų su aukštesniu lapuočių ir pušų guotu. Būrio vado buveinė su vienu skyriumi. Kiti du skyriai stovyklavo žemyne – pušyne netoli Marcinkonių. Laikėsi arčiau pasaulio ir žmonių, ryšio bei maisto sumetimais. Pačiam “Gražuoliui” su grupe kovotojų prie jo teko Krokšlys, Latežerio didesnis kaimas. Mančiagirio kaimelis ir Pohorenda, lietuvių vadinama Paramėlės kaimeliu, buvo jau Baltarusijos pusėje. Per Paramėlę “Gražuolis” turėjo gerą perėjimą ir net gerai pravažiuojamą kelią į rytinę neįveikiamos girijos pusę. Ten pas gudus jis turėjo palankių ar paslaugių Lietuvos partizanams žmonių. Teko tuo įsitikinti, dalyvavus iškyloje pas gudus – tikrus gudus, ne lenkiškos sampratos. Patiko žmonėms, kai “Gražuolis” ir aš kalbėjomės su jais tik gudiškai ir juos gyrėme. Kiti mūsų šaliai kalbėjo apgraibomis, vengdami kiek galima lenkiško žodyno. Sukėlė įspūdį gudiškiams bičiuliams, mane su palyda pristačius Lietuvos partizanų aukštesnės vadovybės atstovu. Besikalbėdamas su vienu tų gudų supratau, kad jis baltarusių tautinio judėjimo apsišvietęs žmogus. Papasakojau jam apie lietuvių ir gudų tautinio atgimimo veikėjų bendradarbiavimą Vilniuje lenkų okupacijos metais. Užsiplieskė žmogus laisvės ir nepriklausomybės viltimi. Atsisveikinome jau kaip geri sąjungininkai.

– Taip mes gyvename ir verčiamės, – kalbėjo “Gražuolis”, – o ši kartą svarbiausia, kad turėsiu kuo žmoniškai pamaitinti retus ir mielus svečius, ne vien tik grikių koše ir savo karvutės pienu.

Buvo įdomu pažinti trečią mūsų Grupės būrį. Būrio vadui teko pagyrimas ne tik už partizanišką tvarką, bet ir už jo diegiamą politiką su gudais kaimynais: Už mūsų ir jūsų laisvę! “Gražuoliui” ne svetima buvo ir kultūrinė veikla. Keletą dienų pas jį išbuvę pamatėme gana aukšto lygio renginių, dienos metu ir prie laužo vakarais. Trečio būrio vadas – jaunuolis iš Grybaulios kaimelio, buvo ne tiek prasimokslinęs, kiek meniškai apsigimęs, dzūkų šilinių aplinkoje su liaudies kultūra suaugęs, pagaliau paauglystėje Marcinkonių krašto lietuvių lenkų okupacijos metais kultūrinę veiklą pažinęs.

Ryšius turėjome ir su lenkų partizanais. Kartą pranešiau “Niemeniui”, savo ir Dainavos apygardos lietuvių partizanų vado Kazimieraičio vardu padėkojau už gerus norus padėti surasti saugesnį sienos perėjimą mūsų emisarams per Baltarusiją. Pridėjau, kad mūsų jau rasta tinkama sienos perėjimo vieta iš Kaliningrado srities, taigi Baltarusijos pasienis bus laikomas atsargai.

Atėjo paketas, adresuotas Kazimieraičio štabui. Jame buvo vienam kartui sutartu šifru patvirtintas antras operacijos “Siena” variantas ir raštas Lietuvos partizanams linijuotame didesnio formato lakšte, rašytas labai gražiu braižu taisyklinga lietuvių kalba ir rašyba. Pasirašytas: kapitan Ostrzec. (Ostrzec tikriausiai slapyvardis, verčiant į lietuvių kalbą – ašmuo, aštrus smaigalis.) Raštas labai mielo turinio. Buvo lenkų partizanų vadovybės teisingai vertinama lietuvių politika, kokios jie laikėsi karo metais ir dabar nelemtame pokaryje. Ji nepriklausė nuo jokių pašalinių vylių, nuo Vakarų pasaulio apgaulingų geradarių, kad pasipriešindami vokiečiams taupė tautos jėgas ryžtingai ir atkakliai kovai už laisvę ir nepriklausomybę, tikrai kovai prieš žiauriausią priešą, lietuvių ir lenkų bendrą sovietinį priešą. Apgailėstaudami dėl blogų lenkų–lietuvių santykių karo metais išsakė nuomonę, kad konfliktą jau išsprendė didieji istorijos ir šio II pasaulinio karo įvykiai ir jį sėkmingai užbaigs bendra abiejų tautų išsilaisvinimo kova. Tą raštą išsiunčiau Kazimieraičiui.

Minint šeimos rūpesčius nežinau, kaip dabar kalbėti. Kad tada šeimos padidėjimas kėlė rūpestį – tai suprantama. Bet tai neilgai truko. Gegužės mėnesį žmona pagimdė antrą vaiką. Dvejų su puse metų

sūnelis ir dabar dukrytė. Normaliomis sąlygomis jauniems tėvams džiaugsmas, vyriškiui pasididžiavimas, kad pagal planą. Bet tokioje padėtyje?! Žmona pabėgusi iš tremties, besislapstanti su mažu vaiku, o čia ir antras vaikas – naujagimis. Turėjome mudu su žmona priekaištų sau, pasiguosdami juokavome, kaip tai atsitiko, kaip galėjo atsitikti “apsišvietusiems ir taisyklingai praktikuojantiems” sutuoktiniams. Netrukus Ramutės atsiradimas mūsų šeimoje ir geriems žmonos giminėms tapo dangaus palaima. Buvo dangaus globa per gerus žmones. Dulgininkų, Didžiasalio, Kmieliavos, Vilkanastrių apylinkėje, o juk visai netoli nuo Druskininkų, iš kur mano ir uošvių šeima buvo paieškamos.

Praėjo daug metų tarp audrų ir didžiausių pavojų. Ana mūsų Ramutė – dabar su dviem savo suaugančiomis dukromis – didžiuojasi savo ypatinga kilme. – Gimiau partizanuke, augau tokia, ir dabar jaučiuosi partizanė.

Taigi greit apsipratome, kad tai ne rūpestis, o Dievo palaima, kuri ir toliau mano šeimą lydėjo. Pradėjau dažniau lankytis Dulgininkuose prie Seiros.

1946–UJŲ ANTRAS PUSMETIS

Organizaciniu požiūriu kylanti partizaninė veikla iš Užmerkio buvo jau nusikėlusį į Užnemunę. Kazimieraitis su savo štabu laikėsi prie Žaliamiškio. Turėjo gerai įtaisytų vietų vienkiemių sodybose ir gerų įslaptintų žeminių pačiame Žaliamiškyje. Čia sueidavo ryšiai, vykdavo susitikimai. Vietiniams būriams, „Siaubo“ nuo Liškiavos ir Merkinės pusės, kitiems būriams girios pakraščiuose nuo Seirijų, Rudaminos teko ypatingos reikšmės tarnybos. Pavojų atvejais, ateinantieji su ryšiais ar į susitikimus, turėjo vietinių palydą ir apsaugą. Galima buvo išsiaiškintomis vietomis greit pasitraukti iš Žaliamiškio, o jeigu ne, tai dingti ir pralaukti po žeme, kol praeis miško košimai, dideli ar mažesni – tik kai kuriose girios dalyse, vykdomi mažesnių NKVD dalinių. „Aušra“ su jo spaustuve buvo įkurdintas Puščioje, kažkur viduje prie kelių sodybų Buteliznos, apie kurią rusai kalbėjo: – *Vot, tie mat', Berlin my v nedieliu vziali, a Buteliznu uže vtoroj god ne možem vziat'!* – Vadinas, su partizanais tokioje girioje neįmanoma susidoroti.

Tekdavo lankytis man gerai žinomoje Puščioje. Pas „Liepą“ su jo vyrija ir į mielus Dulgininkus girijos pakraštyje, kur kova – nesibaigiantis karas. Eidavome tiesiausiai per Nemuną ir taip pat grįždavome, bet dažnai ir kitą pasirinkdavome atgalinį ruožą: pro Žaliamiškį ir keliantis laiveliu arba plaukte su plaustu ties Viečiūnais, o retkarčiais nuo Žeimių ties Žiogeliais. Tekdavo ir tiesiai į Žaliamiškį su reikalu nukakti. Stebino Kazimieraičio organizacinis įsismaginimas, jungtis su „Tauro“ apygarda, atkaklus siekimas užbaigti vadovybių jungimąsi pakopomis į bendrą aukštesnės vadovybės struktūrą. Buvo sunkumų ir kliūčių, nelabai su kapitono „Ažuolo“ „Dzūkų“ rinktine į šiaurę nuo Alytaus sekėsi. Stebino nepaprastas Kazimieraičio darbštumas. Kad ir kariūnų „mokykla“ – neseniai tik galvotas, štai jau ir vykdomas karininkų ruošimo kursas. Teko susipažinti su vienu kursantu, slapyvardė „Diemedis“. Per vieną iš susitikimų Kazimieraitis pristatė man dar nepažįstamą jo palydos kursantą. Pasikalbėjome. Jaunas, gražus, augalotas vyriškis, vidurinio išsilavinimo. Kursantai buvo Lietuvos kariuomenės puskarininkiai, pasižymėję jau praktišku karo mokslu. Tiems nedaug reikėjo pridėti žinių pakėlimui į karininko laipsnį.

Prisipažinsiu, kad buvo pavydo jausmo Kazimieraičio kursantams. Koks gi mano “karo mokslas”! Karinis apmokymas moksleivių, baigiančių keturklasę gimnaziją Lenkijos vidurinių mokyklų reformos sistemoje – vad. mažąją matūrą, išsilaikius brandos egzaminus. Be to, trumpalaikiai pobūviai Karo mokykloje Kaune, organizuoti per Kalėdų ir Velykų atostogas 1939–1940 mokslo metais jaunuoliams, kurių tėviškės buvo likusios vis dar anapus sienos, nes tik dalis Vilniaus krašto grįžo Lietuvai. Įvairaus amžiaus benamių moksleivių ir mokiinių globa pasirūpino Karininkų šeimų “Birutės” organizacija, pasiimdama juos atostogų metu į Kauną ir išskirstydama kariškių ir ne tik kariškių šeimoms. Karo mokykla pasirūpino pramoga, ne tik laiku šventes praleisti, bet ir praktiškos naudos gauti – priauginti iš Vilniaus kilusių puskarininkių bei karininkų Tėvynei ginti. Štai ir giname dabar tėvynę, bet visai netikėtomis, tuomet neįsivaizduojamomis sąlygomis.

Nuo Žaliamiškio ir nuo Vanago Užmerkyje pastoviau pasiekdavo partizanų spauda. Keli leisti laikraštukai. Dabar neprisimenu visų pavadinimų. “Laisvės varpas” buvo Dainavos apygardos leidžiamas, “Už tėvynę žemę” ateidavo net nuo „Tauro” apygardos. Į mūsų II Grupę gaudavome po kelis egzempliorius. Siuntėjai žinojo, kad galėjome pasidauginti savo priemonėmis. Sėsdavau tada prie rašomos mašinėlės, vartojau gerą ploną popierių ir penkias–šešias kalkes vienam perrašui. Nusibosdavo rašomos mašinėlės klabenimas. O vyrai laukė ir kuo daugiau prašė. – Žmonės labai skaito, žmonės prašo, o ir mums reikalinga kaip duona. Reikėdavo ir smulkesnių spaudinių žmonėms dauginti.

Mūsų II Grupė buvo kovojančios Dzūkijos pakraštys. Dar nesiekė stambios ir dažnai kartojamos prieš operacijos, bet ir tokioms atėjus pasitikėta plačia miškinga užuovėja.

IŠKYLA Į GUDO ŠALIES PLATYBES

Buvo jos dar mažai žinomos. Teko gana dažnai lankytis pietinėje girijos dalyje, kur apie Kabelius, Musteiką, Ašašnykus laikėsi antras būrys. Reikėjo geriau pažinti trečią būrį giliau girioje. Tarėmės vykti kartu su Grupės vadu „Juozaičiu“, bet taip susiklostė, kad teko pačiam išsirengti. Didinga Gudo šalies gamta, toliau į šiaurę išsileidus – užvaldo nepaprastas ramybės jausmas. – Kad taip paukščiu, elniu pavirtus, kurie nei sėja, nei derliaus nuėmimu rūpinasi, sukrautų atsargų pragyvenimui jiems nereikia. Galima būtų saugiai jaustis, atitrūkus nuo pašėlusio pasaulio pralaukti juodžiausias negandas ir su viltingesniu pragiedruliu į žmogaus pasaulį veiksmingai grįžti. Eini ir eini per žalios jūros plotus, jokios laukymės, jokio pakraščio, tik į viršų žvelgdamas nedidelį dangaus akiratį pamatai, jeigu kiek platesnį, tai tik iš raistų, kur žemaūgės pušelės.

Ten „Gražuolio“ karalystė. Ėjau į ją su „Vanagu“ – mūsiškiu vanagėliu Vincu Viščiniu iš Viečiūnų pirmame būryje. Dar „Stumbras“ iš kabeliškių du savo pavaldinius priskyre. Keturiese keliavome.

Nuo Grybaulios kaimelio prasidėjo man dar nepažinta Gudo šalis. Tai ne šilas ir tik vietomis aukštaūgiai pušynai kaip nuo Marcinkonių iki Druskininkų. Tik Cimakavo aplinkos pietinė dalis buvo panaši į Gudo šalies gelmes. Įspūdingiausi tai tie raistai su siaurais, sausa koja minamais pusiasaliais, kur ne kur su salelėmis ir erdvesnėmis salomis. Tik gerai kelią pažįstantis galėjo patekti į tas sausumėles, dažniausiai atitrūkusias nuo raisto pakraščio. „Stumbras“ buvo skyręs gerą vedlį.

Buvo sausa vasara. Nusprendėme eiti tiesiai per raistus ir per didžiausią raistą, kuris dabar daugelyje pasiskaitymų minimas kaip Čepkelių raistas ir vienas didžiausių draustinių Lietuvoje. Galima buvo trumpinti žygio ruožą, neinant raistų pakraščiais. Teko lėtai slinkti per šlapumas.

„Gražuolio“ būrio stovykloje buvome tris dienas. Ramu, smagu, sotu. Graži švietimo programa. Likus daugiau laiko vyko susitikimai su viršininkais ir rėmėjais.

– Gražus partizaniškos buities pavyzdys, – pakuždėjau mano palydovams.

– Taigi ir mes nelabai atsiliegame, o sudainuoti balsais tai ir gražiau sudainuojame, – nepasidavė jau taip labai mūsiškis “Narsutis”.

Atgal keliavome per pušynus. Turėję nurodymų susiradome “Narsučio” (pavardė Miškinis iš Marcinkonių, vienas iš 40–ies bėglių iš Alytaus kalėjimo) stovyklą iškilioje nedidelėje vietoje, kurios pušyno su krūmija tankmėje visai nesimatė. Kaip gamtos supiltoje pilaitėje su dauba per vidurį, “Narsutis” su savo skyriumi buvo judrus, nuo Merkio per Gudo šalį iki gyvenviečių girijos rytiniame pakraštyje. Naudojosi siaurojo geležinkelio bėgiais, dar per I pasaulinį karą vokiečių nutiestais miškams eksploatuoti. Rusai bandė siauruką tokiems paties tikslams naudoti, bet Lietuvos partizanų 1944–1945 m. žiemos pradžioje užblokuotas ir dabar neveikė sovietiniam grobikui. Vis labiau apauganti proskyna su nutiestais bėgių pylimais, kai kur aukštumėlių prakasais. Patys bėgiai, jau užžėlę, buvo vienintelė prasiveržiančios į neliestą giriją civilizacijos žymė. “Narsutis” taręs, jeigu siaurukas yra jo valdoje, tai reikia jį naudoti tikrų ir teisėtų šeiminių tikslams.

Pasivogė iš Marcinkonių geležinkelio stoties dreziną siauram geležinkeliui ir ja važinėjo. Kaip tik buvo grįžęs iš žygio ta drezina. Geležinkeliuku arčiausiai į girijos rytinį pakraštį. Parsivežė nupenėto kiaulėko skerdeną ir kitų gėrybių prie mėsiskų valgių. Kviesdamas sočiai pasivašinti “Narsutis” kalbėjo, kad partizanams netinka maitintis skurdžiai. Jis nuosaikiai vykdo rekviziciją, išduoda žmonėms rekvizicijos pažymėjimus, aiškindamas, kad dabartinės sovietinės Baltarusijos dalis su Gardinija, Lydos kraštu ir toliau į šiaurę ir rytus – tai Lietuva, pripažinta tarpvalstybine sutartimi Lenino revoliucinės Rusijos, tokia ir bus išsilaisvinusioji Lietuva, už rekviruotas gėrybes bus žmonėms nepriklausomos Lietuvos dosniai atlyginta. Pasitaikius pasinaudoti kokia krautuve ar sovietų prievarta iš žmonių surinktų pieno gaminių punktų rekvizicijų pažymos nebuvo išduodamos, o tik paliekami rašteliai, kad buvo apsilankę partizanai ir apsirūpino prekėmis.

“Narsutis” gerai žinojo partizaninio būvio drausmės nuostatas, taip pat su kasdiene duona susijusias, tai kalbėjo lyg pasiteisindamas, lyg siekdamas išgirsti mano nuomonę. Nieko nesakiau – nebuvau prieš “Narsučio” sampratą ir gebėjimus aprūpinti kovotojus būtines reikmėmis. Tik paklausiau jį, ar apsilankydamas su savo vyrais anoje

girijos pusėje nesiskelbia tarp gudų ir lenkų buvusiais lenkų AK partizanais, gal pasiuniformuodamas atitinkamai, buvau girdėjęs apie tokias praktikas. “Narsutis” nusijuokė ir kalbėjo tuo klausimu, kad vieną kartą jam ir jo pavaldiniams bekalbant lenkiškai su tais žmonėmis tie pagalvojo, kad tai lenkų partizanai, bet klaida buvo tuojau ištaisyta. Pagaliau nėra reikalo vartyti kailį, kai lietuviams partizanams yra ten daugiau prielankumo ir pripažinimo, negu vokiečių okupacijos metais ir dabar, tiesa, rečiau, pasirodantiems lenkų partizanams – kitokio elgesio ir daug reiklesniems jų aprūpinimui. Susidarė išvada: “Narsutis” narsus, judrus, turintis sumanymų, o ir nuovokos geros. Tokią pažymą perdaviau Grupės vadui “Juozaičiui”, kuris mano iškylą palaikė vizitacija ir apie viską smulkiai išklausinėjo.

Ties Darželiais išėjome iš Gudo šalies. Jau su “Narsučio” palyda. Pasiekę Margionis aš ir mūsiškis “Vanagas” pasijutome savo ganiavoje. Penki kilometrai – ir mielas poilsis žalios palapinės pastogėje.

SAVOTIŠKAS ATĖJIMAS Į KOVOTOJŲ GRETAS

Apsilankius Dulgininkuose berods birželio pradžioje, žmona papasakojo, kad yra žmogus, kuris būtinai nori susitikti su manimi. Karininkas, besislapstantis netoli kažkokio kaimo, iki šiol neišėjęs į mišką. Jis per žmonos tetos vyrą Jurkonį davęs žinią apie save. Jurkonis, pasirodo, esąs girdėjęs apie mane, kai buvau „Šarūno“ rinktinėje, žino, kur dabar apsiverčiu, su manimi norėtų užmegzti atviresnį ryšį. Tik tiek.

Nepatogu buvo klausinėti dėdę Jurkonį, kurio ūkyje buvo prisiglaudusi mano šeima ir uošviai. Dėdė Jurkonis išvyko susitikti su anuo žmogumi, bet tas keliom dienom buvo išvykęs. Aš negalėjau laukti. Susitikimas buvo atidėtas iki kito mano apsilankymo Dulgininkuose.

Kai kitą kartą pasirodžiau šeimoje, žmona užsipuolė, kad ilgai nebuvau, o svarbiausia, kad tas žmogus nekantrauja, per žmonos gimines vis teiraujasi, kada galės su manimi susitikti. Šį kartą suveikė ryšys. Pasirodo, tai buvęs ats. j. leitenantas, mokytojas iš Senkonių kaimo, pavarde Petrauskas, bet tokių pavardžių pusė Senkonių kaimo. Dėdė Jurkonis gerai pažinojo jį ir jo tėvus.

Į pavakarį ir jis atėjo. Aukštas, juodbruvas vyriškis, amžiumi gal dvejis metais vyresnis už mane. Iš karto pasakė susitikimo priežastį. Neteko galimybės ramiai tęsti darbo, ilgesnį jau laiką slepiasi vienas, nueiti kovotojų keliu negalėjo apsispręsti. Neparanku savo aplinkoje reikštis, galvojo apie galimybę kitur prie partizanų pritapti, aukštesnei partizanų sąjūdžio vadovybei prisistatyti. Prašėsi su manimi kartu eiti kur nors arčiau Vanago prie Merkinės.

Kalbėdamasis su mano žmona pasisakė esąs vedęs, turįs sūnelį. Miela, bet ir liūdna – mano žmona ir jos teta tik palingavo galvą. Ir mudviem, išeinantiems nuo šeimų, pasidarė nejauku. Bet moterys suruošė vaišes. Pralinks mėjome, pasikalbėjome. Dėdė Jurkonis, linkęs prie politikos, padarė tarptautinės padėties apžvalgą su viltingomis prognozėmis.

Sutemus atsisveikinome ir žengėme į Seiros pakrantę prie sodybos. Viktoras – taip vadinau mintyse su manimi ėjusį žmogų, taip ir kreipdavausi, kai tokiu vardu prisistatė, nepaaiškinęs, ar tai krikšto vardas, ar jau partizaniškas slapyvardis – buvo nekalbus. Persikėlę per

Nemuną ties Diržais, toliau ėjome neskubėdami, priguldami šiltą naktį ar tik prisėsdami. Tada Viktoras prabildavo viena kita atsklaida apie save. Jo vyresnis brolis 1941 m. birželį ištremtas į Sibirą, išsilaikė su šeima ir galbūt išliks gyvas, kai jau yra ryšys su giminėmis Lietuvoje ir tremtinius gali pasiekti pagalba. Iš Sibiro laiškų rusų kalba, trumpų ir labai atsargių, vis dėlto susidarė tremtinių tikrovės vaizdas: kaip vargo ir vargsta, kas neišliko, kam žūtis gresia, koks šiurpus pažemintų ir pasmerktų žmonių vaizdas.

Kita Viktoro žinia buvo daugiau humoristinė. Dėl nuotyčio jo giminėje. Pradėjo lyg mįsle, lyg informacija:

– Buvome trys broliai, dabar nesame broliai.

– Kaipgi? – paklausiau. – Juk turi brolių Sibire, tikiuosi, kad ir antras kaip nors laikosi. – Buvome trys broliai Petrauskai, dabar nė vieno tų Petrauskų nebeliko.

Tiek pasakė ir vėl nutilo. Stengiausi įspėti mįslę, bet nesisekė. Ilgokai patylėjęs atsiliečiau: – Keista, nesuprantama.

Tada primetė dar vieną sakinį:

– Panorėjome įstatymu pasinaudoti.

Man pradėjo jau kažkiek šviestis, gal ir būčiau įspėjęs mįslę, bet Viktoras tęsė:

– Buvome trys broliai Petrauskai, dabar vienas jų Petriūnas, antras Petrėnas, trečias Petrėitis. Keista, bet šiuo laikmečiu gal tai kaip tik ir gerai. Buvo Petrauskai ir vis dar Petrauskais vadinami ir klausinėjami, naujos pavardės duoda galimybių nuo čekistų išsisukinėti.

Kalba nukrypo į diskusiją apie įstatymą, pagal kurį galima buvo lietuvinti pavardes. Nebuvau linkęs besąlygiškai ir tik teigiamai vertinti to įstatymo. Neslėpiau mano nusistatymo prieš gaivalingą mados proveržį keisti net mažiausiai suslavintas pavardes, buvau nusiteikęs prieš gryninimą, kai jos imdavo kiek grubiai skambėti. Aiškinau, kad vienu mostu negalima nubraukti istorinių procesų. Viktoras dalinai pritarė mano pasisakymams.

Paryčiui pasiekėme Klevų salą prie Cimakavo. Prigulėme numigti vienoje žalių palapinių. Susisukau į dvi antklodes. Pabudęs pamąčiau, kad mano bendrakeleivis nemiega, o sėdi, prisitraukęs iki kaklo antklodę. Paklausiau, kodėl nemiega.

– Žiūrėk, – parodė į šliaužančius žalčius per mane ir toliau nuo jo besiraitančius.

– Nieko nekenkia, mes čia su jais apsipratę, – paaiškinau ir apsi-
gaubiau toliau miegoti. Vėl pabudęs pasirangiau ir pasislėpiau su gal-
va po antklode.

Atėjau su netikėtu miško brolių gretų papildu. Pristačiau Viktorą
“Juozaičiui”. Pasikalbėjome trise. Kiti stovykloje nesidomėjo per daug,
nesiteiravo. Atėjo patikimai ir palieka būryje – to užteko.

Viktoras – dar ir dabar gerai nežinau, ar tai tikras jo vardas
– pasirinko slapyvardį “Aitvaras”, greit susigyveno su “Juozaičio” vy-
rija. Žinojau jo pavardę – Petraitis. “Aitvaras” įnešė pakilesnio dvasin-
gumo nežymiais, neprimetamais pokalbiais, įdomiais pramanais lais-
valaikiu. Daug atskirai kalbėdavosi su “Juozaičiu”, su manimi – rečiau.
Bet mes vienas kitą gerai supratome.

“Aitvaras” atsinešė karišką pistoletą, būryje gavo vokišką automa-
tinį ginklą, kuris netenkino jo.

– Tai nėra taiklus šautuvėlis, o triukšmingo baidymo ginklas. Ką
veikti kariui – taikliam šauliui?

“Aitvaras” buvo taiklus šaulys. Prasitarė apie tai, minėdamas Karo
mokyklą. Tuo teko mums ir patiems įsitikinti. Parūpinta jam mažes-
nį, kavalerijos šautuvą. Jis ir nesiskyrė su tais dviem ginklais.

Viktoras – “Aitvaras” – buvo poetas. Kiek išmaniau poeziją, pats
nebandęs ko nors parašyti, bet poeziją mėgęs, buvo neeilinis kūrėjas,
prilygstantis literatūriniam lietuvių poezijos lygiui. Gebėjo gražiai
perduoti eiliuotą žodį. Klausydavomės jo, prašydavome vis daugiau
paskaityti iš atminties. Iš pradžių galvojau, kad jis skaito plačiau neži-
nomus Maironio kūrinius, gal ką Brazdžionio ar Miškinio. Liejosi
lengvai darni, daininga eilėdara, kaip ankstyvos, nepasiklydusios dar
Salomėjos Nėries, maloninanti ausį ir širdį. Man pradėjus klausinėti
pagaliau prisipažino, kad yra linkęs į poeziją, ir papasakojo, kad gana
daug rašęs jau nuo pirmų gimnazijos klasių. Įsitikinau, kad turime
tarp mūsų žymų poetą. Maironis reiškėsi prieš Pirmąjį pasaulinį karą,
o čia dabar – kovojančiai Lietuvai Dangaus dovanotas poetas! Stebė-
jaisi, kad teko man pažinti tą žmogų. Kaip gailiuosi, kad, nors turė-
jau lakią, greitą, bet, deja, nepatvarią atmintį. Garsėjau mokykloje,
bet gyvenime štai nedaug naudos. Kai reikėjo išmokti atmintinai lie-
tuvių, lotynų kalba, dažniau reikiam latinistui, tai išmokdavau greit
be didesnių pastangų, o kai kurie iš mano bendraklasių tuos puslapius
atmintinai kaldavo ilgai, prakaituodami ir keikdami užduotą vargą.

Man lengvai ateidavo, lengvai ir išgaruodavo. Po dešimtmečių susitikdamas su mano mokslo draugais, kurie buvo vargšai kalikai, su pavydu stebėjau, kai jie lyg mokytojui Untuliui rytojaus dieną penketui deklamuodavo ilgiausius posmus iš Vergilijaus “Eneidos”, Ovidijaus kūrybos. Jeigu būčiau turėjęs tos rūšies atmintį, man būtų geriau pasitarnavusi. Buvau persismelkęs “Aitvaro” poezija. Man atskirai keletą kartų tą patį padeklamuodavo. Eilių daug buvo likę mano atmintyje, reikėjo užsirašyti ir atmintinai įtvirtinti. O dabar – kas iš to beliko? Vieną eilutę prisimenu – “Kaip baltų skarelių šlamančiam tvane”. (Iš eilėraščio “Atlaidai”.) Tik bendras vaizdų, jausmų, minčių įspūdis paliko, kūrybinių priemonių meistriškumo samprata, kaip didelės žavingos giesmės išgyvenimai. Ir skausmas paliko, kad žuvo jaunas, galingas poetas, jau savo gyvenimo pradžioje tiek daug davęs. Ir dar didesnę skausmą teks išgyventi, jeigu iš jo palikimo nieko nebelenko arba labai mažai užsilikę.

“Aitvaras” susirišo su Vanagu. “Sakalas”, pasirinkęs pora vyrų, palydėdavo į Užmerkį. Kartais po poros dienų grįždavo, dažnai savaitę ir daugiau pasigesdavome jo. Tikriausiai būdavo ir pas Kazimieraitį su palyda nuo Vanago. Supratome, kad “Aitvaro” buveinė “Juozaičio” valdose, bet greičiau laikinai. Taigi ir šiuo atveju „Merkio” rinktinės II Grupė buvo užnugaris kylančiam ir besitvarkančiam partizanų sąjūdžiui.

Prisimenu, kartu pergyvenome susidūrimą su čekistų kariaunos būriu. Ėjome dviese į Latežerį. Tik žengę į retai važinėjamą keliuką, vietoje, kur į keliuko posūkį buvo iškili vieta, pamatėme prieš save čekistus iš labai arti. Ėjo nuo Kermušijos pusės į Cimakovą. Beveik vienu metu sprukome į pelkės pakraščius, iš ten į pakalnės pušyną. Vienu momentu atsiliepė ginklai iš abiejų pusių. Čekistai buvo ant kalno ir iš jaunuolyno bandė mus nukirsti. Mes traukėmės prigulę, ieškodami geresnių pozicijų, ir atsišaudydami kažkaip išsiskyrėme. Girdžiu “Aitvaro” šūvius iš šautuvo, tai vėl iš automatinio ginklo, aš taip pat patraukdavau serijas tai iš vienos, tai iš kitos vietos. Čekistai, sukritę viename ir kitame tankumyne, neturėjo geros pozicijos, jiems susidarė įspūdis, kad partizanų yra daugiau, negu du, kurie ant jų užsivėrė. Bet ir mums nebuvo ką veikti – tik dingti. Apsidairęs nepamačiau “Aitvaro”. Neskubėdamas ėjau į stovyklą. Buvau susirūpinęs, ar “Aitvarui” kas neatsitiko, ar neklaidžioja jam

dar mažai žinomose vietose. Pamačiau jį stovykloje, daug anksčiau prieš mane parėjusį. Visi buvo manimi susirūpinę. Čekistai atėjo į Cimakovą, bet neilgai pabuvę, žmonių nekamantinėje, atsargiai patraukė keliu į Randamonis.

Tiek apie Viktorą – “Aitvarą” šiame atsiminimų puslapyje.

RINKTINĖS VADO VANAGO – ADOLFO RAMANAUSKO APSILANKYMAS

Neprisimenu tiksliai, bet atrodo, kad paskutinėmis birželio dienomis ar liepos pačioje pradžioje Vanagas aplankė mūsų II Grupę. Arčiausiai buvo į pirmą būrį – pas “Balutį” ir “Juozaitį”. Su “Juozaitčiu” nuvyko į antrą būrį – “Stumbrą”, kur susitiko kartu ir su “Gražuolio” būriu, atėjusiu iš Gudo šalies gelmių. Grįžtantį į mūsų stovyklą prie Cimakavo Vanagą atlydėjo ko ne visas antras būrys ir dalis trečio. Vizitacijos užbaigimui susidarė didelė programa, trukusi nuo pusiaudienio iki pusiaunakčio stovykloje su pratybomis.

Man buvo pirmas susitikimas su Vanagu žalioje rikiuotėje. Taip susidėjo, kad daugiau nei metus partizanavimo nebuvo tiesiogiai su juo susitikę. Ne iš karto sužinojau, kad garsėjantis Užmerkyje iki Alytaus, apie Nedingę iki Alovės Vanagas – tai Adolfas Ramanauskas, su kuriuo teko pirmą kartą susipažinti ir bendrauti 1941 m. birželio–liepos mėnesį Druskininkuose. Mokytojavo jis Krivonyse, Leipalینگio valsčiuje. Į antrą savaitę po birželio 22 pasirodė Druskininkuose. Perėmė vadovavimą sukilėlių būriui, kuris neturėjo karininko. Tas būrys, beje, jau buvo netekęs vaidmens, iš karininko reikėjo perimti vadovavimą, iki persitvarkys administracija ir susiorganizuos policija.

Susipažinome savotiškai. Ilgesnį laiką stebėjau jauną šviesiaplaukį žmogų, apie kurį spietėsi jauni mokytojai, studentės, vyresnių klasių gimnazistės ir seminaristės – būsimos mokytojos. Gavęs pirmą informaciją, kad tai Krivonių mokytojas ir atsargos j. leitenantas, dar kurį laiką stebėjau tuos būrius apie jį, dažniausiai ant suoliukų prie “Europos” viešbučio. Iš jo kalbos, įtakos pokalbininkams susidariau įspūdis, kad tai šmaikštus ir linksmas, turintis didelį autoritetą “kaimo liktarnia” – tikras visuomenininkas, kaimo ir jaunimo kultūros organizatorius. Supažindino mane su Ramanausku man pažįstama druskininkietė ir pusseserė, tuo metu seminaristė Birutė Jurkonytė.

Ta pirma pažintis buvo maloni ir įdomi. Man patiko, kad jis domėjosi Druskininkų krašto lietuvių gyvenimu, kultūrine veikla, mokyklomis lenkų okupacijos metais ir sovietinės Baltarusijos 1939–1940 metais. Netrukus mūsų keliai išsiskyrė. Tik 1945 m. rudenį išgirdau apie Adolfą Ramanauską, kad vokiečių okupacijos metais ir pirmo sovietmečio pradžioje buvo Mokytojų seminarijos Alytuje dė-

tytojas, ten pat dirbo dar antro sovietmečio pradžioje, o pavasarį su keliais savo draugais atėjo pas Dzūkijos partizanus.

Štai antro susitikimo metu įvyko mudviejų ilgai trukęs pasikalbėjimas.

Vanagas buvo atvykęs su savo alytiškiais draugais “Jūrininku” (Perminas) ir “Daktaru” (Antanas Kulikauskas). Jo palydoje buvo mums gerai žinomas ir dažnas mūsų svečias ryšių tvarka “Linus” (Pranas Svirskas). Visi, išskyrus tik “Liną”, labai gražiai sudainuodavo – kaip geras kamerinis choras. Skambėjo prie laužo plačiai žinomos, bet dariniai bent trimis balsais atliekamos dainos ir naujos, negirdėtos iki šiol dainos, Vanago ir “Jūrininko” atneštos į partizanų tarpą ir ilgainiui plačiau paplitusios. Jiedu patys turėjo labai gerus balsus ir, matyt, gebėjo perduoti dainavimo meną kitiems, dabar gi – miško vyrijai. Mūsiškiams buvo didelis įvykis pasiklausyti Vanago ir jo palydos dainavimo ir jų atsineštų naujų dainų, bet ir mūsų dainininkai pasirodė, kad nedaug atsilieka. Buvo ir pas mus gerabalsių, mokančių gražiai sudainuoti. Tenka gyvai prisiminti dainos palaimą sunkioje partizanų buityje.

Iš programos prie laužo atmintyje užsilikusi įdomybė tai pasikalbėjimai su vyrais, pabėgusiais iš Alytaus kalėjimo ir papildžiusiais daugiausia II Grupės pirmą ir antrą būrius. Vanagas pažymėjo, kad artimesnė pažintis su tais vyrais tai vienas iš svarbiausių jo apsilankymo II Grupėje tikslų. Jis prašė pabėgusius iš kalėjimo parašyti prisiminimus – apie suėmimą, tardymus, kankinimus, pasiruošimus bėgimui iš kalėjimo ir patį pabėgimą.

Tik keli buvo parašę ir siuntę partizanų “paštu”. Dauguma tik pradėję, įpusėję, nebaigę rašyti. Buvo ir nepradėjusių rašyti. Tuos Vanagas subarė ir paprašė juos visų pirma čia pat prie laužo papasakoti. Pasakojimai buvo nevaržomi, sklandūs, liūdni, skaudūs, bet vietomis su humoru, su juokingais nuotykiiais. Pasakotojai kiek sutrikdavo, kai reikėjo kalbėti apie jų pačių kietą, pagirtiną laikyseną, dažniausiai tik kalinimo ir bylos draugų skatinami daugiau papasakodavo. Vanagas aukštai įvertino parašytus, atsiųstus jam prisiminimus ir prie laužo pasakotus. Patarė nesivadovauti kokiais nors literatūriniais pavyzdžiais, o rašyti taip, kaip laisvai, nevaržomai pasakojama savo draugams, gerai pažįstamiems klausytojams. Davė griežtą įsakymą nustatytu laiku parašyti prisiminimus ir prašė “Juozaitį” prižiūrėti, kad įsakymas lai-

ku būtų įvykdytas. “Kelmas” (Bronius Damulevičius), kiek miksėjęs, aiškinosi, kad jam buvo sunku pradėti, o kai pradėjo, tai negali užbaigti.

– Nie–niekaip n–ne–galiu u–užraukti.

(“Kelmo” prisiminimų surašymas, kiek vėliau teko išgirsti, buvo bene aukščiausiai įvertintas.)

Tas Vanago apsilankymas buvo didelis įvykis Druskininkų–Marcinkonių krašto partizanams. Buvo ir kitų susitikimų, kėlusių kovotojų dvasią ir drausmę.

LENKŲ PARTIZANŲ SKYRIUS MŪSŲ PIRMO BŪRIO PRIEGLLOBSTYJE

Ramią vasaros pradžią sudrumstė įvykis prie Jaskonių kaimo, II Grupės plote. Lenkų partizanų skyrius atsikliuvo Jaskonių viensėdžiuose. Pasimaitino, pasirinko maisto dienai ir prieš švintant išėjo į mišką Zapurvės kaimo linkme. Apsistojusius dienojimui netikėtai puolė Druskininkų garnizono čekistai, vedini sribų tėvo su dviem sūnumis, kilusiais iš Ratnyčios bažnytkaimio. Tai buvo vieninteliai sribai iš Druskininkų valsčiaus gyventojų, kiti, negausūs dar tuo metu, buvo subėgę į Druskininkus iš Užnemunės.

Per susišaudymą žuvo skyrininkas “Jurand” – Stanislaw Zautra, kilęs iš pačių Druskininkų. “Jurand” – Zautra buvo iš grynai lietuviškos, bet sulenkėjusios šeimos. Garsėjęs drąsa, daug žalos pridaręs čekistams. Nukautojo lavonas buvo išmestas grindinyje. Druskininkų NKVD šventė laimėjimą. Tiek pagal pirmas pasiekusias mus žinias.

Stovyklavome tuo metu tarp Cimakavo ir Kermušijos, prie mažo upelio tankumyne, pelkės pakraštyje. Kitą po to įvykio dienąėjau su keliais vyrais į Randamonių viensėdžius Dėliniuose pas ryšininką. Nutolus kelis šimtus žingsnių nuo stovyklos ir einant medžio permenu liepteliu per upelį susidūrėme su ginkluotais trimis vyrais. Per plauką nesusišaudėme. Laimei, ir anie, ir mes pažinome vieni kitus ir nuleidome ginklus. Atpažinau jaunesnįjį Zautrą – Vladą (slapyvardžio dabar neprisimenu), “Jurando” brolis iš karto pažino mane ir šūktelėjo: Swoi!

Vladas iš karto pareiškė, kadėjo ieškodami lietuvių partizanų ir labai džiaugėsi, mums netikėtai susitikus. Jis papasakojo apie nelaimingą susišaudymą su čekistais. Pasak jo, kažkas iš jaskoniškių gyventojų sekęs juos, žinojęs iškeliavimo dienojimui kryptį ir greit pranešęs į Druskininkus, galbūt ir tiesiogiai užvedęs. Tai kėlė ir mūsų įtarimus bei nerimą. Iš visų Druskininkų apylinkės kaimų Jaskony buvo labiausiai įtariami ir mūsų kontržvalgyba turėjo jau sekamus asmenis.

Atsiklūvę sunkioje padėtyje, kadangi jų plote didelis siautėjimas, ieško pas mus kuriam laikui prieglobsčio. Turėjau priimti pats sprendimą. “Juožaičio” ir “Balučio” nebuvo, maniau, kad “Danielius” daug neprieštaraus. Pasakiau, kad sutartą valandą prieš temstant ateitų

į vietą, kur susitikome. Grįžau į stovyklą. Buvo paskelbta ypatinga parengtis su toliau siunčiamomis žvalgybomis. Atėjo sutartą valandą. Vieta prie lieptelio buvo mūsų apstatyta. Apžiūrėję atvykėlius suėjome su jais ir kartu žygiavome į mūsų stovyklą. Vladukas ir jo abu bendrai žvalgyboje stebėjosi, kad susitikimas dieną buvo visai arti stovyklos. Pavalgydinome globotinius, užleidome poilsui savo žalias palapines.

Į antrą dieną priglauti lenkų partizanai per savo ryšį ir mes per mūsų nustatyta tvarka ėjusį ryšį gavome žinių, kad “Niemenas” valdosa ir toliau vyksta masiškas priešs siautėjimas. Buvo aišku, kad lenkų partizanų skyriaus prieglobstis pas mus užsitęs. “Danielius”, II Grupės vado pavaduotojas, nesant “Balučiu” vadovavęs pirmam būriui, buvo susirūpinęs, kaip prasimaitinsime, turėdami stovykloje kita tiek žmonių. Raminosi, kad vienas skyrius, vadovaujamas “Kiškio”, buvo išvykęs prisilaikyti kurį laiką prie Viečiūnų, Neravų, Žiogelių ir Grūto, kaip tik daugiau dėl prasimaitinimo sunkiuoju metu prieš naują derlių, kol šilinių kaimo žmonių būklė pagerėsianti. Būrio vadas “Balutis” ir “Sakalas” buvo arčiau Vanago turtingesniame Užmerkyje, vykdydami rinktinės štabo uždavinius.

– Patys džiaugėmės, du “tarnybon” išleidę, vieną skyrių kitur duoneliauti siuntę, o čia dabar... – murmėjo man “Danielius” – negi svečius bulvių ir grikių koše su pieneliu maitinsime, reikalinga “kiaulės kūno”, spirginio kokio.

Globotiniai negirdėjo mūsų rūpesčio, bet patys susigaudė, kokia padėtis, ir ryžosi išskylai į Zapurvės, Lichačių ir Saločių kaimus Baltarusijos pusėje, kur tikėtasi mažesnio čekistų siautėjimo. Išvyko “Danielius” ir dar kelių jo vyrų lydimi. Grįžo paryčiui, tik Zapurvėje apsirūpinę kelioms dienoms maistu. Už respublikų ribos siautėjo sovietų vidaus kariuomenė, buvo daromos pasalos naktimis. Reikalo priversti ir gerų žmonių dėka negrįžo tuščiomis. Kita išskyla, jau į Lichačius ir Saločių viensėdžius, buvo sėkmingesnė.

Apie dešimt dienų stovyklavome kartu. Buvo gauta žinių, kad masiniai siautėjimai atslūgo. Lenkų partizanų skyrius išvyko į savo plotą. Stebėjau jų kovotojus, domėjausi atskirais žmonėmis ir bendra tvarka bei partizaniška parengtimi, dariau palyginimus. Buvo du augesnio amžiaus vyrai, vienas jų gal jau arti penkiasdešimties metų, kiti – jaunimas. Keistos buvo jų slapyvardės, daug nepretenzingų,

o viena jų, atsimenu, “Koń” (Arklys) – ne toks jau stambus ir ne toks jau glušas vyriškis, o pasirinkęs “Arklį” – “Koń”.

Labiausiai įsiminė vienas – Malinowski. Ne slapyvardė, o tiesiog pavardė. Gražus dvidešimt kelerių metų jaunuolis, bet daug matęs, daug išgyvenęs ir kentėjęs. Išgyveno hitlerinį konclagerį. Grįžo į tėviškę netoli Gardino ir nieko nerado – sovietai jau buvo suskubę sudoroti jo šeimą. Išėjo į partizanus tikra savo pavarde. Tegul žino bolševikiniai fašistai, kad dar likęs vienas Malinowski ir su kaupu atkeršys jiems už šeimos ir tėviškės sunaikinimą. Tai tik liūdna įdomybė, tarkime, kad ir paprasta jauno žmogaus didvyriškumo įdomybė. Kita – kad kalbėjo eilėdara. Visą laiką kiekviena tema galėjo taip kalbėti, paprasta kalba jam sunkiau sekėsi. O buvo geras pasakotojas – inteligentiškas, išvalgus, vertingiems postėbiams ir filosofinėms išvadoms linkęs. Daug prisiklausiau, ir atskirai su juo pasikalbėdavome. Vaizdžiai ir turiningai pasakojo apie vokiškus konclagerius. Teko jam įvairių žmonių pažinti – politikų, mokslininkų, menininkų, rezistencijos įžymybių. Prisimenu, kad dažnai minėjo prancūzų politiką socialistą, buvusį Prancūzijos premjerą Blumą.

Taip sutvirtėjo ir vėliau reikšmingai skleidėsi ginklo draugystė.

LIŪDNIAUSIA PASTRAIPA, IŠ VISŲ TRAGIŠKIAUSIA

Trenkė žinia, kad žuvo Kazimieraitis. Pribloškė kovotojus ir visus kovojusios Dzūkijos žmones. Buvome pripratę prie netekčių, visas skaudžiai išgyvenome. Ta netektis buvo milžiniška ir skaudžiausia.

Žuvo Dainavos apygardos kūrėjas ir vadas, didžiausio su “Tauro” apygarda kovos organizacinio junginio – Pietų Lietuvos partizanų štabo – vadas. Žinia žaibu apskriejo Dainavos apygardos dalinius ir partizanų rėmėjus. Priešas ne iš karto susigaudė, kas buvo nukautasis, senesnio amžiaus žmogus, vilkėjęs pilietiškai. Iš tikrųjų taip atrodė, nors Kazimieraičiui iki penkiasdešimties dar kelerių metų trūko, partizanaudamas niekada nevilkėjo Lietuvos karininko uniformos. Tik kiek vėliau paaiškėjo priešui, kad Žaliamiškyje nukautas vyresnio amžiaus žmogus – tai vyriausiasis Pietų Lietuvoje partizanų vadas. Buvo į Leipalingį nuvežtas ir paniekinamai pakastas. Kai po kelių dienų prie Buteliznos Puščioje buvo aptiktas ir suimtas “Aušra” su spaustuve ir tardomas išsikalbėjo, kad žuvęs Žaliamiškyje senas žmogus galėjo būti Kazimieraitis, atkasė jau po savaitės palaikus. “Aušra” patvirtino spėjimą.

Kazimieraitis žuvo liepos 23 dieną girios pakraštyje, netoli Liepiškių kaimo. Paskutines Kazimieraičio dienas ir žuvimo dieną smulkiai aprašė savo prisiminimuose Vanagas. Šioje vietoje tenka papasakoti tai, kas sklido tarp partizanų ir ryšininkų. Užnemunėje – Žaliamiškyje ir Puščioje vyko miško apgultis ir ilgai trunkantis siautėjimas gyvenvietėse. Kazimieraitis turėjo keletą vietų užsislėpimui miško košimo atvejais. Liepos 13 dieną vyko košimai Žaliamiškyje. Ankštoje žeminėje buvo su Kazimieraičiu jo adjutantas ir dar du asmenys. Kazimieraitis nekantravo, negalėjęs nieko veikti. Į pavakarį, beveik vakare, valandą, gal pusantros prieš sutemą išėjo iš slėptuvės kartu su adjutantu, berods “Diemedžiu”, kuri buvo man prieš mėnesį pristatęs, kai lankiausi Žaliamiškyje. Nieko nesigirdėjo, lyg ir buvo praėjęs pavojus. Kazimieraitis sėdo ant kelmo ir rašė kažką labai svarbaus, jo adjutantas buvo kiek toliau nuslinkęs apsidairyti ir įsiklausyti. Staiga pro krūmus pasirodė kareiviai, visai netoli. Kazimieraitis atidavė į juos keletą šūvių iš pistoleto. Adjutantas buvo nuošaliau

žvalgydamasis. Nuo taiklių šūvių kareiviai sukrito. Kiti, nematę pro krūmus šaudančio, metė jo kryptimi granatą. Sunkiai sužeistas Kazimieraitis mirė, vežamas pastote į Leipalingį. Liepiškių ir Guobinių kaimo žmonės buvo klausinėjami, kas tas nukautas miške nejaunas žmogus. Buvo Kazimieraitį pažinojusių, bet nieks nieko neprasitarė. Nuo tų žmonių ir nuo išlikusių slėptuvėje bei Kazimieraičio adjutanto žinia greit pasklido po visą Dzūkiją ir pasiekė Suvalkiją. Palikome be sovietiniam okupantui ir žudikui ginklu besipriešinančių Pietų Lietuvos partizanų vado, siekusio toliau sparčiai jungtis partizanų būriams ir rinktinėms į bendrą viso krašto vadovybę. Kamavo sunkios mintys, visų pirma, kokia bus smūgio pasekmė, ar nepalūš kovos dvasia, ar nesusilpnės drausmė, nesutriks jau pasiekta organizacinė partizaninio sąjūdžio struktūra. Arčiau pažinojusieji karininkus partizanų eilėse svarstė, kas perims vadovavimą Dainavos apygardai, kaip su suvalkiečiais bus sutarta dėl bendros vadovybės Pietų Lietuvoje. Majoras „Litas“, kapitonas „Ažuolas“, o gal Ramanauskas – Vanagas – tik j. leitenantas, Lietuvos Karo mokyklos paskutinės laidos (gimęs 1918 m.), laipsniu ir amžiumi jauniausias, bet partizaninėje kovoje prityręs, organizaciniu požiūriu sumaniai aktyvus, su Kazimieraičiu dėl kovos partizanų karo sąlygomis koncepcijų nuo pat pradžios sutaręs, aktyviai dalyvavęs aukštesnių vadovybės struktūrų kūrime.

Plk. J. Vitkus – Kazimieraitis buvo Dangaus Apvaizdos duotas tautai žmogus, laisvos, nepriklausomos Lietuvos padangėje suformuotas. Iš žemaičių genties, žemaičių būdo stipri asmenybė, pasižyminti įgimtomis ir laisvo kūrybinio gyvenimo kurtomis savybėmis – stiprus tarp stipriųjų. Nemaža tokių išugdė lietuvių tautos atsikovotos laisvės ir atkurto savo valstybingumo laikotarpis. Daug jų pačiame pajėgume išžudė, į mirties lagerius nudangino nuožmus rytų priešas pirmu sovietmečiu ir jau įsisiautėjusiu antruoju. Kiek Lietuvos aukštų karininkų išžudė, kiek žymių mokslo, kultūros ir kitų profesijų žmonių išnaikino. Tai ne šios dienos, o anų skausmo ir gedulo dienų mintys. Atsimenu tai. Žinojęs lenkams surengtą Katynę, skaičiavau, kiek toje žudynių vietoje ir kitose vietose buvo kartu nužudyta, kokį nuošimtį išžudytieji sudaro visų lenkų karininkijos kadru. Galėjau daryti palyginimus ir jau tada sprendžiau, kad lietuvių karininkijos netektis nuošimčiu didesnė. Kuri skaudesnė tragedija? Ar aukšto Lie-

tuvos karininko sušaudymas tolimuose sovietų kalėjimuose, lageriuose, Červėnėje, ar kad jis krito kovoje su priešu?

Kazimieraitis žuvo pirmoje ugnies linijoje. Galėjo veikti iš vadavietės saugesniame užnugaryje. Čia pat prie Žaliamiškio turėjo viensėdžiuose labai gerai įslaptintas vietas, tik jam ir daugiausia dviem asmenims iš jo patikimiausių bendradarbių žinomas. (Pirmaisiais išsilaisvinimo metais lankiausi partizaninės kovos pėdsakais, teko pažinti kai kurias tų vietų ir gyvenančius dar žmones, kurie Kazimieraitį buvo karštai pamylėję ir begaliniai atsidėję jo kovai.) Bet laiko samprata tarptautinės padėties prasme ir įvykiai Lietuvoje, intensyviai tęsiamo organizacinio darbo reikalai neleido jam naudotis tomis saugiai įslaptintomis vietomis dažnai ar ilgai. Siekdamas išlaikyti nepriestabdomą, nuoseklų vadovavimą, sparčią organizacinio darbo eigą turėjo vadavietę po atviru dangumi, žalioje miško priedangoje, kur be pertraukos sueidavo ryšiai, vyko pasitarimai, buvo priimamos uždavinių vykdymo ataskaitos ir naujų uždavinių skyrimai.

Tomis liūdesio ir apmąstymų dienomis galvojau ir dabar vis galvoju, kaip buvo išsidėsčiusios Kazimieraičio asmenybėje gyvenimo vertybės. Vadovavosi aukščiausiomis vertybėmis, o iš tų pirmoje vietoje pareigos jausmu žmogui ir tautai, darbingumo jausmu. Įsiminė šio Lietuvos žmogaus – kalbame ir kalbėsime kaip apie gyvą, gyvenantį mums – dvi ryškios savybės: nuoširdus kuklumas ir poveikio didelė galia.

Suvesdamas anų dienų Kazimieraičio žuvimo atjautas su dabarties apmąstymais norėčiau bent kiek keisti šios pastraipos įvardijimą, bet, vengdamas nuokrypų į atjautas dabartyje, palieku ištikimas išgyvenimų atminčiai prieš daugiau kaip keturiasdešimt metų. Tada teko kur kas sunkiau išgyventi Kazimieraičio netektį.

VASAROS DARBAI IR NERIMAI

Gyvenimas ėjo savo vaga įvairiais kalendorinių metų laikais ir priklausė nuo priešo išmonių. Saulė švietė lyg niekur nieko. Gražus derlius laukė darbo rankų. O daug vyriškių ginklus rankose laikė, su širdgėla į auksu banguojančius javus žiūrėjo, tik mylinčio, darbingo ūkininko delnu brandžias varpas paglostyti galėjo. Ta darbo, derliaus ėmimo netektis buvo daugeliui ne mažiau skaudi, kaip ginklo draugo, mylimo partizanų vado netektis.

Po neseniai vykusių siautėjimų buvo palyginti ramu. Ramiausiai šiliniuose, mažiau užnemuniuose ir užmerkiuose, kur ir partizanai buvo didesni nenuoramos, ir gausesnės buvo priešo įgulos, gausiau sribų remiamos, įžūliau ir dažniau vietinio pobūdžio operacijos vykdytos. Partizanai ten buvo pamėgę medžioti sribus ir aršius sovietinius veikėjus. Nugnybdami vieną kitą, užsitraukdavo didesnę įgulų judėjimą. Bet galima buvo saugiau jaustis, net prie vasaros darbų prisidėti, duonelę užsidirbti – miško vyrijos pasakymu.

Lietuvoje buvo daug sovietinės vidaus kariuomenės, pietų Dzūkijoje ir pietinėje Suvalkijoje – gausūs pasienio apsaugos čekistiniai daliniai, tačiau masinės, ilgiau trunkančios operacijos prieš partizanus negalėjo vienu metu vykti visoje Lietuvoje. Žinant priešo pajėgas, gerai sekant, kur tos pajėgos apsiverčia, kaip stiprus partizanų sąjūdis visur kitur Lietuvoje, galima buvo spręsti, kada užguls kita siautėjimo – košimų banga. Taip ir buvo tų metų vasarą, kad daug kas Dzūkijos partizanų galėjo padėti didesnę ginklą nuošaliau, paimti dalgį, šakes, vadeles į rankas ir padėti imti derlių, prie javų kūlės talkinti. Vaikai, paaugliai, seno amžiaus moterys, labiausiai nedarbingi namiškiai buvo tolimos žvalgybos ir apsaugos ausimis ir akimis. Sklandžiai vyko javapjūtė ir tuose ūkiuose, kur nepalankesnėmis sąlygomis būtų buvusi ilga ir sunki. Džiaugėsi kaimas, kad bus patenkinta derliaus nuėmimo globėja – šv. Ona. Liepos 26 daugelyje Dzūkijos parapijų vyksta atlaidai.

Dažnai lankydavasi pas šeimą Dulgininkuose. Ir Puščia buvo sava. Lankydavasi “Liepos” būryje. Šeimoje viešėdavau vakarais, kartais ir visą dieną praleisdavau su žmona, vaikais ir uošviais. “Liepa” duodavo ir apsaugą, esu daug skolingas Puščios partizanams atsiminimais už tą paramą.

Puščios būrio, kartu ir Grupės, vadas išgyveno dviejų kovotojų netektį. Krivonių kaime žuvo “Galstas” ir “Hanibalas”. Buvo abu metinės išpažinties pas Gerdašių kunigą, grįždami nepagalvotai užtruko dienos metu viename iš mažiausiai pasirinktinių saugumui viensėdžių. Per vėlai apsidairę nesuskubo pasiekti miško pakraščio. Iš kažkur nuo Paliepio nepastebimai prasmuko pro Norkūnus ir Guronis kareivių ir sribų dalinys, ne kokią didesnę operaciją vykdamas, o pasiplėšti pas žmones išėjęs. Tragiška žinia labai greitai pasiekė “Liepą”. Ryžosi kautynėmis žuvusių lavonus atsiimti. Vąžiavusiems kareiviams ir sribams pastojo kelią tarp Lipliūnų ir Didžiasalio. Pasalos nepasisekė. Atsimindami ankstesnius savo nuostolius tame ruože baudėjai buvo labai atsargūs. Įvyko ilgiau trukusios pozicinės kautynės. Priešas atlaikė, nors turėjo keletą sužeistų. Būrys buvo gausus, skaičiumi viršijo partizanus, turėjo didesnę šaudmenų atsargą. Teko pasitraukti. Girdėjau, kaip “Liepa” barė savo vyrus, kad tie neįsimena ir nesupranta, kaip reikia dengtis pozicinėse kautynėse, kaip vikriai turi keisti pozicijas. Kalbėjo, kad neužtenka to, kas jiems labiausiai tinka, ir bandyti pliekti priešą iš peties stovint arba priklaupus, rečiau gulomis, patogiausią poziciją pasirinkus, reikia negailėti ugnies, kai jis masiškai stichiniu puolimu kyla arba kur yra pasalomis užkluptas. Daugiau meno, nuovokos ir mankštos reikia ilgesnėse kautynėse lygiomis, nors ir su savo persvara kovotojų skaičiumi. Štai buvo gera pamoka stebint, kaip sovietų įgulos kareiviai kautynėse dangstėsi, šliaužė ir gerai manevravo...

– Įsitikinite, kad reikalingos pratybos. Parodykite, mulkiai, kaip tai daroma...

Parodė, ir neblogai ėjo.

Krimtosi “Liepa”, kad nepasisekė žuvusių atmušti. Bet, kaip jį nuo pat pradžių pažinojau, buvo energingas. Pasakojo apie vieną savo geriausių ryšininkų ir seklių. Buvo kilmės rusiukas, iš palikusių vaikų, kai Vokietija 1941 m. birželio 22 d. smogė Tarybų Sąjungai ir netoli prie sienos pasimetė nemaža rusiškų šeimų, daugiausia karių ir tarnautojų pasienio zonoje. Kelerių metų atklydęs vaikiukas lietuvių šeimoje augęs ir auklėtas bene Didžiasalyje. Buvo labai gabus paauglys ir labai pamilęs partizanus. Kai išreiškiau abejojimą dėl tokio ryšininko ir seklio, “Liepa” aiškino, kad nesvarbu kilmė, kurią, beje, ir pats vaikinys žinojęs, svarbiausia auklėjimas, žmoniškumo pa-

žinojimas, nežmoniškos tvarkos samprata. Štai tau ir psichologijos pamoka.

Kitas panašus atvejis. Kaip tada manyta ir kaip dabar pažiūrima, pagalvojama, Dzūkija mažiausiai išperėjusi ir davusi garsių ir aršių komunistų. Buvo kažkoks Vaškevičius, kilimo berods iš Lipliūnų kaimo, bet seniai ne savo krašte gyvenęs ir veikęs. Tik antru sovietmečiu paaiškėjo, kad jis Klaipėdoje tapo žymus komunistinis pareigūnas. Plati giminė Leipalingio valsčiuje nekaip jautėsi, nedaug minėjo iš jų atskalūną ir išgamą. Jo vaikas – sūnus – augo ir mokėsi pas giminės apie Leipalingį. Anksčiau su motina, vėliau pats vienas dažnai lankydavosi pas giminės, praleisdavo vasaros atostogas, ilgainiui ir visai apsiliko. Giminės labai jį mylėjo, o jis buvo labiausiai pamėgęs gyventi pas vieną iš savo tetų. Tas Vaškevičiaus sūnus buvo jau bene penkiolikos metų. Jis labai susidraugavo su “Liepos” būrio partizanais. Ir pats panoro tapti Lietuvos partizanų. Priėmimo sąlyga buvo tokia: įvykdyti žygį, nukaunant parodytą priešą. Sutiko įvykdyti žygį ir įrodyti, kad vertas pasitikėjimo. Buvo Leipalingyje komunistų partijos komiteto labai aršus sekretorius. Tą priešą “Liepa” nurodė. Davė ginklą, užtikrino saugumą, uždavinį įvykdžius ir bėgant iki miestelio ribos, kur laukė partizanai. Vaškevičiukas uždavinį įvykdė ir sėdęs ant dviračio spaudė į miestelio pakraštį. Būtų laimingai atsitraukęs, bet sugedo dviratis. Pateko į besivijančių sribų rankas. “Liepa” negalėjo jam padėti. Sujudo visas garnizonas. Buvo nuteistas 25 metams lagerio parodomuoju teismu, tačiau tas teismas propagandinio tikslo nepasiekė. Teisiamasis šauniai laikėsi. Parodomąjo teismo sumanytojai ir rengėjai visiškai susimovė, tiksliau pasakius, teisiamasis tokį pokštą iškrėtė, sutikdamas kalbėti, kad buvo suklaidintas, banditų prikalbintas, kad labai apgailėstauja, o parodomajame teisme žmonėms girdint visai kitaip pasielgęs. Kalėjo Vorkutoje. Teko girdėti, kad dalyvavo Vorkutos lagerio sukilime ir buvo vienas iš organizatorių. Įdomu būtų atsekti to jaunuolio Vaškevičiuko tolesnį likimą. Klausiausi “Liepos”, pasakojančio apie tą įvykį, girdėjau, ką žmonės kalbėjo.

Tą vasarą ir į mano partizanišką būvį įsirašė darbinga, rami java-pjūtė. Norėjau nors keletą dienų brandžius rugius, kviečius kirsti, ir daugiau savaitės gražiai padirbėjau. Mano žmonos dėdės ūkis buvo gana stambus, jau į buožių “klase” priskiriamas. Esant gražiam orui darbai vyko sparčiai. Teko dalgiu ar prie kertamosios pusiaudienį pa-

dirbėjus po pietų jau ir javus į daržines vežti. Per visą ilgą dieną – nuo ankstauro ryto iki vakaro tamsos. Pasijutau kaip kitame pasaulyje. Darbo ir šeimos džiaugsmas. Sūnelis trimetukas šauniai talkino, ypač javus vežant. Nesitraukė nuo “dėdės”, nebuvo kalbama, kad tai tėvelis – saugumo sumetimais, kadangi čekistai ir ypač sribai ir vaikus nuošaliau nuo šeimos klausdavo, kur tėvelis, ar lauktuvėlių atneša. Sūnelis man vadeles iš rankų stverdavo, norėjęsi jam važnyčioti, ir pėdą mėgino kelti – ant vežimo ar į šalinę padėti.

Man beplušant Dulgininkuose pasiekė žinia, kad “Kiškio” iš Balučių skyriai susišaudė su čekistais ir Druskininkų sribais net du kartus, bet be nuostolių vienai ir kitai pusei. Mūsiškiai neteko kulkosvaidžio. Buvo laikomas slėptuvėje miško pakraštyje. Taip pasitaikė, kad viečiūniškiai vyrai su asmeniniais ginklais suskubo pasitraukti į pamiškę, bet ta pamiškės vieta, kur buvo padėtas kulkosvaidis, atiteko priešui. Slėptuvė su kulkosvaidžiu buvo atsitiktinai atrasta. Nelabai gailėtasi. Ginklų esantiems kovotojams pakako.

SU RUDAMINOS BŪRIU

Man talkinant javapjūtei buvo atvykęs Rudaminos būrys. Stovyklavo prie Seiros netoli Dulgininkų. Susipažinau su šaunuoliais, būdavau pas juos. Neprisimenu būrio vado slapyvardžio. Buvo puskarininkis – iš tų Lietuvos kariuomenės puskarininkių, kurie buvo partizanų kovos būrių vadais, drąsiai ir sumaniai vadovavo kautynėse, ugdė kovingumą ir drausmę, partizaniniame sąjūdyje buvo geri organizatoriai. Gerai jį įsiminiau: buvo nekalbus, tiek tik, kiek dalykiškai reikėdavo, jautėsi kovotojų pagarba tokiam būrio vadui ir pasitikėjimas jo taktika ir vadovavimu kautynėse.

Iš Rudaminos būrio ryškiai įsiminė keli asmenys. “Šilingas” buvo arti penkiasdešimties metų, jeigu ne daugiau. Būryje vadino jį tėvuku, “mūsų taiklus šaulys”. Tas atkreipė mano dėmesį. Pasiteiravęs nežymiai pas kitus rudaminiškius sužinojau, kad jis iš paties Kauno patekęs į jų būrį. Iš tikrųjų, taiklus šaulys. Kautynėse jam buvo sudaromos sąlygos pasireikšti. Nemažai priešų nuskynė taip pat iš tolesnių pasaulų. Po kiekvieno sėkmingo šūvio šūkteldavo: – Gavo, knurys! Panorėjau asmeniškai arčiau susipažinti. Pirmiausia paklausiau jį dėl slapyvardžio, pažymėdamas, kad greičiausiai būsianti pavardinės kilmės ir kad tokių partizanų tarpe reta. Savo ruožtu jis mane paklausė: jeigu jau taip, tai ar man žinoma pavardė Šilingas. Pasakiau, kad tokia pavarde esu girdėjęs vieną iš žymių nepriklausomos Lietuvos valstybininkų, berods finansų srityje. Mano žinojimas patiko jam, tai teko susidraugauti ir atviriau pasikalbėti. Taip, buvo Kauno gyventojas, turėjo gerą ir atsakingą darbą, bet daugiau garsėjo sportiniu šaudymu, tarptautinėse varžybose aukštus prizus laimėdavo. Dabar kaip tik to meno prireikė. Buvo užsiminęs ir apie tai, kodėl į partizanus išėjo tokiam amžiuje. Nežinia, kas labiau lėmė, ar tai, kad jam – smetoniniam valdininkui – grėsė pakartotinas suėmimas, kalinimas, staliniškas mirties lageris, ar todėl, kad jo šeimoje apsireiškė išdavikas, nuėjęs atvirai tarnauti komunistiniam okupantui – dukrą taip minėjo, negalėdamas to pakelti. – Kai yra galimybė šeimoje gėdingai nuoskaudai atsisteisti, geresnę mirtį pasirinkti, tai kodėl nepasirinkti to, kas logiškai ir praktiškai geriau tinka, – samprotavo “Šilingas”. Buvo vidutinio ūgio, jaunatviškai žvalus, būryje labai gerbiamas. Kodėl gi

ne, turint tokį kovotoją, kuris gali skyriui atstovauti, vienu šūviu priešą užklupti ir sujaukti. Pagalvojau, koks būtų pranašumas, kiek galimybių pasirinktą priešą iš tolo nuskinti, jeigu kiekviename mūsų šilinių būryje būtų nors po vieną tokį taiklų šaulį.

Tėvas partizanas, du kartus Lietuvos savanoris, buvo apie keturiasdešimt penkerių metų amžiaus. Atrodė mums jauniems pagyvenęs žmogus. Dabar, Dieve mano, laikyčiau jį dar visai jaunu. Pirmą kartą išėjo savanoriu Lietuvos nepriklausomybę ginti 1919–aisiais, turėdamas septyniolika ar aštuoniolika metų. Pasakojo apie nuotykius fronte su bolševikais Zarasų krašte ir jau Latvijoje prie Daugpilio! Įdomiai ir linksmi pasakojo ne tiek apie įvykius, kiek apie jaunatviškus nuotykius, atvangos ir fronto ramybės savaitėmis.

– Bolševikai buvo mus kiek išstūmę iš Latvijos, frontas nusistovėjo, ramybė, anoje pusėje paliko mūsų pažinti latviukai. Vieną kartą sugalvojome keliese persigauti per bolševikų liniją ir aplankyti latvaites. Pereiti frontą pasisėkė, pasilinksminome, užsigardžiovome ir ėjome atgal. Kiek neatsargiai. Velnias privedė – užėjome ant bolševikų. Apšaudė mus, atsikirtome ir šliaužiame pas savus. Priešas pagalvojo, kad netikėtai prasidėjo lietuvių kariuomenės puolimas, ir atidarė ugnį plačiu baru. Lietuviai atsakė ugnimi, net ir pabūklai atsiliopė. Fronto šurmulys kaip per aršias kautynes. Gal, jeigu nebūtume užkliuvę ant bolševikų, būtų mūsų iškyla gerai pasibaigusi. Išsidavėme. Tardymai. Savaitė daboklės. O galėjo būti blogiau, kad ir karo lauko teismas. Fronto baro vadas buvo geras žmogus...

– Tėvai, tu daugiau papasakok, kaip tį pas latviukes buvo tadu, – nutraukė jį apie dvidešimties metų sūnus.

– Mokyc jūsų neraikia, mandrasni už tėvų. Va, kad ir mano vyriausias, kulkosvaidį ir panų su savim turi.

Taip ir buvo – mergina kovingame būryje. Sužadėtinė ne sužadėtinė, jauna žmona ne žmona. Nieks apie tai nekalbėjo, bet teko išgirsti, kad ta mergina lygiateisė ir lygiareikšmė kovotoja kautynių metu. Vyriškai apsirengusi, daugiau vyriška iš stuomens. Jeigu ne ilgesni plaukai ir ne dailus veidas, nieks ir neatpažintų, kad tai mergina. Niekur nesiskyrė su savo dešimtšūve. Kai kurie būrio vyrai pasakojo apie ją esant drąsią ir pasiaukojančią sunkiausiais kautynių momentais. Prisimenu, kad Rudaminos būryje buvo kartu su manimi “Aitvaras”. Jis, kaip ir aš, atėjęs ilgiau savo šeimoje Senkonyse pabūti.

Išgirdęs pasakojimą apie tą merginą–kovotoją, susiraukė, paskui nuošaliau kalbėjo man:

– Vyrui kuria legendą. Ko gero, apsireikš mūsų Dzūkijoje šventa didvyrė, kaip Prancūzijos Joana D’Arc. Kažką atsakiau “Aitvarui”, kad čia nėra nieko netinkamo ar blogo, antra vertus, kodėl gi ir iš moteriškos padermės negali būti žymių kovotojų.

Kai kurie momentai labai ryškiai įsiminė, kad traukia sekti atsiminimus prisimenant gyvąją miško brolių kalbą.

Puščios, vėliau ir šilinių partizanams didelė įdomybė buvo trečias Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės savanorio sūnus. Jauniausias – šešiolikos ar septyniolikos metų. Iš gimnazijos suolo. Žemesnis negu vidutinio ūgio, bet stambokas – būrio rikiuotėje buvo paskutinis. Didelis gimnastikos talentas ir mėgėjas. Stovykloje ant metalinio vamzdžio, pakabinto tarp dviejų pušų, rodydavo aukštos akrobatikos numerius. Puščios ir šilinių partizanams didelė pramoga pasižiūrėti ir patiems, kas vikresnis, ant skersinio užsiversti. Tarnavusiems kariuomenėje geriau sekėsi.

Baigiantis mano darbymetei prie jāvapjūtės, pasiūliau Rudaminos būriui pasiviešnagėti ir kitoje Nemuno pusėje. Pasakyta – padaryta. Stovyklavome Vertamedyje tarp Ratnyčios, Grūto ir Latežerio. Šeimininkavo “Danieliaus” būrys. Daugiau savaitės kartu stovyklavo ir iškylaudavo iš Vertamedžio. Jeigu būtų užsivėręs priešas iš Druskininkų, paragautų stiprios ugnies. Patys vengėme čekistų ir sribų medžiojimo, dabar galima buvo ir kitaip pasireikšti.

Vėl teko ieškoti maisto. “Ažuolinis” sprendė radikaliai. – Reikia gerai pakrėsti Švendubrę. Negalėjome pamiršti nesėkmės žygyje prieš Velykas. Negarbė, kad tai atsitiko prie mudviejų kaimo, ir neabejojome dėl to kaimo gyventojų kaltės. Buvo aiškinami įtarti švendubrėnai ir jau susidarė gana ryškus tokių ir kitokių vaizdas. Dar nebuvo visai aiškaus pagrindo griežčiau bausti, bet rekvizicija vienam kitam tiko kaip rimtas įspėjimas. Iškylo dviem būriais išsprendė mitybos klausimą. Be to, toks “žalios kariuomenės” užgriuvimas paliko didelį įspūdį kaimo gyventojams. Žinoma, ir Druskininkai sužinojo. Čekistams buvo mįslė, iš kur toks partizanų antplūdis, įtarė, kad per Nemuną iš anos pusės, gal vietiniai susijungė ir veikia kartu su lenkų partizanais. Kiek vėliau sužinojome per mūsų toliau siekiamą žvalgybą, kaip reagavo Druskininkų NKVD. Tik vienas nedidelis nuotykis

buvo sudrumstęs ramų stovyklavimą. Netoli stovyklos miške pasirodė raudonarmiečiai. Jų sekimas išaiškino, kad tai kažkokia topografinė grupė su matavimo reikmenimis – vienas karininkas ir septyni menkai ginkluoti kareiviai. Vykde savo darbą. Sekimas tęsėsi iki pavakario, kol ta topografijos kariška grupė nenutolo mišku tarp Randamonių ir Cimakavo.

Rudaminos būrys gal būtų ir ilgiau pas mus pastovyklavęs, bet gavo žinią, kad jų plote padėtis daugiau negu pakenčiama, ir išsiruošė į savo valdas. “Kiškio” skyrius palydėjo, padėdamas persikelti per Nemuną, ir davė Žaliamiškio partizanų ryšį. Dabar dažnai pagalvoju, kiek belikę žinių apie tą šaunų Rudaminos partizanų būrį. Nuo 1946–ųjų dar šešerius metus vyko partizanų sąjūdis. Buvo daug įvykių, daug aukų. Gal nedaug kas iš gyvųjų liudininkų belikę.

“GINKLININKAI” IR “STAŽISTAI”

Nebuvęs pas savuosius tris savaites, pastebėjau naujienų pirmame būryje. Iš antro ir trečio būrio ėjo naujienos su ryšiu. “Ažuolinį” ir “Kelmą” vadino ginklininkais. Pasiteiravau brolio Prano, kaip jis save vadino – “Ūžuolinį”. Jis ir anksčiau rūpinosi ginkluotės ir šaudmenų kaupimu. Pastebėjo, kad ne visi šaudmenys yra geri, ogi kiekvieno šovinio patikimumas partizanui svarbiausia. Įsigijo įrankių ir kažką darė, bandė, kol rado geriausių metodų ir įgavo praktikos. Nežinojau, kad labai rūpinasi šaudmenų atsargomis. Surado jų per ryšinius ir patikimus žmones, bet savo plote buvę jų nedaug. Vis galvojo apie iškylas į Užnemunę, kur galima buvo išsiderėti daugiau šaudmenų, kadangi ten 1944 m. liepos mėnesį stovėjo frontas ir vyko aršios kautynės, tai ir to “palaimingo” palikimo daugiau atiteko. Klausinėjo pas žmones lenkų partizanų plote – Zapurvėje, Lichačiuose ir toliau. Kaip tik buvo gavę ten rankinių ir šampalinių granatų. “Ažuolinis”, “Kelmas” ir dar kažkuris triūsė prie šampalinių granatų, patikrindami jas ir stengdamiesi pritaikyti naudojimui. Susižinojo per žmones su raudonarmiečiais, atvarytais į Gudo šalies pietinę dalį Baltarusijoje miško kirsti ir vežti. Dalinys stovyklavo miške. Buvo kažkoks antrūšis, baudžiamasis. Kareiviai keikė kariuomenės tvarką, vadovybę, sovietinę valdžią, Staliną pakeikdavo. Buvo verčiami sunkiai dirbti. Laisvalaikiu landžiojo po vietinius žmones, stengdamiesi krūminės gauti. Kuo įmanydami prekiaavo, ką pasivogę tolesniuose kaimuose arba ir toje pačioje sovietinėje kariuomenėje. Susižinojo su tais raudonarmiečiais, sutarė, kad už krūminę galima bus šaudmenų gauti. “Ginklininkai” rimtai pasigavo tą galimybę ir kvaršino galvą “Juozaičiui” ir “Balučiu”, kaip įsigyti daugiau „skysto pinigų” ginkluotės būklei pagerinti. – Duonos galime mažiau valgyti, svarbiausia šaudmenys. Bus naujų grūdų. Geros progos negalime praleisti. Pagaliau ir grumciniai galėtų padėti. Kad taip su Vanagu pasitaikytų pasikalbėti.

Šitaip ir prigijo “ginklininkų” vardas! Stebėjausi Prano – “Ažuolinio” veikla ir gebomis. Atitrūkęs nuo tėvų šeimos, imant jau nuo gimnazijos, neturėjau progos arčiau jo pažinti. Tą kartą, atkreipęs dėmesį, išsikalbėjau ir labiau pažinau.

Girdžiu: Stažistai, pas kabeliškius stažistai. Kas gi tie stažistai? – galvoju. Kažkurį iš būrio užkalbinau, pasiklausdamas, kas tokie ir iš kur jie “Stumbro” būryje.

Du visai jauni vyrukai. Žemaičiai tikri. Kai kalba tarp savęs savo šnekta, nieko nesuprasi. Labai jauni. Pokštininkai, pasakoriai ir vaidintojai. Žadėjo nuo “Stumbro” ir pas mus ateiti su tenykščiais vyrais.

Užvedžiau kalbą apie tuos “stažistus” su “Juozaičiu” ir “Danieliu-mi”. Nebuvo taip nusiteikę, kaip eiliniai kovotojai. Papasakojo, kaip tie nepilnamečiai iš Žemaitijos atsirado mūsų krašte ir buvo “Stumbro” laikinai priimti į būrį. Kabelių ir Musteikos moksleivių Vilniuje draugai. Vienas iš Jurbarko, antras kažkur iš Žemaitijos. Labai susidraugavo su dzūkeliais iš vienos mokyklos Vilniuje. Prisiklausė pasakojimų apie šilinius ir didelę giriją, Gudo šalimi vadinamą. Daugiau negu gamtos ir kitokios žmonių įdomybės viliojo juos pasakojimai apie partizanus miškuose. Užsigeidė vasaros atostogų metu pažinti toliausią pietryčių Lietuvos kraštą. Dzūkeliai draugai pasikvietė juos pas savo tėvus vieną kitą savaitę paatostogauti. Taip ir prasidėjo. Susipažino su partizanais. Lengvai susipažino, kadangi vietiniai moksleiviai buvo “Stumbro” ryšininkai, ne vieną rimtesnį uždavinį vykdę, jų šeimos geri lietuvininkai, žinomi lietuviškumo veikėjai lenkų okupacijos metais. Ir anie du žemaitukai šešiolikos–septyniolikos metų buvo šaunūs, patikimi vyrukai. Įsiprašė į partizanų stovyklą. Gavo ginklus, dalyvavo iškylose. Vyriškai pramoga jau vien dėl priimtųjų kilmės ir kalbos, o kad ir noriai žemaitiškai pakalbėdavo, padainuodavo, pokštų savo tarpe papasakodavo bei dviejų aktorių vaidinimėlių suvaidindavo, tai susidarė ištisas tų “stažistų” repertuaras. Prisimenu, kokia įdomybė vilniečiams buvo žemaičiai, kai jų nemažai atsirado Vilniuje nuo 1939 m. rudens. Dar ir šiandieną mielai ir egzotiškai skamba atmintyje dainelė “Pempel, pempel koudoutoji”.

Stažistais patys save pasivadino. Esą, pažinę partizanus, įsigiję partirties savo krašte galės lengvai įsijungti į partizaninę kovą. Ir žmonėms aplinkiniuose kaimuose buvo įdomu pažinti jaunučius partizanus net iš Žemaitijos. Pateikdavo jie savo repertuarą ne tik prie laužo Dzūkijos partizanams, bet ir pastogėse jaunimui ir senimui.

O man pačiam neteko tų “stažistų” pažinti. Rengiausi pas “Stumb-rą”, bet reikėjo ir vieną, ir antrą kartą kita linkme išvykti, o čia ir

vasara baigėsi – “stažistai” anksčiau išvažiavo, bent savaitę vasaros atostogų pas tėvus praleisti. Atsiminimuose skiriu jiems puslapį iš vaizdžių pasakojimų. Supratau, kodėl Grupės vadas “Juozaitis” buvo nepatenkintas. Gal ir “Stumbrą” rimtai pabarė. Negalima buvo nepritarti jo argumentacijai. Lyg ir gražu, ir nieko blogo, bet reikėjo pagalvoti ir apie tai, kaip tektų jaustis nelaimės atveju su kuriuo nors iš tų dviejų jaunuolių. Tikri partizanai, priesaiką davę, kraštutiniai pasiaukoję – kas kita. Nepilnamečiai, turi tėvus, įsiterpti į jų likimą be tėvų žinios tai atsakomybės stoka. Dėl išsidavimų ne tiek svarbu. Pabuvo, išvažiavo, ne ką įsiminė, laimingu atveju gal ir kitaip gyvenimas jų susiklostys, patriotiškai stiprių žmonių visur reikia.

GRĮŽUSIEJI IŠ VORKUTOS – PASAKOJIMAI IR POVEIKIS

1944 m. vasarą, tik praėjus frontui, prasidėjo dideli suėmimai, tardymai, kankinimai, sudaromos bylos ir čekistinių karinių tribunolų teismai. Daugelį stebino ir kita procedūra: skubūs vežimai į lagerius tolimoje šiaurėje be tardymų ir be teismų. Pirmiausia pradėjo garsėti Vorkuta.

Tie suimtieji ir be teismo išvežti beveik visi buvo čekistams ir komunistinei administracijai mažiausiai įtariami ir nesantys pirmos eilės sąrašuose. Tai buvo visiškai pripuolamai suimti, gal piktybiškai kam įskundus. Šeimos stengėsi gelbėti suimtuosius, klubeno NKVD ir partijos įstaigas. Daug kas pateikdavo liudijimus su daugelio vietinių gyventojų parašais, kad suimtasis geras žmogus, sovietų valdžiai nei kam nors iš žmonių niekuo nenusidėjęs. Gaudavo raminančius atsakymus, kad bylos nėra sunkios, viskas bus ištirta ir visi netrukus grįš iš vietos, kur laikinai išvežti darbams. Iš Vorkutos ateidavo laišakai, kuriuose buvo taip pat minima, kad tardymai tęsiami ir neatrodė, kad susidarys rimtos bylos. Lagerio vadovybės ir tenykščių tardytojų suimtieji buvo tikinami, kad netrukus bus paleisti. Žinios lyg ir džiuginančios, jeigu tuose laiškeliuose, labai trumpuose, kontroliuojamuose lagerio cenzūros ir leidžiamuose retai parašyti rusų kalba, nebūtų prasiskverbiančių žinių apie baisią padėtį staliniškuose lageriuose. Nežmoniškas darbas, nežmoniškas marinimas badu, kriminalistų kalinių smurtas tolimoje šiaurėje. Daug kas iš rašiusių mažai guodėsi grįšęs. Būdavo tuose laiškeliuose įskaitoma ir atsisveikinimų amžinai.

Teko pasiskaityti tuos laiškelius iš Vorkutos su visaip šifruota tiesa apie tragišką būklę lageriuose. Baisią padėtį patvirtindavo kai kurioms šeimoms nustoję eiti laišakai. Šeimos ir giminės stengėsi gelbėti kankinius maisto siuntiniais. Pasiėkdavo lagerius, buvo išduodami kaliniams, bet nedaug buvę naudos, dažniausiai tekdavo jie kaliniams kriminalistams ir su jais susidėjusiems.

Nieks netikėjo, kad tos kategorijos įkalintieji bus kada nors paleisti su teise grįžti į savo kraštą. O vis dėlto taip atsitiko. Nebuvo 1946 metais atvejo, kad kas nors iš 1940–1941 m. tarpsnio įkalintų arba tremtinių būtų paleistas ir grįžtų į Lietuvą. Ir kai jau nieks nesitikėjo, pradėjo grįžti.

Grižo vargšai, kas išliko gyvas, kas dar buvo pajėgus tolimai kelionei iš Vorkutos į Lietuvą. Girdėjome, iš Marcinkonių vienas grižo, kažkas apie Merkinę, Varėną, Lazdijus ir arčiau. Žinios sklido. Kiek tokių iš visos Lietuvos buvę? Mano Švendubrės kaime artimiausi kaimynai – likusi žmona su vaikais laukė tėvo sugrįžtant. Partizanams buvo reikalas ir uždavinys susitikti su tais vargšais, bet ir laimės dar visiškai nepametusiais, pasikalbėti su jais, kuo daugiausia žinių surinkti.

Leipalingio valsčiaus Miciūnų kaime aplankiau vieną tų grįžusių vorkutiškių pas Lipavičius. Tą šeimą gerai pažinojau. Per Miciūnų viensėdžius prie girios, nuo pietų iškyšulio arčiausia į Žaliamiškį pro Ricielius ėjo mano takai takeliai pas “Siaubą” ar pas “Aušrą”, grįžtant per Žaliamiškį. Užeidavau pas Lipavičius kaip gerus ir labai paslaugius žmones. Vyriausias brolis ūkininkavo, kitas buvo mokytojas ir ats. karininkas, baigęs ar ne paskutinę Karo mokyklos laidą, kažkur dar laimingai mokytojavo. Ūkyje buvo daugiau šeimos, moterys ir vaikai. Neprisimenu gerai, kada buvo Lipavičius suimtas, 1944 m. rudenį ar 1945 m. pačioje pradžioje. Stebuklas, kad paleistas, jau grįžęs, yra namie, kad galima su juo kalbėtis. Pirmas susitikimo momentas: užėinu, sėdi prie stalo žmogus kalintas, sovietiniame lageryje kankintas, iš pražūties ištrūkęs, bet neblogai atrodo – ne tik vien griaučiai, o pilno apvalaus veido, tik oda keistos, nemalonios spalvos. Tikriausiai buvau tiek nustebęs, kad žmogus tai pastebėjo, todėl pirma jo informacija, kad visi taip atrodo, kritiškoje išsekimo stadijoje kūnas pradeda lyg ir atsigausti, pilnėja veidas, o tai ištinimas – aiškus baigties artėjimo ženklas. Toliau kalbėjo, kad namie maitinasi atsargiai, nedaug, dažnai užvalgo, ištinimas pamaži praeina, bet tenka girdėti, kad kiti ir neatsigauna, gula į ligonines, pasitaiko, kad ir miršta, gerai, kad savo žemėje, savųjų bus prideramai palaidoti.

Išsikalbėjome, man klausinėjant, kaip suėmė, kaip tardė Lietuvoje, kaip į Vorkutą vežė, kokius darbus kokiose statybose buvo priversti nežmoniškai dirbti ir pan. Nepasakosiu atsiminimuose, ką išgirdau – tas dabar jau labai gerai žinoma iš šimtų pasakotų atsiminimų, tyrimų, statistinių duomenų. Gal vertėtų pakartoti vieną kalbėjusio man postėbį, būtent, kad pajėgių vyrų nevarė į teismą, skubotai vežė į lagerius Vorkutoje, todėl kad anglies kasyklose ir tolimoje šiaurėje suplanuotoms statyboms pritrūko vergų. Išgirdau apie garsiąją stroiką

501 – geležinkelio statybą per Uralą ir toliau amžino įšalo ruožu į Sibirą palei Šiaurės vandenyną. Kalbėjomės ilgai. Mačiau žmogaus akyse skaudžiausius išgyvenimus. Blogiausias buvęs atsisveikinimas su draugais, paliekančiais lagerio ligonių sankrovose, kraštutiniai išsekusiais, daugumai be vilties išgyventi ir atgauti pajėgumą grįžti į Lietuvą. Visi gavo pranešimus, kad paleidžiami į laisvę ir važiuos į savo šeimas. Ką tie vargšai pergyveno, išgirdę, kad jau laisvi, o laisve džiaugtis nepajėgs.

– Atsisveikinome, palikome jiems duotus mums pajokus kelionei, kad galėtų maistu pasigelbėti, mes tenkinomės mažiausia to davinio dalele. Turėjau artimą draugą iš Švendubrės prie Druskininkų. Atsisveikinau ligoninėje, buvo labai silpnas, netikėjo galėsiąs sugrįžti, prašė aplankyti šeimą, pranešti, papasakoti... Smaliukas Vladas. Pasakiau Lipavičiui, kad aš iš to paties kaimo, o tas Smaliukas – mano artimiausias kaimynas. Labai prašė, kad pasitaikius progai gal galėčiau anksčiau pranešti šeimai, jis aplankys, kai bus kiek sustiprėjęs. Patenkinau prašymą. Vladas Smaliukas negrįžo iš Vorkutos. O buvo doras žmogus, vyras kaip ažuolas, daug nusipelnęs visam savo kaimui seniūnaudamas karo okupacijų metais, viso kaimo vienbalsiai išrinktas, maldautas, kad būtų seniūnu, nes teisingiausias ir drąsiausias ginant žmonių reikalus. Atsirado vienas nedorėlis Švendubrės kaime, dar skaudžiau, kad seniūno seserėnas, įskundė dėdę nebūtais dalykais vien tik todėl, kad tas neteikė savo giminaičiui lengvatų – už teisingumą savo dėdę įskundė. Vėliau tapo atviras šunsnukis, uoliai čekistams talkino. Susilaukė tinkamos baudmės nuo laisvės kovotojų.

Baisybių per dvejus antros sovietinės okupacijos metus pažinta daug, o tų sugrįžusių vorkutiškių kankinių pasakojimai dar labiau sukrėtė žmones. Jie turėjo poveikio ir partizaniniam judėjimui. Ne vienas sugrįžusių, atsigavusių paėmė ginklą į rankas ir nuėjo pas miško brolius. Nieks nežino, kada vėl suims – geriau žūti savo žemėje, kovoje su žmogžudžiais, negu kankiniu nusibaugti staliniškuose lageriuose, savo kaulus atiduoti amžinam įšalui tolimoje šiaurėje arba Sibiro platybėse.

Toks nusistatymas buvo visose lietuviškai ir žmoniškai stipriose šeimose. Motinos su lengvesne širdimi lydėdavo savo priaugančius sūnus į Lietuvos partizanų eiles.

– Eik, sūneli, jeigu Dievas lems, kad kovoje žūsi, žinosi, kad už savo žemelę, savo žemėje, o ne žvėrių kankinamas staliniškuose lageriuose, prakeiktoje maskolių šalyje.

Stiprėjo žūtbutinė kova.

Reikėjo ginti kaimus nuo raudonarmiečių plėšikavimo ir sovietinių valdininkų teroro. Žmonės buvo plėšiami arčiau Druskininkų, Marcinkonių, mūsų Grupės plote, Baltarusijoje. Tik už tos sovietinės respublikos ribos Zapurvės kaimo žmonės skundėsi, kad aplanko juos kažkokia neaiški ginkluotų grupė ir daug paima ne to, kas partizanams reikalinga. Įtartina, kad neprašo paremti, o elgiasi grubiai, daro kratas ūkio pastatuose ir gyvenamąjį namą išversdami aukštyn kojom, paima gyvulius, javų didesniais kiekiais, rūbus geresnius, net ir moteriškus. Zapurviškiai dar labiau skundėsi vienu iš sovietų valdininkų, berods ypatingu įgaliotiniu pyliavoms. Jis ne tik labai plėšė duoklėmis, viršindamas ir taip jau aukštas normas, bet gėrė be jokio saiko, švaistėsi po viensėdžius dieną ir naktį, ne vieną moterį išprievartavo. Plėšikauta Ratnyčioje, du kilometrai nuo Druskininkų, prie plento iš Gardino į Kauną. Prie Kriničnos ir Ašužos, arčiau Gardino, buvo įrengtas didelis karinis poligonas, stovėjo ten daug kariuomenės, dar ir buvusios frontinės – įgudusios plėšikauti. Iš ten su mašina privažiudavo prie Ratnyčios ir apiplėšdavo ūkininkus, nušaudami papenėtą kiaulėką, paimdami veršiuką, atimdami žmonėms vertingus daiktus. Tokie raudonarmiečių apsilankymai reguliariai kartodavosi. Ratnyčėnai reikalautė reikalavo iš partizanų, kad padarytų tvarką. “Sakalas” vieno savo pobūvio būryje metu neiškentė, apibarė visus, kad taip ilgai laukia ir vien tik ruošiasi uždaviniui. Pasiėmęs “Briedį” ir “Kelmą” išsirengė prie Ratnyčios pamedžioti plėšikų.

– Trijų visiškai užteks, – tarėsi vyrai.

Laukė iki pusiaunakčio ir po pusiaunakčio valandą, jau rengėsi, nieko nepešę, grįžti į stovyklą, bet išgirdo plentu atvažiuojančią mašiną nuo Gardino pusės. Nakties metu iš tolo buvo girdima. Mašina sustojo nuošaliau, trys kareiviai įbėgo į ūkininko kiemą, visi įsiveržė į pirkį, vienas paliko šeimai terorizuoti, kiti du peržiūrėję tvartus nusišovė didžiausią kiaulę ir davė ženklą mašinai, kad arčiau privažiuotų. Tada mūsiškiai atidarė ugnį. Trečias sužeistas pribėgo prie mašinos ir jau kraustėsi pro užpakalinį atidarytą bortą. Nukreipta trijų ginklų ugnį į mašiną. Mašina su sužeistuoju ar nukautu nuvažiavo.

Buvo didelis triukšmas poligono vadovybėje ir Druskininkuose. Kiek vėliau paaiškėjo, kad trys plėšikavę raudonarmiečiai žuvo, išsigelbėjo tik vairuotojas. Du žuvusius kieme nusivežė tuojau atskubėję Druskininkų čekistai ir sribai. Buvo gera pradžia.

DIDIEJI UŽDAVINIAI PARTIZANŲ ŽVALGYBAI IR KONTRŽVALGYBAI

Pirmiausia buvo pakalbama apie sunkią pokario padėtį, bet su tikinimais, kad tas laikmetis greit baigsis, bus ramybė, prasidės geresni laikai, prasidės kūrybinis žmonių gyvenimas. Po to eidavo lyg ir gana objektyvaus, ir geranoriško pareigūno samprotavimai apie pasipriešinimo tarybinei valdžiai tikslingumą ir galimybes. Reikšdamas apgailestavimą, kad be reikalo žūsta jauni žmonės ir dėl buržuazinių nacionalistų priešiško žūsta ramūs, nekalti gyventojai, nušviesdavo nepalankią beprasmiškai rezistencijai tarptautinę padėtį. Galop tuose pasikalbėjimuose buvo reiškiamas nuomonė, kad geriausia išeitimi būtų baigti partizaninę kovą, išeiti iš miškų ir pogrindžių, daug kas būtų visai nebaudžiamas, kitiems, savanoriškai nutraukusiems priešybą, būtų švelnesnės bausmės, gal ir ne lageris, o tik ištrėmimas.

Tikslas buvo aiškus. Tokia priemonė galėjo būti labai pavojinga. Dar labiau suprasta tai, kai tie patys žmonės patekdavo antrą ir trečią kartą tokiems “pokalbiams”. Tiesa, dar buvo atsparumo, dar buvo nepalaužiamo nusistatymo tiek liaudyje, kaip vadinome mūsų kaimą, tiek visur kitur Lietuvos žmonėse. Vis dėlto sunkėjanti padėtis buvo jaučiama, vienų mažiau, kitų daugiau. Smegenų plovimas tokia priemone galėjo paveikti vieną kitą, įtraukti į čekistų baltomis pirštinaitėmis spendžiamas pinkles.

Psichologinis apdorojimas “pasikalbėjimais” tai dar ne viskas. Tokiu pat būdu, kaip pirmą kartą, toliau jau pateikiami siūlymai, kalbinant bendradarbiauti. Nežymiai, neneigiant tiesiogiai patriotinės buržuazinių nacionalistų idėjos, o tik aiškinant beviltišką tarptautinę padėtį, taigi ir pasipriešinimo Tarybų Sąjungai beprasmiškumą – apdairiai siūlyta taip “šviesti” šeimos narius, gimines, gerus, patikimus kaimynus ir pažįstamus, panašiai, bet labai atsargiai kalbėtis ir su pačiais partizanais (tokiuose “pasikalbėjimuose” ne banditais vadintus), esą, yra žinoma, kad gyventojų ryšys su partizanais yra artimas ir dažnas, turima partizanuose gal ir giminių, gerų, patikimų pažįstamų, dar nesusėjęs daugiau nusikalsti, tik suviliotų, dėl menkiausios priežasties patekusių į mišką ir užsikrėtusių kovos romantika, buvo paminėtos ir XIX amžiuje laisvės kovų tradicijos. Gražiai suokė

lakštingalos vilkų kailyje. Vieni iš taip apdorojamų patys partizanams pasisakydavo, kiti, jau partizanų susekti ir apklausinėjami, panašiai, nors ir santūriau, su baimės pojūčiu pasipasakodavo.

Priešo skaičiavimu, psichologinis gyventojų nuginklavimas, taip pat bandoma panaši diversija per žmones ir pačių partizanų eilėse, turėjo būti veiksminga. Tą patį suvokė ir ginkluotos kovos sąjūdžio vadovybės bei pogrindžio vadovai, deja, ne visi. Ne visi suprato gresiantį pavojų. Ne visiems buvo žinoma, kas bolševikinė čekistinė veikla, jos velniškai sugalvotos, klatingai taikomos priemonės, kad perėmė tai, ištobulino ir nuosekliai taiko dabartinis sovietinis saugumas — NKVD—KGB.

Paminėsiu vieną iš anksčiausių ir aiškiai įspėjančių patirčių. Partizanų gretose pasklido žinia, kad kažkur Žaliamiškio plote į Seirijų pusę vienas stambesnių ūkininkų, pavyzdinčiai ūkininkaujančių, šviesus žmogus, patriotinės laikysenos, paaiškėjo esąs prieš perkalbėtas, stojęs dirbti partizanų ir rezistencinės visuomenės apdorojimo organams. Atėję partizanai, gal ne tiek bausti, kiek išsiaiškinti, gal perverbuoti, nerado namie įtariamojo ir visos jo šeimos. Namai paskubom palikti, ūkis, gyvulių priežiūra patikėti kaimynui. Visa šeima dingo — išsikraustė į valsčiaus miestelį. Greičiausiai kuris iš partizanų davė buvusiam patikimam žmogui įspėjamą žinią. Taip galėjo atsitikti, kai dar mažai buvo žinomi sovietiniai žmonių apdorojimo metodai, o tvirtai tikėta savų žmonių nepalaužiama laikysena. Vyras paliko ant stalo penkis šovinius, kas reiškė būsimo bausmės dydį, ir tai, kad nusikaltėlių pasieks bausmė, kur jis besislėptų. Nieko nepaėmė iš pabėgusiojo ūkio. To gero, pavyzdingo ūkininko, tauriausio vardo žmogaus nuosmūkis ir nusikalstamas pasidavimas sovietiniam saugumui pasitvirtino.

Naujiems partizanų žvalgybos ir kontržvalgybos uždaviniams buvo skirti pasitarimai, pirmiausia aukštesnėse vadovybėse, po to junginiuose grupėmis ir būriuose. Mūsų II Grupės I būryje “Juozaitis”, “Balutis”, “Danielius”, “Sakalas” ir “Kiškis”, man teko dalyvauti pasitarime ir II būryje kartu su III būrio vadu “Gražuoliu” ir atėjusiais su juo pavaduotoju ir skyrininkais. Aptarus tų slaptų “pasikalbėjimų” ir labai įslaptinamų verbavimų NKVD—MGB paslaugoms, teko išklausyti kovotojo II būryje “Ramūno” (Vincas Kibirkščio) įdomių pasakojimų. Jis buvo dirbęs Lietuvos saugume. Pirmoje sovietų okupa-

cijoje pasitarndavo savo specialybe lietuvių pogrindžiui, dalyvavęs lietuviškame saugume vokiečių okupacijos metais. Pasidalindavo savo patirtimi ir žiniomis. Aptariama padėtis dėl sovietinio saugumo metodų nebuvo jam naujiena, jis kartu aiškino, kokių reikia imtis kontrpriemonių. Jau pasitarime pas “Stumbrą” – II būrio vadą, buvo kalbama apie nuostatas: daugiau atsargumo ir išislėpimo, mažiau lankytis – daugiau žinoti (pastaroji paradoksali, nes kaipgi mažiau lankant žmones daugiau žinosi?), dažnas bendravimas su gyventojais dabar jau ne pyragai, belieka sunkus, įslaptintas, atsakingas darbas. Įspėjimai ir čekistinių pinklių aiškinimai visiems gyventojams, o ypač pagaunamiems sovietinio saugomo pareigūnų įslaptintiems pasikalbėjimams.

Apsisaugojimo problema buvo plačiau gvildinama, kaupiantis žinioms apie plintantį pilietinį pogrindį ir pastangas jungtis į bendras organizacijas su centrais Vilniuje ar Kaune. Ypač veiklus buvo kažkoks centras Vilniuje, kuris buvo pasinešęs sujungti ginkluotą pasipriešinimą – bendra politinė kovojančios Lietuvos vadovybė. Ginkluotos kovos pajėgos su jų atskiromis vadovybėmis turėtų būti autonomiškai pavaldžios tai aukščiausiai politinio centro vadovybei, galėtų pasinaudoti parama vienam ir vyriausiam partizaninės kovos štabui susikurti.

Žinias apie taip augantį pogrindžių sąjūdį ir einančią iš Vilniaus visuotinės rezistencinės kovos tezę perdavė vieną ir netrukus kitą kartą atlankantieji II Grupę arčiausi Vanago bendradarbiai “Jūrininkas” ir “Linus”. Pats Vanagas buvo nusistatęs prieš tokį neaiškų, didelio užsimojimo poslinkį. Reiškė nuomonę, kad ginkluota kova turi kuo atokiausiai laikytis nuo visokių pilietinių pogrindžių, kad užtenka to pogrindžio, kuriuo yra partizanų ryšininkai ir rėmėjai, kad negalima leisti į pavojingus ginkluotai kovai ryšius, o jau visai netikėtina, kad galėtų kuo nors padėti partizaninei veiklai. Užsidegęs apsireiškusia idėja ir jos perspektyvomis buvo “Daktaras” – artimiausias alytiškių Vanago bendražygių, kartu išėjęs į ginkluotą kovą. Veržėsi į Vilnių – apsižvalgyti, sužinoti daugiau, tiesiogiai įsitikinti tuo, kuo jau buvo patikėjęs. Prašėsi Vanago leidimo.

Mūsų II Grupėje nieks nesidomėjo tomis žiniomis, nors savaip ir svariomis, keliančiomis diskusijas. Tiek vadovybėje, tiek visoje vyrijoje samprotavimai vedavo prie vienos išvados: tokių planų ir užsi-

mojimų įgyvendinimas didintų pavojus, būtų nereikalingų išsidavimų ir nuostolių. “Ramūnas” priminė, kokią žalą Marcinkonių–Druskininkų plote yra padaręs vienas tokių neapgalvotų, tiesiog konkurencinių partizanams pogrindžių, kurtų ir vadovaujamų neapsigalvojančių užsidegėlių ir nemokšų. Nušlavė moksleivinį jaunimą, kuris buvo vietos partizanų neįtraukiamas į ryšininkų ir rėmėjų aktyvų tinklą. Buvo apsaugojamas, laikomas atsargoje tinkamam laikui. Laisvai besilaikančių pogrindis buvo pavojingas ir tuo, kad jo dalyvius saugumas lengvai susemdavo, o iš partizanų labai retai kuris patekdavo gyvas priešui į rankas.

Vyrija suprato sunkėjančią padėtį, mažiau buvo linkusių vykdyti sunkius uždavinius, prisiimant kietesnę partizanišką buitį, ypač atsisakant dažnesnio ir artesnio sąlyčio su gyventojais. Tik tiek, kiek būtinausia.

PLĖŠIKAUTOJAI, “BALUTIS”, MILICIJA

Nuo vasaros pradžios ėjo žinios iš dviejų kaimų čia pat už ribos su Baltarusijos plotu, kad vyksta kažkas negero su naktiniais lankytojais. Tų kaimų žmonės skundėsi “Danieliaus” ir “Stumbro” būrių partizanams, kad lankosi Zapurvės ir Lichačių kaimuose (tų kaimų viensėdžiuose) kažkokie ginkluoti, kurie daug paima nuo žmonių – ne tiek, kiek partizanams jų būviui reikalinga, bet ir tai, kas nereikalinga. Elgiasi neaiškiai, grėsmingiau, negu anksčiau apsilankiusieji ginkluoti, kuriais galima buvo pasitikėti, pasikalbėti, tarp kurių dažniausiai kas nors pažįstamų būdavo.

Teko susidomėti neaiškiais panaktiniais. “Danielius” su vienu savo vyrų skyriumi, atvykęs į Zapurvės kaimą, apklausinėjo nuskriaustuosius ūkininkus Lichačių viensėdžiuose. Pirmos apklausos patvirtino faktus. Nebuvo abejonių, kad atsiradę plėšikautojai prisidengdavę partizanų vardu. Į pirklių iš pradžių įeidavo du ginkluoti, aprėkdavo bendradarbiavimu su sovietiniais organais, suvarydavo šeimą į vieną vietą veidu į sieną, griežtai draudė atsigrįžti. Buvo girdėti, kaip kiti rausėsi spintose, stalčiuose, kraičių skryniuose, varstė ūkio pastatus, kamaras, podėlius. Žmones stebino net ne tai, kad maisto daugiau pasiimdavo, kaip kad papenėtą kiaulę ar kelis avinus iš karto, semdavo grūdų, o tai, kad ėmė rūbus, labiau moteriškus, ypač geresnius, rastas brangenybes, pinigus.

Tie besikartojantys įvykiai buvo netikėti. Iki šiol nieko panašaus nebuvę. Žmonės žinojo, kad ne partizanai, o paprasčiausi plėšikai, bet laukė, kad partizanai plėšikus susektų ir padarytų jiems galą. Svarbus ir neatidėliotinas uždavinys. “Balutis”, buvęs policijos tarnautojas, perėmė bylą į savo rankas. Pirmiausia reikėjo išsiaiškinti, iš kurio ploto plėšikautojai. Lietuvių pusėje apie tokius nedorėlius nieks nuo senovės nebuvo girdėjęs. Apklausa nenurodė įtartinų gudiškoje–lenkiškoje pusėje. Grobių įvairumas pakišo mintį ieškoti, dairytis įkalčių. Zapurvės moterims “Balutis” patarė sekti Ratnyčioje per pamaldas sekmadieniais ir per atlaidus, ar neatpažins plėšikų pagrobtų dėvimų drabužių.

Tai padėjo. Jau ruduo buvo, slinko sekmadieniai ir atlaidai. Pastebėta įkaltį, netrukus kitą. Pagal siūlą iki kamuoliuko. Sudarytos kra-

tos ir partizaniški tardymai išaiškino nusikaltėlius, kurie nedaug spirdamiesi prisipažino, sakoma, ir tardymų protokolus pasirašė. Blogiau su teismu ir nuosprendžių vykdymu. Pagailo išklypusių žmogelių. Buvo normalūs, niekam niekuo nenusiskutę, tik vadeiva, šlubis, buvęs iš mažens velnio neštas ir pamestas ir įkyriems pokštams linkęs nuotykių ieškotojas. “Balutis” sprendė bylą ir bausmės vykdymą pagal šovusią jam mintį pasitelkti sovietinę miliciją Druskininkuose. Buvo paskelbtas partizaninis nuosprendis, pakeičiant tarybinį. Nusikaltėliai iš Daugintų prie Grūto kaimo buvo gerai žinomi, kadangi tas gudiškas–lenkiškas kaimas priklausė grynai lietuviškai Ratnyčios parapijai, buvo jame nutekėjusių lietuvių moterų, buvo tokio pat susigiminiavimo su lietuviškais vienos parapijos kaimais, o ir šiaip žmonės ten buvo lietuviams palankūs, daugiau savi. Jiems buvo įsakyta keliauti surištomis rankomis ir vieniems su kitais surištiems į miliciją, įteikti milicijai partizanų sudarytą bylą su “Balučio” raštu, kuriame prašė perimti nusikaltėlius, ir aiškino, kad partizanų teisėtvarkos galimybėmis įmanoma tik viena bausmė, bet aukščiausio nuosprendžio netaikoma, taigi milicija prašoma perimti nusikaltėlius ir perduoti bylą teismui. Žinoma, gerai padaryta, bet buvo kiek neparanku, kad tuo nuotykiu sueita į bendradarbiavimą su priešo organais.

DIDŽIOJI SUEIGA

Apie Dainavos apygardos rinktinių ir grupių vadovybių suėjimą buvo užsimenama jau vasarą. Slaptas dalykas. Bet argi yra nepažeidžiamų paslapčių, juo labiau kai vyksta renginys, reikalaujantis didesnių organizacinių pastangų. „Balutis“ ir „Sakalas“ buvo arčiau dar po Kazimieraičio žūties nesusitvarkiusios vadovybės. Dar nežinojome tikrai, kas perims apygardos vado pareigas, Vanagas (lt. A. Ramanauskas), ar „Ažuolis“ (kpt. Ječys), kažkur prie Punios. Vanago štabas buvo platesnės veiklos ir daugiau apygardos ploto centre. Todėl mūsų „Merkiio“ rinktinės II Grupė ir turėjusi organizacinių žinių per „Sakalą“ ir „Balutį“. Buvo spėliojama, kur įvyks vadovybių sueiga.

Jau ir ne palankiausi rudens orai. Staiga atėjo įsakymas II Grupėje paruošti sueigai tinkamiausią vietą, užtikrinti priėmimą ir apsaugą. „Danielius“, kaip paprastai, labiausiai ūkiškai susirūpinęs – kas kita, kad grumciniais būtumėm.

„Sakalas“ ar „Balutis“ (gerai neprisimenu) pažadėjo pasikalbėti Rinktinės vadovybėje. Netrukus nuo „Šarūno“ rinktinės „Siaubo“ atėjo „orderis“ penimiui iš jo Grupės ploto. Buvo nurodytas kaimas ir ūkis tame kaime. Gailiūnai ties Neravais mūsų pusėje. Į tiekimo žygį išsirengė „Kiškis“ su savo skyriumi. Kartu ir aš vykau per Nemuną. Proga aplankyti šeimą seniai nebuvo.

Valtimis kėlėmės tyliai ir sklandžiai. Nurodytas ūkis buvo pirmoje Gailiūnų viensėdžių linijoje prie pat Nemuno. Įsiminiau tą „rekvizitinę operaciją“: ateiti, prisistatyti, išdėstyti reikalą. O reikalą ūkininkas buvo jau žinojęs. Žodžio netaręs nuėjo su „Kiškiu“ ir jo parinktais „skerdėjais“ ir nešėjais į kiaulides. Darbas ilgai netruko, jau girdėjosi kraunant į valtį. Buvau pirkioje su keliais vyrais. Ūkininkas vis dėlto grįžo nepatenkintas, kad iš kelių penimių paėmė didžiausią – gerai nupenėtą didelę motininę kiaulę. Tuo tarpu trys dukros – panos, labai patenkintos jaunais, šauniais svečiais, juokaudamos ir krykšdamos ramino tėvą:

– Tėveli, kad ir vilkas griebia didžiausią kąsnį, kad naudos būtų. Duoklių yra daug, tokios, kaip ši, ilgai ir taip neišturėsime.

Matyt, buvo žinoma „Siaubo“ partizaninių rekvizicijų tvarka.

Grįžau po poros dienų. Išsprendė svarbi problema, pasiruošimai sueigai ėjo žvaliai. Ano „rekvizicijos žygio“ proga buvo kalbos apie

gyvenimo lygį: pas šilinius šiapus ir pas grumcinius stiprius ūkininkus anapus, kur kokiam ūkyje pas šilinius galima būtų užtikti keletą jau visai nupenėtų meitelių, ten ir ūkiai stambesni, jų biedniokas turi ne mažiau hektarų už ne vieną šilinių “buožę”.

Dienos pasitaikė gana gražios, ir saulės protarpiais buvo, sueigos vieta aukštaūgio pušyno vejoje tarp Šunupio, Kapiniškių, Randamonių, atokiai nuo tų ir kitų aplinkinių kaimų, toli nuo didesniųjų kelių. Atvykusiems buvo paruoštos pastogės! Dviem grupės būriams teko apgalvotai pasiruošti ir netikėčiausiems atvejams. Ir “Gražuolis” buvo atsiuntęs vieną skyrių su “Narsučiu”. Vyrija pajuto, ką reiškia darbas ir labiau atsakingos tarnybos.

Į sueigą atėjusių buvo apie penkiasdešimt, kita tiek vyrų apsaugos ir šeimininko tarnybų. Svečiai, perimami sutartose vietose mūsiškių palydovų, suėjo paryčiui. Iš visos Dzūkijos, nuo Lazdijų iki Valkininkų, nuo pakraščių su Suvalkija iki mūsų pakraščio, ribojamo toliau į rytus Gudo šalimi. Po pusryčių iki pusiaudienio poilsis, po pietų prasidėjo darbinė programa, vakare laužas, su laisvesniais pabendravimais, artesnėmis pažintimis ir su menine dalimi, kuri Vanago aplinkos vyrams buvo, kaip paprastai, proga pasireikšti aukščiausiu lygiu. Bet ir kiti nedaug atsiliko.

Sueigai vadovavo Vanagas. Prisimenu, antruoju žymiausiu asmeniui buvo “Žaibas”, viešpatavęs kovingai apie Daugus ir Alovę. Jo legenda augo jau nuo mūšio Varčioje, kai po susirėmimo, puolant NKVD daliniams stovyklą, jis šaltai ir išmoningai veržėsi su savo būriu, pridaręs priešui didelių nuostolių, o pats išvengęs netekčių.

Pirmą dieną teko pažinti “Žaibą” daugiau iš išvaizdos ir jo laikysenos, taip pat jo vyrų laikysenos. Pasitarimų metu ir asmeniškai arčiau susipažinus, kalbėjus įvairiomis temomis, pasitvirtino legenda kovingo ir gabaus partizanų vado. Pasitvirtino nuomonė, kad vadavimas kautynėms ir būrių drausmė bei parengtis lemia sėkmę atsitiktiniuose susirėmimuose su priešu. Atminty ryškus išliko “Žaibas” – Lietuvos kariuomenės puskarininkis Vaclovas Voveris.

Pasitarimuose per dvi dienas klausimų buvo daug. Svarbiausia buvo pasikeisti patirtimi. Vyko gyva diskusija su įvairiomis nuomonėmis ir net ginčų buvo, ypač dėl kontrapriemonių, kai buvo keliami griežti bausmių reikalavimai. Įsiminiau, ką kalbėjo Vanagas:

– Darbas, sunkus atsakingas darbas. Kaip kareivio pirmoje fronto linijoje. Visuomet su kastuvėliu apsikasti, su kastuvu apkasus kasti, žalčio nugara būti – ne tik nepastebima gamtos priedangoje, bet kartu visur prišliaužiančia, gudria, išmintinga, išsverminga. Tai sunki, atsakinga užduotis, deja, kartu ir sunkesnę partizanų buitį tenka priimti. Bepigu lengviau, linksmiau leisti kovos dienas ir greičiau žūti, su mažesniu įnašu į užsitęsiančią kovą. Partizano prievolė gerai galvoti ir daug dirbti, kuo ilgiau laikytis ir daugiau nuveikti.

Tiek mano atpasakojimo, ribotai skiriant vietas šiose prisiminimų eilutėse.

Vanagas pritarė kai kurių sueigos dalyvių nuomonei, kad nėra reikalo didinti partizanų gretų, lengvai priimant einančius į mišką, juo labiau patiems partizanams kalbinant. O yra jaunų, daugiau romantiškai nusiteikusių – tik išsiritusių jaunuolių, net ir nepilnamečių. Pasitaiko ir sumitusių vyrų, į kuriuos reikia ypač atsargiai pažvelgti, net ir tada, kai priežastys ir aplinkybės yra labai pateisinančios. Daug iš tokių galėtų kitaip gelbėtis nuo sovietinių organų persekiojimo, keičiant gyvenimo vietą, su padirbtais dokumentais ir pan. Vanagas priminė priešų siekius infiltruoti į partizanų gretas. Pakalbėta kartu ir apie susikirtusias pilietinio pogrindžio organizacijas, siekimus tas organizacijas sujungti į kažkokią bendrą vadovybę su centru Vilniuje, esą jau yra susikūręs toks centras ir siekia jį pajungti savo žinybon taip pat ginkluotą rezistenciją visame krašte. Kai kurios apygardos jau yra užmezgusios ryšį, Dainavos apygarda atmeta ryšius su bet koku centralizuotu politiniu pogrindžiu, bet yra daromos kai kurių iš apygardos vadovybės siekių išsiaiškinti tą pogrindžio organizaciją su centru Vilniuje. Sueigos pradžioje pagalvojau, kodėl nėra „Daktaro“, artimiausio Vanago bendradarbio. Priežastį teko vėliau sužinoti, tiksliau pasakius – susivokti.

Grįžkime dar prie partizanų gretų augimo. Vieną sueigos laisvalaikio valandėlę teko su Vanagu pasikalbėti, jam pačiam užsiminus tuo klausimu. Jis papasakojo, kas jam buvo nutikę. Savo artimų pažįstamų tarpe buvo nepatenkintų dėl nepriėmimų į partizanų gretas. Buvo ir tokių, kurie sugebėjo susisiekti ir asmeniškai su Vanagu kalbėtis, perkalbėti, kad jų priaugančioms atžaloms būtų suteikta galimybė ateiti į mišką. Ūkininkai sugalvoję siūsti sūnus savanoriais į Lietuvos žaliąją kariuomenę: bus laisva Lietuva, bus šeimoje savano-

riai, bus ne tik garbė, bet ir nauda būsimoje laisvoje ir nepriklausomoje Lietuvoje.

Su „Žaibu“ buvo dar bene penki jo kovotojai. Apie „Lordą“ papasakojo pats „Žaibas“, su kuriuo teko man keletą kartų ilgiau išsikalbėti. „Lordas“ buvo vieno krašto su Vaclovu – būsimuoju „Žaibu“, be to, kariuomenės tarnybos draugas. Birželio dienomis 1941 m. Pabradės poligone nepasisekė išsilaisvinti, buvo priverstas paragauti fronto su raudonarmiečiais. Sunkiai sužeistas negrižo į armiją, buvo priskirtas pasienio tarnybai su Turkija. Frontui praslinkus per Lietuvą susirašinėjo su tėvais, prašėsi atostogų, ilgai negalėjo gauti. Kai atostogas gavo, netikėtai parvažiavo ir šeimos nerado: buvo išvežta, sodyba ardoma, namo ir kitų pastatų sienojai vežami į miestą ar net kažkur į Rusiją. Išėjo į mišką, net dienos pas kaimynus ar pas gimines neapsistojo. Kitas, beje, slapyvardžiu „Vanagas“, buvo jau nejaunas, baigęs meno mokslus, oriai rodęs ginklo draugams savo gebėjimus. Čia pat sueigoje piešė eskizus ir šaržus. Buvo ilgaplaukis, kaip dailininkui pridera. Iš „Žaibo“ vyrų papasakojimų dar vieną suminėsiu: „Žaibas“ turėjo tikrą komunistą – buvo senas, idėjinis komunistas, per pirmą bolševikmetį Lietuvoje išvengė stalininės likvidacijos, vokiečių okupacijos metais kažkaip išsislapstė, antrai sovietinei okupacijai atėjus jis tiesiog į mišką. Nebuvo kovotojų gretose jau dėl amžiaus, slėpėsi su žmona „Žaibo“ valdose, partizanai pasitikėjo juo, palaikė ryšius, paremdavo, ir patys kai kada jo paslaugomis naudodavosi.

Bet tos įdomybės dar ne viskas. Kai reikėjo sueigai pasibaigus skirstytis įvairiomis kryptimis ir pasirinktu laiku, „Žaibas“ paklausė, kur arčiausia į plentą, ir kaip tik per patį didžiausią judėjimą plentu. Nustebusiems aiškino, kad jis nelinkęs pėsčias klumpinėti, geriau patogiai ir greičiau su motorizuotais pavažiuoti. Toliau aiškino ir net parodė, kaip tai daroma: apsiautęs prieš viršutine apranga, net su karo tarybiniais žymenimis, suraitęs stribų ir enkavedistų snukius, sulaiko kažkokią didesnę mašiną, sėda ir važiuoja. Kas sulaikys taip važiuojančius? Kraštutiniu atveju būtų panaudota su sulaikančiais ir reikalaujančiais pasiaiškinimo kraštutinė ginklo kalba. Iki šiol teko jam tokiu būdu sėkmingai ne kartą pavažiuoti. Čia pat parodė, kaip persirengia ir tampa artistu klastingame vaidmenyje. Vyrai net krūptelėjo, pamatę tokį maskaradą. Nebūtų „Žaibas“! Mūsų palyda nuvedė „Žaibą“ su jo keliais vyrais prie Druskininkų–Merkinės–Alytaus

plento, į vietą tarp Uciekos ir Norulių. Nuo kryžkelės ties Merkinė galėjo pasukti tinkama jiems kryptimi. Ir tas „Žaibo“ keliavimas mašina buvo sėkmingas. Kiti – užnemuniškiai, iš anos pusės Merkinės iki Alytaus ir toliau, Varėnos, Valkininkų linkme į šiaurę – į pavakarį iškeliavo. Visi laimingai pasiekė savo plotus.

NUSIKALTIMAI LAISVĖS KOVAI IR PARTIZANIŠKOS BAUSMĖS

Sunkus atsiminimų puslapis. Priešas darė pažangą, palauždamas vis daugiau terorizuojamų žmonių, kai kuriuos tiesiogiai pasitelkdamas savo tarnybai. Partizanai sustiprinta žvalgyba didžiąja dalimi išaiškino tokius, vieną kitą perverbuodavo, kitus įspėdavo žodžiu arba nubausdavo didesne rekvizicija ir bausme nuplakimu, bet vis tik vien tokiu būdu nepakako kovoti su išskylančia grėsme. Vadovybei buvo didelė problema, partizaniškai liaudžiai reikalaujant didesnės, atgrasinančios bausmės, iki visos nusikaltėlio ar nusikaltėlių šeimos griežčiausio nubaudo.

Jau vėly rudenį pasiekė žinios apie griežčiausiai nubaustas šeimas „Šarūno“ rinktinėje, taip pat „Merkio“ rinktinėje toliau į Alytų, Alovę ir Daugus. Buvo baudžiamos mirtimi bendra atsakomybe šeimos, sudeginami ūkiai. Merkio rinktinėje, berods „Žaibo“ būryje, buvo sudeginami kai kurie ūkiai ištremtųjų šeimų, kuriuos enkavedistų viršininkai ar sribai buvo pradėję ardyti ir geriausius pastatų sienojus vežti ne tik į miestus, miestelius, bet net iš Lietuvos – statyboms Rusijoje. Tokios krašto naikinimo priemonės šaukėsi griežtų kontrapriemonių. Žiaurių priemonių naudojimas net radikaliausioje partizanų liaudyje kėlė rimtus ginčus. Griežtų priemonių šalininkai rėmėsi argumentais: pati kova nežmoniškai žiauri, priešas iš žiauriausių žiauriausias, tai su juo ir jo talkininkais reikia kovoti tokiomis priemonėmis, kokias jis partizanų kovai primeta. Su ašaromis ir nesuvaldomu pykčiu nuosaikiams buvo primenama, kaip numarinami tremtiniai, o visų pirma vaikai ir seneliai jau gyvuliniuose ešelonų vagonuose, kiek netekčių, išnaikintų kankinimais kalėjimuose ir lageriuose.

Nuosaikioji vyrų dalis, tiek pat išgyvenanti padėtį ir netektis, dėstė savo samprotavimus ir nusistatymą: esame aukštesnės kultūros ir dorovės tauta ir negalime pasiduoti azijatų pavyzdžiui, kad aukštesnioji tautos moralė taip pat veiksmingas kovos ginklas, kuris daug laimės ir kovoje, ir tautos ateičiai. Galimas dalykas, paliksime Lietuvos istorijai pilėnais, o kova tęsis iki laisvės ir nepriklausomybės atkovojo, todėl reikia imtis kitų priemonių partizanų ir visuomenės saugumui užtikrinti, dar labiau išsislaptinant, prisiimant partizanų bū-

vyje daugiau išsižadėjimų. Nuosaikiųjų argumentacija, kiek aukštesnės partizanų vadovybės reikalavimai labai įžvalgiai tirti ir spręsti antipartizaninių nusikaltėlių, visos kovojančios tautos išdavikų bylas, kad visais atvejais, o jau labiausiai kraštutiniu atveju nenukentėtų ir mažiau arba visai nekalti žmonės.

Kaimyninių plotų partizanai turėjo priekąštą mūsų „Merkio“ rinktinės II Grupei, kad pas mus silpna žvalgyba ir kontržvalgyba, kad nėra pas mus antipartizaninių nusikaltėlių ir tautos išdavikų egzekucijų šeimoms. 1946 m. tą vėlyvą rudenį kraštutinio nusistatymo partizanai kaimyniniuose plotuose kartojo savo nusistatymą ir reikalavimus, pridėdami dar ir tokią priekaištą, kad druskininkiškiei ir marcinkoniškiai partizanai faktinai pritaria griežtoms atbaidymo priemonėms, bet patys jų nesiima, o gudraudami naudojami kitų juodu valymo darbu ir atbaidymų poveikiu. Buvo sunku tvirtai, principingai ginčytis, ir net pavojinga, kad nepakaltintų defetizmu. Teisinosmės Rinktinės vadovybei ir kai kuriems iš ateinančių Užnemunės bei iš kitos Merkio pusės patikimiausiems partizanams – „Jūrininkui“ ir „Linui“.

Ryškiai prisimenu, kad vieną kartą, diskutuojant klausimą su „Jūrininku“, „Linu“ ir dar vienu su jais atėjusiu partizanu, atrodo, iš Norulių, pyktelėjau ir tada išsakiau tokią mano argumentaciją: mes – tai kita Lietuva, tai buvusio okupuoto Vilniaus krašto dalis, pas mus kiti žmonės – daugiau nesavanaudiško patriotinio nusistatymo, nesusiskirstę taip, kaip buvusioje nepriklausomoje Lietuvoje, turto, eitu pareigybių, nuopelnų, politinių orientacijų atžvilgiais, tuo pačiu ir išryškėjusiomis būdo savybėmis, mes tikime mūsų krašto žmonėmis, grūdintais atsparumo ankstesniems okupantams ir tvirtai nusistačiusiems prieš sovietinį terorą ir sovietines provokacijas, bet tai anaip tol nereiškia, kad II Grupėje silpnai vykdoma partizaninė žvalgyba ir kontržvalgyba. Taigi turime prievolę ir teisę tvarkytis Vilniaus krašto Dzūkijoje savo samprata ir nuostatomis. Savo ruožtu teko prisiminti daugiau darbų saugumui mūsų plote.

PASIRUOŠIMAS ŽIEMAI

Žeminės prie baltos dangos uždaram būviui, vietos pasirinkimas ir įranga, tinkami ne tik patogiau apsigyventi, bet ir gintis trumpalaike galinga ugnimi, leidžiančia sėkmingai pasitraukti.

Buvo daug svarstymų, pergaltvojimų, galop pasirinkta vietą lyg ir visai netinkančią įsikimimui. Pelkėtame tankumyne tarp Cimakavo ir keturių Randamonių viensėdžių, išsistačiusių iš kaimo nedidelėje lauko plynėje, vadintoje Dėliniais. Kiek daugiau kaip kilometras nuo Cimakavo ir mažiau kaip kilometras nuo Dėlinių. Iki Latežerio ir Kermušijos apie keturi kilometrai. Įsikūrimas, kad ir labiausiai įslaptintas, negalėjo būti nepastebėtas tų dviejų gyvenviečių, bet jų žmonės buvo visai patikimi, be to, su jais buvo apgalvotas specialus ryšys iš žeminių tuo atveju, kai dėl baltos nekliudytos dangos nebūtų buvę galimybės tiesiogiai susisiekti. Toje pelkėtoje vietoje buvo nedidelių iškilimų, kuriuose galima buvo pasidaryti pusiau žemines su tankumyne visai nepastebimais stogeliais, tarp vėtralaužos raizginio ir vėtravartos išskylančių šaknyčių. Teko daugiau padirbėti, nepažeidžiant gamtinės apsaugos, o tik dalinai pritaikant ją gynybinėms pozicijoms, kurios būtų užimtos, greit visiems išbėgant iš pusiau žeminių. Buvo padarytos dvi žeminės, viena nuo kitos per maždaug šimtą metrų, galvota, kad labiausiai netikėto užpuolimo atveju negalėjo būti vienu metu aptiktos abi žeminės, pirmai besiginant, antra galėtų paremti ją priešui netikėta ugnimi, neprileidžiant prie apsupimo ir abiejų žeminių įguloms tvarkingai pasitraukiant, dangstantis augmenija ir iškilimais, gerai žinomomis partizanams miškų perėjomis. Buvo apgalvoti ir pratimais patikrinti keli pasitraukimo atvejai.

Taip įsikūręs ir Kalėdų šventėms gerai pasiruošęs būrys dar judėjo įprasta tvarka. Veikė žiemos metui nustatyti ryšiai su antru ir trečiu būriais, kurie taip pat pasiruošė baltos dangos metui, naudodami dar didesnes jų plotų galimybes ir savo išmones. Nuotaika buvo gera. Du skyriai – kiekvienas savo pusiau žeminėje – varžėsi būstinių įranga, laisvalaikio leidimu, vieni iš kitų pasijuokdavo. Vyrų su “Danieliu-mi” iš antros žeminės pirmos žeminės “įgulą”, kurioje aš buvau, vadino “Lakūnais”, kadangi netoli mūsų buvo daugiau atvira vieta, lygiai apaugusi krūmais ir kemsynais aikštelė, atseit lyg ir aerodromėlis koks. Atsiteisdami “Lakūnai” antrą skyrių vadino “Artileristais”. Taip

pat ne be pagrindo. Visi avėjo ilgais auliniais batais. Galas žino, kur ir kaip tuos batus įsigijo. Aukštesniems vyrams tie batai tiko, bet keliems žemaūgiams, tarp jų ir skyrininkui “Kiškiui” – nelabai, atrode jie kaip batuoti katinai. O visam skyriui “Artileristų” pravardžiavimas pritapo todėl, kad Grupės vadas “Juozaitis” pasakęs, jog Lietuvos kariuomenėje ilgesnius batus avėjo artileristai, tą patį kalbėjęs ir “Danieliūs” apie lenkų kariuomenę, kurioje teko jam būtina tarnyba, o 1939 m. taip pat karo paragavo. To užteko “Artileristų” vardui pripti.

Prieš pat Kalėdas gili balta žiema uždarė “Lakūnus” ir “Artileristus” jų žeminėse. Nebuvo su mumis “Juozaičio”, Viktoro – „Aitvaro”, taip pat “Balučio”. Negaliu pasakyti, beje, ir tada nežinojau, kur “Juozaitis” buvo dingęs. Apsireiškė savo vietoje anksti pavasarėjant. “Balutis”, kaip ir anksčiau besilaikęs arčiau rinktinės vadovybės, tik retkarčiais ilgiau pabūdavęs savo būryje, paliko žiemos būstinėje kažkur tarp Norulių ir Trasnyko. Greičiausiai ir Viktoras – „Aitvaras” laikėsi rinktinės ir apygardų vadovybės.

Kūčių vakarą šventėme kartu vienoje iš mūsų dviejų pusiau žeminių. Buvo eglutė. Abu skyriai varžėsi valgių išradingumu. Ir “Artileristai”, ir “Lakūnai” pasirodė esą neblogi moteriško meno žinovai. Giedojome kalėdines giesmes. Pakiliai praėjo dvi Kalėdų dienos. Panašiai ir Naujuosius metus teko atšvęsti. Su gerais linkėjimais, bet kartu su neišsakomu nerimu, kokie bus tie 1947 m.

TRETIEJI KOVOS IR LŪKESČIŲ METAI – 1947

Kelių savaičių uždaroje žiemos būsenoje buvo daug laisvo laiko. Be sargybų, jokio raiškesnio užsiėmimo, tik sningant su pustymais kelių asmenų patruliai išeidavo į Dėlinius ir Cimakavą, ten apsiklausę, nuvykdavo ir į tolesnius kaimus surinkti daugiau žinių pas pagrindinius ryšininkus, palaikiusius žvalgybą per jų sukurta pagalbinį tinklą. Vyrai varžėsi dėl išėjimo į „pasaulį“, stengėsi užsitarnauti paskyrą, įsteikdami būrio vadui ir savo skyrininkams.

Buvo laisvos ir nuobodulio išreikalautos šnekos – viskas jau perkalbėta. Nedaug buvę jaunų vyrų gyvenimo kalbos. Apie patyras, nuotykius, darbą, šeimos reikalus, planus ateičiai. Daugiau pakalbėti galėję „Danielius“ ir „Kiškis“ – apie būtiną tarnybą Lenkijos kariuomenėje, 1939 metų kampaniją, gyvenimą ir darbą Vilniuje. Prie pastarųjų ir aš priklausiau. Mažiau buvo gyvenimiškos filosofijos, diskusijų, ginčų... Mažiausiai kalbėta apie partizaninę padėtį. Su Naujųjų Metų linkėjimais negalvota atviriau, neužsiminta, kokie bus einantieji metai. Išseko pagaltvota „kultūros–švietimo“ programa, vyrijos saviveikla. Buvo perskaitytos parsineštos į žemines knygos.

Jaučiausi vienišas su mano mintimis ir apmąstymais. Teko dažniau pačiam su savimi kalbėtis. Buvo noro rinkti užrašus, bet susilaukiau nuo rašymo. Atstojo minčių ir žodžių žaidimas atmintyje. Apie „Aitvarą“ – Viktorą galvojau – jo apsireiškimą mūsų gretose ir jo kūrybinę asmenybę. Pabandžiau ir aš mintis ir apmąstymus išsakyti eilėdara ir laikyti atmintyje. Suraizgiau pirmą mano eilėrašį „Ei, vėjeli“, atspindintį partizanų būvį gamtos prieglobstyje žiemos metu. Pirmas posmas:

Ei, vėjeli, šiaurys vėjau,
Ką veji vai taip piktai?
Pūgas, speigus kam prikėlei?
Į žeminę mus varei?

Toliau prašiau vėjo iš pietų „su saulės spinduliais“, kad nepasuktų iš rytų – Iš šalies, kur tiek pasėjo/ Mums nelaimių ir skausmų... Prašiau iš vakarų atmoti – Žemės veidą atgaivinsi,/ Klaikų skausmą gal atleis? Penktuoju posmu pasiteisinau pokalbininkui:

Na, sudiev, lakus vėjeli!
Ko sustojai, nurimai?
Paukštį mažą, pušį žalią,
Ir kai tu varai sniegelį,
Aš užkalbinu. Sudie.

Laikiau paslapyje tą savo “kūrinių”, susigėdinęs polėkio, svetimo man ir gimnazistu būnant, tik kiek vėliau perskaičiau, rodėsi, “nežinomo autoriaus išgirstą ir užsirašytą”.

Pabandžiau sukurti ir antrą eilėrašį „Sargyboje”.

Giliai pramintas takelis ant sniego,
Vešli eglaitė kaip sesė graudi.
Šimtai valandų sargyboj prabėgo,
Mintis šimtoji plasnoja širdy.

Kas jas pasvytų, mintis tas gražintų,
Kai nerimo dieną pristos ilgesys?
Miško ošimas vėlei parinks jų,
Šie žingsniai ant tako, eglaitė pusny...

Devynių posmų eilėraštyje liejasi mintys ir samprotavimai apie mūsų kovos versmes ir jėgą, lietuvių kovos reikšmę ne tik Lietuvai, apie tikėjimą laimėjimu ir kartu tikrovės supratimą.

Nieks gal nematė pavasarių bundant,
Kaip žydi gėlelės ant kruvino tako,
Gyventi pakyla ir mirti be skundo –
Tik mes, kai laikmečio tiesą jums sakom.

Paskutiniame eilėraščio posme išreikšta mintis:

Čia tik takelis prie jauno berželio,
Daina iš žeminės šnara tyli...
Kaip gyvenimą patį, kaip gyvąją galią
Didžion sarbygon mus stato laikai...

Mėgau poeziją, tąkart žeminėje dar kartą perskaičiau keletą poezijos tomelių. Turėjau laiko giliau analizuoti ir labiau vertinti, apgalvoti įvairių poetų kūrybą iki 1940 metų. Supratau, kad mano tiedu kūrinėliai tai ne poetinio pašaukimo ir įkvėpimo išperėti, o laikmečio. Kad ir paties pasistiprinimo valandai. Eilėraštį „Sargyboje“ buvau apmiršęs ir tik kalėjime jį atkūriau ir bandžiau toliau eilėdara pasiskaidinti ir atmintyje nešioti bei retkarčiais su likimo draugais pasidalinti.

NERIMO DIENA IR PIRMAS IŠĖJIMAS IŠ ŽEMINIŲ

Atsinaujinanti balta sniego danga laikėsi maždaug iki sausio pabaigos. Jau paskutinėmis dienomis prasidėjo atolydžiai, keitėsi su pašalimais. Nesnigo, vis daugiau raižė aplinką rogėmis pratrinti miško keliai, atsirado išvaikščiotų vietų, takų, liudijančių žmonių šeiminkavimą miškuose, pasirenkant sausmedžių malkoms ar išeinant pamedžioti brakonierių priemonėmis, žinoma tų, kurie jautėsi turėję partizanų teisę giliau lankytis miškuose, tenkinant medžiotojišką aistrą ir pomėgius. Prsidėjo prie to ir mūsų mieli rėmėjai iš artimiausių ir kiek tolesnių kaimų, tyčia darydami kuo daugiau pravažiavimų įvairiomis kryptimis ir šeiminkavimo miškuose pėdsakų.

Buvo ramu. Liudijo tai sutarti ženklai ir garsų ryšiai iš Dėlinių ir Cimakavo sutarta ūkio apyvokos, gyvulių liuobimo kalba. Patvirtindavo padėtį išeinantieji iš žeminių patruliai. Uždaras žiemos stovyklavimas, ir nebuvo reikalo judėti skyriais ar visu būriu. Bet vieną dieną, jau vasariui įsibėgėjus, nuo pat ankstauro ryto abiejų žeminių įgulas ant kojų pastatė labai neaiški garsų ryšio kalba. Ardėsi šunys, lyg ant svetimų ir nepageidaujamų ateivių, girdėjosi gyventojų garsūs tramdymai. Kilo įtarimas, kad gal apsilankė enkavedistai su strībais nežinia kokiais tikslais, o gal ir kokia operacija ruošiamą. Buvo pasiūlymų siųsti žvalgybinius patrulius. Būriui vadovavęs “Danielius” siūlė kitką: išeiti iš žeminių visu būriu ir apsistoti netoliese tankiame eglyne, kur po žemai iškerojusiomis šakomis greičiausiai ir sniego nėra, gera užsislėpimo vieta ir gera gynybinė pozicija su manevravimo galimybėmis. Taip ir padaryta. Apdraudę žemines atitinkamomis priemonėmis, kad galima būtų žinoti, ar nebuvo kas apsilankęs, atsitiktinai atradęs jų, išėjome su visa ginkluote ir šaudmenų atsarga bei dienos maisto daiviniu į aną numatytą eglyną.

Vieta buvo iš tikrųjų gera dienojimui po atviru dangumi, tikriau po žemai šakoto eglyno pastoge. Įsiklausius į mūsų dviejų artimiausių kaimynų – kaimelių garsus ir į miško aplinką, ryškėjo išvada, kad aliarmui nebuvo pagrindo. Patvirtino tai ir sąlytis su gyventojais. Patruliai gavo žinių iš pravažiuojančių keliais Latežeris–Cimakavas, Latežeris–Šklėriai. Nuotaika pasitaisė. Aiškėjo sukkelto nerimo priežastys: atseit būta tokios dienos, kad mieli kiemų sargiai, liuobiami,

girdomi gyvuliai neįprastai jaučiasi, tai ir didesnio triukšmo būna. Pasitraukimas iš žeminių tapo judėjimo pradžia. Gerokai po pusiaudienio ruošėmės grįžti į žiemos stovyklą, bet atsirado balsų, siūlančių pamiklinti kojas, pakeliaujant kur nors į kaimą. Pasirinkta Zapurvė. Jau Baltarusijoje ir lenkiškųjų partizanų plote, bet nuotoliu ir to kaimo gyventojų prielankumu bei turimais ten ryšiais priklausantį daugiau mūsų II Grupės pirmo būrio aplinkai. Vis dėlto anksčiau grįžome į žemines. Radę visur tvarką, palikome sargybą ir iškeliavome jau temstant.

Zapurvėje jautėmės kaip namie. Be pavojaus ženklų arčiausiai ir toliau sovietinės Baltarusijos pakraštyje. Keliose sodybose pamiškėje vakarojome iki pusiaunakčio. Zapurvėje turėjau ryšių mazgą su lenkų “Niemeno” būrio partizanis. Susisiekėme su vyresnio amžiaus žmogumi, atsiėmiau informacijas, pasikalbėjome. “Niemeno” vyrija nuo rudens nebuvo apsilankiusi, kiek girdėjosi, visur ramu, be nuotykių ir priešų operacijų. O nuotaika ryškiai pablogėjusi. Mikolaičikas rinkimus pralaimėjo, taip sakant pralaimėjo, nes kaipgi Stalino valdose galėjo būti kitaip, nors už Mikolaičiko Liaudies partiją balsavo gyventojų dauguma. Kaimynų krašte prasidėjo dar labiau siautėjantis teroras. Mikolaičikui pasisekė pabėgti į Angliją. Vakarai tylėjo, bet padėjo Mikolaičikui išsigelbėti, nors diplomatai raukėsi. Tik tiek, ogi buvo išipareigoję gelbėti bent kiek demokratijos ištikimai sąjungininkei, tikėjo sėkme, tikėjo paveikslą buvusį sovietinį sąjungininką. Padėtis ir Lenkijoje sunkėjo, augo tik pasyvus pasipriešinimas, bet iš to jokia nauda ginkluotoms laisvės kovoms, aktyvesniam ir nuosai- kiam žmonių pasipriešinimui.

ATŠIAURŪS VĒJAI NUO VILNIAUS

Dainavos apygardą blogos žinios pasiekė. Ir kitur Lietuvoje sunkėjo partizaninė kova. Gerai, kad Dzūkija nėjo į sąlytį su Vilniumi. Pasiteisino šio krašto – Dainavos apygardos partizanų vadovybės samprata ir nuojauta, būta daugiau pagalvojimo apie bolševikines klastas ir galimas provokacijas. Neginkluoto pagrindžio struktūrų kūrimasis su besivienijančia vadovybe Vilniuje, MGB šėtoniškojo centro pašonė negalėjo nekelti įtarumo net mažiausiai nuovokiam ir išvalgiam pasiryžėliui. Ir vis dėlto kitaip atsitiko. Kamavo klausimas, kodėl taip atsitiko. Didelis kilnaus patriotiškumo krūvis laužė gilios konspiracijos, didžiausio atsargumo ir apsigalvojimo nuostatas. Būta ir asmeninių ambicijų bei grupinių varžybų. Priešas pasinaudojo pavardėmis labiau pasireiškusių pagrindyje prieš vokiškąjį okupantą. Patekė į priešo rankas kai kurie palūžo ir tapo daugiau ir mažiau išdavikais, ir dar blogiau, kad MGB apdoroti sutiko būti veiksmingais didelio masto provokacijos įrankiais. Paaiškėjo didžiausio provokatoriaus Markulio pinklės.

Buvo išaiškintos „Tauro“ apygardos partizanų vadovybės atstovų, susirišusių su ana “bendra” pagrindžio ir ginkluotos kovos vadovybe, pinklės. Markulio nepasisekė likviduoti, ir nebuvo pakankamai priemonių kuo greičiausiai plačiau paskleisti įspėjimą Lietuvoje. Markulio provokacija suspėjo pridaryti žalos kitose apygardose.

Labiausiai nukentėjo „Didžiosios kovos“ apygarda, buvo sunaikintas “Žalias Velnias” su jo štabu, daug nuostolių patyrė tos apygardos, vėliau – iš Vidurio ir Šiaurės Lietuvos ir net iš Žemaitijos. Išvengė tiesioginių didesnių nuostolių „Tauro“ apygarda! Dainavos apygarda nenukentėjo. Dzūkijos krašto partizanų vadovybė bei ginkluotoji vyrija didžiavosi išvalgumu, gera padėties nuovoka, ir tai apsprendė jos strategiją ir taktiką. Nors, beje, ir Dainavos apygarda buvo įkišusi į tą Markulio liūną savo trigrašį. Paaiškėjo, kad “Daktaras” (A. Kulikauskas) išsiprašė į Vilnių, ten pora mėnesių sukinėjosi, galas žino, ką ir kaip veikė, buvo suimtas ir, žinoma, atitinkamai KGB apdorotas. Nusizengė „Merkio” rinktinės, dalinai ir visos apygardos, veiklai, bet tas negalėjo padaryti didesnės žalos. Per tą savo buvimą Vilniuje “Daktaras” gal ir turėjęs ryšių su Vanagu, tik kad Vanagas greičiausiai apie tai nekalbėjęs, nebent artimiausiems bendradarbiams buvo prasitaręs.

Matyt, manė, kad “Daktarą” tiko paprasčiausiai nurašyti ir kad atsiri-
bojimas nuo Vilniaus įvykių geriausia priemonė palaikyti vyrijos nuo-
taiką. Tačiau kalbos ėjo, ypač apie “Daktarą”.

Anksti pavasarėjant laukėme galimybės judėti ir netrukus keisti
stovyklavimo vietas, sueiti į artesnį bendravimą su kaimyniniais bū-
riais ir su rinktinės vadovybe. Visokios žinios buvo svarstomos ir mū-
sų II Grupėje. Prisdėjo prie blogų ir ano “Šerno” (pav. Šerkšno)
nedėkinga veika. Jis kieminėjo Marcinkonių krašte, įtraukdamas į kaž-
kokį pogrindį jaunimą, besimokantį Vilniuje vidurinėse mokyklose,
paskui pats iš Merkinės persikėlė į Vilnių ir ten veikė. Buvo suimtas
su kitais to pogrindžio vadovais. Nukentėjo ir eiliniai tos organizaci-
jos nariai.

Tas Vilnius – Markulio nelemtas epizodas po dešimtmečių, o jau
ir laisvę išsikovojus, nėra nuodugnai išaiškintas, taip pat kitos bolše-
vikinės provokacijos bei gausiai besikūrusių ir greit MGB išaiškintų
pogrindžių bylos. Vargu ar galima buvo valdyti patriotinių emocijų ir
užsimojimų antplūdį – naudoti jėgas labai apgalvotai ir taupiai. Liūd-
na ir rezistencijai šlovės neteikianti tikrovė, bet kartu pabrėžianti,
koks buvo laisvės kovos ryžtas ir kokia jėga. Koks gajus buvo istorijos
ir tarpukario laisvos, nepriklausomos Lietuvos gyvenimo palikimas.
Nuo tiesaus kovos kelio nepajėgė nublokšti jokie atšiaurūs vėjai, su
pogrindžių nuostoliais ir žala partizanų gretoms. Gyvenimas ėjo savo
vaga – toks, kokį nešė didžiausių išbandymų laikmetis.

PRASIDĖJUSIŲ 1947 M. ĮVYKIAI IR PIRMOS NETEKTYS

Vasario mėnesį žuvo “Briedžio” trijų partizanų grupė: “Lapinas” – jau pagyvenęs žmogus, pats “Briedis”, taip pat senesnio amžiaus, ir jo sūnus “Ragas”. Rikiuotės tvarka “Briedis” priklausė “Danieliaus” būriui, bet naudojosi savotiška partizanine “autonomija” – laikėsi atskirai. Buvo keista, kad nelaimė ištiko seną, prityrusį partizaną “Briedį” (Kraunę) – nuo 1920 m. prieš lenkus, per karą prieš sovietus, vokiečius nepaliaujamai partizanavusį, ir vėl prieš sovietinį okupantą kovojantį. Todėl buvo leista jam naudotis atskiru partizanų statusu. “Briedžiu” dar Kazimieraičio pasitikėta.

Stebino “Briedžio” žūties aplinkybės. Neramaus būdo, amžinai eiklus, kažkur prarado atsargumą. Aplinkybės buvo tokios: “Briedis” su “Lapinu” ir “Ragu” išsileido į Užnemunę. Ten kieminėjo, naktimis glaudėsi ir dienojo ūkininkų pastogėse. Buvo begrižtas į savo gūžtą. Perėjo Nemuną, ėjo per plentą arčiau Norulių ir čia užsivėrė ant NKVD kareivių, besikalbančių su miško kirtėjais ar medžio vežėjais. Įvyko trumpas susišaudymas. “Briedis” ir jo abu bendrai gelbėjosi bėgimu ir atsišaudymu. Aukštaūgiu, gana retu pušynu kareiviai vijosi juos nepaleisdami iš akių. Pirmas žuvo “Lapinas”, ilgai vijosi “Briedį” pajėgumu pranašesni kareiviai. “Ragas” krito, nubėgęs apie du kilometrus Viršurodukiu linkme. Erzino ir pykino klausimas, kodėl taip nelemtai, kad nepasakius – kvailai, atsitiko. Tai ta ilgai trukusi ramybė, be tų įgulų ir stribų siautėjimų išviliojo vargšus, na ir tas nesuprantamas seno vilko “Briedžio” neatsargumas. Ar negalėjo judėti tamsos metu? Likimas? Likimas likimu, bet yra ir tokia tiesa, kad kiekvienas yra savo likimo kalvis, net ir trapiame partizano būvyje. Atsarga gėdos nedaro. Taip buvo komentuojamas tragiškas įvykis. Apie “Briedį” – partizaną prieš visus priešiškus režimus – buvo susikūrusi šiliniuose legenda su įdomia istorija ir įvairiais nuotykiiais. Praverstų daugiau papasakoti, bet gal kitoje atsiminimų vietoje.

Tą pačią dieną, jeigu ne kitą, aplinką sukrėtė abiejose Nemuno pusėse kitas įvykis. Snaigupio vienkiemyje tarp Gailiūnų ir Ricielių “Siaubo” būrys išmušė Druskininkų enkavedistus, deja, ir pats “Siaubas” netekęs dviejų kovotojų. Tokia buvo pirma žinia. Netrukus susidarė pilnesnis kautynių vaizdas. Druskininkų NKVD įgulai kažkas

pranešė, kad Snaigupio viename vienkiemiu yra apsistoję trys partizanai, ir kad atrodo, jog jie paliks ten ilgiau. Įgulos dalis tuojau išskubėjo, apsupo tą vienkiemį, bet partizanų jau nerado. Paliko ilgiau, kamantinėdami vienkiemio šeimininką ir jo šeimą ir pasiplėsdami ūkyje. Netoliese buvo apsistojęs pilnos sudėties "Siaubo" būrys. "Siaubas" apsupo enkavedistus ir iš gerų pozicijų atidarė stiprią, netikėtą ugnį. Sėkmingai. Dauguma enkavedistų kautynių pradžioje žuvo, bet keli stipriai ir atkakliai laikėsi. Pagaliau iš apie dvidešimties tik du liko, kurių negalima buvo įveikti, kadangi turėjo labai geras pozicijas už betono pamatų. Kautynės užsitęsė, buvo girdimos Druskininkuose už kokių keturių kilometrų, reikėjo trauktis, tačiau tas netiko "Siaubui", taip pat visai jo vyriai. Tiek daug laimėjus norėjosi visiško laimėjimo, viliojo ginklų bei šaudmenų pasipildymo galimybė. Du besiginančius enkavedistus bandyta iškrapštyti granatomis. "Tauras" (Antanas Subačius) prislinko ir jau norėjo mesti granatą, bet buvo pastebėtas ir sunkiai sužeistas. Gelbėti "Taurą" puolė "Vasaris" (Šerniauskas, vardo neprisimenu). Abu krito mirtinai pakirsti. Kautynės užsitęsė. Gal ir galima buvo sėkmingiau užbaigti, sunaikinant tuos du besiginančius enkavedistus, ir pasiimti savus žuvusius, bet pasigirido iš Druskininkų artėjanti pagalba. "Siaubo" būrys buvo priverstas pasitraukti. Apsupti žūtis išvengė tik trys enkavedistai, tie besiginantieji du ir sužeistas į pilvą Druskininkų NKVD viršininkas Vladimirov. Jam pasisekė išsilaužti iš kautynių rato. Artimiausiam vienkiemyje paėmė arklių ir dar atgavęs jėgų nušoliavo į Druskininkus. Pasiekęs Baltašiškę krito nuo arklio. Vladimirov buvo lėktuvu nuskraidintas sudėtingai operacijai į Minską. Išliko, tik tolesnei kovingo čekisto tarnybai paliko netinkamas.

Ankstyvo pavasario dienos bėgo, bet teko išgyventi du įvykius. Labai krimtausi dėl "Tauro" ir "Vasario" žūtis. Abu labai gerai pažinojau. "Vasaris" buvo leipalingiškis, priklausė partizanų susitelkimui Puščioje, vėliau persikėlė prie Žaliamiškio pas "Siaubą". Pasitaikė į antrą savaitę po įvykio susitikti su "Vasario" pusbroliu iš Druskininkų, ūkininku Kaziu Suraučiumi, pravarde "Svilukas". Žinojo, kad buvau artimai pažįstamas su "Vasariu". Vyriškai apverkėme "Vasario" žūtį ir pasikalbėjome apie padėtį. Sielojosi jis dėl miško brolių lemties, kartojo klausimą, kas daryti, kokią geresnę, kokią prasmingesnę išeitį rasti. Susitikome malūne Naujasodėje, jis buvo tarp iš vakaro

jau atvažiuusių į malūną ūkininkų, mes buvome atėję vieną kitą pūrą miltų duonai gauti. Neatsimenu tiksliai, ką sakiau “Vasario” pusbroliui Kaziui, atrodo, įtikinamai kalbėjau. Jis atsisveikindamas pasakė, kad gal geriau ir garbingiau kovoje savo žemėje žūti, negu sutikti su kankinio baigtimi stalinieškuose lageriuose tolimos šiaurės amžino įšalo žemėje. “Tauro” ir “Vasario” palaikai buvo numesti viename iš dviejų mažų ežerėlių prie Druskininkų, Mergelių akimis vadinamų, ir viename iš jų nugramzdinti giliame dumble, kur vėliau ir daugiau žuvusių partizanų išniekinamai nukišta.

Tiek pradžioje sužinota, o jau vėliau paaiškėjo, kad dėl žiemos įšalo ežerėliuose buvo laikinai numesti pakraštyje ir pridengti šakomis. “Tauro” tėvas nakties metu susirado sūnaus palaikus ir palaidojo netoliese senose Druskininkų kapinėse. Lankau “Tauro” – Antano Subačiaus kapą.

Esu jau minėjęs apie “Taurą” anksčiau mano rašomuose atsiminimuose. Buvo Liškiavos apylinkės “Siaubo” būryje kilniai skatinantis kovos dvasią, propaguojantis aukštą moralę. Pats “Siaubas”, būrio vadas ir kartu vadovavęs „Šarūno” rinktinės partizanų grupei, jau tada buvo tapęs šaunaus kovingo partizanų vado legenda. Bebaimis, kariavimo nuotykių mėgėjas, laisvai besijaučiantis savo valdose, nepavojų metu leidžiantis savo vyrams daugiau kieminėti, gyvenimu pasidžiaugti. Garsėjo kautynėmis, susiduriant su priešu, besiginant sėkmingai ar pačių puolimus vykdant. Toks buvo “Siaubas”.

Apie vienas jo garsių kautynių šioje vietoje užsiminiau, kurios buvo liaudyje vadinamos Ringeliškės kaimelio “bobų laimėjimu”. Tame kaimelyje “Siaubas” dienojo tik su savo keliais vyrais. Turgaus dieną iš Druskininkų turgaus sugrįžusios Ringeliškės moterys papasakojo, kad Baltašiškėje Leipalingio NKVD viršininkas su kareiviais ir sribais rengiasi iš Druskininkų grįžti į Leipalingį. Rinkosi keltu persikėlę į pačius Druskininkus, tik laukė kelių užtrukusių mieste. Ir užsipuolė moterys “Siaubą”: – Tai jūs, didvyriai, čia sėdite, apie bobas trinatės, krūminę gurkšnojate. Padarytumėt Griovoje pasalas tam prakeiktam “Motinai”.

Griova – plento gilus nuolaidumas, į klonį su upeliu, įtekančiu į Nemuną ir atšlaičiomis pakylomis viena ir kita kryptimi.

“Siaubas” sukluso. Proga iš tikrųjų gera, kovotojų tik keli, bet vieta pasaloms puikiausia. Turėjo galingesnius automatinius ginklus ir kulkosvaidį kaimelio pamiškėje. Pašoko ir nubėgo prie Griovos,

netoli nuo Ringeliškės ir gal kiek daugiau kaip kilometras nuo Baltai-šiškės. Mašina, pilna enkavedistų ir stribų kėbule, lėtai stūmėsi į plento pakylą. Ugnis buvo galinga iš gerai užimtų pozicijų. Visiškas laimėjimas. Sklidusioje sakmėje apie “Siaubo” žygį buvo tikinama, kad nieks iš važiuosiu mašina neišliko, tikrumoje gi pasisekė dviem ar trimis pabėgti, be to, keli sunkiai sužeisti išliko iš apie dvidešimties važiuosiu. Sėkmė buvo didelė. Svarbiausia – NKVD viršininkas Modinov – “Motina” – buvo nukautas. Aršiausias iš visų NKVD viršininkų, siautėjusių iš Leipalingio. Buvo žiaurus ir labiausiai atsidėjęs savo vaidmeniui. Įkyrėjo partizanams ir gyventojams. Įsipyko ir kareivių įgulai, ir stribus vargino begaliniais partizanų sekiojimais, žmones teroristiniais neramumais apkraudamas, į pavojus vesdamas. Visi neapkentė “Motinos”. „Motina” vadinamas todėl, kad partizanus “mylėjęs” ir globojęs kaip “motina”. Partizanai tykojo “Motinos”, nuovargių ir pavojingų situacijų nepaisydami. Turėjo daug laimės tas Modinov – “Motina”, lyg paties valdingiausio velnio siūstas ir akylai saugomas. Visi linkėjo jam galo, o jis siautė nepažeidžiamas... Ir štai “Siaubui” garbė. Ne leipalingiškiams partizanams, iš Puščios ir artesnio Leipalingiui ploto. Didžiausias, kaip buvo daug liaudyje kalbama, Ringeliškės bobų nuopelnas! Ir tegul kas pasako, kad buržuazinių nacionalistų vienetai nedaug ginklu priešinosi tarybinei valdžiai.

Grįžtu prie “Siaubo” žygio Snaigupyje ir prie “Briedžio” žūties patikslinimo. Paaiškėjo, kad tie trys partizanai, buvę vienkiemyje, kur vėliau įvyko mūšis, tai tikriausiai “Briedis” su “Lapinu” ir “Ragu”. Kiek vėliau buvo susekta – pranešė apie tai Druskininkų NKVD.

Pirmam būriui, taip pat visai „Merkio” rinktinės II Grupei buvo nesmagu: mes ir šiliniai partizanai drausmės nuostatus laužome, o “Siaubas” rodo kovingumą. Mūsų būryje tik keletas susišaudymų, o visoje II Grupėje anksčiau buvusių partizaniškų operacijų į šiaurę čius nuo Marcinkonių jau ilgą laiką nieko reikšmingesnio nevyko. II Grupės vadas “Juozaitis” ramiai aiškino, kad ginkluotos kovos uždavinys gintis, išsilaikyti, laukti to momento partizaniniam sąjūdžiui, kurio laukiame. Būrio vadas “Danielius” buvo mažiau pakantus priekaištams. Atsiliepdavo piktai ir pašaipiai:

– O kuo kariausime? Vienam susirėmimui išnaudosime šaudmenis, kurių atsargų turime savo gynybai. Kas man tie iš sovietų amaro nugnybti kareiviai. Nebent vienas kitas stribas. Už šimtą užmuštų

priešo kareivių, už dešimt sunaikintų sribų neatiduočiau nė vieno iš savų!

Tokios buvo nuotaikos, tokie buvo samprotavimai ir dirginančios problemos. Tikrovė rašė diena po dienos savo puslapius laikmečio žiauria buitimi ir gyvybingos tautos aukomis. Aukų daugėjo.

“BALUČIO” TRAGIŠKA ŽŪTIS

Pripratome skaičiuoti aukas. Ir partizanai patys, ir beginklėje kovoje pasiaukojantieji, ištvėringi žmonės. Daugėjo jau ne vieną auką sudėjusių šeimų – du broliai, tėvas ir sūnus... Ašaras keldavo raudos ir dainos žuvusiems – ėjo per rankas užrašyti posmai, pasirinktomis ar sukurtomis melodijomis buvo dainuojamos kaimuose, greit pasiekdavo miestelius ir miestus. Atspindėjo žuvusiojo kovos kelią, trumpesnę ar ilgesnę, būdingas išėjimo į mišką aplinkybes, iš kančių išsiveržimą, iš kalėjimų ir tremties transportų pabėgimus, tolimų lagerių ir tremčių užtvarų įveikimus, minėjo žygius ir žuvusius, kai kuriose vyravo tik asmens šviesus paminėjimas ir žūties tragizmas. O nelygios buvo žūtys. Mažiau skausminga, ne taip sukrečianti partizano netektis atvirose kautynėse su priešu arba netikėtai susidūrus besiginant, besitraukiant. Sukrėsdavo partizano mirtis, pačiam atsiimant sau gyvybę, granata ar pistoleto šūviu į smilkinį, be galimybės žūti kovoje, nepasiduodant priešui.

Tragiškai žuvo “Balutis” su dviem miško žeminės draugais. Buvo jau kovo mėnuo. “Balutis” buvo laikomas II Grupės pirmo būrio vadu, dabar pasakytume etatinėje organizacinėje struktūroje, o buvo pasitelktas uždaviniams prie Vanago štabo. Laikėsi prie Merkio kairėje pusėje. Savo būrį retkarčiais aplankydavo. Veikiančio ir atsakingo vado pareigas pirmame būryje ėjo “Danielius”. Taip tęsėsi nuo 1946 m. viduvasario. Gerai įtaisytą ir įslėptą bunkerį trims asmenims, kuriame reikalui esant gali trumpam tilpti dar du–trys asmenys, turėjo miško ruože tarp Trasnyko ir Norulių. “Balutis”, vykdydamas Vanago uždavinius, buvo artimai susidraugavęs su “Putinu” iš Trasnyko, buvusiu pasienio policijos tarnautoju, jau kiek vyresnio amžiaus. Trečiojo jau ir slapyvardžio neprisimenu – tik tiek, kad buvo jaunas ir šaunus vyriškis iš anos pusės Pamerkio. Visi trys žuvo tragiškai – patys susinaikindami. Neturėjo galimybės išsiveržti iš bunkerio, stoti su priešu akis į akį, atidaryti ugnį.

Tragedija juo šiurpesnė, siaubingai stublinanti, kad prie gerai įslėptos žeminės atvedė enkavedistų būrį “Putino” brolis, Trasnyko gyventojas. Tokio žiauraus atsitikimo Dainavos krašte dar negirdėta. Taip trenkė ta siaubinga žinia.

Vėliau, kaip paprastai, pasipildė žinių apie įvykio aplinkybes, kurios neleido vienprasmėškai vertinti. Gal vėliau kai kas dar daugiau paaikšėjo dėl išdavystės. Prisimenu skirtingas versijas.

Pirmoji versija: į "Putino" brolių, ūkininką Trasnyke, enkavedistų viršininkas, atsilankęs į kaimą su kareivių būriu, kreipėsi prašydamas suvesti jį su "Balučiu", su kuriuo esąs pažįstamas, vedęs derybas, sutaręs susitikti ir galutinai susitarti abiem pusėm naudingai. "Putino" brolis ar patikėjo, ar buvo iš anksto sąmoningai išdavystei pasiryžęs, nuvedė viršininką su keliais jo palydovais prie bunkerio pasikalbėti. Juos iš paskos sekė visas enkavedistų būrys, ir, kai prieita prie vietos, apsupo plotą su bunkeriu. Antra versija: sutiko pats vienas nueiti ir pranešti, kad yra atvykęs NKVD viršininkas susitikti su "Balučiu" pamiškėje prie Trasnyko, kaip buvę jų anksčiau sutarta, o enkavedistai sekė iš paskos labai atsargiai ir, pastebėję, kad "Putino" brolis pasilenkęs prie žemės šaukia atsiliepti, apsupo vedlį ir privertė tiksliai parodyti vietą. Žalias miško slėptuvės klapanas buvo iš apačios stipriai užblokuotas. Atsikliuvę spąstuose buvo ilgai kalbinami pasiduoti. "Balutis" ir jo abu bendrai nesileido į kalbas, sugaišo tiek laiko, kiek buvo reikalinga sunaikinti tai, kas negalėjo pakliūti priešui, ir po to patys atsiėmė sau gyvybes. Brožudiškas išdavikas dar tą pačią dieną išsikraustė su šeima į Merkinę, o netrukus ir visai dingo.

SU PAVASARIU – GAIVINGU RĖMĖJU

Laikas ir tik bundantis pavasaris stipriausiai gaivina gyvenimo džiaugsmą. O dargi tokioje gamtoje, kuri buvo pirmo būrio, kartu ir mano, partizaniška gūžta.

Retas vaizdų, garsų, miškijos įvairumo grožis, poveikiu galingas, nepakartotinas... Tai norėjau pasakyti, bet susilaikiau su šiuo teiginiu, susigriebęs, kad ir antras būrys, ir trečias turi tokias pačias gėrybes. Ir tai didesniais plotais, o vis dėlto Cimakavo kaimelio aplinka nuo pat tų kelių sodybų iki gretimų kaimų, taip pat skendėjusių giriroje, turėjo išimtinių gamtos ypatybių. Šiandieną draustinis, bet jau ir tarpukaryje turėjo panašų statusą. Ne veltui didžiausi turtuoliai, didieji Lodzės tekstilės pramonininkai Cimakavo miškus ir pelkes sau ir tik sau užsitikrino už didelį pinigą valstybinį ir dalinai iš ūkininkų išpirktą plotą. Kaimelis tapdavo atvažiuojančių aukštųjų medžiotojų viešbučiu garsioje giriroje. Gerai gyveno žmonės, turėjo pelno vietos medžiokliai – vedliai prie tetervinų. Be gausaus medžių paukštyno čia ir vilkai savo peryklas turėjo, ir lūšys gyveno... Teko prisiklausyti cimakaviškių įvairiausių pasakojimų. Dėliniuose buvo aistringas ir priartyręs medžioklis. Mums teko sandraugoje su ta nuostabia gyvūnija sveikinti gyvenimą žadinantį pavasarį, pirmas jo apraiškas – pumpurus – tą švelnų lapojimą, paukščių klegesį džiaugsmingą.

Pakrutėjo vyrija iš žiemos stovyklos pusiau žeminėse. Kaip bitės iš avilių. Nueidavo, nužygiuodavo į tolesnius kaimus pas ryšininkus, su kuriais ilgesnį laiką nebuvo tiesioginio ryšio. Dažniau sueidavo su kaimyniniais būriais. Dažniau ėjo žinios iš aukštesnės vadovybės. Ėjo partizaninė spauda: „Laisvas varpas“, „Už tėvų žemę“, kiti laikraščiai, laikraštukai, spaudiniai. Gausėjo darbo dauginant rašomąją mašinėlę. Žmonės laukė spausdinto partizanų žodžio. Buvo viltasi iš tarptautinės padėties. Augo įtampa tarp Vakarų sąjungininkų ir sovietinės Rusijos.

Kovo mėnesį buvau nuvykęs pas šeimą, netrukus ir antrą kartą prieš pat Velykas. Dukrytė jau vaikščiojo, sūnus jau trečius metukus įpusėjęs, žiūrėjo įdėmiai į retkarčiais apsilankantį. Negalėjau kalbėti jam, kad esu jo tėvelis. Kai klausė, kas tas dėdė, žmona ir uošviai aiškino jam:

– Tai toks tolimas giminė iš anapus Nemuno.

Tik kad sunku buvo įtikinti vaiką. kažkas ne taip, bet tylėjo, per daug neklausinėjo – kaip pridera tvirtam konspiratoriui. Susitikdavau su „Šarūno“ rinktinės Puščios grupės partizanais. Laimingai praleido žiemą. Džiaugėsi pavasariu.

Retkarčiais, bet su ryškiu nerimu, įsiterpdavo padėties suvokimas ir lūkesčių trapumas. Ir vis dėlto pavasarėjant vyravo viltis, o su ja ir nuotaika pakilesnė. „Pavasaris eina Karpatų kalnais...“ Pavasaris ėjo nuo Lietuvos šalies. Kaimynystėje kovoje lenkų partizanai tai pastebėjo, apgailestaudami, kad jų tauta anksčiau, gal ir bereikalingai, išsikvėpė kovoje, pasipriešinimas Stalino Rusijos užvaldytoje Lenkijoje yra jau užgniaužtas. Lietuviai taupė jėgas, kaupė ir organizavo jas tikrajai žūt būtinei kovai su žiauriausiu tautų, kultūrų, civilizacijų priešų, ištiesai naikinančiu žmogaus gyvenimą.

Gyvenimas ir instinktyviai, ir sąmoningai gynėsi. Lietuvoje labai gynėsi. Bandant pasisakyti eilėdara susiklostė vienas posmas, aplink kurį vėliau išaugo kelių posmų eilėraštis. Pateikiu tą pirminį posmą:

Čia kiekvienas namas
akmenim pavirto.

Kaip tvirtovės tvirtos
mūsų sodžiai ramūs.

Ir buvo Velykos linksmos ir šviesios...

Atėjo nepastebimai. Neprisimenu, ar tai buvo kovo pabaiga, ar jau balandžio pradžia. Gražus pavasariškas oras buvo jau seniai nusi-stovėjęs. Būrys laikėsi gamtoje. Giedromis, saulėtomis dienomis po atviru dangumi, lyjant ir nakties poilsiui – po žaliomis eglišakių palapinėmis. Dažnai keitėme stovyklavietes. Atsirado būryje Grupės vadas “Juozaitis”, vieną gražią dieną apsireiškė ir “Aitvaras”, atėjęs kartu su “Sakalu”. Padažnėjo apsilankymai į antrą ir trečią būrį ir iš ten vykdavo į Grupės vadovybę.

Artima, kasdienė žvalgyba rodė ramybę. Ir tai tenkino partizanišką būvį Gudo šalies prieglobstyje. Tačiau tolesnė žvalgyba ir kontržvalgybos duomenys vertė daryti atsargesnes išvadas.

Padažnėjo partizaninės spaudos lankymasis iš Rinktinės į Grupę ir iš čia į žmones. Velykų laukta nuotaikingai. Ir pasiruošta šventėms miško tvarka, prisimenant kartu laisvos, laimingos Lietuvos skautijos ir kariuomenės stovyklavimus.

Stovyklavietė Velykoms buvo pasirinkta netoli Kermušijos kaimelio – partizanišku kodu netoli “Kulautuvos”. Visi kaimai būrio plote turėjo kitus pavadinimus, visi prasidėdavo raide K. Antai Latežeris buvo Karmėlava, Grūtas – Kačerginė, buvo ir Kupiškis, ir Kuršėnai... Gal ne daugiau kaip kilometras nuo kaimelio aukščiausiam miško plote buvo iškili vieta, tokias vietiniai žmonės vadina bakanėliais. Atšlaitės ir iškilimo plokštuma buvo apaugusios žemesnėmis pušimis, todėl žalias gaubtas nebuvo iškilęs virš supančios miško panoramos. Gera ir graži vieta stovyklauti.

Vyko ruoša Velykų stalui. Kas kasė stalą groviu aplinkui – skautiška, kad galima būtų ratu apsėsti, kas valgius kaupė ir ruošė, žalioje kamaroje laikė. Anksčiau pastebėta, kad kelių kovotojų grupė kažką su “Aitvaru” ruošia nusišlėpdami. Bet užmojis neilgai paliko paslaptimi. Velykoms ranka rašytas, piešiamas laikraštukas. Ir laikraštuko pavadinimas buvo susektas. “Lakūnų margutis”. “Artileristai” užsigavo: kodėl tokiu pavadinimu? O kur jie, “Artileristai”? Apsiramino, pastebėję, kad prie leidinėlio triūsė daugiausiai iš “Lakūnų” skyriaus, bet ir “Artileristų” dalyvauja.

Štai Didžiojo šeštadienio popietę ir šventinta pintinėlė stovyklą pasiekė. Velykų sekmadienis miške prie apskrito stalo kalnelio smėlyje ant žalios eglėšakių ir samanų staltiesės. Susikaupimas, malda, “Linksmą dieną mums nušvito...” – negarsiai sugiedota Prisikėlimo giesmė. Pasisotinę velykinių užkandžių pradėjome prisiminti Velykų papročius. Galop pasirodė ir “Lakūnų margutis” trimis egzemplioriais. Du ėjo per rankas pasižiūrėjimui, trečią skyrininkas “Kiškis” garsiai skaitė. Buvo spėjama, kas dailia rašė, kas taip pat dailiai perrašinėjo antrą ir trečią egzempliorių, kieno apipavidalinta, piešta? Kas tekstus kūrė? Vieni patys pasididžiudami prisipažino, kiti buvo atspėjami. “Lakūnų margutis” buvo maloni dovana partizaniškoms Velykoms, tapo dideliu įvykiu ne tik pačiame būryje. Tilpo įvairių parašymų: “vedamasis” švenčių proga, apie partizanų gyvenimą, savanorišką kovą, auką tėvynei, apie Lietuvos kariuomenę su baltadiržio kariūno Karo mokykloje piešiniu, karikatūriniais piešiniais, juokų kerTELė. Ir iš viso gražiai apipavidalinta, nuo viršelio iki paskutinio puslapio.

Stebėjosi “Juozaitis”, ir aš buvau nustebintas tokiais gebėjimais. “Aitvaras” laikėsi nuošaliai, nerodė ypatingo domesio, šaltai klausėsi

atsiliepimų, pats nieko nekommentavo, o juk visi žinojo, kad jis buvo laikraštuko įkvėpėjas, labiausiai prisidėjo patarimais ir pamokymais. Žinojau, kad viduje labai džiaugėsi. Sėkmė siekiant turtinti partizanų kultūrinį gyvenimą. Labiausiai džiaugėsi leidinėlio darbuotojai. Praplūpo pasakoti vienas per kitą, ginčijosi, reiškė norą tęsti tokią miško leidybą. Buvo kalbos apie šio pradinio leidinėlio priemones, popierius atitinkamas, dažai, teptukai... O koks geras teptukas yra ir sultiniga sutrintu galiuku šakelė.

Trys „Lakūnų margučio“ egzemplioriai. Vienas antram ir trečiam būriui, vienas aukštesnei vadovybei skirtas. Kas žino, kas su tais trimis „Lakūnų margučio“ egzemplioriais atsitiko. Gal buvo pakasti su archyvais stikliniuose induose ir neatrasti guli, gal jau visam laikui užmiršti dingę, gal kur nors koks vienas egzempliorius užsilikęs ar savųjų rankose, o gal ir Vilniaus KGB archyvuose atsidūręs. Visokie buvo partizaniškų archyvų likimai... Teko apie tai įsitikinti vėliau.

Nuo leidinėlio kalba prie Velykų stalo nukrypo apie laisvos, nepriklausomos Lietuvos kariuomenę. Pas mus lenkų okupuotoje Dzūkijoje iki 1939 m. nebuvo tarnavusių Lietuvos kariuomenėje, išskyrus „Aitvarą“ ir „Juozaitį“, antrame būryje buvo „Stumbras“ ir „Beržas“, patekę į Marcinkonių kraštą kaip miškininkystės darbuotojai. Iš augesnių pirmame būryje buvo tarnavę Lenkijos kariuomenėje – „Danielius“ ir „Beržas“. Aš, jokioje valstybinėje kariuomenėje neturėjęs progos atlikti karinės prievolės, galėjau taip pat primesti keletą žodžių, nes apie dvi savaites buvau Lietuvos Karo mokykloje. Vilnietis moksleivis, 1939 m. spalio mėnesį palikęs be tėviškės, kai Marcinkonių–Druskininkų kraštas nebuvo su Vilniumi ir artesne Vilnijos dalimi grįžęs prie Lietuvos, mus skyrė geležinė sovietiška uždanga, net laiškais negalima buvo su šeima susisiekti. Likau benamis. Vykstant mokslui globa ir namai buvo moksleiviškas bendrabutis, anksčiau Vilniaus lietuvių Šalpos draugijos išlaikomas, nuo 1939 m. rudens Lietuvos valstybės. Tokių moksleivių nemažas būrys ir iš Švenčionių krašto, ir nuo Gervėčių, ir nuo Lydos lietuviškųjų plotų, palikusių už geležinės uždangos. Kalėdų ir Velykų atostogos būtų buvusios tiems benamiams liūdnos, jeigu nebūtų pasirūpinusi jais Lietuvos kariuomenės karininkų žmonių organizacija „Birutė“ Kaune. 1939 m. Kalėdas, Naujuosius Metus, 1940 m. Velykas visą mokslo pertrauką praleidome šeimose Kaune su ištisa pramogų bei Kauno ir Lietuvos

pažinimo programa. Augesni, tinkantys arba beveik tinkantys į kariuomenę, labiausiai domėjosi Karo mokykla Aukštojoje Panemunėje. Tokiu būdu ir paragavome karo mokslo. Nakvojome Karo mokykloje, maitinomės. Pažinome ginklus, kartu su kariūnais ėjome taktikos pratimus ir kitus mokslinimus. Nedaug to kariško mokslo, bet vis dėlto... Miško kovos bendrai jau kitaip į mane pasižiūrėjo.

Trečią Velykų dieną kraustėmės į naują stovyklavietę. Partizaniškas povelykinis stalas paliko Kermušijos ir Latežerio piemenėliams. Vėliau ir grybautojai praeidavo pasižiūrėti, kur 1947 m. miško broliai Bakanėlyje prie "Karmėlavos" šventė Velykas.

SAULEI KYLANT IR GIEDROS, IR TAMSĖJUSIOS DIENOS

Gyvenimas slinko savo vaga – taip, gyvenimas kiekvienos dienos, gyvenimas tarp žūčių ir nerimo, bet su ta pačia jėga ir ta pačia šviesa, kurią buvo davusi tarpukaryje laisva, nepriklausoma Lietuva. Kultūros sąjūdžio žadinta, lietuvių tautinio atgimimo prikelta ir greit suklestėjusi, stiprėjusi Lietuvos suvereni valstybė. Jėga ta buvo raiški ir galinga, nežiūrint karo, okupacinių negandų ir nuostolių jau trejus metus vykstančio sovietinio teroro ir ginkluotos kovos prieš visanaikinantį sovietinį okupantą. Nežiūrint priešo aršiai ir visuotinai varomos lietuvių valstybingumo, tautos vertybių žeminimo ir paniekini-
mo.

Jokioje tautoje niekada netrūko žmogaus menkysčių. Ir tuometinėje sunkiai kovojusioje lietuvių tautoje atsimetė pasturlakai, minkštakūniai, visuomenės atmatos, taip pat iš pilnaverčių, kaip ramiame gyvenime atrodė, buvo jau pradėję pasiduoti priešo spaudimui. Bet ta tautos atskala dar negalėjo gramzdinti laisvės kovų. Nerimą kėlė paties rusiškojo komunistinio imperializmo telkiama jėga kovojančiai Lietuvai palaužti.

Dvasią palaikė dažniau pasirodanti partizanų spauda, ateinantieji ir vietoje gaminami bei dauginami atsišaukimai. Nebuvo skelbiami nuostoliai. Blogos žinios ėjo pačios. O žinios apie žūtis ėjo iš Užnemunės „Šarūno“ ir „Merkio“ rinktinėse, pasiekdavo ir iš „Tauro“ apygardos, ką ir mūsų būryje teko neseniai išgyventi. Mūsų Grupėje netekome noro klausytis užsienio radijo laidų. Įtampa tarp sovietinio ir Vakarų sąjungininkų nugalėtojų jautėsi, vyko keturių šalių užsienio reikalų ministrų konferencijos, dažniausiai Berlyne, bet anksčiau politiškai pralošę vakariečiai nedaug tegalėjo paveikti visagalį Staliną, jų pačių ir ant savo sprando iškeltą. Liūdnas Lenkijos pavyzdys. Šaukimas laikytis tarptautinių sutarčių, pasižadėjimų buvo balsas tyruose. Dėl to galima buvo tik spėti, kad susipriešinimas didės. Maža paguoda Stalinui parduotoms tautoms ir valstybėms. Paliko pasirinkimas tarp žūties kovoje ir žūties kalėjimuose ar lageriuose, einant pažeminimų ir kančių nežmoniškiausias golgotas. Stiprino garsas, kad vakariniai ukrainiečiai atkakliai kovoja, kad Lenkijoje stiprėja neginkluo-

tas pasipriešinimas. Ir dar viena paguoda buvo: kitur didžiausių blogių imperijoje žmonėms dar didesnis blogis tekęs. Visuotinas badas rytų Ukrainoje ir Rusijos juodžemių plotuose. Pietryčių Lietuvą užplūdo nuo bado mirties besigelbstintys žmonės. Dažniausiai moterys su vaikais, vienu ar dviem, kurie dar išliko nemirę badu. Vargšų vaizdas gūdus, dar baisesni pasakojimai, kiek žmonių išmirė, kiek badu miršta ir kiek išmirs. Išgirdę, kad yra šalis, kur žmonės nebadauja, geri žmonės – Lietuva vadinasi ta šalis. Gelbėdamiesi į Lietuvą traukė. Daugiausia moterys su vaikais, pasitaikydavo ir pačių vaikų su vyresniu juo nuo bado mirties į Lietuvą atklydusių. Vyrų retai pasitaikydavo. Buvo tiksliai registruoti ir NKVD tikrinami, negalėjo iš gyvenamos vietos kur nors pasitraukti. Ne pririštam vergui nuo bado mirties gelbėtis. Į Lietuvą atklydusius vyriškius iš Ukrainos ir Rusijos vietos enkavedistai gaudydavo ir kažkur nudangindavo. Kartais siunčiami būdavo į lietuvių sribų būrius. Pietryčių Lietuvos žmonės geri, nuširdūs dzūkai, gelbėjo badaujančius, negailėdami jiems duonos ir prie duonos, drabužių ir pastogės. Ilgainiui tiek bado atbėgėlių sueidavo, kad ir išteklių paramai pritrūko. Neužsidarydavo durys, tai eile einantiems po vieną, dvi bulvės tekdavo, riekelė duonos ar tik mažas puodžiukas grūdų. Bandė ko nors daugiau prisielgetauti, kad galėtų sugrįžti pas savus, nes iš bado jau pajudėti nepajėgė, tai visus kiemus, visus vienkiemius apeidavo. Mūsų žmonėms teko prisiklausyti baisiausių pasakojimų apie naikinimus badu. Ne dėl kraštutinai sunkios ūkio padėties, o dėl Stalino režimo ir maisto išteklių vartojimo politiniams tikslams, metant šimtus tonų grūdų, tūkstančius tonų duoninių javų kaip dovaną badaujantiems vakarų Europos kraštams, kad sudarytų įspūdį, kaip klesti pokario sąlygomis Tarybų Sąjunga. Teko išgirsti iš vieno ruso inteligento, demobilizuoto kariškio, pasakojimą, kaip Stalino įsakymu iš Vengrijos buvo atimti visi to krašto kviečiai, išvežti į Rusiją, supilstyti į šilkinis maišus, pagamintus iš parašiutinės medžiagos, ir išsiųsti į Prancūziją, esą tokiu būdu buvo nulemtas De Golio pralaimėjimas pirmuose po karo rinkimuose į Prancūzijos parlamentą. Padėtis Lietuvoje atrodė lengvesnė, negu daug kur sovietinėje imperijoje. Partizaninio karo su sovietiniu okupantu vyrijoje skaičiuojami nuostoliai bluko prieš masinį žmonių naikinimą badu, kuris palietė vaikus, moteris, senesnio amžiaus žmones. Taigi ir saulė Lietuvoje atrodė buvusi šviesesnė, negu kitur, sakysime, kad ir

garsėjančioje labiau saulėtu klimatu Ukrainoje. Bent kuriam laikui dingdavo šešėliai.

Bado atbėgėlių reiškinį naudojome kontrpropagandai. Bado atklydėliai buvo vadinami amerikonais, panašiai kaip partizanų eilėse Dzūkijoje prigijo bendras “mongolų” vardas enkavedistams, NKVD kariuomenei ir vietos sribams. Paniekos vardas ir pavojaus šūkis – “mongolai!”... Tie pavadinimai, vartojami ir partizanų atsišaukimuose, labai erzino priešą ir niekais paversdavo sovietinę propagandą.

Organizacinė partizaninės kovos struktūra gerai laikėsi, sklandžiai veikė ryšiai. Nebuvo stambių, ilgai truncančių priešo operacijų. Tačiau tai buvo tariama ramybė. Teko pajusti tai ir I Grupės plote. NKVD kariuomenės būriai netikėtai iš įvairių išeities vietų naktimis ir paryčiais apguldavo kaimelius, prieigas prie kaimų, pamiškes prie viensėdžių. Tekdavo užsiverti ant priešo pasalų. Pasisekdavo išjausti pavojų dėl mielų jauniausių talkininkų gudrumo ir suprantamo partizanams pavojaus skelbimo. Ir vėl tekdavo prisiminti posmą iš šiliniuose dainuotų ir šoktų ratelių: “Ko ant kiemo šunes loja, kai policija atjoja!”. Mielų Sargių, Meškių, Juodžių, Rudžių, Brisių... vaidmuo tas pats, o pavojai toli gražu ne tokie patys, kaip tarpukario lenkų okupacijoje.

Tenka prisiminti vieną iš tų pavojingų nuotykių. Grįždamas su “Vaidilučiu” iš toliau, turėjau reikalo užėti dar į Latežerį pas ryšinininką labai svarbių žinių. Ūkis pačiame miško pakraštyje. Išeidami iš kiemo pamatėme atkalnėje tarp medžių ir krūmų vorele prabėgančius kareivius. Iš vorelės kaskart vienas kareivis palikdavo, užimdamas poziciją. Nebuvo abejonės, kad kaimą supa, o gal jau ir baigia supti. Sprendimas: slinkti migloje pagal Ratnyčėlės upelį iki vietos, kur čia pat aukštas skardis, iš kur būtų galima išžvalgyti postus. Taip ir padarėme. Skardis apaugęs medžiais ir krūmais, nuo briaunos lygaus miško plotas. Pasiekę skardžio briauną ir apsidairę, pamatėme dešinėje du kareivius prie kulkosvaidžio – gulėjo ir snaudė, o gal jau ir užmigę buvo, dešinėje į ežero pusę – gulintis kareivis su ginklu, atkreiptu į kaimą. Atstumas tarp dviejų postų 50–70 metrų. Abu postus stebėdami šliaužėme kuo žemiausiai, kuo tyliausiai, pasiruošę žaibiškai atidaryti ugnį, jeigu pastebėtume, kad kareiviai pakirdo ir griebiasi ginklo. Pasisekė prašliaužti. Netoli už apsupimo žiedo ilgai sėdėjome užsislėpę ir klausėmės. Jau buvo daugiau prašvitę. Kaime pasigirdo judėjimas. Lakstymas, klausinėjimas rusiškai, tylesni, ne-

aiškūs prikeltų žmonių atsakymai... Tą pačią dieną išsiaiškinome, kad vis dėlto migloje prie Ratnyčėlės buvome pastebėti. Vienas kareivių vėliau pratarė, kad neištvėrę pasalose ir puolę į patį kaimą klausinėti, ieškoti partizanų ir grasinant bei terorizuojant pasivalgyti.

Tame pačiame Latežeryje, kitame kaimo krašte, netoli ežero buvo sodybos pastatas, gana nutolęs nuo kitų pastatų. Pagalbinė daržinė, pavasarį ir vasarą retai šeiminių aplankoma. Toje daržinėje buvo įsikūrę prieš pasalautojai. Paaugliai apsižiūrėjo ir labai išmoningai stebėjo enkavedistus, tikriausiai ir su vienu kitu stribu, kurie pažinojo vietos gyventojus ir kai kuriuos iš vietinių partizanų ar įtariamų partizanaujančiais. Stebėjimo iš daržinės vieta buvo gera, pro plyšius tarp sienų matėsi visas kaimas ir kaimą supanti artima pamiškė. Ant šieno ir šiaudų likučių turėjo gerą guolį, nepasirodydavo. Paaugliai stebėjo juos jau antrą dieną ir žinojo, kam kaime pasakyti, kad partizanai būtų įspėti. Įvyko susitikimas su kaimo berniokais. Buvo susijaudinę, didžiavosi savo žygiu, buvo įsitikinę, kad partizanai supleškins tą daržinę kartu su gyvačių lizdu joje. Kalbėjo, kad geriausia temstant, ir nurodė, kaip ir iš kurios pusės apsupti... Nusiminė, kai buvo paaiškinta, kad to daryti neįmanoma, nes kaimas išsuduotų ir žiauriai nukentėtų.

1947–ųjų pavasaris ir vasara buvo gražūs ir sausi, tad buvo ir saulės, ir gausėjusiems miško broliams daug šešėlių.

TRAUKA Į PARTIZANŲ GRETAS IR PRIĖMIMŲ PROBLEMA

Didesnio pasipildymo nepageidavo nei augesnė vyrija, nei vadovybė. Sveikino partizanų skaičiaus augimą jaunesnieji kovotojai, atstovaujantys romantiškai dvasiai, kurie negalvojo apie partizanų padėtį, neperprato dar, kad geri lūkesčiai tolsta, kova užsitęs ir pareikalaus daug aukų. Į miško brolius eidavo dvi rūšys: vieni iš būtinumo, kiti įsiprašantieji jaunuoliai.

Pirmas būrys pasipildė “Sakalo” vyresniuoju broliu. Buvo dažnai suimamas, tardomas, mušamas, verčiamas tapti slaptuoju informatoriumi. Atėjo su ginklu, netekęs kantrybės ir jėgų toliau priešintis NKVD terorui ir pinklėms. Vengdamas sprendžiamojo suėmimo, tardymų su dar didesniais kankinimais, kalėjimo ir lagerių, žudančių lėčiau, niekinant ir kankinant. Apsisprendė žūti garbingai savo žemėje su ginklu rankoje. Ratnyčėnas Vladas Damulevičius pasirinko “Ažuolo” slapyvardį. Antram būriui buvo leista priimti keletą jaunuolių, kuriems grėsė suėmimai, o buvo aktyvūs ryšininkai ir talkininkai. Ne tiek bijota paties suėmimo, kankinimų, teismų, kiek grėsmės, kad neišlaikę didžiausių kančių galėtų pakenkti kovai. Apsisprendimą lėmė ištikimumas priesaikai, švenčiausia pareiga nepakenkti savo aplinkos žmonėms, atsidėjusiems partizanams. Tokie priėmimai rodėsi pateisinami. Dviem ar trimis kovotojais pasipildė trečias būrys.

Tokie ateinantys buvo neapmokyti kariškai. Tik vienas kitas praėjęs trumpalaikius apmokymus šaukiamojo ir kiek vyresnio amžiaus, kuriems karo tarnyba buvo dar privaloma. Tie buvo susipažinę su ginklais ir ėję šaudymo pratimus. Partizanų būrių vadams ir prityrusiems kovotojams teko uždavinys apmokyti daugiau ar mažiau žalius naujokus. Buvo ribotos galimybės šaudymo pratimams, tačiau rasta išeitį: pasišaudyta į taikinius Gudo šalyje Baltarusijoje tai vienoje, tai kitoje vietoje.

Savanoriškai besiveržiančių į partizanų gretas dažniausiai pasitaikydavo iš vidurinių mokyklų jaunimo. Tai buvo puikūs jaunuoliai, gabūs moksleiviai, daugiau humanistinių polinkių, rašę eilėraščius ir proza besireiškę. Tokie daugiau pasižinojo su partizanais. Turėjau reikalų su tokiais jaunuoliais. Neįtraukdavome jų aktyviau į ryšininkų tinklą, kad jiems nepakenktume, ir kad liktų atsarga.

Nelengva buvo vykdyti tokią kadrinę partizanų politiką. Uždavinys atsakingas ir dviprasmiškas kartu: atkalbinėti stoti savanoriais į partizanus, kas kai kurių vyrijoje galėjo būti priimta kaip kenkėjiškas darbas kovai. Uždavinio vykdymas būdavo dalinai įslaptintas. Teko kalbėtis su tokiais jaunuoliais, aiškinti, patarti, kad tęstų mokslą, laikytųsi legalioje padėtyje, baigtų mokslą, įsidarbintų ir būtų reikalingi Lietuvai bei galėtų kitaip kovoti.

Neminėsiu tokių besiveržusių ir netapusių savanoriais partizanais. Dalis jų išėjo sėkmingą dvilypio gyvenimo ir geros kovos kelią. Tačiau pasitaikė ir tokių, kurie palūždavo, nepakėlę slogaus sovietinio gyvenimo. Vieni jų mirė, kiti dar gyvena. Tai jau dviejų kartų šeimos.

Įvyko Vanago sušaukta didžioji sueiga, tokia, kaip praeitais metais rudenį. Toje pačioje vietoje tarp Šunupio ir Kapiniškių. Tokia pat tvarka. Be tada dalyvavusių, buvo ir naujų veidų: iš visos mūsų apygardos ir ar ne du atstovai iš „Tauro“ apygardos. Pasitarime kalbėta apie organizacinės struktūros išlaikymą, vadovybių veiksmingumą, partizaninę drausmę, perspektyvas jungtis į viso krašto vadovybę. Buvo aptarta ir trauka į partizanų gretas. Reikštos nuomonės ir nurodomos nuostatos sutapo su taikytomis mūsų Grupėje.

Sueigoje buvo pranešta apie naują partizanų karinėje struktūroje: Grupės buvo vadinamos batalionais. Netrukus patvirtino tai Rinktinės vado įsakymas, greit apsipratome su nauju pavadinimu. Bet pradžioje buvo kiek keistoka. Mūsų II Grupė dabar „Merkio“ rinktinės II batalionas. Vietoje neapibrėžto tikslios rikiuotės statuso apibrėžto karinio vieneto pavadinimas. Įsakyme buvo paaiškinta, kad tai atitinka Kazimieraičio sudarytą mobilizacinį planą, kuris yra priimtas vykdyti, kad atėjus mobilizacijos momentui būtų sklandžiai pereita prie kariuomenės.

Naujovė kurį laiką buvo diskutuojama. Viena vertus, kaip ir garbė vadintis batalionu, kita vertus, abejojimai, ar mobilizacijos atveju iš Marcinkonių ir Druskininkų valsčių susidarys batalionas, jei dabar batalionas ir vienos kuopos nėra pasiekęs. O kiek ginkluotės? Buvo tokie ir kitokie klausimai. Grupės – bataliono vadui „Juozaičiui“ teko aiškinti, kad dabar batalionas tik kadrine prasme – trys partizanų būriai arti 90 kovotojų.

– Reikia tai atsiminti, tai įpareigoja, – kalbėjo II bataliono vadas „Juozaitis“.

Ta Druskininkų–Marcinkonių krašto partizanų nominacija pakiliai veikė kovotojus būriuose. Buvo apskaičiuojama, kiek suburs partizaninė mobilizacija, suskirstoma, kas bus mobilizacijos apimtas pirmiausia, kas kitais šaukimais į išsivaduojančios Lietuvos kariuomenę.

KAIP KILO “TREČIOJO KARO” SĄVOKA

Tiksliau: “Trečiojo pasaulinio karo”. Rašoma kabutėse, kaip tada buvo atsitiktinai pastebėta ir tik retkarčiais, be rimtesnio tikinimo, kartota. Dabar, kai 1944–1953 m. kova jau gana toli nuėjusi į praeitį ir aniems įvykiams nušviesti daugiau aplinkybių išryškėję, to “Trečiojo” – pavergtų tautų ir kraštų ginkluotos kovos netiktų tiesiogiai vadinti karu.

Toks postėbis, rašant atsiminimus, beveik pusamžiu praėjus, galėtų atrodyti nelabai tinkamas rimtesnei kalbai. Vis dėlto pareiga ši tą papasakoti, tad eikime greičiau į 1947 m. pavasarį ir vasarą – tuos įvykius, tas atjautas, to laiko samprotavimus. Kova, juokais vadinta “Trečiuoju karu”, buvo apmiršta. 1989 m. Lenkijoje nugalėjo “Solidarumas”, Lietuvoje 1990 m. – “Sąjūdis”, po metų pabyrėjo Tarybų Sąjunga, ir čia tenka išgirsti apie Trečiąjį pasaulinį karą, atvedusį į 1984–1991 m. pergalę.

Ilgesnį laiką trukusi ramybė tenkino kovotojus. Nebuvo prieš apsiausčių didesnėmis pajėgomis, miškų košimų, gyvenviečių kratų. Košimai vertė laikytis kraštutinio atsargumo, būti aukščiausioje parengty susirėmimams kiekvieną valandą ir kiekvienoje vietoje, bet be didesnių netikėtumų, nešusių didesnius nuostolius. Dažniausiai sekėsi išvengti nuostolių, bet teko ir didžiausių nuovargių pakelti. Ramybei užstojus partizanų buitis atrodė buvusi lengvesnė. Tačiau tokia būklė ir nerimą kėlė. Ar tik priešas nekeičia taktikos?

Ir tai netrukus pasitvirtino. Šaunūs talkininkai žvalgai kaimų piemenėliai pirmiausia pastebėjo vietas, kur būta trumpalaikių kažkokių stovyklaviečių. Išgulėti tankymėliai iškilesnėse miškų vietose, buvimo pėdsakai slėpti, tik jau ne tiek gerai, kad negalima būtų to pastebėti. Akyčiau tiriant įžiūrėta, kur samanos buvo nukeltos ir žemė kasta. Piemenėliai pasiknišę rado tuščių skardinukių su “Svinaja tušonka”. Kelios tokios vietos buvo partizanų žvalgybos tuojau iširtos pirmo ir antro būrių plote. Išvados aiškios: NKVD ir sribų pasalavimai. Ir gal ne tiek pasalavimai, kiek ilgalaikiai stebėjimai. Tai rodė pasirinktos vietos, tinkamos pasislėpus nedideliame būriui stebėti. Tinkamos žvalgyti keliomis toli matomomis kryptimis. Vietos pasirinktos nujaučiant ar tiksliau žinant partizanų tolimesnes perėjas, jų pačių nekliudant, tačiau užsivėrus jiems tiesiogiai ant stebimojo posto veikiausiai

būtų buvę nukauti. Taigi svarbiausia užduotis – stebėti. Tai va, ką jie sugalvojo. To būtų neįmanoma, jeigu ne ta “Svinaja tušonka” ir kitas amerikoniškas édalas, negi galėtų per kelias dienas, o gal ir savaitę visą alkani taip užsislėpę išgulėti? – kalbėta. Tuoju būtu išlindę pas žmones priėsti, buvo toliau svarstoma. Ir taip plėtėsi kalbos apie Tarybų Sąjungos skurdą, badą, apie milžinišką Jungtinių Amerikos Valstijų ir Didžiosios Britanijos pagalbą visomis priemonėmis, dėl ko driskiai ėjo į pergalę, kai karo veiksmai su hitlerine Vokietija ir Japonija buvo pasibaigę.

– Ta pagalba ėjo karui su mumis, – siūlėsi išvada.

– Taip išeina, kad prieš mus ir Amerika, ir Anglija, bent jau formaliai taip buvę nuo 1944 m. vasaros iki 1945 m. gegužės mėnesio.

– Galima sakyti, ir metais toliau – iki Fultono. Atsipeikėjęs Čerčilis ir arkliavagių amerikonus įtikino...

– Ir dabar prieš mus, kad ir tais savo konservuotais édalais bei technikos ir gamybos gėrybėmis. Tos milžiniškos pagalbos užteks driskiams metų metams...

– Anglija aprūpina Staliną antrankiais žmonėms kaustyti, – prisiminė kažkuris iš vyrų, kažkur girdėjęs tokią žinią.

Taip bekomentuojant tą grėsmingą padėtį ir plačiau diskutuojant, kažkuriuo momentu prieita ir prie tokios išvados: “Trečiasis pasaulinis karas”. Ir tuoju buvo surikiuotos kariaujančios pusės. Sovietai ir Anglija – tai Europos du kraštai, JAV – tai ir kitas kontinentas. Ir visi prieš Lietuvą. Keistas karas, bet visgi pasaulinis. Sukrusta sąjungininkų Lietuvai ieškoti. Deja, ne kuo galima buvo pasiguosti. Galinga Lenkijos AK susmuko, silpnai veikia naujos ginkluoto pagrindžio organizacijos, tik tiek jaučiama, kad šalia veikia lenkų partizanų būrys Gardinijoje ir kažkur toliau į šiaurės rytus laikosi dar keli lenkų antisovietinių partizanų (jau ne AK) būriai. Teko girdėti, kad Vakarų Ukrainoje stipriai veikia antisovietinė ginkluota kova. Dvasios palaišymui buvo pakalbėta apie žmonių ryžtingą, kad ir neginkluotą, pasipriešinimą toje pačioje Lenkijoje ir kituose vadinamos liaudies demokratijos kraštuose.

Taip tad išėjo su tuo Trečiuoju pasauliniu karu. Buvo toks, bet šaltu vadintas. Neteisingai. Kažkaip sąlyginai, vangiai. Stalino Rusijos agresijai besitęsiant ir stiprėjant. Nebuvo nė ramesnio būvio vienu metų, kraujas liejosi be pertraukos. Graikija, netrukus Korėja, po

to vēl Vietnamas, Kambodža, ir kitur žemynuose, įvairiuose kraštuose, net prie pat laisvojo, antikomunistinio pasaulio tvirtovės – JAV.

– Tai ar nebūta Trečiojo pasaulinio karo, kuris baigėsi, galima manyti, tik 1990 metais?

DIDESNIS UŽDAVINYS “JUOZAIČIO” DALINIO PIRMAM BŪRIUI

Pačioje liepos pradžioje, o gal ir paskutinėmis birželio dienomis susitikime mūsų pusėje prie Merkio Vanagas davė man ir “Aitvarui” uždavinį skubiai įkurti visam Rinktinės štabui pagalbinę, kartu ir atšarginę būstinę saugiausioje vietoje, tik keliems kovotojams padedant suręsti ir tik tiem dviem–trims pagalbininkams žinant. Uždavinio reikšmę supratome.

Pirmiausia buvo pasitelktas “Sakalas”, su juo pasitarus – “Briedis” (Jonas Milutis) ir mūsiškis “Vanagas” – Vincas Viščinis iš Viečiūnų kaimo. Ta proga ir daugiau žinių apie jį: žuvęs kartu su “Ažuolu” prie Musteikos 1949 m., o gal ir metais vėliau, palaidotas kartu su “Ažuolu” Viečiūnų kaimo kapinaitėse. Rašant šias eilutes nebuvo laiko surinkti tikslesnių žinių, be to, kad ir žmonės buvo nelabai kalbūs, todėl kad tikėjosi ryžtingesnio išsilaisvinimo. Stulbinančiai besirutuliuojantieji vidaus įvykiai laisvoje, bet ne visai nepriklausomoje ir jau nepriklausomoje Lietuvoje dar labiau nutildė mielus ir ištikimus vilnietiško lietuviškumo Dzūkijos šilinių žmones.

Vietą pasirinkta Liepų saloje prie Cimakavo. Vienoje iškilėsių rėvų painiame pelkynų plote. Tarp labai tankaus brūzgyno, vieno iš daugelio tokių didesniais ar mažesniais guotais ir ilgesnėmis juostomis rėvose dūksančių, vietomis su eglėlių ir lapuočių aukštesne augmenija besijungiančių. Statinys – ne po žeme įsikasant, o ant paviršiaus iš žalių kartelių suręstomis sienomis ir lengvu, gerai maskuotu stogeliu, mano pasiūlytais, prisiminiu tokį, buvusį Kazimieraičio štabo pirma būstine prie Kabelių, tada dar vienasmenio, arba, kiek plačiau imant, dviejų–trijų asmenų štabo, kuriame teko būti pirmą kartą susitinkant su Kazimieraičiu ir jam pristatant labiau organizuotą “miško kariuomenės” dalinį – „Šarūno” rinktinę, 1945 m. gegužės mėnesį.

Pelkingame plote, sunkiai praeinamame, tarp brūzgynų, pro kuriuos sunku prasiskverbti, vieta atrodė tinkamiausia. Mažiausiai lankoma net labiausiai su gamta susiejusių vietos žmonių. Toks miškinių statinys net per metrą priartėjus sunkiai pastebimas. Aplinka, be to, ir atitinkama apsaugos garsinė įranga saugojo nuo netikėtumų, buvo geros pasitraukimo sąlygos, pradinės gynybos ir priemonių sunaikinimo sąlygos.

Sumanymas buvo priimtas. Pajudėjo penkių asmenų skubus, griežtai įslaptintas darbas. Lygiagrečiai galvota apie būstinės įrangą darbui. Iš anksčiau buvusio Rinktinės štabo tokios pačios paskirties padalinio II Grupėje buvo palikusi tik rašomoji mašinėlė. Spaudinių dauginimo priemonės atiduotos Kazimieraičio ir Vanago poreikiams tiesiogiai jų vadavietėse Užmerkyje ir Užnemunėje. Ten pat pateko iš mano ir Juozo Kalpoko sukauptų priemonių dalis, kuri buvo Kalpoko žinioje. Palikau be rotatoriaus. Gyvenanti ūkyje sesuo apie slėpinį nieko nežinojo. Prašiau ieškoti ir aptikus kaip nors pranešti. Gerai pasitaikė, kad kaip tik reikiamu momentu pasiekė žinia apie Petro paslėptas spaudinių dauginimo priemones. Nuvykau su Vanagu iš „Juozaičio“ būrio. Apsidžiaugė moteriškė, kadangi nežinojo, ką daryti, kaip elgtis su tuo radiniu, kuris buvo jai kaip užtaisyta bomba – ar paskandinti Nemune, ar toliau saugoti, daug rizikuojant, kai ėjo smulkios kratos, badant šampalais kiekvieną sodybos dirvono metrą, iščiupinėjant visus pastatus, neretai ir gerokai apgadinant sienas, grindis ir stogus.

Nešulys buvo gana sunkus. Turėdami su savimi kuprines, lygiai pasidalinome našta. Džiaugsmas dėl laimikio suteikė jėgų. Persigavome atgal per Nemuną. Laukė su valtimi vienas mūsų ryšininkų ir pagalbininkų panemuny, beje, slapyvardžiu „Laivelis“. Toliau: per Pervalko ir Švendubrės pievas, laukus, miškais palei Raigardo atšlaitę, Kubilnyčios gorę, lenkiant Jaskonis ir Latežerį nuo Zapurvės pusės. Atsiklūvę netoli pirmo būrio stovyklos buvome jau labai pavargę. Nužiūrėję atitinkamą vietą kritome pailsėti ir nusnausti. Įmygis buvo kaip po didelio darbo, sėkmingai atliekant svarbų uždavinį. Kai prabudome, saulė jau buvo arti pusiaudienio.

DIDELIS SMŪGIS, SKAUDI NETEKTIS

Artėdami prie mūsų stovyklos pamatėme uogaujančias merginas. Pasirodėme joms, o jos, pamačiusios mus, apsiverkė. Paklaustos, kas atsitiko, papasakojo siaubingą įvykį: paryčiui Jaskonyse žuvo “Sakalas” ir dar trys partizanai. “Briedis” pasidavė gyvas. Tikslėsių žinių negirdėjo. Skubėjome į būrį. Radome toje pačioje vietoje, iš kur buvome iš vakaro išvykę. Stovykla jau buvo gavusi tikslesnių žinių per ryšininkus.

Sukrėtimas dėl netekties žuvusiais ir ne mažiau dėl pavojų, “Briedžiui” pasidavus į enkavedistų rankas. Dar neskubėta keisti stovyklavietės, todėl kad buvo pakeista, kai “Sakalas” su keturiais kovotojais išvyko uždaviniui arčiau Druskininkų. Reikėjo skubiai atsisveikinti su štabo pagalbine būstine: paimti iš ten jau suneštus reikmenis ir kitur paslėpti kartu su iš Gerdašių atneštomis priemonėmis. Leidomės su “Aitvaru” ir “Vanagu”.

“Ažuolas” ir visa stovykla labiausiai pergyveno “Sakalo” žūtį, “Danielius” graužėsi, kad leido “Sakalui” išvykti su uždaviniu, pats nepasiėmęs vadovavimo. “Juozaitis”, “Aitvaras” ir aš pasitarėme, kas tuo jau padarytina apsaugai ir įvykio aplinkybių išsiaiškinimui.

“Sakalas”, daugiau bendravęs su kovingais merkiniečiais, be to, ir pats daugiau kovingo būdo, jau senokai veržėsi žygiui arčiau Druskininkų. Prisdėjo ir aplinkybės. Jis tiksliausiai žinojo pirmo būrio ryšių tinklą ir pagalbines tarnybos veiklą. Buvo labiausiai prisidėjęs prie šios tarnybos sukūrimo, jos veiksmingumo, o prieinant kuo arčiau prie NKVD, strībų ir sovietinių valdmenų lizdo Druskininkuose, galėjo naudotis ryšiais ir žvalgybos tarnyba. Randamonyse buvo nužiūrėjęs, apmokslinęs ir jau sėkmingai naudojęs dar vieną ryšininką – jauną ir patikimą K. Jo patėvis L. – žmogus pagyvenęs, nevalyvas ir labai prasčiokiškas – buvo praeinančių partizanų kažkaip išgąsdintas, todėl pabėgęs į Druskininkus ir ten buvo į stribus įtrauktas. Nebuvo pavojingas, žmonėms nekenkęs. Į enkavedistų operacijas buvo retai imamas, pasitelktas į stribus daugiau skaičiaus padidinimui propagandiniais tikslais, buvo daugiau naudojamas apsaugos tarnybai pačiame miestelyje. Anksčiau K. su patėviu blogai sugyveno. Bet L., vis dėlto sunkiai versdamasis, buvo reikalingas pagalbos iš ūkio, tai posūniui gerinosi. Susitaikė jiedu. K. gaudavo žinių iš patėvio, vis dažniau

pagal tikslesnius pasiteiravimus ir net užsakymus atskirais klausimais.

K. buvo per patėvį kalbinamas stoti į stribus. Pasakė apie tai “Sakalui”, kuris ir pagalvojo, kad gerai būtų turėti “akį ir ausį” pačiame priešo lizde. Pasitarė su būrio vadu “Danieliumi”. Sutarta išnaudoti progą, sudarant regimybę, kad K. per plauką nepakliuvo partizanams baudėjams, atėjusiems iš Užmerkio. Pasiteisino.

Maždaug savaitę prieš tragišką įvykį pirmame būryje lankėsi ir buvo palikę kuriam laikui du šaunūs vyrai iš antro būrio ir vienas iš trečio būrio. “Sakalas” pagalvojo apie kelių dienų iškylą arčiau Druskininkų su uždaviniu: nugnybti aršų stribą Stirniką iš Žeimių anoje pusėje Nemuno, kuris iš Druskininkų vykdavo į tėviškę, o artėjant rugiapjūtei tikriausiai ir dažniau lankysis, pro Žiogelius ar ties Viečiūnais keldamasis per Nemuną, ir tų jo iškylų laikas buvo gana gerai žinomas. Be to, buvo tiksliau žinoma, kaip, kada, kuriomis kryptimis nedideliais būriais išvyksta į savo operacijas ar pasiautėjimus Druskininkų įgulos enkavedistai ir stribai. Paspendus pasalas galima būtų iš arti stipria netikėta ugnimi išvesti kelis iš rikiuotės. Sumanymas realus, bet reikalingas tikro medžioklio kantrybės ir ištvermės. “Sakalas” ilgai įtikinėjo “Danielių”, kuris buvo priešingas kovingumui be didesnio reikalo, o tokio ir nebuvo, kai Druskininkų įgula nesudarė pavojaus vietos partizanams, taip pat apylinkės kaimai per daug nekentėjo nuo enkavedistų ir stribų. Pagaliau gavo būrio vado “Danieliaus” sutikimą vykdyti uždavinį.

To penkių šaunuolių žygio baigmė buvo tragiška patiems šaunuoliams. Buvo gaunamos per ryšininkus žinios, kur apsivertė, kaip judėjo... Tragiškos dienos išvakarėse buvo Neravuose, naktį ėjo per Ratnyčią, bet nežinia, kur buvo užėję, gal ir susilaikę, kodėl ėjo į Jaskonis, gal nutarę pamiškės sodyboje pailsėti. Nebuvo abejonės, kad tapo kokio išdaviko–seklio pastebėti ir išduoti. Vyrai miegojo daržinėje ant šieno, be sargybos. Apsupti gynėsi, tik “Briedis” vienu metu pašoko ir iškeltomis rankomis puolė į atsidariusius daržinės vartus. “Sakalas”, jau sužeistas, šovė į “Briedį”, bet tik lengvai jį sužeidė. Tokios buvo tą dieną pradinės žinios. Keturi žuvo be mūsiškio: “Sakalas” ir anie trys, atėję su ryšiais iš antro ir trečio būrių, tai marcinoniškis, pavarde Miškinis, kabeliškis Valentukevičius ir dar vienas kilimo nuo Kabelių (rašydamas šias eilutes tik tiek atsimenu, vienas jų buvo slapyvarde “Siuvėjas”).

Didelis pralaimėjimas ir, ką čia kalbėti, – nešlovingas.

Man iš karto išsprūdo:

– Tai “Briedis”! Reiškia, košimas.

Balsai artėjo. Bet skubiai trauktis nebuvo reikalo. Einantiems pro brūzgną matomumas buvo mažas, besiartinančių traškėjimas, šlamėjimas rodė taikinius. Iš saugiai pasirinktos pozicijos galima buvo atidaryti ugnį keliomis kryptimis, grandis būtų sutrikusi, gal ir tarpusavyje būtų susišaudę. Viliojanti proga, ypač “Linui”, prityrusiam artimuose provokuojančiuose susirėmimuose, tik kad nežinojome bendros padėties. Reikėjo skaitytis, kad yra apsuptis, susišaudymas sukeltų budrumą apsupties grandyse, mums gi reikėtų nepastebimai prasiveržti. Be to, čia pat ir grėsmingas nuotykis pasitaikė: “Linui” besiskverbiant pro krūmus, nukrito akiniai. Nešiojo stiprius akinius. Be akinių beginklis ir bejėgis – reikalingas kito globos, ko ne vedlio. Puolė ieškoti, karštingiškai graibydamas tarp krūmų. Sustabdau jį ir pats pradedu ieškoti. Negaliu rasti. Ieškojimas užtrunka, košimo grandis jau visai arti, girdisi kareivių keiksnojimai. Padėtis tiesiog dramatiška. Dvasioje jau ir šv. Antano pagalbos šaukiuosi... Radau! Akinius “Linui” paduodu, tempiu jį paskui save. Išėjome į rėvos pakraštį, kur saugesnė augmenija. Ne per toliausiai baigėsi pelkynų plotas, toliau neaukšta pakriaušė ir pušynas. Ilgai žvalgėmės iš tankios pelkyno sienos. Nuo pušyno pakriaušės apsuptis. Postai vienas nuo kito per 20–30 metrų, kur kulkosvaidis su dviem kareiviais, kur gulintis kareivis su automatinio ginklu. Žaliai apšikaisioję, šliaužiame arčiau į išsirinktą tarpą. Stebime ir klausomės. Vienas snaudžia prie kulkosvaidžio, du apie kažką įdomiai rusiškais keiksmažodžiais kalbasi. Jau tarp postų, jau už apsupimo grandies. Pasiekėme jaunuolyno guotą už kokių 50 metrų. Šliaužiame toliau į mišką Šklėrių linkme. Buvo po pusiaudienio. Pasirinkę saugią vietą pralaukėme iki vėlaus pavakario. Atsigavome po pergyvenimo, šnekučiavomės. Priekaištavau “Linui”, kad būdamas akiniuočiu nepagalvojo apsidrausti, kad nepamestų. “Linas” pats stebėjosi, kad jam tai į galvą neatėjo, ir tik po pergyvento nuotykių supratęs, kad tai gyvybiškai svarbu. Čia pat laikinai apsidraudė iš aprangos sugalvota priemone.

Šklėriai – “Lino” tėviškė. Ūkyje gyveno brolis. Kaime buvo ramu. Pasinaudojome prieglobsčiu, surinkome žinių. Buvo išsamios ir tikslios, kuo įsitikinome kitą dieną paryčiui, susiradę pirmą būrį su “Juozaičiu” ir “Aitvaru”. Turėjome naujausių žinių apie antrą būrį,

kur panašiai buvo žvalgybos plotas tarp Kabelių ir Musteikos bei Grybaulios.

Ta diena su nuotykiiais man ir “Linui” buvo paskutinė “Briedžio” apsiausties diena, bet ne paskutinė dėl jo parodymų.

Apsirengęs kareivio miline, be ginklo, apykakle užglaustu veidu, aukštaūgis, ėjo stalinėdamas NKVD būrio kareivių priekyje. Nebuvo abejonės, kad tai mūsų, o dabar ne mūsų “Briedis”. Suprantama, ir pagaliau nieko labai piktinančio partizanams ir žmonėms. Kankinamas turėjo ką nors pasakyti ir parodyti. Gerai, kad tik tuo ir baigtųsi. Kad tik be skriaudos žmonėms.

Nuo susidūrimų, netikėtų užpuolimų galima buvo išsisaugoti. Buvo pakankamai saugių vietų dideliame miškingame plote, dar nenaudotų prisilaikymams ir stovyklavimams. Teko keisti prieigas prie kaimų ir viensėdžių, buvo pakeisti perėjų ruožai. Kelių dienų sekimas leido partizanų padėjėjams bei “Danieliaus” vienam ar abiem skyriams nustatyti, kad tik tas vienas enkavedistų būrys slampinėja miškuose įvairiomis kryptimi. Pas gyventojus užeidavo retai, tik retkarčiais, praeinant būriui arčiau gyvenviečių po keletą kareivių užeidavo į sodybas. Gyventojus neramino klausinėjimais, gąsdinimais ar tiesiog terorizavimu. Nepastebėta lygiagrečiai kitų priešų dalinių, slankiojančių kitais pašaliais ar apgulančių pasalomis. Tęsė operaciją tik su “Briedžio” parodymais miškuose susipažinti. – “Briedžio” apsiaustis, – kalbėjo juokaudami pirmo būrio partizanai, atsigavę po smūgio Jaskonyse.

Buvo sekama ir spėjama, ką “Briedis” pasakys. Iš ilgokai trukusios apsiausties buvo aišku, kad “Briedis” ne viską sakė. Vedžiojamas mažai parodė. Per kelis kartus išdavė kelias senas žemines, jau nenaudotas ginklų, šaudmenų ir maisto slėptuves, vienoje vietoje buvo kasinėjimų, kur prie “Briedžio” buvo paimta dėžutė su slaptais partizanų dokumentais, bet kitur paslėpta jau “Briedžiui” nežinant. Plakamas ir žiauriau kankinamas daugiau pasakydavo. Kalbėjo apie “Briedį” – Juozą Miluką kartu kalinti ir tardomi Alytuje “Kiškis”, “Kelmas” ir mūsų “Vanagas”. Jis iš gausios grupės buvo minkščiausias, daugiausia prakalbęs. Kiečiausias iš anos viečiūniškių, kabeliškių, marcinkoniškių grupės, kalintos Alytaus ir pabėgusios iš kalėjimo, buvo “Kelmas” – ratnyčėnas. Bet buvę kalinimo, tardymų, pabėgimo, ir partizanavimo draugai neprileisdavo minties, kad “Briedis” buvo apsisprendęs

tiesiog pasiduoti. Vis dėlto buvo iš tvirtos, patriotiškos šeimos.

Pagaliau apsiaustis baigėsi. Niekur nieko nepastebėta. Prasidėjo lengvesnio būvio dienos. Iš rinktinės štabo atvyko „Linas“ susipažinti vietoje, kokia padėtis ir štabo pagalbinės būstinės reikalai pirmo būrio plote. Mūsų jau įrengta būstinė ir po įvykio Jaskonyse apleista, ištuštinta liko „Briedžio“ neparodyta. Pagalvojau parodyti ją „Linui“ ir pasiimti kai ką iš netoli paslėptos įrangos, kai skubant ne viską galima buvo išnešti toliau. „Linas“ pagyrė būstinę dėl pasirinktos jai vietos ir jos konstrukcijos, kartu apgailestaudamas, kad jau negalima bus ja naudotis. Uždelsėme. Grįždami išgirdome balsus, kažkokius šūkalojimus nuo Cimakavo pusės. Įsiklausėme. Girdėjosi susišaukimai slenkančioje grandyje, retkarčiais pasigirsdavo mediniai kleketai. Taip būna per košimus tankmėse.

Partizanus ištiko nelaimė. Buvo apsinakvoję daržinėje, bet sargybos nelaikė. Kaip galėjo tai „Sakalui“ atsitikti? Galioja prievolė mirusius tik gerai minėti. Tad ir buvo kalbama: jauni – tai jauni vyrai partizanai, rečiau pamatomi arčiau Druskininkų savųjų žmonių, ten labiau pamylimi, žavių merginų kalbinami... Ir vis dėlto išsprūsdavo: – Kaip galėjo tai atsitikti, „Sakalui“ vadovaujant. Tą patį jautė ir suprato taip pat jaunesnioji vyrija.

Tas tragiškas įvykis liudijo, kaip sunku buvo išlaikyti drausmę, kaip sunku buvo partizanui išsižadėti.

NAUJOS JASKONIŲ ĮVYKIO AUKOS

Tą pačią dieną susitvarkę laukėme blogų pasekmių. Į pavakarį “Danielius” ir “Kiškis” su skyriumi išvyko neabejotinos išdavystės linkme. Kitą dieną aš išvykau pas šeimą Užnemunėje.

Grįždamas jau nuo pirmo ryšininko savo plote sužinojau, kad Ratnyčioje partizanų baudėjų buvo likviduoti du išdavikai: du Kalpokai ir abu Petrai. Pritrenkianti žinia. Kad nebuvę tokių įtartinų, kad taip skubiai ir kad abu Kalpokai ir abu bendravardžiai. Pas mus tai neįmanoma – galiojo tvarka, drausmė, teisinė procedūra... Slogaus įspūdžio priblokštas žengiau – vienišas panaktinis – į mano vietą, tikėdamasis greit surasti savuosius, kurie tikriausiai keitė vietas, gal ir pora kartų per dieną. Slėgė nežinia: kas atsitiko, jeigu ne mūsiškiai, tai kas, ar tai kokia provokacija? Nepagalvota apie dar vieną galimybę, net keista, kodėl nepagalvota. Įtarimas išryškėjo kiek vėliau, o pasitvirtino po pusmečio.

“Danielius”, “Juozaitis” ir visas pirmas būrys buvo taip pat žinios užklupti ir ne mažiau sujaukti. Dar maža buvo Jaskonių nelaimės!

Šiaip – dar buvo ramybė, jokių poslinkių iš priešų pusės. “Briedis” buvo laikomas Varėnoje ir ten sunkiausiai tardomas. Labiausiai neramus buvo “Kelmas”, prisimindamas, kaip laikėsi viečiūniškių grupė Alytus kalėjime per sunkiausius tardymus. “Briedis” buvo silpniausias iš visų. Dabar nuo jo vėl daug priklausė, net daugiau, negu tada 1946 m. pradžioje. Ar sugebės ką nors išgalvoti, išsigudrinti, kad kuo mažiau pakenktų ne tiek patiems partizanams, kiek ryšininkams, žmonėms rėmėjams. Tikriausiai jį kankino ir kankina – ar atsilaikys? Kaip sugebės išsisukti nuo didesnių žaizdų saviesiems? Tokie klausimai kamavo.

“BRIEDŽIO” APSIAUSTIS. NAUJASODĖS AUKA

Prasidėjo maždaug po savaitės. Buvo pastebėtas enkavedistų būrys, klaidžiojantis miškuose apie Cimakovą, Randamonis, Latežerį, Šklėrių linkme. Žmonės turėjo kiekvieną dieną, kiekvienu dienos metu reikalų su mišku, tai ir pastebėjo piemenėliai saugotojai, net įsidrąsindavo pasekti. Išižiūrėjo tarp kareivių Druskininkų stribus, pažįstančius vietas, galinčius įsidėmėti ir atsimiti. Ypatinę dėmesį atkreipė tipas ilga sovietine miline.

Nedidelis kaimelis. Gal viena sodyba didesnis už Cimakovą, dabar jau buvusį Cimakovą, kurio tik vienas gyvenamas namas likęs, apkaltomis langinėmis, gyvenvietė mišku užaugusi. Naujasodė – gražus kaimelis prie Ratnyčėlės. Kitoje pusėje išėjęs viensėdžiais Jaskonių kaimas. Čia pat vandens malūnas. Į Ratnyčią pusantro, į Druskininkus trys kilometrai. Ir žmonės gražūs buvo Naujasodėje. Beje, ir dabar tokia pati, atsigavusi po kovoje kritusių aukų. Visa Ratnyčios parapija garsėjo šviesiais žmonėmis.

Buvo didesnių kaimų, garsėjusių šv. Kazimiero skyrių kultūrine veikla ir lietuviškomis mokyklomis, kol nebuvo lenkų okupacinės valdžios viskas uždaryta. Kituose, ir mažesniuose, buvo didžiai sąmoningo, veikliai suaugusio jaunimo karta – tokia išryškėjusi Druskininkų ir kovos geografija suformuota dviejų sovietinių ir tarp jų vokiečių okupacijos, neminint jau lenkiškosios priespaudos tarpukaryje.

Pietų Dzūkijos pakraštys – Lietuvos pietryčių siena. Šio pasienio lietuviams, jų sąmonėje buvo ypatinga užduotis: pirmiems stoti ginti Lietuvos iškovotą laisvę ir atkurtos nepriklausomos Lietuvos sieną nuo puolimo iš pietų. Jeigu visoje Lietuvoje vyravo mintis, kad II pasaulinio karo baigtis bus panaši, kaip I pasaulinio karo, tai šiam Lietuvos pakraščiu teko ir konkretūs uždaviniai. Deja, istorija nesikartojo, kitaip susiklostė padėtis II pasauliniam karui einant į pabaigą ir jam pasibaigus.

Suprantama, kad Naujasodės jaunoji vyrėja, kaip ir senesnioji karta, savo dvasia anksti buvo besiruošianti pakelti uždavinius nepriklausomai Lietuvai. Tame kaimelyje buvo daug jaunimo vyriškos giminės,

o beveik visai nebuvo merginų – taip jau Dievulis patvarko, kad šeimose vienai tik patys berniukai, kitai tik mergaitės gimdavo.

Kitaip išryškėjo pagrindinis priešas – frontais ir pafrontėmis tapo visa Lietuva. Teko remti antisovietinę partizaninę kovą. Laimingai išliko Naujasodės vyrija. Tik Tertelis buvo suimtas ir kalintas Vorkutos lageriuose.

Beveik trejetą metų ramiai gyveno, nors buvo prisiekę sėslūs kovotojai. Tas mažas kaimelis, kurį ano meto prisiminimuose, o ir dabar atsilankydamas kaip ant stalo matau. Konstantinavičių šeima, dvi Sadauskų šeimos, sodybomis priešais per ūlyčią, dvi ar trys Sinkevičių šeimos, viena Vikšnorių šeima su Terteliais, nors anoje Ratnyčėlės pusėje tik per malūno tiltą gyveno, bet buvo daugiau prie Naujasodės priskiriami ir taip vadinami. Dėl tragiškų įvykių Jaskonyse ir pavojingu lūžiu vietos partizanuose Naujasodei pakibo grėsmė. Negaliu pasakyti, ar tiesiogiai dėl “Briedžio” kokių nors parodymų, ar ir be to, priešui sukrotus, gal ir kokių įkalčių ar įtarimų Naujasodėje anksčiau surinkus.

Buvo suimtas Sadauskas, berods vardu Juozas, o “Bitele” vadinamas. Žinia apie tardymus dėl ryšių su partizanais kėlė didelį pavojų. Jaunieji naujasodiečiai pradėjo privengti namų. Besislapstydami tarėsi su vietos partizanais “Danieliumi”, “Kiškiu”, “Ažuoliniu”, “Kelmui”. Padėtis buvo svarstoma vadovybėje – su “Juozaičiu”, “Aitvaru”, taip pat man dalyvaujant. Labai norėta, kad Naujasodė paliktų nepaliesta. Deja,ėjo sunki įvykių griūtis. Ne tik tai, kad iš “Briedžio” kankinimais buvo vis daugiau išspaudžiama, ir priešas ruošėsi smūgiams, išnaudodamas “Briedžio” parodymus, kurių, kaip paaiškėjo, buvo tik dalis to, ką jis žinojo ir galėjo išduoti.

Vieną gražią rugpjūčio dieną į pirmą būrį atėjo papildymas. Iš Naujasodės: Adolfas Sadauskas – “Liūtas”, broliai Sinkevičiai – Bronius “Jotvingis” ir Jonas – “Paukštis”, dar vienas Sinkevičius ir Konstantinavičius – šių dviejų slapyvardžių rašymo valandėlę neprisimenu. Atėjo su savo ginklais stipriai apsisprendę.

DIDŽIAUSIAS SMŪGIS

Iki šiol didesnių nuostolių neturėjusį mūsų II batalioną taip pat palietė sunki padėtis. Lyg ir atsigavome, lyg tvarkėmės, o vis dėlto ir mums buvo daugiau tragiškų smūgių.

“Juozaitis” su “Aitvaru” buvo išvykę į antrą ir trečią būrį, aš vėl į Užnemunę buvau nuėjęs, kur mane pasiekė šiurpi žinia. Blogos žinios sklido greit ir plačiai. Žuvo abu Druskininkų–Marcinkonių krašto partizanų karininkai – “Juozaitis” – j. ltn. Edvardas Juknaitis, ir “Aitvaras” – ats. j. ltn. Petras Petrūnas. Užėję ant pasalų žuvo tarp Musteikos ir Kabelių.

Pirmame būryje didelis gedulas, labai prislėgta nuotaika. Apie įvykį pasakojo “Ažuolinis” ir “Kelmas”, lydėję vadovybę. Buvo dar du palydovai iš antro būrio, grįžtant jau vadovybei į pirmą būrį.

Tarp tenykščių miškų buvo pavojinga perėja per nedidelę plynę. Galima buvo ją aplenkti, bet galas žino, kodėl taip nebuvo padaryta. “Ažuolinis” ir “Kelmas” nenorėjo apie tai kalbėti. Pats galvoju taip: didžioji girija, kuri teikė žmogui laisvo, saugaus paukščio savijautą, užmigdė atsargumo jausmą, atrodo, taip ryškiai ir įsakmiai prikeltą nesenu įvykių.

Neatsargiai ėjo – viena, kad per tą pavojingą vietą, nesinorėjo dėl nuovargio lenkti jos ir eiti girijos tankme, antra, kad ėjo garsiai besikalbėdami. Jeigu ne tai, būtų įėję tarp sumigusių priešų pasalautojų. Nežinia, kaip tada būtų buvę. Bet vienas pasalautojų pabudo ir paleido ugnį. Užvirė abiejų užklyptų pusių susišaudymas. “Juozaitis” buvo sunkiai sužeistas, bet suskubo duoti komandą stipriai atsišaudant perbėgom trauktis. Žaibiškai atidaryta stipri ugnis pribloškė priešų pasalautojus. Trauktasi sklandžiai, vieniems taikliai gulomis šaudant, kitiems tuo metu perbėgant ir užimant apšaudymo poziciją, kad pirmieji dengę galėtų traukdamiesi saugiau perbėgti. Vadovavo “Ažuolinis”, beveik pačioje pradžioje būdamas sužeistas. Laimingai pasiekė plynės pakraštį, tvarkėsi, manydami, kad kovos lauke už keliolikos žingsnių nuo priešų pasalautojų paliko žuvęs tik “Juozaitis”. Besidairant – kur kas, pastebėta, kad ant šalia ėjusios miško linijos guli žuvęs “Aitvaras”. Jis laimingai vienas pirmųjų pasiekęs plynės gerai dengtą pakraštį, matyt, norėjo kiek į šalį pabėgti ir pataikė ant miško linijos, kuri pasalautojų buvo apstatyta kulkosvaidžių. Žuvo “Aitvaras” nuo

kulkosvaidžio serijos. Nebuvo galimybės paimti jį. Priešas jau susivokė, matė nukautąjį ant miško linijos, jau judėjo plynės pakraščiais, tikėdamasis rasti daugiau žuvusių partizanų arba sunkiau sužeistų. „Ažuolinis“ su „Kelmu“ dar bandė sužeistą „Juozaitį“ vilkti, priešui stipriai šaudant. Ir vėl aukos, abu karininkai. „Ažuolinis“ buvo iš pat pradžių prie „Juozaičio“ sužeistas.

Ką ir bekalbėti. Pašąmonėje, kartais ir kalboje prasitardavome, kad esame šių laikų pilėnai, bet gyvas žmogus palieka žmogumi ir nuo išgyvenimų negali per daug atsiriboti. O kova ir gyvenimas ejo savo vaga. Taip pat ošė girijs, leisdavosi saulė, ateidavo diena.

ATRANDU SAVO BROLĮ “AŽUOLINĮ”

Pasirodė, kad nepažinojau, koks jis iš tikrųjų buvo. Daugiau pažinau jį jau partizaninėje kovoje. Tai, kad išliko gyvas dideliame pavojuje, suartino mus. Išsikalbėjome – daug kalbėjomės. Kliudžiusi peties raumenį prie kaklo kulka išrėžė gilią atvirą žaizdą. Pranas jautėsi lyg niekur nieko, net nesimatė sužeidimo. Paliko kita žymė – reikalas išsikalbėti. Jame ir manyje. Išsikalbėjome, kaip niekad kartu augę. Jis daugiau pasakojo, aš klausiau, kartais įsiterpdamas vienu kitu klausimu. Skleidėsi man arčiau nepažinotas žmogus iš jo veiklos su jaunimu savo krašte, apie artimas pažintis su jaunimu kituose kaimuose, kartu ir su naujasodiškiais. Išgirdau tai, ką buvau tik nujautęs. Veikė pogrindyje, ruošiantis tokiai karo pabaigai, kurios tikėtasi ir laukta. Vokiečių okupacijos metais buvome šalia ir pogrindžio veikloje viens kito beveik nepažinojome. Aš buvau įsitraukęs į bendrapolitinę veiklą, apimančią taip pat lietuviškus reikalus atplėštame nuo Lietuvos ir priskirtame prie Rytprūsių Druskininkų krašte – mano Lietuvoje. Pranas dalyvavo daugiau karinio pasiruošimo pogrindyje. Ir tik dabar man aiškėjo, kaip jis Druskininkų–Marcinkonių krašte plačiau vieniavo jaunimą. Lt. Lionino Švalkos atėjimas mokytojauti šiame krašte ir atsiradęs uošvijoje Viečiūnuose j. lt. Edvardas Juknaitis davė kraštui daugiau, negu nujaučiau ir žinojau.

Gyvenęs ir dirbęs Druskininkuose, pas uošvius jau savo sukurtoje šeimoje, su motina, broliais ir sesute turėjau mažiau ryšių, tik jauniausias brolis Juozas retkarčiais prasitardavo apie Prano organizuotą pagalbą bėgliams iš Vokietijos. Bėgę daugiausia iš Rytprūsių, išvežtieji darbams, ištrūkę iš transportų, vežami į Vokietiją vietinės rinktinės kariai, dezertyravę iš lietuviškų karinių dalinių, naudojamų vokiečių okupanto ne pagal sutartą paskirtį. Nemunas, kuriuo ėjo stipriai vokiečių saugoma siena – Zollgrenze, buvo bėgliams kliūtis – į vieną ir į kitą pusę. Reikėjo padėti išvargusiems, juos saugiai per Nemuną pervesti. Buvo įtaisytos slėptuvės, aprūpindavo maistu, neretai ir tinkamesne apranga.

Vieną kartą įkliuvo Pranas vokiečiams. Ta proga ir man Pranas – slapukas – daugiau prasitarė. Įkliuvo taip. Tarp glbojamų buvo rūkalių, taigi ir rūkalų teko rūpintis, o jų labai trūko. Pranas pirkdavo

tabaką Gardine juodojoje rinkoje. Iš Gardino papirosų fabriko, vokiečių griežtai militarizuoto, darbininkai išsinešdavo tabako ir turgavietėje slapta pardavinėdavo vadinamomis papužėmis – jau fermentuotais, kietai suvyniotais lapais. Vokiečių policija kartais apsupdavo turgavietę ir išgaudydavo tabako pardavėjus bei pirkėjus. Taip ir įkliuvo Pranas, nusipirkęs kelias papužes. Buvo nubaustas trimis savaitėmis vietinio nedidelio hitlerinio konclagerio. Buvo toks Gardine šimtui – dviem šimtams žmonių, su tokiu pačiu režimu kaip Stuthofe ar kituose didžiuose hitleriniuose konclageriuose. Trys – keturios savaitės ir to mažo konclageriuo režimas kraštutinai nubaigdavo žmogų. Teko rūpintis įkalintu broliu Pranu. Nuvežiau siuntinį, bandžiau bylą išsiaiškinti, kaip nors ištraukti brolių iš to lageriuo. Didelė nelaimė buvo kalintys kriminalistai, kurie terorizavo kitus kalinius, ne tik atimdami maistą iš siuntinių ar ką nors geresnio iš aprangos, bet ir šiaip savo sadistiškiems pasismaginimams mėgo kankinti kitus kalinius.

Lageriuo komendantas man besiteiraujant prisišaukė jį pasimatymui ir pasakė:

– Tai šitas. Echt Kerl! – Ir kalbėjo toliau, kaip Pranas davė atkirtį kriminalistams. Pirmiausia su prikibusiu kriminalistų vadeiva susitvarkė. Po to, subūręs kelis drąsesnius vyrus, aplamdė visus kriminalistus – lageriuo atsiduso. – Echt Kerl, – pakartojo.

Matyt, buvo padorus žmogus tas lageriuo komendantas. Jeigu jau taip, pagalvojau, tai nesunku bus Pranui atlikti tą trumpalaikę bausmę, o pastangos anksčiau ištraukti būtų nelengvos ir rizikingos.

Atlikęs nuobaudą, Pranas tęsė savo darbą, tik buvo jau daugiau pasimokęs, kaip saugiau tabaką Gardino turgavietėje pirkti.

Iki karo pabaigos Prano daug nuveikta.

Pranas pasakojo ir tokį dalyką: kažkuriame sovietiniame laikraštyje skaitęs iš jo globotų bėglių prisiminimus, kaip jis pabėgo iš darbų Vokietijoje, kiek jam Lietuvos žmonės padėjo, smulkiai aprašė globą ir pagalbą Druskininkų krašte prie Nemuno, prašė atsiliepti daugiausia padėjusį, pavardės ir kaimo neatsiminęs, globėjo nevardinęs. Pranas gerai prisiminė tą žemaitį, kalbėjusį tik savo tarme. Nemėgino ir negalvojo atsiliepti. Negi tai buvo įmanoma? Pagaliau ar galima buvo žinoti, kuo jis tapęs – gal ir sribas arba sovietinis pareigūnas, galėjo pasinaudoti savo buvusiu padėtimi prie vokiečių okupacijos. Buvo, praėjo, tik prisiminimai likę.

Keturi broliai buvome, kiekvienas kiek kitoks. Pranas buvo susėmęs daugiausia tvirtų bruožų, ką ir parodė, ilgiau partizanaudamas ir atiduodamas savo gyvybę kilniam tikslui, didžiausiam žmogaus gėriui. Išsikalbėję, pasistiprinę dvasiškai, tarėmės, kaip toliau laikytis.

PASITARIMAS APYGARDOS MASTU

Rugsėjo pradžioje, o gal ir arčiau vidurio, buvo gautas įsakymas pasiruošti pasitarimo priėmimui II bataliono plote. Organizavome kaip ir anksčiau. Sąskrydis ir pasitarimas su padėties apžvalga ir apygardos vadovybės instruktažu šį kartą turėjo ypatingos reikšmės. Pasiruošta. Sąskrydis vyko maždaug toje pačioje vietoje, kaip anksčiau buvę – Randamonių, Viršurodukio ir į Kapiniškių pusę trikampyje.

Į pasitarimą atvyko rinktinių ir beveik visų padalinių vadai arba atsakingi atstovai. Vadovavo pasitarimui ir instruktažą pagrindinai teikė Apygardos vadas Vanagas – j. ltn. A. Ramanauskas. Kalbėjo rinktinių ir batalionų vadai. Man teko atstovauti „Merkio“ rinktinės II batalionui.

Pagrindinis klausimas buvo partizaninės kovos sunkėjusi padėtis. Priešo žvalgyba, agentų pasitelkimo akcija buvo pasiekusi persvarą. Rinktinės ir visi padaliniai jautė spaudimą, turėjo didelių nuostolių. Druskininkų–Marcinkonių krašto partizanai buvo per pastaruosius tris mėnesius bene daugiausia nukentėję. Veikė plačiau ir giliau partizanų žvalgyba ir kontržvalgyba. Sąlygos ryškiai sunkėjo, bet trūko didesnio įsisąmoninimo, veiklumo persitvarkyti, kad galėtume priimti sunkėjančias sąlygas. Apygardos vado instruktažas kaip tik apie tai daugiausia ir kalbėjo. Apie tai kalbėjo ir kiti sąskrydžio ir pasitarimų dalyviai.

Pasitarimas man asmeniškai turėjo didelės reikšmės. Apygardos vadas Vanagas skyrė mane vadovauti II batalionui. Gyniausi, aiškin-damas, kad nesu kariškis, netgi pagrindinio kariuomenės mokslo nė-jęs, o tik skautų organizacijoje ir gimnazijoje per karinį parengimą kiek apsitrynęs. Siūliau II bataliono vadu antro būrio vadą “Stumbrą” – Lietuvos kariuomenės puskarininkį. Vanagas aiškino, kad laikinai, jeigu jau spiriuosi, kol atsiras karininkas II batalionui, nors čia pat išreiškė abejonę, ar tai artimiausiu laiku bus įmanoma. Taigi palikau žuvusio “Juozaičio” – ltn. Edvardo Juknaičio vietoje.

Sąskrydis vyko sklandžiai. Pirmo ir antro būrių vyrija gerai atliko jiems tekusias užduotis. Išsiskyrėme, linkėdami sau sėkmingai pakelti žiemą ir susitikti pasitarimų sąskrydyje ateinančių metų pavasarį.

Man teko pažinti naujų žmonių. Labiausiai įsiminė “Rimvydas”, kurio vardą, pavardę ir likimą sužinojau po daugelio metų – tai Jurgis

Krikščiūnas. Buvo pas Vanagą štabo viršininku. Atėjęs iš „Tauro“ apygardos. Petingas, akiniuotas vyras. Kalbėjomės apie ryšius su Vakarais, apie partizanų emisarų kelius per Lenkiją. Buvo girdėjęs apie Kazimieraičio sumanymą siųsti emisarus per sieną kita kryptimi – lenkų partizanų plote į pietvakarius nuo Gardino, ir kad man buvo duota užduotis surasti tą galimybę. Smulkiai papasakojau “Rimvydui”, kaip visa buvo – kaip užduotis buvo atlikta ir kokios aiškėjo galimybės.

Man tekusi pareiga kėlė rūpesčių, daug teko galvoti pergaltoti, kartu skatino imtis darbo, kokio padėtis reikalavo ir koks buvo reikalingas mano ankstesniais vertinimais ir sumanymais.

IŠĖJO DAR VIENAS BROLIS

Ne savanoriu, kaip dabar apie visus su ginklu dalyvavusius kovoje kalbama. Iš prievartos išėjo. Iš prievartos, kuri buvo geresnė ir tauresnė. Labai išgyvenau. Užteko iš šeimos dviejų apsisprendusių išeiti.

Juozas buvo jauniausias iš keturių brolių ir vienintelis vyriškis šeimoje, vienintelis motinos ir sesutės moksleivės globėjas. Trečias iš eilės brolis Alfonsas gyveno Vilniuje, mokėsi konservatorijoje ir kartu buvo Švedo vadovaujamo liaudies ansamblio dalyvis – instrumentalistas.

Nustebau, pamatęs Juozą “Danieliaus” būryje. – Atėjai pasimatyti, o partizanų persirengėi... – prabilau. – Ne, partizanas jau esu – “Vasaris”! – tarė Juozas ir surimtėjo, lyg nuliūdęs. Tokio anksčiau nemačiau. Buvo linksmuolis ir juokdarys. Buvo gražiausiai nuaugęs, aukščiausias iš mūsų keturių. Apsukriausias ir praktiškiausias. Didžiausią pasisekimą jaunime turėjęs, ypač tarp merginų. Mėgo riziką, kontrabanda buvo karo metais jo gaivalas. Per sieną ėjo kaip į atlaidus, mokėjo susižinoti ir susitarti su vokiečių sargybiniais pasieniečiais, paveikdamas juos daugiausia savo būdu. Nebūdamas politiku, koku vadino Praną, gebėjo daugiau padėti jo veikloje savo praktiškumu ir geru apgalvojimu bei drąsa. Pasijuokdavo iš Prano, kad jis ne mergininkas, esą nemokąs džiaugtis gyvenimu, merginas pavilioti, kad pasukui jį lakstyti. Ir mane vedusį kartais užkalbindavo su lengva ironija, kaip sugebu ilgą laiką be žmonos išbūti. Labai mylėjau Juozą. Ne tiek, kad buvo nuaugęs kaip ažuolas, kiek dėl jo būdo savybių ir išskirtinių mūsų šeimoje gebų. Jo surimtėjimas su liūdesiu ir tvirtas prisistatymas “Vasaris esu” paveikė mane kaip smūgis. Širdį gėlė mano ir Prano pasikalbėjimas su Juozu. Pranas daugiau tylėjo, retkarčiais mane paremdamas, man sunkiausia buvo nuslėpti pergyvenimą ir kalbėti apie kitas išeitis.

Klausiamas ir kamantinėjamas, kodėl pasiryžęs išeiti, tylėjo pa niuręs. Galop Pranas pašaukė mane į šalį ir papasakojo, ko nežinojau. Juozas buvo šaukiamas NKVD, dažnai slaptai sulaikomas. Nebūdavo jo namie dvi ir trys dienos. Motina klausinėjo, bet nelabai rūpinosi, žinodama Juozo reikalus, jeigu jau ne per sieną einant, tai šį kartą kitaip verčiantis – staiga prireikdavę jam pas gimines pavažiuoti arba tiesiog kur nors toliau pamerginėti. Sesutei Anelei pasakydavo, marš-

kinius nuėmęs parodydavo mušimų žymes ir prašydavo, kad nė žodžiu motinai neprasitartų, kam pergyvenimus ir skausmą vargšei didinti. Dabar, matyt, šantažas ir terorizavimas stiprėjo iki kraštutinumo. Supratau Juozo padėtį. Ta labiausiai prakeikta NKVD priemonė! Įbauginti, perkalbėti, terorizuoti, pasitelkti...

Susitaikęs su padėtimi, kad ir jam palikti namie neįmanoma, pradėjau kitaip kalbėti: reikia dingti iš savo krašto – kur nors į Klaipėdos kraštą nusikeliant, gal į Gudiją kiek toliau, galima būtų ir padirbtų dokumentų pasirūpinti. Tylėjo, nieko nesakė. Toliau kalbinamas ir įtikinėjamas prisiveržė gaivalingu priekaištu man:

– Nieko nežinai, nieko nesupranti! Tu tik amžinas pogrindininkas, dabar partizanavimo teoretikas. Savo gyvenime nuo nieko nė karto į snukį negavęs, o ką jau daugiau kalbėti. Šūdas – ne partizanas! Nusigrėžė ir nuėjo į šalį. Supratau tuo protrūkiu pasakytą tiesą. Nelengva buvo Juozui tai pasakyti man į akis. Kiek teko jaunuoliui pergyventi, kiek pergaltoti, kaip sprendimą priimti! Jo ryžtą ir likimą supratau.

Nutarėme su Pranu, kad Juozas – “Vasaris” eis į “Stumbro” būrį, toliau nuo savo aplinkos, mažiau įrodymų, kad partizanas, gal ką kita išgalvotume.

Susirinko žvalgybinių žinių. Priešas sėkmingai veikė, pasitelkęs iš palaužtų žmonių, daugiau ar mažiau išprievertautų informatorių, žinias. Pasitarnavo ir jo laimėjimai pastaraisiais mėnesiais bei partizanų didelės nesėkmės. Išgavus “Briedžio” parodymus ir surinkus išdavystes, labiausiai įtartinais asmenimis ryškėjo K. iš Neravų, viensėdyje prie pat Viečiūnų kaimo. Buvo vienas iš uoliausių “Liepos” ryšininkų ir paslaugiausių pasitarnauti partizanams mūsų plote dešinėje Nemuno pusėje. Kiek vėliau po to, kai “Briedis” buvo vedžiojamas, pastebėta, kad K. važinėjo su enkavedistais pamiškėmis apie Grūtą, Mašnyčius, Randamonis. Žmonės kalbėjo, kad kuo ne viešai draugavo su Druskininkų NKVD viršininku Zolotovu. Partizanų sustiprintas sekimas tvirtino faktus. Be to, buvo jau pastebėta, kad apie K. sodybą vėlai vakarais ir naktimis sukinėjasi Druskininkų įgulos kareiviai. Buvo panašu, kad tai jo apsauga su pasalomis partizanų baudėjams. Faktas aiškus – sprendimas vienas. Kaip prisikraustyti prie nevidono? Persirengti į priešų kailį! Buvo parinkti iš vyrų du kiek tamsesnio gymio, gerai rusiškai kalbantieji ir vienas šmaikštesnis vyriškis, taip pat

gerai kalbantis rusiškai – aprengti NKVD kariuomenės karininkais. Pabandžius suvaidinti savo vaidmenį, būryje kažkas sušuko:

– Tikri mongolai, nors bėk arba kirsk! Trise išsirengė į rizikingą žygį.

Klasta nusisekė.

Apie pusiaunaktį du “kareiviai” tyliai, lyg sutarta buvę, pasibeldė į K. duris. Buvo įsileisti, kalbėjosi rusiškai, išsikvietė pasikalbėjimui su “karininku”. Iš kalbos ir klausinėjimų viskas paaiškėjo, nebuvo jokių abejonių. Kai tikrieji svečiai atsiskleidė, K. pradėjo teisintis, kad nei partizanams, nei žmonėms nieko blogo nepadareš, buvo priverstas vaidinti dvigubą vaidmenį. Sugalvojo ir čia pat nupasakojo, kaip Zolotovą nugalabinti, ir jis padėtų surengti pasalas. Taip kalbėdamas su broleliais partizanais ėjo per mišką keliuku arčiau Neravų ir kiek toliau nuo namų baigė savo gyvastį tas persimetėlis K. iš Neravų.

Kitas baudėjų žygis buvo surengtas Rinktinės vado reikalavimu.

Uždavinio vykdyti išsirengė “Danielius” su vienu skyriumi ir iš antro būrio “Ramūnas” su skyriumi. Abu skyriai susijungė prie Šklėrių, ir aš dėl viso ko išsirengiau, prižiūrėti saugos ir žygio tvarkos. Mardasave buvo įvykdytas nuosprendis to kaimo gyventojui N., dar jaunam, inteligentiškam žmogui, atrodė, geram lietuvininkui. “Rimantas” kalbėjosi su N., kuris skundėsi, kad merkiniškiai partizanai be reikalo jį įtaria, remdamiesi vien tik kaimynų skundais. “Ramūnas”, kuriam vadovaujant nuosprendis buvo įvykdytas, išreiškė nuomonę, kad N. šiuo kritišku partizanams laiku greičiausiai tapęs persimetėliu ir iš padoraus lietuviu pasidaręs išdaviku, patikėjęs NKVD įtikinėjimams, kad partizaniška kova jau baigiasi, ir todėl sutikęs pasitarnauti agentu, savo kailį gelbėdamas. Dėl nuosprendžio Puvočių seniūnui buvo mažiau abejonių. Jo nerasta namie. Žmona, paklausta neva su reikalu užėjusių, atšovė piktai, kad velnias žino, kur jis trankosi naktimis. Paieškomas (neprisimenu pavardės) buvo žinomas savo šeimos plevėsa. Jau buvo keliaujama atgal, tik dalinai įvykdžius uždavinį. Dubininkų kaime netoli Puvočių “Vanagas” iš “Danieliaus” būrio pasiprašė užėiti į vieną sodybą pakraštyje aplankyti savo tolimesnę giminaitę ar pažįstamą per nutekėjimą į aną kaimą. Pirmiausia pažiūrėjęs per langus buvo pastebėtas stovintis vyriškis. Pradarę tyliai duris dviese įėjo į vidų ir paklausė, kas tas žmogus, ko jis nori, ką jis veikia. Moteriškė iš lovos pasakė, kad tai puvotiškis užėjęs. Tada “Va-

nagas” paprašė įsakmiai išeiti pasikalbėti su partizanų būrio vadu. Išėinant iš sodybos išvestas vyriškis nutrenkė į šoną lydėjusį “Vanagą” ir puolė bėgti. “Vanagas” paleido vieną šūvį, ir bėgantis krito. Po nedidelio sąmyšio lydėjusių ir laukusių prie kelio pamiškėje patikrinta, kad bandantis pabėgti pataikytas mirtinai. Tada “Danielius” užėjo į vidų ir paklausė griežtai moteriškės, kas tas žmogus, kuris bandė bėgti nuo partizanų. Moteriškė pasakė, kad tai Puvočių seniūnas, žinomas mergininkas, panaktinis, mėgstantis pas ką nors kur nors išsigerti, visai pakalbėti. Kad sodybai nebūtų kokių nemalonumų, tųsųmų, užmuštojo lavonas buvo nuneštas toliau ir paliktas pamiškėje prie kelio.

Uždavinys vieniems daugiau, kitiems mažiau buvo nemalonus, o kai kuriems net ir pasitenkinimo teikė, kad nubausti priešo talkininkai ir kad užduotis buvo įvykdyta, ir kad nebus iš Rinktinės pakartotinių reikalavimų. Vyrų norėta kur nors užėiti, užkąsti, pabūti su žmonėmis. Uždraudžiau. Abu skyriai tiesiogiai grįžo į savo stovyklas. Antrojo būrio skyriui buvo daugiau žygio į savo stovyklą.

HIOBO DALIA

Sunku pasakoti nesėkmių ir nelaimių griūtis atsiminimus. Stengiamasi pasispirti filosofiniais samprotavimais. Apie amžiną pasaulį, apie žmogaus gyvenimo tarpsnius, apie genčių, tautų, kultūrų, valstybių laikotarpius, kurie amžinybėje kaip mirksnis, apie žmogaus menkystę ir galią, apie jo gyvenimą, gajų fiziniu skausmu ir sunkia buitimi.

Amžiname visuotiniame vyksme tos lietuviškos partizaninės kovos reikalai nedaug tereiškia. Saulė šviečia, žemė sukasi keisdama metų laikus, ta pati padangė, tas pats žalias prieglobstis, abejingas kovojančiai, galutinės išsilaisvinimo kovos laukiančiai vyrijai. Tik dainose apie partizanus, kuriuose žuvusiems, buvo minima “Palinko liepa šalia kelio...”, minimi beržas, sodybos klevas.

Bet ir kovos eiga reiškesi savo – lyg ir antžmogiškos lemties, gavalinga, o kartu žmogiška dvasia, veikiama su aiškiu tikslu, nuosekliais uždaviniais, kiekvienos naujos dienos reikalais.

Mano vadovavimo pradžioje teko svarbaus darbo uždavinys, beje, kaip aiškėjo, visam partizaniniam sąjūdžiui, apčiuopiamai bent jau Pietų Lietuvos vadovybės plote. Trumpu laiku ir kruopščiai surinkti duomenis apie sovietų piktadarybes pagal anketose duotus pavyzdžius ištremtoms šeimoms, įkalintiems, nužudytiems vietoje. Pirmuoju sovietmečiu pradėdant.

Druskininkų–Marcinkonių krašte, kuris 1939 m. spalio mėnesį su Vilniumi ir Vilnijos dalimi negrįžo prie Lietuvos, o buvo paliktas prie sovietinės Baltarusijos, jau tais pačiais 1939 m. per Kalėdas, per didžiausius šalčius, ir 1940 m. vasario mėnesį buvo dideli išvežimai į tremtį, daug buvo įkalintų ir iš kalėjimų išgabentų į tolimus lagerius, buvo nužudytų, daugiausia ant sienos su vokiečių okupacijoje buvusią centrinę Lenkiją, vadinama Generaline gubernija, ir su Lietuvos Respublika. Atsinaujino trėmimai, masiški įkalinimai, nužudymai per pirmąjį bolševikmetį Lietuvoje, kai Druskininkų–Marcinkonių kraštas jau buvo atiduotas sovietinei Lietuvai – ana Juoda savaitė Lietuvoje 1941 m. birželio mėnesį. Ir antrai okupacijai prasidėjus trėmimų, lagerių, masinių žudymų vietoje aukos. Daug surašymo: pavardėmis, amžiumi, ką galima, socialine padėtimi, profesijomis... Didelis darbas. Stebino toks uždavinys. Bet kartu ėjo kalba, kad su siunčiamais per Lenkiją

į Vakarų partizanų emisarais ta medžiaga bus pateikta laisvam pasauliui. Tai teikė vilties, kad Vakarai daugiau susidomės kovojančia Lietuva, kad ką nors jau daro ir daugiau darys padėčiai palengvinti... Gal pagaliau Vakarai daugiau praregės, gal lietuviškai partizaninei kovai bus aiškesni, artesni akiračiai. Darbo imtasi tiesiog entuziastiškai. Klausimas buvo kilęs, ar tik lietuvius surašyti, bet instrukcijoje buvo aiškiai pasakyta: Lietuvos gyentojus. O Druskininkų–Marcinkonių kraštas visuomet buvo laikomas neatsiejama Lietuvos dalimi, nežiūrint lenkų okupacijos ir trumpai trukusio priskyrimo Tarybinei Baltarusijai. Taigi surašinėta ir žydus, ir lenkus, gudus, ir karo atbėgėlius iš Lenkijos. Šitas darbas stiprino partizanų dvasią.

Bataliono vadovybėje buvo kitas darbas – ruošimasis kovingai operacijai. Pagalvojau, kad įžūliam Marcinkonių garnizonui su jam vadovaujančiu Ananiejevu galima suduoti smūgį. Marcinkonys artimai apsupti mišku, priėjus galima iš arti stebėti judėjimą. Trečio būrio žvalgyba jau gana gerai žinojo, kuriuo metu, kokia tvarka, kokiomis kryptimis išeina Marcinkonių garnizono padaliniai į operacijas prieš partizanus arba įtartinus kaimus. Sustiprinus žvalgybą galima būtų turėti tikslesnių duomenų. Garnizono puolimas pasalomis pačiame jo lizde atrodė būsiantis geriausias atvejis. Būrių vadai pritarė tokiam sumanymui. Žygis būtų labai reikalingas kovotojų dvasiai sustiprinti, priešui būtų parodyta, kad partizanai yra pajėgūs kovai, kad negali būti nebaudžiamai medžiojami. Primintų Merkinės puolimą 1945 m. gruodžio 15 d. ir tos partizanų operacijos reikšmę. Tik šį kartą būtų kiek kitaip: dar šiltą gražų rudenėlį pasalose aplink miestelį, nesiekiant užimti pačią gyvenvietę, nebent palankiai padėčiai susiklosčius įsibrauti ir padaryti taip pat sėkmingai medžiaginių nuostolių, mažiausiai rizikuojant savomis netektimis. Pagalvota susitarti su “Liepos” būriu ir perlojiškiais bei merkiniškiais. Dalyvaujant operacijoje didesniai kovotojų skaičiui galima būtų praplėsti operaciją, padarant pasalas skubantiems su pagalba puolamiems Marcinkonyse garnizonams iš Varėnos ir Merkinės. Taigi be didesnių pradinių užmojų, o išplečiamų, jei susidarytų palanki padėtis.

Pasitarimai su talkininkais vyko sklandžiai. Darėme pastangų gauti pas juos didesnę šaudmenų atsargą – mes turėjome labai ribotą kiekį, Užnemunė ir merkiniškiai turėjo didesnes atsargas. Pirmas pasižadė-

jo paremti šaudmenimis “Liepa”, atsinešdamas didesnę kiekį į susitelkimo vietą prieš operaciją.

Išvykau keliom dienom aplankyti šeimą prieš tą planuojamą kovingą žygį ir pasiruošimus saugiai atlaikyti žiemos metą. Kita proga aplankyti šeimą būtų ne anksčiau kaip ankstyvą pavasarį, esant palankioms gamtos sąlygoms. Išbuvau tris dienas. Per tą laiką lankiausi “Liepos” būryje, tvarkėme reikalus ateinančiam žygiui. Kaip paprastai, tik peržengus Nemuną ir susisiekus su pirmos eilės ryšininkais panemunėje buvau ir vėl pritrenktas netikėtais, neįsivaizduojamais įvykiais mano “valdose”. Partizanai sunaikino siauro geležinkelio į Gudo šalies giriją krovinių traukinį medienai gabenti į Marcinkonių stotį su to traukinio apsauga. Grįžtančius iš žygio partizanus netikėtai užklupo Margionyse marcinkoniškis garnizonas, žuvo penki partizanai. Ir vėl pritrenktas skubėjau į pirmą būrį išgirsti, kaip tai atsitiko. Laimėjimas ir pralaimėjimas. Matyt, po daugiau kaip dvejų metų tas siaurojo geležinkelio traukinys buvo Vilniuje suremontuotas, pagaliau atgabentas į Marcinkonis ir pajudėjo su apsauga į savo pirmą reisą į Gudo šalį, bet ar reikėjo skubėti jį sunaikinti, jau pirmą kartą vežant medieną? Vėl neatsargumas, matyt, laimėjimo apakintų kovotojų. Bet nei laimėjimas, nei nuostoliai buvo didžiausias smūgis, o drausmės stoka. Su tokiomis mintimis atėjau į “Danieliaus” būrį. Mano spėjimai pasitvirtino. Štai kaip pasakojo ir teisinosi “Danielius”: antro ir trečio būrio žvalgybos pranešė, kad iš Vilniaus į Marcinkonis atgabentas siaurojo geležinkelio traukinio sąstatas su dviem garvežiais, o kiekvieno priekyje didelis Stalino portretas. Rengiama platforma traukinio apsaugai.

Sužinota, kada traukinys su keliais krovininiais vagonais pajudės į giriją, medienos gabenti į Marcinkonių stotį, kur bus perkrauta į plačiabėgį geležinkelį. Antrame būryje dauguma užsidedė jau tą pačią dieną siauruką sunaikinti. Kabeliškius sužavėjo garbė dėl 1944/1945 metų žiemą sutrukdyto masiškai kirsti mišką ir gabenti į Gudo šalį, kada buvo sunaikintas siaurukas. Nuo to laiko sovietinis okupantas negalėjo atsigausti ir girijos masiškai nekirto bei medienos į Rusiją nevežė. Būrio vadas “Stumbras” nesutiko to žygio vykdyti, tačiau žinodamas Marcinkonių puolimo operacijos planą privalėjo laikyti paslaptį ir atkalbinėdamas negalėjo griebtis šio argumento. Antras

skyrius su "Ramūnu" atvyko į pirmą būrį kalbinti žygiui. "Danielius" taip pat nesutiko, dėl tos pačios priežasties, kaip ir "Stumbras". Bet vyrijos pakilimas buvo toks didelis ir nenumaldomas, kad nieko negalima buvo padaryti. Parodė jie drausmės stoką ir ne ką daugiau, kaip sukilimą prieš savo būrių vadus. Nuvyko savavališkai, traukinį sunaikino, bet grįžtant ir Margionyse "pergalę" švenčiant buvo Marcinkonių enkavedistų netikėtai užklupti. Žuvo penki partizanai.

Nenorėjau klausyti nei teirautis, kaip vyko pats žygis. Ant posūkio buvo įtvirtintas storas medis, traukinys su garvežiu, apsaugos platforma ir keliais vagonais išvirto, bet į priešingą pusę nuo užgulusių apšaudymui iš arti ir stipria ugnimi, tai nuostolių priešui buvo mažiau žmonėmis, bet pats traukinys sunaikintas. Laimėjimas pusėtinas, vis dėlto pagrindinis tikslas buvo pasiektas. Nenorėjau klausytis... Išgyvenau šią didžiausią nelaimę, kaltinau pats save. Nebuvo nei tikslo, nei galimybių griežčiausiai reaguoti, nubausti, partizaniškai teisti.

Žuvo penki vyrai. Šuniui ant uodegos nuėjo sugalvota Marcinkonių puolimo operacija, pasiruošimas, pasitarimai kaimyninėse vadovybėse. Didelis pralaimėjimas. Dar vienas hiobiškas pritrėnkiantis smūgis!

Iš pirmo būrio žuvo "Vėjas", "Vaidilutis" ir "Jotvingis", iš antro būrio "Ramūno" vyresnis brolis (vienas iš trijų brolių Kibirksčių kovotojų gretose). Žuvusio slapyvardžio jau neprisimenu. Iš Merkinės būrio žuvo "Vasaris" (Čeplikas iš Norulių). Buvo atėjęs pas "Danielių" mūsų bataliono pašto Rinktinei atsiimti. Paketas su svarbiais dokumentais tikriausiai bus patekęs priešui. Po daugelio metų teko įsitikinti, kad taip ir buvo, mačiau tą paketą peršautą. Čia dar grubesnis drausmės nuostatų su specialiomis instrukcijomis pažeidimas. Atrodė, vyras susipratęs, tvarkingas, o vis dėlto ir jis, savo ypatingą uždavinį vykdydamas, pasidavė neapgalvotam žingsniui per susišaudymą. Žuvo Margionių jaunas ūkininkas, puikus vyras. Taigi šešios savųjų aukos.

Dėl to nelemto, savavališko užsidegėlių smūgio priešui ir savų tiesiog gėdingų nuostolių viskas susimaišė. Susidarė nepaprastai sunki padėtis, kad nors tu iš proto kraustykis. Bet teko pakelti ir tą kažkokiu prakeiksmu užgriuvusią nesėkmę. Dabar iš didelių užmojų ir didelių planų pasiliko tik pasiruošimas žiemos metui, juo svarbesnis, kad galima buvo tikėtis keršto didesnėmis priemonėmis. Taigi tas

godumas tiesioginės kovos, godumas laimėjimų, o tikrovėje nesėkmės, pralaimėjimai dėl to mūsų partizaniško nemokšiško, drausmės, kantrybės stokos ir sampratos, kad laimėjimams reikia ir darbo, ir didesnių išsižadėjimų.

Tai lėmė ir objektyvios sąlygos. Ką galima buvo karine tvarka pas partizanus nubausti, veiksmingesnius papeikimus duoti? Kaip galima buvo sėkmingai paveikti? Sunkiausi išgyvenimai, o vis dėlto stipriau veikė pareigos ir atsakomybės jausmas. Teko pakelti ir šią nesėkmę užgriuvusioje eilėje nuo liepos mėnesio iki rugsėjo pabaigos, o gal tai buvo jau ir pirmos spalio dienos.

BAIGTIS MAN, BET DAR NE VISAI

Po planuotos, bet neįvykdytos operacijos prieš Marcinkonių garnizoną ir nelemto gaivalingai sunaikinto siauruko su gėdingais nuostoliais pradėjome vėl atsigausti. 1947 m. antrą pusmetį ir partizaniškose kaimynystėse buvo didelių nuostolių, tik tiek, kad Užnemunėje ir apie Merkinę buvo jų ir anksčiau, kovingai besireiškiant, arba nelaimių tvarka bei prieš agentūroms vis stipriau veikiant. Pas mus buvo pirmas toks sunkus metas.

Laukėme stambių NKVD pajėgų spaudimo, o buvo ramu. Priešas Marcinkonyse buvo užsiėmęs savo nuostoliais – daugiau sovietinei ekonomikai. Mūsų šiliniai partizanai visai svarstė paskutinius įvykius savo plote. Nuomonės buvo pasiskirstę. Vieni smerkė grubų drausmės pažeidimą, kiti nelabai persiėmę priekaištu ir nuostoliais daugiau diskutavo laimėjimą, kurį vėl pirmieji apibrėždavo kaip prisidarymą į kelnes... Bet kritikuojamieji turėjo kuo pasiremti. Jų pusėje buvo viešoji nuomonė – žmonės sveikino tą gaivalingą laimėjimą. Buvo labai jautrūs savo didžiosios girijos likimui. Po pirmojo siauruko sunaikinimo dvejiems metams buvo sulaikyta besaikė naikinanti miško eksploatacija, dabar po šio naujo smūgio gal vėl ilgam laikui bus ji atitolinta. Iš tikrųjų, žmonės buvo labai jautrūs savo turtui – dvasiniam ir medžiaginiam. Jautrūs abiejose Gudo šalies pusėse: lietuviškoje ir gudiškoje. Anoji, į Pagardinę kiek lenkuojanti, gyrė ir parinktais žodžiais liaupsino lietuvius partizanus. Girdėjosi: Bravo, Litvini chlop-cy! Nie dac lasu dla Donbasu! (Valio, lietuviai vyrai! Dombasui neduoti miško!) Mūsų šiliniai partizanai didžiavosi, neduodami grobikiškai Rusijai sparmedžio ir geros statybinės medžiagos, nors tas jų žygis ir nebuvo sudedamas į dainas.

Rengiausi inspekcijai į antrą ir trečią būrius. Su kokia pagrindine programa? Daugiau dvasine. Reikėjo iš karto tvirtai, ryžtingai dalykiškai tvarkytis, mokytis partizaniškos kovos. Ėjau su apgalvota drausmingos kovos veiksmų programa.

Kitas klausimas: Kiek mūsų beliko? Ką galime nuveikti? Trys kariniai būriai per 80 kovotojų 1947 m. pradžioje. Subalansavus nuostolius ir atėjusius į partizanų gretas, sumažėjo mūsų 8 kovotojais. Siaubimo nuostoliai lyginosi su kas dešimtojo kovotojo netektimi. Dar jėga, tik

kad galima būtų apsisaugoti nuo nereikalingų nuostolių. Sėkmingai partizaninei kovai nereikalinga didesnio kovotojų būrio...

Su tokiomis ir panašiomis mintimis ėjau į antrą būrį. Buvo spalio 22 d. pavakaris. Kaip tik buvo atėjęs iš Rinktinės vadovybės “Linai”. Vis dar laikytasi nuomonės, kad pas mus saugesnis užnugaris, o mes jau kiek kitaip jautėmės. Atsarginė Rinktinės štabo būstinė mūsų plote buvo aktuali. Be dviejų pirmo būrio kovotojų palydos mano kviestas ir “Linai” ėjo į tą inspekciją. Po dviejų–trijų dienų inspekcija pas kabeliškius trečiame būryje. Pas “Gražuolį” toliausiai šiaurryčiuose. Girioje prie Ūlos, arti 1863 m. sankyliu garsių Dubičių, bendravo jie su varėniškiais partizanais. Trečias būrys turėjo mažiausiai nuostolių, gebėjo išvengti nelaimių, o nuosekliai užsirašydavo mažų kovingų laimėjimų, naikindamas vieną kitą aršiausią sribą. Turėjo savo būrio plote pravažų sausumos kelią į rytinę Gudo šalies pusę ir ten gerai tvarkėsi tarp gudų ir su gudais – katalikais ir stačiatikiais, taip pat mažiau gausiais aname plote lenkais. Anoje pusėje rėmėsi Pohorendos kaimeliu ir iš ten veikė toliau gana plačiai. Sudomino “Gražuolio” pranešimai apie jo ryšius ir bendradarbiavimą su didesnės sampratos ir tvirtai politiškai apsisprendusiais anoje pusėje žmonėmis. Gudai nacionalistai, kaip informavo “Gražuolis”. Yra jau susikūrus jų tautiškas antisovietinių partizanų būrys, prisiėmęs Puškino pavadinimą. Kaip tik toks pavadinimas labiausiai stebino. Kodėl didžiosios, imperialistinės Rusijos Puškino, o ne kokio žymaus baltarusių nacionalisto vardas? Ar tai koks klaidingas kriptonimas? Trečio būrio veiklos išplėtimui reikėjo pritarimo, bet su didžiausiu atsargumu, anksčiau daug ką pagrindinai išsiaiškinus.

Vakaras ir laužas “Stumbro” dar rudens stovykloje. Kažkur tarp Kabelių–Musteikos–Grybaulios. Jau sutemose patenkant į stovyklą sunkiau buvo susigaudyti. Pokalbiai, laisvi ir programiniai, nuteikė gana jaukiai. Turėta gerų saugumo žinių. Bet buvo ir tas neraminantis klausimas: kodėl taip ilgai nėra priešo ataveiksmių, patyrus nuo partizanų skaudų nuostolį, kas negalėjo neatsiliepti piktose NKVD–MGB viršūnėse Vilniuje.

Stovykla sugulė gana vėlai. Aš dar ilgiau kalbėjausi su broliu Juozu – “Vasariu”. Grįžus iš tolimos žvalgybos buvo patikrinta stovyklos sargybų tvarka. Ir dėl oro pakalbėta. Paryčiui galima buvo tikėtis jau

stipriai pašalant. Anksti rytą, dar neprasišvietus, stovykla pavojaus buvo sukelta ant kojų. Atbėgo su vienu iš sargybinių ryšininkas iš Grybaulios – Jovaišis, “Gražuolio” vyriausias brolis, su žinia, kad nuo Marcinkonių ir Šklėrių važiuoja mašinos su kariuomene, pirmos jau ir Grybaulioje. Girdisi tolimas mašinų ūžimas ir iš kitų pusių, nuo II Kabelių (Ašašnykų)...

Nebuvo abejonės, kad vyksta stambi supimo dideliame plote operacija. Tuoju apleidžiam stovyklą! Pirmas pajudėjo “Stumbras” su vienu skyriumi, norėjęs greičiau išsižvalgyti, ar kur nors dar nėra pradaro žiedo. Sutarta, kur susitikti. Netrukus apleido stovyklą ir ant ras skyrius su atėjusiais iš vakaro svečiais. Ramūnui vedant,ėjome į pietus, Berštų linkme anoje girijos pusėje.

Prie kelio iš Ašašnykų į Musteiką ir kiek toliau vedančio į Berštus užtikome stiprų apsuptyes užkardą, stiprų, kaip dar niekad supimų operacijose nėra buvę. Kareivis prie kareivio, kulkosvaidžių tankiai. Tiksliau išžvalgius, vienur kitur ir į medį įsilipus, įsitikinta, kad prasisveržti neįmanoma. Katilas supamas dideliu plotu, nuo greičiausiai jau rastos stovyklos eina košimas ir nuolat mažinamas katilo plotas. Žvalgėme ir kairę, ir dešinę supimo pusę, visur žiedas buvo labai stiprus. Išėitis liko ieškoti gelbėjimosi apsuptyes viduje. Tikėtasi, kad mūsų pėdsakais nuo stovyklos seks specialus kariuomenės būrys. Tada gal turėtume galimybės griebtis miške sėkmingos kovos. Paliekant pėdsakus tiesia kryptimi, vienu metu pasukti atgal ir lygiagrečiai su paliktais pėdsakais užimti geras kovos pozicijas, ir iš arti apšaudyti stipria ugnimi. Persekiojančio būrio nebuvo, nors mūsų pėdsakai per stiprų šerkšną buvo lengvai atsekami.

Laikas greit bėgo, neprailgo, kaip paprastai tokiais atvejais. Judėdami neaptikome “Stumbro”, kaip buvo sutarta ir tikėtasi, matyt, jam pasisekė prasmukti per tik uždaromo apsupimo žiedą. Taip bėgo ta diena. Buvo gana giedri, protarpiais saulėta. Štai jau ir pavakarys. Buvo priimtas sprendimas: priartėjus prie košimo grandies ir girdint, o dalinai ir matant grandį, veržtis pro ją durklo ugnimi. Jau priartėjus, staiga mus apšaudė iš dešinės pusės, gal tas persekiotojų būrys ar išėjusi į mišką košimo grandies dalis. Buvome apšaudomi iš dviejų pusių. “Ramūnas” siūlė užgulti ir gintis, kad ir rato gynyba. Aš sušukau: – Tik veržtis! Sukti labiau į kairę, kur daugiau tankumyno!

Vyrai pajudėjo, dar neatidarydami durklo ugnies... Aš palikau kiek iš paskos, prižiūrėdamas, kad visi veržtųsi, nieks neatsiliktų, nepasimestų. Vėrėsi mūsų besiveržiančių ugnis. Iš dešinės pylė priešų ugnis. Pirmiausia man kliudė dešinės rankos alkūnę. Iškrito automatinis ginklas. Kaire ranka, bėgdamas, siekiau pistoleto kairėje pusėje. Tuo pačiu momentu gavau smūgį į strėnų dešiniąją pusę. Kritau ant pečių, užguldamas kairę ranką.

Buvau gal per valandėlę lyg ir sąmonės netekęs. Prabėgo mintis, kurią gerai prisimenu:

– Prakeikimas koks! Ir vėl! Ir aš! Toje pačioje vietoje, tame pačiame plote, kur “Juozaitis” ir “Aitvaras” buvo pakirsti!

Mačiau skaidrų povakario dangų ir aukštaūgių pušų žalius vainikus. Paskutinis žvilgsnis į laisvę. Bet štai ir kareiviai pribėgo. Vienas numovė žiedą, kiti batus. Priėjo sanitarinis karininkas. Abejingai, matyt, įprastai ėmėsi savo darbo. Perkirpo rankovę, perkirpo kelnes ir aptvarstęs taip pat tyliai ir abejingai pasišalino.

Tai tokia ginkluotos mano kovos baigtis. Priešų rankose!

BAIGIAMASIS ŽODIS

Labai pavėluotas. Penkiolika metų neskubėta šią parašytą mano gyvenimo atsiminimų knygą skelbti spaudoje ar stengtis išleisti ją kur nors knygos pavidalu. Maniau, kad ta mano partizaninė kova pačiame pietų Dzūkijos pakrašty bus Lietuvoje niekam neįdomi, niekuo nepasižyminti, nebent tuo, kad vyko ji, poreikio skatinama, prie Lietuvos pietų sienos, iš kur taip pat grėsė pavojus.

Toliau, laisvoje Lietuvoje, kuri turėjo savo kariuomenę, vyrija,ėjusi ginkluotos kovos mokslus, stipriau ir sėkmingiau reikėsi. Mes buvusios lenkų okupuotos Lietuvos dalyje neturėjome tokių galimybių. Mus užstodavo didžioji Gudo šalies girija, bet taip pat nelabai patikima, atvedus galingam ir nuožmiam sovietiniam priešui visą savo militarinę galybę ir išmoningiausias kovos su partizaniais priemones. Todėl ta mūsų kova buvo reikšminga ne ginklu, o daugiau dvasios stiprumu ir nenuveikiamu ryžtu, pasiaukojimu. Tokia ji buvo nuo senų senovės ir vėlesnėje istorijoje. Buvome ne tiek XX amžiaus partizanai, o veikiau kaip XIII–XV amžių pilėnai.

Mano pasakojama paprastai, kaip iš tikrųjų buvę. Buvo priešo naikinamoji griūtis, buvo žūtys ir vien tik nuostoliai, palietę Dzūkų vyrų žiedą. Bet laikėsi nepalaužiama lietuvio dvasia. Kažkur esu perskaitęs, ar tik ne Lenkijos spaudoje: Lietuviai tol bus pajėgūs ginti savo būvį, kol teks jiems sunkiai kovoti su priešais. Atrodo, kad toks būsiantis ir šis XXI amžius, bent per kelis pirmus dešimtmečius.

Mano gyvenimo atsiminimus rašiau dvasios stiprinimui. Todėl ši knyga parašyta pirmoji. Buvau pradėjęs atsiminimų skirsnius nuo gyvenimo pradžios, pavadinęs „Prie Nemuno mano šalis“ bei „Vilnie-tiškas brendimas“. Tačiau susigriebiau vėl rašyti dvasios stiprinimui. Ir turiu knygos mašinraštį „Per kalėjimus ir lagerius“, šlovinantį lietuvio dvasios stiprumą net tomis žiauriomis sąlygomis tarp daugelio kalintų tautų ir tautybių. Norėčiau parašyti ištisus mano gyvenimo atsiminimus. Stambi knyga būtų pavadinta „Netolimoje išsitremtyje“. Būtų dar ir kita – „Sunkus grįžimas į Lietuvą“.

Toks žmogaus ir jo gyvenimo likimas. Aukščiausiasis saugojo, laikė ir taip ilgai dar laiko, kad vis gyvenčiau, kalbėčiau, plakčiausi Jo ir Lietuvos labui. Punsko „Aušra“ tepadės.

2005 03 04

TURINYS

I DALIS

Tokios buvo pradžios	5
Neatskiriami su ginklais	47
Panaros–Žaliamiškio mūšis	60
Pavasarijant. “Šarūno” rinktinės kūrimasis	68
Ryšių išvykos	76
Papildymas būryje	82
Ryšių skyrius	84
“Liepos” būrys	90
Nevykusios pasalos	95
Nesėkmė prie Cimakavo. Tragiškos Jurginės Ratnyčioje	97
Susitikimas su plk. Vitkumi	100
Ilgai trukęs NKVD siautėjimas	130
Dalinė partizanų mobilizacija	133
Trys dienos pas Kazimieraitį	141
Smūgiai ir smūgis	145

II DALIS

Netekus šeimos	148
Geresnės žinios	149
Skaudus įvykis	151
Padėtis po “demobilizacijos”	155
Pas Kazimieraitį. Uždavinių siūlymas	157
Užsidarius nuo baltos žiemos	162
Po Kalėdų ir Naujųjų metų	165
“Sakalo” apsilankymas – tiesioginis ryšys su vadovybe	167
“Dalyvavimas” sovietiniuose rinkimuose	173
Skaudūs smūgiai	178
Brolis Pranas	179
Netikėtas, nelauktas Prisikėlimas	183
Pavasariškas judėjimas ir pirma nesėkmė	184
Būrių ir rinktinių susitelkimas	188
Paskirtys, uždaviniai, šeimos rūpesčiai	195
1946–ųjų antras pusmetis	201
Iškyla į Gudo šalies platybes	203
Savotiškas atėjimas į kovotojų gretas	206
Rinktinės vado Vanago – Adolfo Ramanausko apsilankymas	211
Lenkų partizanų skyrius mūsų pirmo būrio prieglobstyje	214
Liūdniausia pastraipa, iš visų tragiškiausia	217
Vasaros darbai ir nerimai	220
Su Rudaminos būriu	224
“Ginklininkai” ir “stažistai”	228

Grįžusieji iš Vorkutos – pasakojimai ir poveikis	231
Didieji uždaviniai partizanų žvalgybai ir kontržvalgybai	236
Plėšikautojai, “Balutis”, milicija	240
Didžioji sueiga	242
Nusikaltimai laisvės kovai ir partizaniškos baudmės	247
Pasiruošimas žiemai	249
Tretieji kovos ir lūkesčių metai – 1947	251
Nerimo diena ir pirmas išėjimas iš žeminių	254
Atšiaurūs vėjai nuo Vilniaus	256
Prasidėjusių 1947 m. įvykiai ir pirmos netektys	258
“Balučio” tragiška žūtis	263
Su pavasariu – gaivingu rėmėju	265
Saulei kylant ir giedros, ir tamsėjusios dienos	270
Trauka į partizanų gretas ir priėmimų problema	274
Kaip kilo “trečiojo karo” sąvoka	277
Didesnis uždavinys “Juozaičio” dalinio pirmam būriui	280
Didelis smūgis, skaudi netektis	282
Naujos Jaskonių įvykio aukos	287
“Briedžio” apsiaustis. Naujasodės auka	288
Didžiausias smūgis	290
Atrandu savo brolių “Ažuolinį”	292
Pasitarimas apygardos mastu	295
Išėjo dar vienas brolis	297
Hiobo dalia	301
Baigtis man, bet dar ne visai	306
Baigiamasis žodis	310

Antanas Suraučius
Žalioj rikiuotėj
"Aušros" leidykla, 2006

ISBN 83-87604-39-9

Knygoje spausdinami Lietuvos partizano,
Intos ir Abezo lagerių kalinio (1948–1958 m.)
Antano Suraučiaus prisiminimai, kuriuose
pasakojama apie ginkluotą lietuvių pasipriešinimą
sovietų okupantui Dainavos miškuose
sudėtingais pokario metais.

Antanas Suraučius
Žalioj rikiuotėj

Leidyklos redaktorius *Sigitas BIRGELIS*
Stilistas *Algis UZDILA*
Korektorė *Birutė BURDINAITĖ-OLÓW*

Išleido Punsko "Aušros" leidykla
Mickevičiaus 23, 16-515 Punkskas
Rinko, maketavo ir spausdino "Aušros" leidyklos spaustuvė
Tiražas 300 egz.
<http://www.punkskas.pl>